

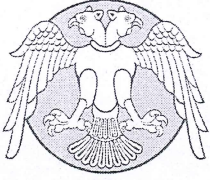
T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

EMİNE İŞINSU’NUN DÖRT ROMANINDA ÖNE
ÇIKAN TARİKATLAR VE ROMANLARIN TASAVVUFİ
AÇIDAN ANALİZİ

Nuray ATALAY
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Nurgül SUCU

Konya 2017

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin

Adı Soyadı Nuray ATALAY

Numarası 114201001010

Ana Bilim / Bilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı/ Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı

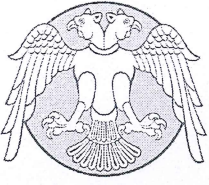
Programı Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐

Tezin Adı Emine Işınsoy'un Dört Romanında Öne Çıkan Tarikatlar Ve
Romanların Tasavvufi Açıdan Analizi

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

Nuray Atalay
N. Işınsoy

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin

Adı Soyadı	Nuray ATALAY
Numarası	114201001010
Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı/ Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
Tez Danışmanı	Yrd.Doç.Dr. Nurgül SUCU
Tezin Adı	Emine Işınsu'nun Dört Romanında Öne Çıkan Tarikatlar Ve Romanların Tasavvufi Açından Analizi

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Emine Işınsu'nun Dört Romanında Öne Çıkan Tarikatlar Ve Romanların Tasavvufi Açından Analizi başlıklı bu çalışma ...18...../...09...../...2017..... tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı

Danışman ve Üyeler

İmza

Yrd. Doç. Dr.
Yrd. Doç. Dr.
Yrd. Doç. Dr.

Nurgül SUCU
Betül CÜRER
Sena KÜSÜK

İmza
İmza
İmza

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı:	NURAY ATALAY		
	Numarası:	114201001010		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı/Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı		
	Programı	☒ Tezli Yüksek Lisans	☐ Doktora	
	Tez Danışmanı	Yrd.Doç.Dr. Nurgül SUCU		
	Tezin Adı:	Emine Işınsu'nun Dört Romanında Öne Çıkan Tarikatlar ve Romanların Tasavvufi Açından Analizi		

ÖZET

Son dönem yazarlarımızdan olan Emine Işınsu, geniş bilgi birikimi ve yaşadığı kültürel ortamın etkisiyle eserlerinde toplumu aydınlatmıştır. Eserlerinde milli duygu ve düşüncelerimizi içeren birçok konuya temas etmiş, toplumsal değerlerimizi yeniden canlandırmıştır. Eserlerinde kurguladığı olayların tasavvufi boyutu dışında, tarihi boyutlarına da önem vermiştir.

Yazarın yakın zamanda yazdığı tasavvuf konulu dört romanından yola çıkarak oluşan tezimiz, tasavvufi ve ahlâkî unsurları inceleyerek şekillenmiştir. Tasavvufi unsurların sıkça kullanılmış olması tezin ana temasını oluşturmuştur.

Anahtar kelimeler: Emine Işınsu, roman, tasavvuf.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Nuray ATALAY	
	Numarası	114201001010	
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı/Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı	
	Programı	☒ Tezli Yüksek Lisans	☐ Doktora
	Tez Danışmanı	Yrd.Doç.Dr. Nurgül SUCU	
	Tezin İngilizce Adı	Cults Stated in Emine Işınsu's Four Novels And Analysis of Her Novels in Terms of Sufistic (Sufi)	

SUMMARY

Emine Işınsu, one of our recent writers, has enlightened society in her Works with her extensive knowledge and the cultural environment she lives in. She has come into contact with many subjects in our national feelings and thoughts, and has revived our social values. Apart from the mystic dimension of the events she had set in her works, she also gave importance to the historical dimensions.

The mysticism and moral elements formed by the author's recent four novels on mysticism written by him. The frequent use of mystical elements constituted the main theme of my thesis.

Key Words: Emine Işınsu, novel, mysticism.

ÖNSÖZ

Geçmişten günümüze kadar uzanan tasavvuf ilmi, kendisine başvuran gönüllere bir hekim edasıyla türlü türlü şifalar sunmuş, bağrında nice kâmil insanlar yaşatmış, derdi derman bilen sinelere hakiki yolu göstermiş, her asırda hatırı sayılır ilgi görmüş bir ilim kaynağıdır. Tasavvuf ilminin beslendiği kaynak hiç şüphesiz mümin kalbidir ki ilim, burada doğup burada Cenab-ı Hakk’a ulaşmaya çalışarak olgunlaşır. Aklî bilginin çaresiz kaldığı yerde yaralı gönüllere şifa sunan tasavvuf, birçok erenin manevi yolda ilerlemesinde adap, erkan ve usul öğreterek Cenab-ı Hakk’ın bilinmesine yani marifetullahı ulaşmasına vesile olur.

Toplumun manevi değerlerinden uzaklaşmasıyla yaşadığı bunalım, ahlâkî çöküntü, mutsuzluk hâli ve hiçbir şeyle yetinememe olgusu beraberinde güvensiz bir ortamı da oluşturmuştur. Çağın hastalığı hâline gelen ağır depresyonlar ve psikolojik birçok hastalık manevi terbiye ve metot eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Çoğu kimsenin bu ilimden habersiz yaşadığı çağımızda Emine Işınsu gibi geçmişine ve kültürel değerlerine sıkı sıkıya bağlı olan bir yazar, bu ilme dair kaleme aldığı romanlarıyla toplumu yeniden manevi değerleriyle buluşturmuştur. Hacı Bektâş-ı Velî, Yûnus Emre, Hacı Bayrâm-ı Velî ve Niyâzî-i Mısırî gibi mürşitlerin hayatlarının kaleme alındığı eserler tarihi bir yolculuk içinde manevi iklimlere kapı aralamaktadır. Seri hâlinde yazılan bu eserleri bir çırpıda okunacak şekilde kaleme alan kıymetli yazar; topluma unutulmuş birçok manevi değeri hatırlatarak içinde yaşadığımız zamanda yeniden kulluğumuzu inşa etmemize yardımcı olmaktadır.

Kendisi ve eserleri hakkında on altı adet teze konu olan, adından çokça söz edilen Emine Işınsu, tasavvufî unsurların sıkça işlendiği; “Hacı Bektâş”, “Hacı Bayram”, “Bukağı” ve “Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri” adlı romanlarıyla yapmış olduğumuz teze konu olmuştur. Tezimiz dört ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde romanların çıkış kaynağı olan tasavvuf ilminin tanımından, tarihi seyrine ve gayesine kadar geniş bilgi vermeye gayret gösterdik. Genel manada bu bölümü yazarken sözü, işin ehillerine dayandırarak yazmaya çalıştık. Ömrünü bu yola

adayaarak manevi makamları aşan nice tasavvuf büyüğünü de tanımış ve tanıtmış olduk. İkinci bölümde bu felsefenin yeniden canlanmasına vesile olan Emine Işinsu'nun hayatını, ilmî kişiliğini ve diğer eserlerini anlatarak yazarımızı yakından tanıtmayı amaçladık. Üçüncü bölümde ise romanlarda öne çıkan tarikatları anlatıp romanları tahlil ederek derinlemesine tasavvufi bir analiz yapmaya çalıştık. Dördüncü ve son bölümde ise, eserlerde geçen ahlâkî unsurlarla birlikte yoğun bir şekilde geçen tasavvufi unsurları anlatmayı uygun bulduk. Tasavvufi unsurları anlatırken romanlarda geçen kısımlara değinerek geniş açıklamalara yer vermeye çalıştık. Tespit edebildiğimiz yirmi iki unsuru açıklarken birçok kitaptan, sözlükten, dergiden ve makalelerden istifade ederek tezimizi yazmaya çalıştık ve oldukça faydasını gördük. Sonuç yazısıyla da tezin neticesini ve bu konudaki düşüncelerimizi yazarak çalışmamızı sonlandırmış olduk.

Tez yazma sürecinde böyle bir konuyu almanın manevi hazzını ve tasavvufun engin bilgisini bir nebze olsun bilmenin lezzetini hissetmek gönlümde derin bir şevk oluşturdu. Bu manevi hazzın oluşturduğu araştırma heyecanı, akademik alanda ilerlemede şahsım adına kıymetli bir kazanım oldu. Hiç aklımda yokken bu konuyu almamda bana kıymetli fikirlerini veren ve değerli mesaisini bana ayıran danışman hocam, Yrd. Doç. Dr. Nurgül SUCU'ya katkılarından ve yakın ilgisinden dolayı derin teşekkürlerimi sunuyorum.

Nuray ATALAY

KONYA 2017

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası.....	ii
Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu.....	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
ÖNSÖZ	vi
GİRİŞ	1
TÜRK EDEBİYATINDA TASAVVUF VE TASAVVUFUN TARİHİ GELİŞİMİ	1
Tasavvuf Nedir?	2
Tasavvuf Kelimesinin Menşei.....	4
Tasavvufun Gayesi.....	6
Tasavvufun Tarihî Seyri.....	8
1. BÖLÜM	11
EMİNE İŞİNSU’NUN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ.....	11
1.1. Emine İşinsu’nun Hayatı.....	12
1.2. Edebî Kişiliği ve Fikirleri.....	14
1.3. Eserleri	16
1.4. Ödülleri	17
2. BÖLÜM	19
EMİNE İŞİNSU’NUN ROMANLARINDA ÖNE ÇIKAN TARİKATLAR	19
2.1. Nakşibendiyye Tarikatı	20
2.2. Halvetiyye Tarikatı	20
2.3. Kâdiriyye Tarikatı	22
2.4. Bayrâmiyye Tarikatı	23
2.5. Bektâşiyye Tarikatı	24
2.6. Bölüm Emine İşinsu’nun Romanlarına Konu olan Şahsiyetler.....	25
2.6.1. Hacı Bektâş-ı Velî	25
2.6.2. Yûnus Emre.....	31
2.6.3. Hacı Bayrâm-ı Velî	33
2.6.4. Niyâzî-i Mısrî.....	36

3. BÖLÜM	43
ELE ALINAN ROMANLARIN TAHLİLİ	43
3.1. Romanların Tahlili	44
3.1.1. Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri	44
3.1.2. Bukağı	52
3.1.3. Hacı Bayram.....	62
3.1.4. Hacı Bektâş	72
4. BÖLÜM	79
EMİNE İŞİNSU’NUN ROMANLARINDAKİ AHLÂKÎ VE TASAVVUFÎ UNSURLAR 79	
4.1. Eserlerdeki Ahlâkî ve Tasavvufî Unsurların Tahlili	80
4.1.1. Edep	80
4.1.2. Tevazu	84
4.1.3. Gıybet.....	89
4.1.4. Fitne	94
4.1.5. Hırs ve Haset.....	99
4.1.6. Kibir	106
4.1.7. Tövbe	111
4.1.8. Sıdk	116
4.1.9. Sabır	121
4.1.10. Tevekkül.....	127
4.1.11. Mürit-Mürşit Bağı	130
4.1.12. Seyr ü Sülûk	143
4.1.13. Nefis	150
4.1.14. Kalb.....	159
4.1.15. Halvet.....	166
4.1.16. Zikir.....	174
4.1.17. Marifetullah.....	179
4.1.18. Vecd ve Sekr	184
4.1.19. Vahdet-i Vücûd	189
4.1.20. Tecelli.....	197

4.1.21. Aşk	206
4.1.22. İnsan-ı Kâmil.....	217
4.2. Eserlerin Ahlâkî ve Tasavvufî Unsurlar Açısından Genel Değerlendirmesi	223
SONUÇ	233
KAYNAKÇA.....	236

KISALTMALAR

A.S.	:Aleyhisselâm
A.g.e	:Adı Geçen Eser
A.g.m	:Adı Geçen Makale
A.e	:Aynı Eser
Bkz.	:Bakınız
C.	:Cilt
Çev.	:Çeviren
E.T	:Erişim Tarihi
Hzl.	:Hazırlayan
H.z.	:Hazret-i
Mad.	:Madde
S.	:Sayı
s.	:Sayfa
S.A.V.	: Sallallahü Aleyhi ve Sellem
r.a	: Radıyallahü anhüm
t.y.	:Tarih yok

GİRİŞ

TÜRK EDEBİYATINDA
TASAVVUF VE TASAVVUFUN
TARİHÎ GELİŞİMİ

Tasavvuf Nedir?

Tasavvuf iç dünyamıza yapılan derin yolculukta; insanın kendini tanıması, kendinden öte nefsin ve Rabb'ini tanımasıdır. İnsanoğlunun gönderiliş gayesinin altındaki Rabb'ini tanıma ve gönül dilini çözme işidir. Tasavvuf kapısından içeri girildiğinde maddi dünyadan öte manevi âlemleri ve hâlleri tatmaya vesile olur.

Tasavvufun tanımını yapan birçok mutasavvıf ve din âlimi kendine göre çeşitli açıklamalar yaparak, bu ilmin farklı noktalarına temas etmiştir. Her bir tanım kendi içinde oldukça kıymetli ve geçerlidir.

Kuşeyrî Risalesi'nden derlenen tanımlar şöyledir:

Cüneyd-i Bağdâdî'ye göre; *“Tasavvuf Hakk'ın seni senden öldürmesi ve kendisiyle ihyâsıdır, ihtiyarı terk etmektir.”*¹

Rüveym ise tasavvufu şöyle tarif eder; *“Tasavvuf, Allah'ın murat ettiğiğe teveccüh etmek ve O'nun iradesine teslim olmaktır. Tasavvuf; fakra yapışmak, bezl², îsâr³ ve cömertlik ile birlikte itiraz ve ihtiyârî⁴ terk etmektir.”*⁵

Ebû Muhammed Cerîrî; *“Tasavvuf güzel ve ulvî olan her çeşit huyları kazanma girişiminde bulunmak ve çirkin her nevi huylardan da uzaklaşmaya çalışmaktır.”*⁶

Ma'rûf-ı Kerhî'ye göre tasavvuf; *“Hakikatleri olmak ve halkın elinde bulunana ümit bağlamamaktadır.”*⁷

Evliyâullâhın tanınmışlarından Seriyî-i Sekatî, tasavvufun üç manayı içine alan bir isim olduğunu söyler ve o üç manayı şöyle izah eder: İlk olarak, marifetin nûru vera'nın nûrunu söndürmez; ikincisi, Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet-i Seniyye'nin zâhirine aykırı düşecek şekilde bâtın ilminden bahsetmez; üçüncüsü ise, kişinin

¹ Süleyman Uludağ, *Abdülkerim Kuşeyrî- Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risalesi*, İstanbul 2016, s. 368.

² Bezl: bol, bol bol verme. Esirgemedi vermek.

³ Îsâr: kendisi muhtaç olduğu hâlde başkasına nimet vermek, cömertlik, ikrâm.

⁴ İhtiyâr: istek, arzu. Razi olmak. Katlanmak. Seçmek.

⁵ a.g.e., s. 368.

⁶ a.g.e., s. 368.

⁷ a.g.e., s. 368.

kerametleri kendisini Cenab-ı Hakk'ın insanlara mahrem kıldığı sırları açıklamaya teşvik etmez.⁸

Abdülkerim Kuşeyrî ise bir başka ifadeyle; tasavvuf mâsivallahtan müstağni olmak, bilinmemeyi ihtiyar etmek ve hayırlı olmayan şeylerden sakınmaktır der. Bu tariftten maksat; kalb evini Hakk'ın tecelli mahâlli kabul etmek, riyâdan uzak bir gönle sâhip olup, takvâ yolunda iradeyle yürümektir.⁹

Tasavvuf ilminin önemli isimlerinden Muhyiddin İbnü'l-Arabî; tasavvuf ubûdiyyet ahlâkıyla süslenmektir,¹⁰ diyerek kulluk şuuruna değinmiştir. Ona göretasavvuf, ilim ve irfan deryasında baştan ayağa yürümenin hâlidir.

Fritz Meier'in yorumu ise şöyle: Tasavvuf İslâm cemaati içinde Peygamber döneminin iman tazeliğini yeniden yaşatmak, her yandan gelen şüphe, tereddüt, yalnızlık ve kargaşalara karşı dinin aslî otoritesine bir dönüş sağlamak gayreti olarak görülebilir.¹¹

Tasavvufun sözlük anlamı ise; sof giymek, saf olmak, ilk safta bulunmak, suffa ahabî gibi yaşamaktır. Tasavvufbaştan başa edeptir, kötü huyları terk edip güzel huyları edinmektir, kimseyi incitmemek, kimseden incinmemektir, nefse karşı girişilen ve barışı olmayan bir harptir, herkesin yükünü çekmek fakat kimseye yük olmamaktır. Bütün yolcularının birbirini dost ve kardeş tanıdığı bir yoldur. Hak ile birlikte ve O'nun huzurunda bulunma hâlidir, Hakk'ın seni sende öldürmesi ve kendisiyle yaşatmasıdır. Keşf ve temaşa hâlidir; temiz bir kalp, pak bir gönül sahibi olmaktır; nefsinden fani, Hak ile baki olmaktır; insân-ı kâmil olmak, Hakk'a ermektir.¹²

Tasavvuf ehlinin büyüklerinden bir çok zevat Cenab-ı Hakk'ın yolunda hâllendikleri hâl ve makama göre birçok tarifte bulunmuşlardır. Mesela; bu yolda

⁸ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 2001, s. 38.

⁹ a.g.e., s. 39.

¹⁰ a.g.e., s. 39.

¹¹ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, (t.y.), s. 8-9.

¹² Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2001, s.1 16.

bütün güzel huyları kendine huy edinen ve bütün çirkin huylardan sakınan büyük bir zat, tasavvufu şöyle tarif ediyor; “*Her güzel huy ile huylanmak ve her çirkin huydan sakınmaktır.*” diğ er bir zat; “*Tasavvuf Tanrı’nın, seni senliğinden alıp senliğini öldürmesi ve kendine kavuşturup diriltmesidir.*” diyor.¹³

Tasavvuf kelimesi hakkında ve bu ilmin ne olduğuna dair o kadar çok tanım var ki hangisini yazsanız doğru olacak niteliktedir. Çünkü tasavvuf bir hâl ilmi olduğu için her ya ayanda farklı bir hâl tecessüm etmiştir. Nasıl ki bal yemeden balı tarif etmek mümkün değılse, tasavvuf da böyledir. Benzer bir  rneğı Yûnus Emre; “*Ballar balını buldum, kovanım yağıma olsun*”¹⁴ diyerek ifade etmiştir. Bir başka tarif ise, ilim kelimesinin çok kere e  anlamlısı olan marifet kelimesiyle anlatılmasıdır.

Tasavvufu, bir ilmî terbiye metodu olarak, “*İrf ni düşünce geleneğı*” diye genel anlamda tanımlamak mümkündür. İrf ni düşünce geleneğı, metinleri ve olayları içsel bakış açısıyla değıerlendirir. Böyle bir değıerlendirmeye her düşünce emaresinin ve olayın zahir  kısmının ötesinde batin  yönleriyle yorumlanması söz konusudur.¹⁵

Tasavvuf Kelimesinin Men ei

Tasavvuf kelimesinin nereden geldiğıine dair bilgiler bir çok belirsizlikler içerir. Ashab-ı Suffa’dan geldiğini iddia edenlerin yanında saff-ı evvel kelimesinin türemiş olduğunu iddia edenler de vardır. Bunların yanında; Benu’s suffa denilen Kabe’nin tüm hizmetlerini yapan kabileden, safevi, kelimesinden, savf denilen masivadan yüz çevirme anlamına gelen kelimed n, “sofos-sophia” kelimesinden ya da saf denilen y n elbise kelimesinden de türemiş olması ihtimaller içindedir.¹⁶

Peygamber Efendimiz (S.A.V.) devrinde bilinmeyen ve pek meşhur olmayan bir kelime olan tasavvuf için genel düşüncelerden biri; “suf”tan geldiğıidir. Gömlek

¹³ Saffet Kemaleddin Yetkin, “Tasavvuf ve Istılahları”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1952, S.4, s. 2.

¹⁴ Mustafa Tatçı, *Yûnus Emre Divanı*, Ankara 1990, s. 219.

¹⁵ Halil İbrahim  im ek, “Tasavvuf Nedir?”, *Burhan İlim Kültür Dergisi*, Mayıs 2006, S. 8, s. 42-43.

¹⁶ Selçuk Eraydın, a.g.e., s. 51-53.

anlamındaki “kamîs”i giyene, gömleği giydi anlamında “tekammesa” denildiği gibi, yün ve yünlü elbise anlamındaki “suf”u giyene de “tesavvefe” denildiği ve böylece tasavvuf kelimesinin türediği kabul edilmektedir.¹⁷ Ayrıca tasavvufun ortaya çıkışı ile alakalı ileri sürülen ve dikkate değer görüşlerden biri de, onun; arılık, duruluk, saflık ve bulanık olmayan anlamındaki “safâ ve safvet”ten türetildiği görüşüdür. İslâm mutasavvıfları, sufilik ve örnek sufinin özelliklerinden bahsederken, tasavvufun “suf”tan geldiği fikrini gramer kurallarına uygunluğu açısından kabul etmekle birlikte, “safvet” kelimesi üzerinde karar kılmayı dakabul etmişlerdir.¹⁸

Sufiler, daima bir hâlden diğer bir hâle geçtikleri için, yüce bir makamdan daha yüce bir hâl ve makama yükseldikleri, yani devamlı “tayr” ve “seyr” arasında oldukları için; onların bu durumlarını belli bir kıstasta anlatmak mümkün değildir. Kendilerine, ilim ve hâl olarak birçok mana kapısı açılmaktadır. Batınları hakikatlerin menbaı ve manevi ilimlerin özüdür. İç âlemlerindeki devamlı değişen ve gelişen hâllerini, ulaştıkları manevi derece ve lezzetleri, belirli bir kelime ve ifadeyle sınırlamak mümkün olmayınca; zahirdeki giydikleri elbiseye nispet edilerek tanıtılmış ve adlandırılmışlardır. Bu onları vasfetmek ve hâllerini izah etmek için en kestirme ve en belirgin bir yol olmuştur. Çünkü yün elbise giymek, hem peygamberlerin hem de kendilerinden önceki âlimlerin adeti idi.¹⁹

Sufilere “sufi” denmesi hakkında şöyle bir düşünce öne sürülmektedir: Sufiler, halk içinde bilinmemeyi, hâllerinin gizli kalmasını, mütevazılığı, boyun büküklüğünü, bir kenara çekilerek halktan gizlenmeyi adet edindikleri için, toplum tarafından pek değer verilmeyen ve iltifat edilmeyen, terk edilmiş bir hırka ya da işe yaramaz diye atılmış bir yün parçasına benzetilmişlerdir. Bu sebeple; nasıl ki, Kûfe’li olan edilen kimseye “kûfi” deniyorsa, değersiz bir yün parçası olan “sûf”u (yünü) giyenlere de “sûfî” denmiştir.²⁰

¹⁷ İrfan Gündüz, “Tasavvuf ve İnsan”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul 1987-1988, S. 5-6, s. 217.

¹⁸ İrfan Gündüz, a.g.m., s. 217.

¹⁹ Dilaver Selvi, *Şihâbuttîn Sühreverdî, Gerçek Tasavvuf (Avârifü'l-Meârif)*, İstanbul, 2010, s. 74.

²⁰ a.g.e., s. 76

Tasavvuf kelimesinin kaynağı hakkında ortaya atılan birçok fikirden ziyade önemli olan aslında bu lafızcı yaklaşımdan öte bu tarz dini terimlerin pek çoğunu açıklamak ve kabullenmek zor olacaktır. Çünkü dini ilimlerin ve yaklaşımların gelişiminde Kur’ân-ı Kerîm ve hadis-i şeriflerde geçmemekle birlikte Müslümanların yaşadığı çevrelerde konuşulan dillerde ifade edilen ama özünü bu iki kaynaktan alan pek çok kavram türetilmiştir. Önemli olan o kelimenin kastedilen düşünceyi karşılayıp karşılamadığıdır. Dolayısıyla tasavvufi anlayışı ifade etmek için kullanılan kelimelerin söz konusu temel kaynaklarda geçip geçmediği veya hangi kökten geldiğine ilişkin bu tür tartışmalar, dıştan ziyade içe vurgu yapan özünü anlamamızı kısıtlamaktadır.²¹

Sonuç olarak tasavvufun İslâmî bir anlayış olduğunu, onun kaynağını oluşturan unsurların Kur’ân-ı Kerîm’den ve Peygamber Efendimiz (S.A.V.)’in manevi hayatından istifade ederek geliştirildiğini ve bir düşünce ekolü oluşturduğu söyleyebiliriz.²²

Tasavvufun Gayesi

Tasavvufun gayesi hiç şüphesiz insân-ı kâmil olmaktır. Kainatın iftihar tablosu Peygamber Efendimiz’e (S.A.V.) benzeme, onun yolundan ayrılmama, enaniyeti terk etme hatta İmam Rabbânî’nin deyişiyle “*Der tarik-i Nakşibendî lazım âmed çâr terk/ Terk-i dünya, terk-i ukba, terk-i hestî, terk-i terk.*”²³ yani Nakşîlik yoluna girmek için dört şeyi terk etmek lazım gelir: dünyayı terk, ahreti terk, varlığı terk ve en son terki de terk olma hâlidir. İnsanın kendisini tanıması, nefsini tanıması onunda ötesinde Rabb’ini tanımasıdır.

Tasavvufun amacı; Kur’ân-ı Kerîm’de “*Dünya hayatı oyun ve eğlenceden ibarettir.*” (Ankebut, 29/64) denilmesinin idrakine varmak için dünyanın süsünden ve

²¹Hâlîl İbrahim Şimşek, “Tasavvufun Kaynağı Meselesi”, *Somuncu Baba: Aylık İlim-Kültür ve Edebiyat Dergisi*, Ankara 2010, S. 114, s. 37.

²² a.g.m., s.38.

²³ Aydın Baş, “Çâr Terk”, <<http://aydinbas.wordpress.com>>, E.T., 19.03.2017.

debdebesinden vazgeçmek, dünyalık lezzetlerden uzak; mana âleminin gerçek lezzetine bakmaktır. Muhammedî ruh ile karakteri şekillendirmek için var olmaktır.

Eraydın'a göre; önceleri tasavvufun zuhûrundan maksat; ahlâkı güzelleştirmek, nefsi terbiye etmek, yani nefsi dine râm, dini nefis için vicdan kılmak, nefsi, dinin hükmü altına koymak, salih ameller ve güzel ahlâk ile güzelleştirmektir. Peygamber Efendimiz (S.A.V.) "*Ben güzel âhlakı tamamlamak için gönderildim.*" buyurmuştur. Tasavvufun gerçek amacı; ahlâkın kemâl mertebesine ulaşmak için, en güzel örnek olan Hz. Muhammed (S.A.V.)'in gerçek varisi olmaktır. İnsan, ceset ve rûhtan yaratılmıştır. Latif olan rûh, kesif olan bedene girince maddi varlığın rûh üzerinde yaptığı tesirler, rûhun berraklığını söndürür. İnsanın ruhî kemalatı, nefis tezkiyesi ile tahakkuk edeceğinden, rûhun beden üzerine üstünlüğünü temin için alınan önlemlerde tasavvufun gayesini teşkil etmiştir.²⁴

Erol Güngör de tasavvufun gayesi için nefsin tezkiyesi üzerinde durmuştur: "*Tasavvufî din anlayışının belirgin vasıfları; Yaradan ile yaratılan arasında varlık itibari ile ayrılık bulunmadığını çünkü Allah'tan başka varlık bulunmadığını kabul etmektir.*" demiştir.²⁵

Tasavvuf ilmine göre; tasavvufî unsurlara sahip olan sufi, kalp evini bütün bu kirlilerden arındırıp, güzel vasıflarla donatmış, güzel ahlâk sahibi kâmil bir insandır.²⁶ Zaten tasavvuf özü itibariyle, gönül âleminin selim bir hâle gelip marifetullah ve muhabbetullahtan pay alabilecek mertebeye gelmesidir.²⁷

Mustafa Kara'ya göre tasavvufî hayatın ortaya çıkmasında temel sebep dinlerin yapısı ve insanın ruhi ihtiyaçları olmakla birlikte iki hareket bu gelişmeyi hızlandırmıştır. Bunlardan biri İslâm dünyasında ortaya çıkan lüks, sefahat ve israf, diğeri ise dinî meseleleri yalnız mantıkla açıklayarak, onun manevi boyutunu göz

²⁴ Selçuk Eraydın, a.g.e., s. 56.

²⁵ Erol Güngör, *İslam Tasavvufunun Meseleleri*, İstanbul 1991, s. 22.

²⁶ Nurgül Sucu, "Hakikatin Estetik Boyutu Tasavvuf ve Divan Şiirinin Müsterekleri", II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu -Kastamonu'nun Manevi Mimarları, Kastamonu 2014, s. 65.

²⁷ Osman Nuri Topbaş, *İmandan İhsana Tasavvuf*, İstanbul 2002, s. 16.

ardı eden bilginlerin tutumu. Sufiler zahitçe davranışlarıyla birinci gruba, mistik yorumlarıyla da ikinci gruba karşı bir tavır göstermişlerdir. Bir başka ifade ile tasavvuf bu tavır ve tutumlara göre tepki göstererek ilerlemiştir.²⁸

Tasavvufun bir gayesi de Peygamber Efendimiz'den sonra, onun ruhi ve mistik liderliğini yürütebilecek hakiki varislerini, yani velîler ve sufilerden oluşan doğru yolu gösterecek kişileri yetiştirmektir. Aynı zamanda da insan ruhunda saklı olan ilâhî sırları bulup ortaya çıkarmaktır. Ayrıca da tasavvuf, insana ölmeden önce ölmenin ne demek olduğunu ve bunun nasıl gerçekleşeceğini rabita-ı mevt yoluyla öğretir.²⁹

Ebû Bekr-i Varrak adlı sufi, tasavvufun amacı için şöyle der:Üç sınıf insan vardır: Ulema, ümera ve fukara yani âlimler, idareciler ve dervişler. Ulema ifsat olunca din gider. Ümera bozulunca geçim bozulur. Dervişler bozulunca ahlâk gider. Ulemayı bozan hırsdır, ümerayı bozan adaletsizliktir, fukarayı bozan riyadır. Şu hâlde ümera, ulamaya sırt çevirince bozulur. Ulema ümeranın emrine girince bozulur, fukara da gösteriş yapınca bozulur.³⁰ Bu sözlerden anlaşılabileceğe göre, sufilerin temel gayesi güzel ahlâktır. Burada ahlâk kelimesinin içine iyi davranışlarla birlikte bütün bir manevi hayat girmektedir. Mürit, her hareketi ile örnek insan ve kâmil bir Müslüman olmalıdır.³¹

Tasavvufun Tarihî Seyri

Tasavvufun tarihi seyrine başlamadan önce onun beslendiği membain bilinmesi, tarihi seyrin nasıl geliştiğinin anlaşılmasına da yardımcı olacaktır. Tasavvuf hiç şüphesiz Kur'ân-ı Kerîm'den beslenip, Sünnet-i seniyyeyi rehber edinerek gelişmiş, yüzyıllar boyu gönüllere hitap etmiştir. Aksi takdirde bu kadar yayılıp kabul görmesi ve bir düşünce felsefesi olarak hayatımıza yerleşmesi söz konusu olamazdı.

²⁸ Mustafa Kara, a.g.e., s. 8.

²⁹ Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnete Göre Tasavvuf*, İstanbul 1979, s. 22.

³⁰ Erol Güngör, a.g.e., s. 190.

³¹ Durmuş Tatlılıoğlu, "Tasavvuf ve Tarikatlara Sosyolojik Bakış", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Samsun 2009, C.9, S.1, s. 106-107.

Tasavvuf kelimesi zikredilmese de ilk adımlarını Peygamber Efendimiz (S.A.V.)'in yaşadığı dönemlerde görmekteyiz. Tasavvuf zühde dayalı bir hayat tarzı benimsediği için asr-ı saadette böyle bir hayatın yaşandığını öğrenmekteyiz. Peygamber Efendimiz (S.A.V.), sahabe ve tabiin dönemlerinde insanlar ayetler ve hadislerin ışığında zühd hayatına yönelmişlerdir.

Kuşadalı İbrahim Halvetî'nin görüşleri doğrultusunda tasavvufun tarihî seyri üç bölüme ayrılarak araştırılmıştır. Buna göre tasavvufun tarihi seyri; ilk devir, tekke devri ve son devir olmak üzere üç kısımdır.³² İlk devir; Peygamber devri ve zahitler devri olarak iki bölümde incelenmektedir. Peygamber devrinde örnek olarak Peygamber Efendimiz (S.A.V.) vardır ve Kur'ân-ı Kerîm'in ışığında tek kaynak O'nun (S.A.V.) yaşayışıdır. Amaç onun yaşadığı gibi yaşamaktır. Tasavvuf kelimesinin terim olarak kullanılmadığı bu süreçte İslâm toplumu yaşamın her boyutunda Peygamber Efendimiz (S.A.V.)'i kendisine örnek almıştır. İkinci kısmını oluşturan zahitler kısmı ise tabiun dediğimiz Peygamber Efendimiz (S.A.V.)'i görenlerin olduğu dönemdir. Tekke devrinin ilk bölümü olan tarikatlar öncesi döneme geçişin sağlandığı bu devrin zahidane hayat tarzı şöyledir: İnsanlardan ayrı ve münzevi yaşama, nefsi tezkiye, sabır, tevekkül, hüzn, Allah korkusu, çok ağlama ve şüpheli şeylerden uzak durmak gibi özelliklerdir. Büyük sufilerin ve zahitlerin yaşadığı dokuzuncu ve onuncu yüzyıllara kadar, tasavvufla ilgili bir takım eserler yazılmış, temel esaslar yazılı hâle getirilmiştir.³³

Tasavvuf sözcüğünü ilk kullanan Ma'rûf-ı Kerhî, tasavvuf düşüncesine marifet unsurunu getiren Zü'n-nûn-ı Mısrî, tasavvuf ahvalini inceleyen ilk kişi olduğu söylenen Seriyî-i Sekatî, zühd ve tasavvufla yeni boyutlar getiren Bayezit-i Bistâmî, sevgili uğruna candan geçen Hallâc-ı Mansur, Gazâlî'yi hazırlayan ve Bağdat sufilerinin üstadı Cüneyd-i Bağdadî, Hasan Basrî, ilk tekkeyi kuran ve sufi lakaplı ilk

³² İlyas Yazar, "Tasavvuf Üzerine Düşünceler", *Yedi İklim Dergisi*, Nisan 2002, S. 145, s. 49.

³³ a.g.m., s. 50.

zahit Ebû Haşim es-Sufi, Rabia el-Adeviyye gibi zahitler ve sufiler bu devirde tanınmış simalardandır.³⁴

İlk tarikatın ortaya çıktığı 12. yüzyıla kadar olan dönem tasavvufi düşüncenin doğup, gelişip, şekillendiği dönemdir. 12. yüzyıldan sonra tarikatlar dönemi başlamaktadır. Gazâlî gibi Sünnîsufiliği sistemleştirmeye çalışan dehaların olduğu dönemdir. Gazâlî'den sonra yetişen, Gazâlî'nin kelam, fıkıh, tasavvuf terkibine cevap veren İbn Arabî bu dönemde oldukça önemli bir sufidir. İbn Arabî vahdet-i vücudu esas almış, aslında hiçbir şeyin var olmadığı, var olan her şeye Allah'ın isimleri ve sıfatlarının görüldüğünü savunmuştur.³⁵

Selçuklular döneminde kuruluş safhasını yaşayan tarikatlar, Osmanlılar devrinde yaygınlaşma açısından altın devrini yaşamış, toplumların zihniyetlerine tesir eden ve onları yönlendiren sufilerin eserleriyle beslenmiştir. Bu dönemde tasavvuf düşüncesi hayatın her ünitesinde bulunmuş, toplumu beslemiş ve yetiştirmiştir.³⁶

³⁴ a.g.m., s. 50.

³⁵ a.g.m., s. 50.

³⁶ Mustafa Kara, a.g.e., s. 22.

1. BÖLÜM

EMİNE İŞINSU’NUN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.1. Emine Işınsu'nun Hayatı

Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Emine Işınsu 17 Mayıs 1938'de Kars'ta dünyaya gelmiştir. Babası Bulgaristan Türkleri'nden emekli Tümgeneral Aziz Vecihi Zorlutuna, annesi Erzurum'un tanınmış ailelerinden Zorluoğulları'na mensup Hürriyet Mücahidi Avnullah Kâzîmî Bey'in kızı, tanınmış şair ve yazarlarımızdan Hâlîde Nusret Zorlutuna'dır.³⁷

Diğer dedesi ise Bulgaristan göçmenidir. Soyadı kanunu çıktıktan sonra ailesi, anne tarafından Zorlu ismini ve babasının geldiği Tuna'nın birleşimiyle Zorlutuna soyadını almıştır. Gerçek adı Işınsu'dur. Babasının çok sevdiği kız kardeşi Emine'nin ismi ise Işınsu'ya göbek adı olarak konur. Ancak, annesi, hatıralarını yazdığı “*Bir Devrin Romanı*” adlı kitabında kızından, “*Kars'ta bir ılık gibi, Işınsu hayatımıza doğdu.*” diye bahseder ve Emine ismi pek kullanılmaz.³⁸

Anne ve babasının memur oluşları sebebiyle Urfa'da başlayan ilköğretim Sarıkamış'ta devam ederve Ankara'da tamamlanır. Ortaokulu da burada tamamlar ve liseyi TED Ankara Koleji'nde 1957'de bitirir.³⁹ Işınsu'nun yüksek öğrenim hayatı birkaç bölüm değiştirerek geçer. İlk olarak babasının isteği üzerine D.T.C.F.'ye kaydolur. Ancak felsefe ilmi tahsil etmek isteyen Işınsu, o dönem Amerika'da bir kuruluşun açtığı *Fullbrightburs* imkânlarını kazanır. Sosyal akademi uzmanlığına katılmak üzere fakülteyi yarıda bırakarak Amerika'ya gider. Dünya'nın değişik ülkelerinden seçilmiş elli dört kursiyerle sosyal hizmetler hakkında iki aylık kurs gördükten sonra, sosyal hizmetlilerin çalıştığı yerlere gönderilirler. Kendisine de bir çocuk kampı düşer. On bir çocuktan sorumlu olur. Altı ay süren bu kurstan sonra Türkiye'ye döner. Türkiye'de okuduğu bölümü yarıda bırakarak ODTÜ İşletme'ye yazılır. Babasının tepkisinden korkarak bunu bir süre gizler. İlk eşi Mimar Erdoğan Cemil Okçu ile tanışır, babasının okula devam etme şartı ile 1959'da evlenirler.

³⁷ Gözdenur Erol, *Emine Işınsu'nun Tarihî Romanları Üzerine Bir İnceleme*, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2006, s. 14.

³⁸ Binnur Çelebi, “Türk Aşığı Bir Kadın Yazar Emine Işınsu”, <www.siyasetcafe.com/binnur-celebi/2502/turk/asigi/1/kadin/yazar/emine/isinsu>, (E.T.:19.03.2017)

³⁹ Ahmet Kökdemir, *Emine Işınsu'nun Hayatı- Şahsiyeti- Sanatı- Fikirleri- Eserleri*, 19 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 1995, s. 1.

Evlilikle okulun bir arada gitmeyeceğini anlayan Işınsu, bu bölümü de yarıda bırakır, önce Hukuk Fakültesine sonra çok istediği Felsefe bölümüne girer. Aynı zamanda fakültenin tiyatro derslerini de yakından takip eder. Ancak hem okul, hem de aile hayatı ağır gelerek Felsefe Bölümünü de yarıda bırakır.⁴⁰

Yazarın o yıllardaki düşüncelerinden birisi üniversitede kalıp akademik çalışma yapmaktır. Tabii bu gerçekleşmez ve yazmaya daha geniş zaman ayırma imkânına kavuşur. Bu hâle o hep şükreder. Yani, üniversite tahsili yarıda kaldığı için fazla üzülmaz. Pek çok dalda kısa süreli de olsa öğrenim görmesi, onun sanatçı kişiliğini zenginleştirmiştir, eserlerinde geniş bir dünya oluşmasına vesile olmuştur.⁴¹

Elif ve Yağmur adında iki çocuğu olur. 1969 yılında eşinden ayrılır. 1972’de Prof. Dr. İskender Öksüz ile ikinci evliliğini yapar ve üçüncü çocuğu Murathan dünyaya gelir. Romantik ama hareketli mizacı ve psikolojik sıkıntılarına rağmen inançlarıyla ayakta kalmayı başarabilen Işınsu, Tutsak romanında kahramanı Ceren’in yaşadıkları kendi yaşadıklarının izdüşümüdür. Muhafazakar bir ailenin çocuğu olarak Işınsu, hep bir ağabey baskısı altında aslında hiç de özgür olmayarak geçirmiştir çocukluk ve gençlik yıllarını. Okuyacağı kitaplarda bile ağabeyinin baskısı vardır; falanca kitaplar ahlâksızdır, okunmayacak gibi.⁴² Babasından çok çekinen Emine Işınsu aynı zamanda babası tarafından da çok sevilmektedir hatta çocukluk gençlik yıllarında bile babasının kucağından inmediğini aktarır.

Işınsu çocukluk ve gençlik yıllarında yaşadığı baskıdan dolayı çocuklarını, doğup büyüdüğü evdekinden farklı yetiştirir. Onlara karşı daha toleranslı davranır. Bu durum “*Ben anneme siz diyerek büyüdüm. Ama çocuklarımin bana sen demelerini istedim.*” diyerek açıklar.⁴³

Evli ve üç çocuk sahibi olan Emine Işınsu hâla yazma çalışmalarına devam etmekte ve Ankara’da yaşamaktadır.

⁴⁰ Gözdenur Erol, a.e., s. 15-16.

⁴¹ Ahmet Kökdemir, a.e., s. 3.

⁴² Binnur Çelebi, “Türk Aşığı Bir Kadın Yazar Emine Işınsu”, <www.siyasetcafe.com/binnur-celebi/2502/turk/asigi/1/kadin/yazar/emine/isinsu>, (E.T.:19.03.2017)

⁴³ Binnur Çelebi, “Türk Aşığı Bir Kadın Yazar Emine Işınsu”, <www.siyasetcafe.com/binnur-celebi/2502/turk/asigi/1/kadin/yazar/emine/isinsu>, (E.T.:19.03.2017)

1.2. Edebî Kişiliği ve Fikirleri

Kültürlü ve sosyal bir aile ortamında yetişen Emine Işınsu okuma ve yazmaya olan ilgisi henüz ilkokul döneminde bile büyüktür. Bir köpeğin ağzından hatıralar şeklinde kaleme aldığı “*Minko’nun Hatıraları*”, ilkokul çocuğu için iyi bir roman sayılır. Kolej öğrenciliği sırasında şiirler ve küçük hikayeler yazar. İlk şiiri Türk Eğitim Derneği’nin çıkardığı, “*Eğitim Dergisi*” isimli yayın organında çıkar; diğer şiirler ve hikayeler onu takip eder. Dergiyi idare eden şahıs, onun gayretini ve başarısını fark edip derginin bütün yükünü, özellikle öğrencilerin yazılarını seçme, dergiyi düzenleme ve yetiştirme işini genç Şair ve Yazar Işınsu’ya bırakır. Burada yüklendiği sorumluluk yazarın “*Ayşe*” dergisiyle başlayıp Töre ile olgunlaşıp okullaşan dergicilik hayatının zeminini oluşturur.⁴⁴

İlk şiiri “*İnsanlar*” ile Ankara Koleji ve Türk Edebiyatının şairleri arasına giren Işınsu, “*İki nokta*”(1956) isimli şiir kitabını yayınladığında henüz 17 yaşındadır.⁴⁵

Işınsu’nun ilk romanı Küçük Dünya, Turizm ve Tanıtma Bakanlığının Sanat ve Armağanı ödülünü kazanır. Eser 1962’de Yeni İstanbul gazetesinde tefrika edilir.⁴⁶

Şiirle başlayan yazın hayatı fıkra ve roman denemeleriyle zenginleşirken, yazar çeşitli dergi ve gazetelerde yazmaya devam eder. 1962-1963 yıllarında Yeni İstanbul gazetesinde Dedikodu sütununda “*Mehlika Arda*” takma adıyla siyasi konularda fıkra yazar. 1963-1965 yıllarında Sabah gazetesinde fıkra yazarlığı, 1964’te Hisar dergisinde Yeşil Fasulyeler ve diğer birkaç hikaye ile kadın meselesine temas eder.⁴⁷

⁴⁴ Ahmet Kökdemir, a.e., s. 2.

⁴⁵ a.e., s. 2.

⁴⁶ Gözdenur Erol, a.e., s. 16.

⁴⁷ Hüseyin Tuncer, “Emine Işınsu ile Söyleşi”, *Dil-Kültür-Edebiyat ve Sanat Penceresinden*, İzmir 2000, s. 227.

Emine Işınsu'nun tiyatroya ilgi duyduğundan bahsetmiştik. Bir Yürek Satıldı(1966), Bir Milyon İğne(1967), Ne Mutlu Türküm Diyene(1969), Adsız Kahraman(1975) bu ilginin neticesi olarak kaleme alınmıştır.⁴⁸

Emine Işınsu'nun sanatçı kişiliği de içinde yaşadığı ailenin geleneği ve kültürü ile yeşerir. Şair ve yazar bir annenin kızı olan Işınsu, annesiyle ilgili bir hatırasını şöyle anlatır: *“Herkesin annesi şarkı söylerdi. Benim kafamda çocukluğumdan kalma bir müzik yok, yalnızca yüksek sesle şiir okuyan bir hanım hatırlarım. Bu hanım Fuzulî, Şeyh Galip ve Mehmed Akif’i çok sever ve şiirlerini çok okurdu.”*⁴⁹

Her defasında *“Elhamdulillah Türk Milliyetçisiyim. Dünde Türk Milliyetçisiydim, bugünde”*⁵⁰ diyen yazarın fikir dünyasının nasıl şekillendiğini bu sözlerden anlamak mümkündür. Başka bir söyleşide fikir dünyasını şekillendiren çevresini şöyle anlatır: *“Tabii çevre çok mühim, aile çevresi çok mühim. Milliyetçi ve Müslüman bir ailede yetiştim. Babam askerdi evimizde daima milliyetçi ve Müslüman bir hava hakimdi. Ben bu duygularla büyüdüm.”*⁵¹

Işınsu, Türkiye dışındaki Türklere yoğun bir alaka göstermektedir. Dış Türkleri konu alan romanları bu ilgiye bağlamaktayız. Balkan Türklerini, Çiçekler Büyür’de, Kerkük Türklerini, Azap Toprakları’nda anlatmıştır.

Eserlerini yazarken roman kahramanları kendinden mutlaka bir parça taşımaktadır. Kahramanlarıyla bütünleşir, gerçek tanıklara ulaşmaya çalışır. Romanlara başlamadan önce geniş bir hazırlık yapar. Tasavvufî ve tarihî romanları gerçek tarihe paralel olarak kaleme alınmıştır. Öfkeli bir karakter olmamasına rağmen, Niyâzî-i Mısırî’yi yazarken, bu yönüyle zorlandığını ifade eder. Eşi İskender Bey, eşinde gördüğü bazı davranışları yada karakteristik özellikleri roman

⁴⁸ a.g.m., s. 225.

⁴⁹ Emine Işınsu, “Emine Işınsu Annesini Anlattı”, 1984, S. 129, s. 35.

⁵⁰ Ahmet Kökdemir, a.e., s. 11.

⁵¹ a.e., s. 11.

kahramanlarında gördüğünü vurgulamaktadır. Küçük Dünya'nın Nur'u, Tutsak'ın Ceren'i ve Kaf Dağı'nın Ardındaki Mevsim, yazarın hayatından izler taşır.⁵²

Hayatı boyunca yazmayı yaşam gayesi olarak seçen Işınsu bir eseri yazmadan önce nasıl bir metot izlediğini şöyle ifade eder: “Ben umumiyetle yazarken bir sene boyunca, yazacağım roman hakkında araştırma yaparım. Bilgiler edinir ve bilgilerimi bir deftere kaydedirim. Bilgiler çoğaldıkça karakterlerim ve olaylar doğmaya başlar. Onları da defterime kaydedirim. Aldığım bilgilere göre küçük küçük sahneler yazmaya başlar ve bunları da not ederim. Bir sene gibi bir süre geçtikten sonra bir gün gönlüm, artık yazmam lazım, der. Daha fazla duramam. Allah'ın izniyle başlarım. Arada değil belki, ama büyük bir kısmını romana geçiririm, tabi biraz değiştirerek...”⁵³

Emine Işınsu son zamanlarda tasavvufi romanlar üzerine yoğunlaşarak dört roman çıkarmıştır. Bir röportajında bununla ilgili: “Çocukluğumdan beri, annemden dolayı olsa gerek, tasavvufa meraklıyım. Bu merak beni Yûnus Emre'yi yazmaya yönlendirdi ve Yûnus'tan sonra tasavvufa karşı daha bir sevdalı oldum. Böylece birkaç erenimizi daha yazmayı istiyorum, kısmet olursa tabii.” diyerek düşüncelerini aktarmıştır.⁵⁴

Eserlerinde sade ve yalın bir dil kullanarak okuyucuyaengin bilgiler vermeyi amaçlayan Işınsu, kişi tahlillerini başarılı bir şekilde romanlarına aktarmıştır. Kültürel değerlerimizden yoksun yetişen gençlerimize birçok bilgiyi akıcı şekilde aktararak, onların aydınlanmasına katkıda bulunmuştur.

1.3. Eserleri

Romanlar

- 1- Küçük Dünya 1966
- 2- Azap Toprakları 1970
- 3- Ak Topraklar 1971

⁵² Gözdenur Erol, a.e., s. 19.

⁵³ Elif Hürsoy, “Ve Her Yıl Çiçekler Yeniden Büyür!”, *Türk Edebiyatı*, Şubat 2004, S. 364, s. 7.

⁵⁴ Hâle Kaplan Öz, “Acılı Roman Bukağı”, *Yeni şafak*, 2004, (E.T.:23.03.2017)

- 4- Tutsak 1973
- 5- Sancı 1974
- 6- Canbaz 1982
- 7- Kaf Dağı'nın Ardında 1988
- 8- Alpaslan 1990
- 9- Atlı Karınca 1990
- 10- Cumhuriyet Türküsü 1993
- 11- Nisan Yağmuru 1997
- 12- Havva 1999
- 13- Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri 2002
- 14- Bukağı 2004
- 15- Hacı Bayram 2005
- 16- Hacı Bektâş 2008
- 17- Bir Aile 2013

Oyunlar

- 1- Bir Yürek Satıldı 1967
(Bu oyun Un coevi aux enchores başlığıyla Fransızca yayınlanmıştır.)
- 2- Bir Milyon İğne 1967
- 3- Ne Mutlu Türküm Diyene 1969
- 4- Adsız Kahramanlar 1975

Diğer Eserleri

- 1- İki Nokta (Şiir) 1965
- 2- Dost Dost Diye (Deneme) 1995
- 3- Bir Gece Yıldızlarla (Hikayeler) 1991

1.4. Ödülleri

- 1- Küçük Dünya ile Turizm Bakanlığı Sanat Armağanı
- 2- Ak Topraklar ile Türkiye Edebiyatı Vakfı Roman Ödülü

3- Bir Yürek satıldı oyunu ile Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Radyofonik Oyun Yarışması'nda dram dalı birinciliği

4- Sancı ile Türkiye Milli Kültür Vakfı Roman Ödülü

5- Canbaz ile Türkiye Yazarlar Birliği Roman Ödülü

6- Türk Ocakları Hamdullah Suphi Tanrıöver Armağanı

7- Karaman Türk Dili Ödülleri, *“Türkçeyi Doğru ve Güzel Kullanan Yazar Ödülü”*

8- İLESAM (Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği), *“Şeref Ödülü”*

9- Türkiye Yazarlar Birliği- İstanbul Şubesi, *“Ömür Boyu Roman Ödülü”*

2. BÖLÜM

EMİNE İŞINSU’NUN ROMANLARINDA ÖNE ÇIKAN TARİKATLAR

2.1. Nakşibendiyye Tarikatı

Hâce Muhammed Bahaüddin'e nispet edilen bu tarikat, gönül dünyasını nakış nakış işlediği için “nakş-bend” kelimesiyle meşhur olmuştur. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan tahmini yirmi sene sonra doğan tarikat pîri, daha üç günlük çocuk iken Hâcegâniyye şeyhlerinden Muhammed Baba Semmâsî tarafından evlat edinilerek, müridi Emir Külâl'in rahle-i tedrisinde yetişti. Abdulhâlık Gucdüvânî'nin ruhanîyetinden de feyz alması sebebiyle Üveysî tarikatına müntesip sufilere arasında sayılan Bahâüddin Nakşibend hac yolculukları esnasında diyar diyar gezerek ilim ve irfan sahipleriyle sohbet etti. Buhara'da 1390 yılında vefat etti. Halifesi Muhammed Pârsâ söz ve sohbetlerini Risâle-i Kudsiyye adlı eserde bir araya getirerek halkın istifadesine sundu.⁵⁵

Nakşibendiyye tarikatı, Fatih Sultan Mehmed döneminde, Ubeydullâh Ahrâr'ın halifelerinden Molla İlâhî aracılığıyla İstanbul'a girdi. 18. asırda Mevlânâ Ziyâüddin Bağdâdî ile, tarikat Osmanlılarda hem genişledi hem de istikrar kazandı. Osmanlı padişahları, bilhassa bu asırda Nakşibendîliği koruyarak genişlemesine imkân sağladılar. Osmanlı padişahlarından; Sultan I.Abdülhamid, Sultan II.Abdülhamid, Sultan IV.Mustafa, Sultan III.Murad, Sultan I.Mahmud, Sultan III.Osman, Sultan III.Mustafa, Sultan II.Mahmud, Sultan Abdülmecid ve Sultan Vahdeddin'in bu tarikata müntesip ya da muhip oldukları bilinmektedir. Nakşibendîlik tam manâsıyla Sünnî bir tarikattir. Zikir ve âdâbında sükûnet ve mahviyet hakim olmaktadır.⁵⁶

Bu tarikat, Türk kültürüne, halk maârifine, Anadolu birliğine büyük katkıları olan bir tarikat olarak kabul edilmiştir.⁵⁷

2.2. Halvetiyye Tarikatı

Anadolu'da oldukça yaygın olan tarikatlardan biri de Halvetiyye'dir. Halvet hayatını çok sevmesi sebebiyle Halvetî lakabını alan Siraceddin Ebû Abdullah, bugün ki İran'ın Gilan Eyaletindeki Lahican'da dünyaya gelmiş, amcası Muhammed b. Nûrî'den tasavvufî terbiyesini tamamlamıştır. Siraceddin Ebû Abdullah daha sonra

⁵⁵ Mustafa Kara, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, İstanbul 2010, s. 21-22.

⁵⁶ Selçuk Eraydın, a.g.e., s. 372.

⁵⁷ Selçuk Eraydın, a.g.e., s. 373.

Tebriz, Hicaz, Hoy ve Mısır'a seyahatler yapmış, Herat'ta 1397 yılında vefat etmiştir.⁵⁸

Anadolu için bizi özellikle ilgilendiren ve bu tarikatın Anadolu'da yayılmasına vesile olan, tarikatın pîr-i sânisî Seyyid Yahya Şirvanî ve onun müritleri Muhammed Bahâüddin Erzincanî ile Dede Ömer Rûşenî'dir. Seyyid Yahya Şirvanî Hazar Denizi'nin batısında Şirvan yakınlarında Şemah'ta dünyaya gelmiş, Tebriz'de tahsilini tamamladıktan sonra Sadreddin Hamevî'ye intisap etmiş ve onun hizmetinde bulunmuştur. Vird-i Yahya diye de bilinen Virdü's-Settâr isimli evrad ve ezkâr kitabı asırlardan beri Anadolu ve Rumeli çevrelerinde okunan, tercüme ve şerh edilen bir kitaptır. Osmanlı Müellifleri'nde Pir Muhammed Bahâüddin Erzincanî olarak kaydedilen sufi, seyr ü sülûkünü Şirvânî'nin yanında tamamlayıp Erzincan'da irşat hizmetlerine devam ederek tarikata katkı sağlamıştır. Tarikat müridi Cemâl-i Halvetî ile II.Bayezid devrinde İstanbul'a getirildiği bilinmektedir.⁵⁹

İslâm kültür tarihinde, Türklük rengi ağır basan ve kırka yakın şubesi bulunan Halvetiyye tarikatı tamamıyla Sünnî eksenli bir tarikattır. Özellikle Halvetîliğin alt kol ve şubelerinin kurucuları incelendiği zaman hemen hemen hepsinin Türk olduğunu görürüz. İran Şîî tesirine karşı Türk Halvetî, Mevlevî, Nakşibendî ve Bayrâmîliğin tepkisi ve bu tarikatların şeyhlerinin olağanüstü yardımları oldukça dikkat çekicidir. Ayrıca Osmanlı padişahlarından; Sultan II. Beyazid, Kanuni Sultan Süleyman, Sultan II. Selim, Sultan III. Murad, Sultan III. Mehmed, Sultan IV. Mehmed ve Sultan II. Süleyman'ın Halvetiyye tarikatına mensup olması, bu tarikatın hem keyfiyet hem de kemiyet açısından Osmanlı toplumunda etkin olduğunu göstermektedir. Halvetîlik sadece Anadolu'da değil, Anadolu dışında diğer birçok İslâm ülkesinde de yaygın tarikatlar arasına girmiştir.⁶⁰

⁵⁸ Mustafa Kara, a.g.e., s. 21.

⁵⁹ A.g.e., s. 21.

⁶⁰ Mustafa Aşkar, "Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihi Gelişimi Ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 39, S. 1, Ankara 1999, s. 562-563.

2.3. Kâdiriyye Tarikatu

İslâm dünyasında ve diğer ülkelerde yaygınlığı itibariyle ilk üç tarikattan biri sayılan Kâdiriyye, Abdülkadir Geylânî'ye nispet edilir. Hazar Denizi'nin güneyinde bulunan Geylan (Ceylan, Cilan) kasabasında doğan Abdülkadir Geylânî, öğrenimini Bağdat'ta tamamlamıştır. Bir müddet vaaz ve nasihatle meşgul olduktan sonra tasavvufa alaka duyarak ve Hammâd, Debbâs, Ebû Yakup Yusuf ve Ebû Saîd Muharrimî'den ders almıştır. “Gavsü'l-a'zam”, “kutbü'l-aktâb”, “bâzü'l-eşheb” (Allah'ın şahini) gibi lakaplarla anılan Geylânî'nin eserleri arasında el-Gunye, el-Fethu'r-Rabbânî, Fütûhu'l Gayb, el-Füyûzâtü'r-Rabbâniyye gibi kıymetli eserleri bulunmaktadır.⁶¹

Geylânî'nin tasavvuf görüşlerine mutasavvıflar büyük saygı göstermiştir. Bu mutasavvıflar arasında Muhyiddin İbn Arabî de bulunmaktadır. Tarikatın Eşrefiyye kolunun kurucusu ve Kâdiriyye tarikatının Anadolu'ya gelmesine vesile olan ilk sufi Eşrefoğlu Rumi'dir.⁶² Ayrıca Osmanlı padişahlarından; Sultan II. Abdülhamid'in de Kâdirî tarikatına mensup olduğu bilinmektedir.

Bugün Türkiye'de yaşayan Kâdirî seyyidler Osmanlı Devleti tarafından 19. yüzyılın başında Irak'taki Girdigân'dan getirtilerek bölgedeki asayiş ve güvenliği sağlamak amacıyla Bitlis, Siirt, Van ve Beytüşşebap gibi şehirlere yerleştirilmiştir. İlk olarak Girdigân'dan Güneydoğu Anadolu'ya gelen sufi, Seyyid Abdullah Girdigânî'dir. Bu çevredeki Geylânî seyyidleri 1925 tarihine kadar kendilerine bağlı vakıflardan geçimlerini sağlamışlar. Kâdiriyye tarikatının temsilcileri genel olarak müderris olarak görev yapmışlardır. Daha sonraları iş bulmak maksadıyla İstanbul, Ankara, Bursa ve Mersin gibi şehirlere göç ederek ticaretle uğraşmışlardır. Dolayısıyla tarikatla doğrudan bir ilgileri de kalmamıştır. Bunun dışında İran, Hindistan, Endonezya gibi İslâm ülkelerine kadar Kâdirî şerifleri gidip bu tarikatın yayılmasına vesile olmuşlardır.⁶³

⁶¹ Mastafa Kara, a.g.e., s. 18.

⁶² A.g.e., s. 19.

⁶³ Süleyman Uludağ, “Abdülkadir-i Geylânî” maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, C.1, s. 238.

2.4. Bayrâmiyye Tarikatı

Bayrâmiyye; Anadolu topraklarında doğup büyüyen meşhur sûfî Hacı Bayrâm-ı Velî'ye nispet edilen bir tarikattır. Ankara'da oluşan, bir Türk tarikatı olan Bayrâmiyye, Hacı Bayrâm-ı Velî'nin yaşamı boyunca büyük bir yaygınlık kazanmıştır. Kaynaklar bu tarikatın kuruluş tarihini, Hacı Bayrâm-ı Velî'nin üstadı ve mürşidi Ebû Hamîdüddin-i Aksarâyî'nin, diğer bir adı Somuncu Baba'nın vefatından sonra, Hacı Bayrâm-ı Velî'nin Ankara'ya döndüğü 1412 yılı, irşat faaliyetlerine başladığı seneler olarak kabul edilmektedir. Bu tarihten itibaren II. Murad tarafından Edirne'ye çağırılmasına kadar geçen süre tarikatın kuruluş ve gelişme dönemi sayılabilir.⁶⁴

Hacı Bayrâm-ı Velî'nin Ankara'ya şeyh olarak döndüğü yıllarda, Anadolu'da siyasi karışıklıkların had safhada olduğu bilinmektedir. Bu siyasi karışıklıklar, ahlâkî, iktisadî ve içtimaî bozulmaların artmasına sebep olmuştur. Sosyal çözülmenin arttığı bu dönemde, Hacı Bayrâm-ı Velî'in müderrisliği bırakıp halkın arasına karışması, tasavvufî neşveyle bu yozlaşmaya dur demesi, asil bir hareket olarak görülmüştür. Hacı Bayrâm-ı Velî Ankara'ya dönünce Anadolu'nun ıslahı için hemen manevî terbiyeye başlar. Fakat bir eğitim müessesesi olan dergâha ihtiyacı vardır. dergâhını Ankara Kalesi dışında, bugünkü ulus çevresinde bir tepe üzerinde, eski Hristiyan mabedi olan Ogüst tapınağı yanında kurar. Hacı Bayrâm-ı Velî'nin ilmî kariyeri ve medrese mensubu olması Anadolu'da ayrı bir güven telkin etmektedir. Onun bu durumu, tarikatın bu topraklarda hızla yayılmasına da vesile olmuştur. Sultan II. Murad 1421'de tahta geçtikten kısa bir süre sonra, Hacı Bayrâm-ı Velî'yi Edirne'ye soruşturma amacı ile davet etmiştir. Bu soruşturmanın sebebi ise o dönem Şeyh Bedrettin İsyanı'na benzer bir hadisenin olabileceği söylentisinin yayılmasıdır. II. Murad, Edirne'ye getirilen Hacı Bayrâm-ı Velî ile görüşünce hakkındaki söylentilerin doğru olmadığını anlamış, büyüklüğünü kabul görüp ve ondan özür dileyerek Ankara'ya dönmesine müsaade etmiş, ayrıca Bayrâmiyye mensuplarından

⁶⁴ Halim Gül, "Bayrâmilik-Melâmîlik İlişkisi", *Uluslararası Hacı Bayrâm-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ankara 2016, s. 684.

vergi alınmamasını buyurmuştur. Edirne’de Hacı Bayrâm-ı Velî namına bir mahalle ve zâviye ile çeşitli vakıflar da kurulmuştur.⁶⁵

Hacı Bayrâm-ı Velî’nin Ankara’ya dönüşünden ölümüne kadar geçen yaklaşık on yıllık süre Bayrâmîyye’nin devlet nezdinde resmiyet ve itibar kazandığı ve Sünnî temeller üzerinde gelişmesini tamamladığı dönem olmuştur. Bayrâmîyye, Hacı Bayrâm-ı Velî’nin yetiştirdiği müritler aracılığı ile Osmanlı Devleti’nin hemen hemen her yerinde yayılmıştır. Ayrıca Osmanlı padişahlarından Fatih Sultan Mehmed’in de bu tarikata mensup olduğu bilinmektedir. Bayrâmîyye zamanla gelişerek Anadolu sınırlarını aşmış, Macaristan’a kadar Avrupa topraklarında; Mısır’a kadar Afrika topraklarında yayılmıştır. İletişim imkânlarının yeterince gelişmemiş olmasına rağmen, o dönemde gelişmenin bu seviyeye ulaşması Hacı Bayrâm-ı Velî’nin, Anadolu halkı tarafından kabul edildiğinin ve gönüllerde taht kurduğunun işaretidir.⁶⁶

Bayrâmîyye tarikatı hakkındaki bilgiler sadece Türk müelliflerin yazdığı eserlerde bulunmaktadır. Kaynaklarda Hacı Bayrâm-ı Velî’nin sohbetinin çok etkili olduğu ve birçok kişiyi “*zirve-i velâyet*”e ulaştırdığı bilinmektedir. Vefatından sonra ise Bayrâmîyye’nin Akşemseddin’e nisbet edilen Şemsiyye ve Ömer Sikkînî’ye nisbet edilen Melâmîyye adlı iki büyük aslî kola ayrıldığı, esas Bayrâmîyye’nin, adı geçen kollardan Şemsiyye tarafından devam ettirildiği ifade edilmektedir.⁶⁷

2.5. Bektâşîyye Tarikatı

Anadolu’da kurulan ve daha çok Osmanlı topraklarında yaygın olan Bektâşîlik, tarikatlar tarihinin en dikkat çekici tarikatlarındandır. Hayatı hakkında kesin bilgilere sahip olmadığımız Hacı Bektâş-ı Velî’nin Horasan erlerinden olduğu, Ahmed-i Yesevî’nin ve müridi Lokmân-ı Perende’nin yanında yetiştiği kaydedildiği gibi; Anadolu’ya geldikten sonra Baba İlyas ve Baba İshak’la ilişki kurduğu da rivayet edilmektedir. Kendisinin kurmuş olduğu Bektâşîlik tarikatının zaman içinde

⁶⁵ A.g.m., s. 684-685.

⁶⁶ A.g.m., s. 686.

⁶⁷ A.g.e., s. 687.

aldığı renk ile pîr arasında doğrudan ilgi kurmak zordur. Bu durumu Arapça yazdığı Makâlât isimli eseri de göstermektedir.⁶⁸

Tarikatın yaygınlık kazanması ve güçlenmesi, 16. yüzyılda yaşayan ikinci pîr Balım Sultan'danve özellikle tarikatın Yeniçeri ordusuyla yakın temasageçmesinden sonra gerçekleşmiştir. Bu yakınlık tarikatın Anadolu ve bilhassa Rumeli topraklarında tutunmasını sağlamış ve yayılmasını kolaylaştırmıştır. Selçuklular döneminde Anadolu'da çok yaygın olan Hurûfî, Kalenderî, Haydarî gibi heterodoks tarikat grupları zamanla Bektâşî muhitlerinde yaşama imkânı bulmuşlardır. Fazlullah Hurûfî'nin halifesi Ali A'lâ'nın, şeyhinin idamından sonra Anadolu'ya gelip merkez Bektâşî dergâhında hayatını sürdürmesi ve bu tarikata intisap etmesi bu açıdan önemlidir.⁶⁹

Hacı Bektâş-ı Velî, Makâlât isimli eserinde; şeriat, tarikat, marifet, hakikat konularını on ayrı makama ayırarak kırk makamda işlemiştir. Özellikle şeriatın makamları aktarılırken; iman, ilim, namaz, zekat, hac, cihad, helal kazanmak, evlenmek, emr-i bi'l-ma'rûf, nehy-i ani'l-münkerle birlikte Ehl-i sünnet ve'l- Cemaat'ten olmak da diğer makamlar olarak açıklanmıştır.⁷⁰

1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla birlikte yasaklanan Bektâşilik çok yakından izlenmiş ve zamanla sindirilmiştir. Daha sonraki yıllarda devlet bu tekkelerin açılmasına göz yummuşsa da tarikatı resmen tanımadığı görülmüştür.⁷¹

2.6. Bölüm Emine Işınsoy'un Romanlarına Konu olan Şahsiyetler

2.6.1. Hacı Bektâş-ı Velî

Asıl adı Bektâş olan Hacı Bektâş-ı Velî'nin, Hacı ismini sonradan aldığını ya da ölümünden sonra aldığı düşünülmektedir. Hayatı hakkında kısıtlı bilgilere ulaştığımız Hacı Bektâş-ı Velî'nin doğum tarihi hakkında da bilgiler karışıktır. Bazı kaynaklarda doğum tarihi 1248, Anadolu'ya gelmesi 1270-1280 yılları arasında, ölüm tarihi ise 1337; bazı kaynaklarda ise doğum tarihi 1209, ölüm tarihi 1271 olarak

⁶⁸ Mustafa Kara, a.g.e., s. 25.

⁶⁹ A.g.e., s. 25.

⁷⁰ A.g.e., s. 26.

⁷¹ A.g.e., s. 26.

geçmektedir. Kaynaklar genellikle 1209 yılında Horasan'ın Nişabur kentinde doğduğunu, babası Seyit İbrahim Sani, annesi Hatem Hatun, asıl adının ise Mehmed olduğu ileri sürmektedir.⁷²

Hacı Bektâş-ı Velî, Lokmân-ı Perende adlı bir mutasavvıf tarafından yetiştirilmiş, Türkmenistan'ın büyük mutasavvıfı Ahmed-i Yesevî ile görüşmüş, onun işaretiyle Anadolu'ya gelip Kırşehir civarındaki Sulucakarahöyük'e dergâhını kurmuştur. Burada da birçok derviş ve halife yetiştirdiğini ve onlara irşat vazifeleri verdiğini öğrenmekteyiz. Hayatının da burada 1270 yılında sona erdiğini öğrenmekteyiz.⁷³

Hacı Bektâş-ı Velî hakkındaki bilgilerin belli başlı kaynağı “Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî” kitabıdır. Kendisinden Firdevsî-i Rûmî veya Firdevsî-i Tavîl adıyla bahsedilen Bursalı İlyas b. Hızır tarafından yazılan “Velâyet-nâme” ve diğer kaynaklar Hacı Bektâş-ı Velî'yi baba tarafından Hz. Ali soyuna mensup sayar.⁷⁴ Velâyet-nâme, Hacı Bektâş-ı Velî'ye Hacı isminin verilmesini bir keramete dayandırmaktadır. Hocası Lokmân-ı Perende hacca gittiğinde arife günü Arafat'a çıktığında, aklına bugün arife bizim evde yemekler pişiyordur, diye gelir. Hacı Bektâş-ı Velî'ye bu durumun kalbine gelmesi üzerine bir anda bir tepsi yemek ile Arafat'a hocasının yanına gitmiş. Halkın bunu duyması üzerine ona Hacı Bektâş El Horasanî demişlerdir.⁷⁵

Hacı Bektâş-ı Velî'nin Anadolu esnaf zanaatkârlarının pîri kabul edilen Ahi Evren'le çok samimi olduklarını da Velâyet-nâme'den öğrenmekteyiz.

İlk Hacı Bektâş-ı Velî sevenlerinin ahilikle alakaları olması sebebiyle Bektâşîlikteki tarikata giriş ayini, eşik öpme, kuşak bağlama töreni, aynı kaseden

⁷² Fuat Köprülü, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1980, s. 265-270.

⁷³ Ali Çetinkaya, “Bir Anadolu Ereni Hacı Bektâş-ı Velî”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas 1999, S. 3, s. 345.

⁷⁴ M. Esad Coşan, *Hacı Bektâş-ı Velî-Makâlât-ı Hacı Bektâş-ı Velî*, İstanbul 2013, s. 22.

⁷⁵ Abdülbaki Gölpınarlı, *Velâyet-nâme Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî*, İstanbul 1958, s. 6; Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1991, s. 50.

şerbet içme adeti, kıyafetle ilgili durumlar, ayinlerde okunan dualar tamamıyla ahilikten alınmıştır.⁷⁶

Hacı Bektâş-ı Velî şeriata sıkı sıkıya bağlı, şeriat dışı davranışlardan şiddetle kaçınan bir mutasavvıftır. Ancak zamanla onun hakkında on iki imamcı yani alevî meşrep ve Şîî olduğu düşünceleri ortaya atılarak sahih olmayan bilgiler de yayılmıştır.

Hacı Bektâş-ı Velî, Anadolu'nun ve Rumeli'nin Türkleşmesine ayrıca Müslümanlaşmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Yeniçeri Teşkilatı'nın kuruluşuna katkısı olduğu, Yeniçeriler'in Hacı Bektâş-ı Velî'yi pîr kabul ettikleri sahih olmasa da Yeniçeriler buna inanmıştır. Bu nedenle kendilerini Bektâşî tarikatının askerlerileri olarak kabul etmişlerdir.

Hayatının geri kalanını Kırşehir'de tamamlayan Hacı Bektâş-ı Velî, tahmini olarak 1270 yılında Sulucakarahöyük'te vefat etmiştir. Mezarı bugünkü Nevşehir'e bağlı Hacıbektaş ilçesinde bulunmaktadır.

Eserleri⁷⁷

Hacı Bektâş-ı Velî'ye ait olduğu öne sürülen toplam yedi eser mevcuttur. M. Esad Coşan Makâlât ve Kitâbü'l-Fevâ'id'in bir kısmı dışında diğer eserlerin sahih olmadığı görüşünde olmasına rağmen, diğer yazarlar bu eserlerin Hacı Bektâş-ı Velî'ye ait olduğu görüşünü savunmuşlardır.⁷⁸

Kitâbü'l-Fevâ'id

Öğüt özelliğinde bir eser olup aslı Farsça'dır. Yazma nüshaları, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar numara 55 ve Taksim Atatürk Kitaplığı Osman Ergün Koleksiyonu numara 948-2'de kayıtlı bulunmaktadır. Eserin giriş kısmında, Hacı Bektâş-ı Velî tarafından yazıldığı ve "Fevâ'id" adının da yine onun

⁷⁶ M. Esad Coşan, a.g.e., s.32.

⁷⁷ Ali Kozan, "Hacı Bektâş Velî'ye İfade Edilen Bir Eser: Emânet-i Hazret-i Pîr", *Türk Kültürü Ve Hacı Bektâş Velî Araştırma Dergisi*, Ankara 2013, S. 67,s. 18.

⁷⁸ M. Esad Coşan, a.g.e., s. 45.

tarafından verildiği yönünde bir kayıt vardır. Üçüncü bir kişi tarafından aktarıldığı anlaşılan eserde fakr, nübüvvet, velâyet, tasavvuf, kerâmet, ilim, zikir ve temel ahlâkî değerler gibi konular bulunmaktadır. İlk kez 1959 yılında Hazreti Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî'nin Vasiyetnâmesi isminde yayınlanmıştır.⁷⁹ 2007 yılında da Taksim Atatürk Kitaplığı'ndaki nüsha neşredilmiştir.⁸⁰

Abdülbaki Gölpınarlı ve M. Esad Coşan bu risaledeki sözlerin birçoğunun tefsirlerde, Mesnevî'de, Nefehât'da hatta bazı sufilerin sözleri arasında bulunduğunu ve önemli bir kısmının da SultanVeled'in eserlerindeki başlıklarla benzeştiğini öne sürmektedir. Bunlardan hareketle de kitabın kopyalama ve uydurma bir derleme olduğunu düşünülmektedir.⁸¹

Yakın dönemde Hacı Bektâş Velî Külliyyatı adı altında basılan çalışmada, bu eserin Hacı Bektâş-ı Velî'nin kaleminden çıkmamış olsa bile, içerik bakımından ona ait olduğu ve onun düşüncelerinin yazıya aktarılmış hali şeklinde görülebileceği ifade edilmiştir.⁸²

Fâtîha Sûresi Tefsiri

Fuad Köprülü, Hacı Bektâş-ı Velî'ye aidiyetini kabul ettiği bu eserin, Baha Said Bey'in rivayetine göre yanan Tire Kütüphanesi'nde olduğunu bildirmektedir.⁸³ Bu eserin Hacı Bektâş-ı Velî'ye aidiyetini kabul etmeyen M. Esad Coşan ise Tire'ye giderek bu nüshayı araştırdığını fakat nüshaya dair herhangi bir kayda rastlayamadığını belirtmektedir.⁸⁴ Yakın döneme kadar varlığı bilinen fakat herhangi bir nüshası tespit edilemeyen bu eser, Hüseyin Özcan tarafından önce İngiltere'de British Museum Library'de daha sonra da Süleymaniye Kütüphanesi'nde tespit edilerek neşredilmiştir. Eser, Fatiha Sûresi'nin akıcı ve sade bir dille yapılan

⁷⁹ Bkz. Hacı Bektâş Velî- Hazreti Hünkâr Hacı Bektâş Velî'nin Vasiyetnamesi (Kitâbu'l-Fevâid), haz. İ.Ö., İstanbul 1959.

⁸⁰ Bkz. Hünkâr Hacı Bektâş Velî, Fevâid (Yararlı Öğütler), İstanbul 2007.

⁸¹ Gölpınarlı, Abdülbaki, "Bektâş", *Türk Ansiklopedisi*, C.VI, Ankara 1953, s. 32-34.

⁸² Gıyasettin Aytaş vd., *Hacı Bektâş Velî Külliyyatı, (Fevâid-Fâtihâ Sûresi Tefsiri-Besmele Tefsiri-Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniye-Makâlât)*, Ankara 2010, s. 169-201.

⁸³ Babinger, Franz -Fuad Köprülü, *Anadolu'da İslâmiyet*, İstanbul 2000, s. 105.

⁸⁴ M. Esad Coşan, *Makâlât-ı Hacı Bektâş-ı Velî*, İstanbul 2013, s. 45.

tefsiridir.⁸⁵ Eser, anı şekilde Baki Yaşa Altınok tarafından Süleymaniye Kütüphanesi 3839-3 kayıtlı nüshası esas alınarak yayınlanmıştır.⁸⁶

Şathiyye

Eser, İki sayfa kadardır ve sade bir Türkçe ile yazılmış olması bakımından kıymetlidir. Hicrî 1091/1680 yılında Hurûfî ve Nakşî bir kişi olan Enverî tarafından Türkçe olarak *Tuhfetü's-Sâlikîn* isminde mensur olarak şerh edilmiştir.⁸⁷

Hadîs-i Erba'în Şerhi

Abdûlbaki Gölpinarlı, 1936 yılında neşrettiği Yûnus Emre isimli eserinde Hacı Bektâş'a ait bir Hadîs-i Erbaîn Şerhi olduğunu ve bu eseri hususî bir kütüphanede gördüğünü ifade etmiştir.⁸⁸ Yakın döneme kadar herhangi bir nüshası tespit edilemeyen bu eser, Hacı Bektâş'a ait olduğu ileri sürülen bir diğer eseri olan Fatiha Tefsiri ile birlikte Hüseyin Özcan tarafından British Museum Library'de bulunmuştur. Bu nüshayı, Nurgül Özcan transkribe edilerek yayınlanmıştır.

Mevcut nüshanın 14. yüzyılda yazıldığı düşünülmektedir. Toplam on dokuz varaktan oluşan nüsha, genellikle tasavvufi içerikli kırk hadisi içermektedir. Hadisler genel anlamda, fakr kavramının önemine, faziletlerine, fakirlere (dervişlere) iyi davranmaya, onları sevmeye ve ikramda bulunmaya değinen sözlerdir.⁸⁹

Şerh-i Besmele

Bilinen tek nüshası Manisa Kütüphanesi'nde Makâlât ile birlikte istinsah edilmiş şekilde olan Besmele Tefsiri'ni ilk olarak, Rüştü Şardağ 1985'te Türkçe'ye çevirmiştir.⁹⁰ Yakın zamanda da, Hamiye Duranyayınlanmıştır.⁹¹ Eserde besmelenin sırrı, besmele çekmenin faziletlerive bu bağlamda Allah'ın bağışlayıcılığı vurgulanmaktadır. Ayet, hadis ve temsîlî hikâyelerle besmelenin hikmetlerinin anlatıldığı bir nüshadır.

⁸⁵ Özcan, Hüseyin, "Hacı Bektâş Velî'nin Fatiha Tefsiri", *Milli Folklor*, 2008, Yıl: 20, Sayı: 80, ss. 39-52.

⁸⁶ Gıyasettin Aytaş vd., a.g.e., s. 169-201.

⁸⁷ Abdûlbaki Gölpinarlı, a.g.m., s. 33.

⁸⁸ Nurgül Özcan, *Hacı Bektâş Velî, Kırk Hadis (Hadîs-i Erbaîn)*, İstanbul 2010, s. 30.

⁸⁹ A.g.e., s. 85-157.

⁹⁰ Bkz. Şardağ, Rüştü, *Her Yönü İle Hacı Bektâş-ı Velî ve En Yeni Eseri Şerh-i Besmele*, İzmir 1985.

⁹¹ Bkz. Duran, Hamiye, *Besmele Tefsiri*, Alevî Bektâşî Klasikleri I, Ankara 2009.

Makâlât

Kütüphanelerimizde yazma nüshaları oldukça yaygın olan ve Hacı Bektâş-ı Velî'ye aidiyeti genel manada kabul edilen bir tasavvuf risalesidir. Aslı Arapça olan bu eser, Said Emre isimli bir müstensih tarafından Türkçe'ye aktarılmıştır.⁹² İlk manzum tercüme ise, Hatipoğlu Muhammed tarafından hicrî 812/1409 yılında yapılmıştır. Daha sonra bu manzum çeviri üzerine çalışan M. Esat Coşan, mensur tercümelerin çeşitli nüshalarını edisyon-kritik yaparak yayınlamıştır. O, Makâlât'ın kesin olarak Hacı Bektâş-ı Velî'ye ait olduğu görüşündedir.⁹³ Makâlât'ta, tarikatın dört kapısı olan şeriat, tarikat, marifet ve hakikat makamlarından yani kırk makamdan bahsedilerek bu makamlar açıklanmıştır.

Mâkâlât-ı Gaybiyye ve Kemâlât-ı 'Ayniyye

Eserin bir nüshası İstanbul Belediye Kütüphanesi Osman Nuri Ergün Yazmaları bölümünde 948/1 numarada yer almaktadır. Diğer nüshası ise İran İslâm Cumhuriyeti İslâm Şûra Meclisi 1 nolu kütüphanede 3452 numarada bulunmaktadır.⁹⁴ Eserin Hacı Bektâş'a ait olup olmadığı hakkında görüş ayrılıkları vardır. Ethem Ruhi Fırlı ve M. Esad Coşan bu eserin Hacı Bektâş'a aidiyetine şüpheli bakmakla birlikte, Abdurrahman Güzel ona ait olduğunu kabul etmektedir.⁹⁵ Aslı Farsça olan eser, aynı basımıyla birlikte ilk kez Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Araştırma Merkezi tarafından neşredilmiştir.⁹⁶ Eserde, dinî, ahlâkî ve tasavvufi meselelerde sorulan sorulara ayetler, hadisler ve İslâm büyüklerinin sözleriyle cevaplar verilerek açıklamalar yapılmıştır.

Ayrıca insanın nefsinin arındırması, benlik düşüncesinden sıyrılması, dervişin yapması gereken şeyler, mü'minin özellikleri, Allah'ı bilme ve tanımanın ehemmiyeti gibi konular yer almaktadır.

⁹² İsmail Görkem, Baha Said Bey, *Türkiye'de Alevî, Bektâşî, Ahî ve Nusayrî Zümreleri*, İstanbul 2006, s. 67.

⁹³ Esad Coşan, a.g.e., s. 47.

⁹⁴ Gıyasettin Aytaş vd., a.g.e., s. 332-339.

⁹⁵ Gıyasettin Aytaş vd., a.g.e., s. 332.

⁹⁶ Bkz. *Hacı Bektâş Velî, Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, hzl. Gıyasettin Aytaş-Hacı Yılmaz, Ankara 2004.

2.6.2. Yûnus Emre

Bir gönül ve sevgi insanı olan Yûnus Emre yalnızca Türk edebiyatının değil dünya edebiyatının da tanınmış bir siması olmuştur. Yûnus Emre üzerine birçok araştırma yapılmış, enstitü, dernek kurulmuş, dergi çıkarılmış olmasına rağmen hayatı hakkında pek az bilgiye ulaşmaktayız. Hayatıyla ilgili bilgiler genellikle menkıbeler karşımıza çıkmaktadır. Ölüm tarihi ve öldüğü yerle alakalı birçok rivayet vardır.

Araştırmalara göre Anadolu Selçuklu Devletinin dağılmaya ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde Türk beyliklerinin kurulmaya başladığı 13. yüzyıl ortalarından, Osmanlı Beyliği'nin gelişmeye başladığı 14. yüzyılın ilk çeyreğinde Orta Anadolu'da doğup yaşamış Türkmen bir şair ve eren olduğu ileri sürülmektedir. Yaşadığı dönemde Moğol istilası iç kavgalar ve çekişmelerle siyasi karışıklıkların olduğu, kıtlık ve yoksullukla perişan olduğu yıllardır.⁹⁷ Böyle bir dönemde Anadolu'nun Türkleşmesinde ve İslâmiyet'in yayılmasında ilim ve irfanıyla halkı irşat etmiş, yazdığı şiirleriyle gönülleri İslâmiyet'e tasavvufa ısındırmıştır.

Yûnus Emre'nin doğduğu yer, eğitim durumu, geçimini nasıl sağladığı, intisap ettiği tarikatı, gezdiği diyarlar, aile hayatı, mürşidi, çoluk çocuk durumu hakkında kısıtlı bilgiler bulunmaktadır.

Yûnus Emre'nin doğumuyla ilgili olarak kaynaklarda geçen bilgiler net değildir. Hacı Bektâş-ı Velî'nin hayatının anlatıldığı Velâyet-nâme, Yûnus Emre'yi Sivrihisar'ın Sarıköy adlı bir köyünde doğduğunu göstermektedir. Ancak bu Sivrihisar'ın Eskişehir'e bağlı olan değil de, Niğde'ye bağlı olan Sivrihisar olduğu görüşü öne sürülmektedir. Eserde Yunûs Emre'nin mezarının da bu köye yakın bir yerde olduğu geçmektedir.⁹⁸

M. Fuad Köprülü, Yûnus'un yaşadığı yer konusunda Velâyet-nâme'de geçen bilgileri kabul eder ve şöyle der: *“Çeşitli çevrelerle adıyla ilgili olarak birçok bilgi*

⁹⁷ Aytekin Erkmen, *Yûnus Emre'nin Hayatını Konu Alan Romanlar*, Ahi Evren Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir, 2014, s. 1.

⁹⁸ Abdülbaki Gölpınarlı, a.g.e., s. 48-49.

*edinmekteyiz, ‘Aşık Yûnus, Yûnus Emre, Garip Yûnus, Tapduk Yûnus, Derviş Yûnus’ bunlar arasındadır.”*⁹⁹

Yûnus Emre’nin tahsiliyle ilgili bilgiler net olmamakla birlikte, ümmi olduğu düşünülmektedir. Bazı kaynaklarda Yûnus’un, Sa’dî’den ve Mevlâna’dan çeviri yapacak kadar Farsça bildiği tahmin edilmektedir. Ümmi olduğu söylenilmesine rağmen Yûnus bir öğrenim görmüştür. Gölpınarlı, Yûnus Emre’nin Konya’da tahsil görmüş olabileceğini düşünmektedir.¹⁰⁰

Yûnus Emre’nin adap ve erkânını benimsediği manevi yolculuğu hakkındaki bilgiler kısıtlıdır. Bazı araştırmacılar doğrudan Yûnus’un Bektâşi, Mevlevî, Nakşibendî, Halvetî ve Kâdirî müntesibi olduğunu veya olabileceğini söylemişlerdir.¹⁰¹ Ancak Vilayetnâme’de Yûnus’un mürşidi Tapduk Emre’nin olduğu onunda Hacı Bektâş-ı Velî’nin halifesi olduğu ifade edilir. Yûnus bu esere göre evvela Hacı Bektâş-ı Velî’ye daha sonra da Tapduk Emre’ye gitmiş ve “*Tapduk’un tapusunda*” olgunlaşmıştır. Şurası kesindir ki, Yûnus’un bağlı olduğu silsilenin seyr u sülûk sistemi; dört kapı kırk makam esasına dayanmaktadır.¹⁰²

Yûnus Emre tahminen Tapduk’un ocağında yetişen bir sufi olmakla birlikte, kendisi doğrudan irşatla görevli bir mürşit değildir. Fakat bu hüküm onun sadece bir “post-nişin” olmadığını belirtmek içindir. Yoksa Yûnus Emre gönülden söylediği ilahileriyle gezdiği her mekânda “*Baba Tapduk manâsını saçmış*” bir erendir.¹⁰³

Eserleri:

Yûnus Emre’nin Risâletü’n-Nushiyye ve Divan-ı İlahiyat (Türkçe Divanı) olmak üzere iki eseri vardır.

⁹⁹ İbrahim Arslanoğlu, “Yûnusları Ayırmak”, *II. Uluslararası Türk Hâlk Edebiyatı Semineri*, Ankara, 1987, s. 27-33.

¹⁰⁰ Abdülhakî Gölpinarlı, *Yûnus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul 1991, s. 45.

¹⁰¹ Mustafa Tatçı, “Yukarı İllerde Bir Gezgin Derviş: Yûnus Emre (Azerbaycan Notları)”, *Kardeş Kalemler: Aylık Avrasya Edebiyat Dergisi*, Yûnus Emre Özel Sayısı, Yıl: 6, Mayıs 2012, S. 65, s. 17.

¹⁰² Aytekin Erkmen, a.e., s. 11.

¹⁰³ Mustafa Tatçı, a.g.m., s. 22.

Risâletü'n-Nushiyye

Risâletü'n-Nushiyye; belli bir plan dahilinde oluşturulmuştur. Üslubuna bakıldığında, Yûnus'un ilahilerine göre şiirsellik ve lirizm daha kısıtlıdır. Mesnevi'de ahenkten ve âşıkane bir tarzdan bahsedilmez. Tasavvufi bir nasihatname olan eser 13. ve 14. yüzyılda Türk Edebiyatı'nın ilk ve en güzel numunelerindendir.¹⁰⁴ Bu eserle ilgili Mustafa Tatçı'nın geniş bilgi içeren bir çalışması bulunmaktadır. Ayrıca Umay Günay-Osman Horata'nın bu eserle ilgili birlikte çalışması bulunmaktadır.¹⁰⁵

Divan-ı İlahiyat(Türkçe Divanı)

Türkçe Divanı; Yûnus'un asıl sanatını, düşünce yapısını anlattığı en önemli eseridir. Bu eserde aruz ölçüsüyle ve gazel şeklinde yazılmış şiirleri de vardır. Fakat en güzel şiirleri hece ölçüsüyle, dörtlükler hâlinde söylemiş olduğu ilahilerdir. Kafiye olarak genellikle halk ve tekke şiirindeki geleneğindeki daha çok yarım kafiye ve redif kullanılmıştır.¹⁰⁶ Mustafa Tatçı bu divanla alakalı birçok nushayı karşılaştırarak Yûnus Emre Divanı adında önemli bir çalışma yapmıştır.¹⁰⁷

2.6.3. Hacı Bayrâm-ı Velî

Ankara'nın Çubuk Çayı üzerindeki Solfasıl Köyü'nde doğan Hacı Bayrâm-ı Velî'nin asıl adı Numan lakabı ise Hacı Bayrâm-ıVelî'dir. Bu lakap intisap ettiği Şeyh Ebû Hamîdüddîn-i Aksarâyî tarafından hacılar bayramının arefesinde geldiği için verilmiştir. Babası Koyunluca Ahmed'tir. Solfasıl köyünde bulunan babasının çiftçilikle uğraştığı bilinmektedir. Annesi hakkındaki bilgiler kısıtlı olmakla birlikte mezarının köye yakın bir yerde olduğu bilinmektedir.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Aytekin Erkmen, a.e., s. 15.

¹⁰⁵ Bkz. Umay Günay-Osman Horata, *Yûnus Emre: Risâlet'ün-Nushiyye*, Ankara 1994; Mustafa Tatçı, *Yûnus Emre Dîvânı, Risâletü'n-Nushiyye (TenkitliMetin)* III, İstanbul 1997.

¹⁰⁶ a.e., s. 34.

¹⁰⁷ Bkz. Mustafa Tatçı, *Yûnus Emre Divanı:Tenkitli Metin*, Ankara 1990.

¹⁰⁸ Kadir Özköse, "Hacı Bayrâm Velî ve Yaşadığı Döneme Tesiri", *Tasavvuf İlmi Araştırma Dergisi*, Ankara 2004, s. 54.

1348-1350 tarihleri arasında dünyaya gelen ve ailenin en büyük çocuğu olan Hacı Bayrâm-ı Velî'nin Safiyuddîn ve Murad adında iki kardeşi bulunmaktadır.¹⁰⁹

İlim tahsiline erken başlayan Hacı Bayrâm-ı Velî'nin ilk hocasının Şeyh İzzeddin olduğu bilinmektedir.¹¹⁰ Fakat adı geçen şeyhin türbesindeki kitabe, bunun aksini ifade etmektedir. Kitabenin 705/1306 tarihi taşıması aralarında 45 yıllık fark olduğunu göstermektedir.¹¹¹

Devrin ilimlerinde derinleşmiş olan Hacı Bayrâm-ı Velî o dönemin ilim hayatında mühim bir yeri olan Ankara Kara Medresesi'nde müderris olarak görev yaptığı bilinmektedir.¹¹²

Hacı Bayrâm-ı Velî'nin Şeyh Ebû Hamîdüddîn-i Aksarâyî'ye intisabına kadar müderrislik yapmıştır. Tasavvuf hayatına yönelişi ise 1392'den sonrasında gerçekleşmiştir. Bu tarihlerde Kayseri'de bulunan Şeyh Ebû Hamîdüddîn Aksarâyî'nin daveti üzerine her şeyden vazgeçip ona intisap etmiştir.¹¹³

Hacı Bayrâm-ı Velî ve Şeyh Ebû Hamîdüddîn'in Bursa'nın önemli sufilerinden Emir Sultan'ı tanıdığını öğrenmekteyiz. Bu tanışıklık Bursa Ulu Cami'nin açılış töreninde Emir Sultan'ın, zamanın kutbu buradayken hutbe okuyamam diyerek bu görevi Ebû Hamid'e vermesine sebep olmuştur.¹¹⁴

Bursa'dan ayrıldıktan sonra Aksaray'a yerleşen Şeyh Ebû Hamîdüddîn Efendi, müridi Hacı Bayrâm-ı Velî'yi de yanına çağırır ve burada şeyhinin hizmetine devam eder. Hacı Bayrâm-ı Velî, Şeyh Ebû Hamîdüddîn Efendi ile 4-5 yıl birlikte kaldıktan sonra, bu birlikteliği Hac yolunda da devam ettirir. Önce Şam'a gidip buralarda

¹⁰⁹ a.g.m., s. 54.

¹¹⁰ Fuat Bayrâmoğlu, *Hacı Bayrâm Velî Yaşamı Soyü Vakfı*, Ankara 1983, C. 1, s. 13.

¹¹¹ Kadir Köse, a.g.m., s. 54.

¹¹² Abdülhakî Gölpınarlı, *Melamilik ve Melamiler*, İstanbul 1931, s. 34.

¹¹³ Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayrâm Velî*, Ankara 1991, s. 36.

¹¹⁴ a.g.e., s. 44.

devrin önemli mutasavvıflarıyla görüşür, ilim sohbetlerine katılırlar ve sonra Mekke'ye geçerler.¹¹⁵

Hac yolundan döndükten sonra tekrar Aksaray'a yerleşen Şeyh Ebû Hamîdüddîn ve Hacı Bayrâm-ı Velî; burada bir müddet birlikte yaşarlar, Şeyh Ebû Hamîdüddîn hastalanıp vefat ettikten sonra hilafet, Hacı Bayrâm-ı Velî'ye şeyhinin vasiyeti üzerine teslim edilir.¹¹⁶

Ankara'ya dönüp vasiyet üzerine burada kendi tekkesini ve kendi tarikatını kuran Hacı Bayrâm-ı Velî, karışıklığın had safhada olduğu bir dönemde halka irşat ederek bu mühim vazifeyi almıştır.¹¹⁷

Hacı Bayrâm-ı Velî birçok mürit yetiştirerek hem tarikatını yaymış hem de çeşitli bölgelerin İslâmiyet'le tanışmasına vesile olmuştur. Müritleri arasında; Yazıcızâde Mehmed, Ahmed Bican, Eşrefoğlu Rumî, Bursalı Ömer Dede ve Fatih Sultan Mehmed'in Hocası Akşemseddin gibi önemli şahsiyetler bulunmaktadır.¹¹⁸

Dönemin Padişahları tarafından himaye edilmiş, Bayrâmiyye mensuplarından vergi alınmaması sağlanmıştır. Devlet tarafından itibar görmüştür. Hacı Bayrâm-ı Velî, 1430 yılında Ankara'da vefat etmiştir. Vefatından birkaç yıl önce yaptırılan ve kendi adıyla anılan caminin yanına defnedilmiştir. Ankara'da Ulus civarında olan kabri, Ankara'nın en önemli yerlerinden biridir.

Hacı Bayrâm-ı Velî'nin Yûnus tarzında yazılmış dört adet ilahisi bulunmaktadır. Bu ilahiler musikî kıvraklığında yazılmıştır ve içerik olarak dini-tasavvufi temalıdır. Bunların dışında herhangi bir eseri bulunmamaktadır.¹¹⁹

¹¹⁵ Bayrâm Sezgin, *Hacı Bayrâm-ı Velî*, Ankara (t.y.), s. 9-10.

¹¹⁶ Ethem Cebecioğlu, a.g.e., s. 46.

¹¹⁷ a.g.e., s. 50.

¹¹⁸ Mehmet Demirci, *Sorularla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İzmir 2001, s. 60.

¹¹⁹ Fuat Bayrâmoğlu, Azamat Nihat, "Bayrâmiyye", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1992, C. 4, s. 270.

2.6.4. Niyâzî-i Mısırî

Niyâzî-i Mısırî hicrî 1027/1618 tarihinde Malatya'da doğmuştur.¹²⁰ Niyâzî-i Mısırî'nin doğum yeri ile ilgili kaynaklarda farklı görüşler öne sürülmektedir. Mustafa Aşkar, Niyâzî-i Mısırî'nin Malatyalı olduğunu eserinde belirttiğini söyler. Gibb ise; Mısırî'nin divanındaki tek tasavvufî olmayan şiirindeki Aspazi'ye olan sevgisinden yola çıkarak onun Aspazili olduğu görüşünü savunur.¹²¹

Niyâzî-i Mısırî'nin gerçek adı Mehmed'dir Niyâzî-i Mısırî mahlasını sonradan kendisi koymuştur. Babası Malatya'nın önde gelen ailelerinden Soğancızâde Şeyh Ali Çelebi en-Nakşibendî'dir. Künyesinden de anlaşılacağı gibi babası Nakşibendî tarikatına müntesip tasavvuf ehli önemli bir kişidir. Dört kardeş olduklarını, kendi hatıratında söylemektedir.¹²²

Mehmed, kardeşi Ahmed'le eğitime bulundukları köyde başlar. Daha sonra Malatya'nın meşhur âlimlerinden tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf dersleri alarak öğrenimini tamamlar. Babasının kendi şeyhine bağlanmasıyla ilgili bütün ısrarlı taleplerine rağmen, o, Halvetî şeyhi olan Hüseyin Efendi'ye bağlanarak derviş olur.¹²³

Niyâzî-i Mısırî, tasavvufa meraklı olduğu kadar, aynı zamanda zahir ilimlere de meraklı bir karakterdedir. Ömrü boyunca, iki ilmi birlikte almayı daima yararlı bulmuştur. Karakteri gereği diyar diyar gezip hem ilim tahsil etmiş hem de gönlünün sükûna ermesi için yeni mürşitlerle tanışmıştır. Gezdiği yerler arasında; Diyarbakır, Mardin, Kerbela, Bağdat, Kahire vardır. Kahire'de Kâdirî şeyhine intisap eder, ondan tasavvufî terbiye alır. Kahire'de, Câmi'ü'l-Ezher'de zahiri ilim tahsil eder. Buralarda ilim tahsil etmesinden dolayı Mısırî lakabını almıştır.

Niyâzî-i Mısırî, gördüğü rüyalar neticesinde Anadolu'ya döner ve Şeyh Sinan Ümmî'ye intisap eder. Bu çevrede vaazlar ve sohbetler verdikten sonra manevi işaretlerle Bursa'ya yerleşir. Mısırî Bursa'da kaldığı süre içerisinde camilerde vaazlar

¹²⁰ Muhammed Ülgen, *Niyâzî Mısırî Divanında Tasavvufî İstılahlar*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2013, s. 4.

¹²¹ Mustafa Aşkar, *Mehmed Niyâzî-i Mısırî EL-Malati, Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1997, s. 44.

¹²² Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısırî Divanı*, Ankara 2008, s. 46.

¹²³ a.g.e., s. 46.

verip mürşitlik vazifesini yerine getirmiştir. Tasavvufi hizmetlerinin yanında bir hırka bir lokma esasına dayanıp, mum yaparak dervişlere sattırarak, hem geçimini sağlamış hemde fakirlere yardım etmiştir. Çevresindeki insanlara zikir yaptırmış, tarikat hakikatlerini anlatmıştır. Niyâzî-i Mısırî tasavvufi hayatı boyunca riyazet, zikir ve yaptığı derslerle manevi makamlarda yükselmiştir.¹²⁴

Üç evlilik yaptığı öne sürülen Niyâzî-i Mısırî'nin son evliliğinden Fatma ve Çelebi Ali adında iki çocuğu olmuştur. 1083/1672 veya 1085/1674'te Fâzıl Ahmed Paşa'nın veya dönemin padişahının daveti üzerine Edirne'ye giden Mısırî, buradaki vaazlarında devletin aksayan yönlerini eleştirmesinden dolayı Rodos'a sürgün edilir. Rodos'ta dokuz ay sürgün hayatı yaşar ve tekrar Bursa'ya döner. Burada da siyasi olaylar, kargaşalar üzerine yine devleti eleştiren vaazlar verdiği için 1677'de Limni'ye sürgün edilir. Yaklaşık on beş yıl burada sürgün hayatı yaşar.¹²⁵

Niyâzî-i Mısırî, sürgünden sonra tekrar Bursa'ya döner ve artık tanınmış bir mutasavvıf önemli bir mürşit olmuştur. Bursa'da 16 ay kaldıktan sonra II. Ahmed'in Avusturya üzerine sefer yapacağını duyar. Bundan dolayı manevi destek olmak için yaklaşık iki yüz müridiyle Edirne'ye doğru yola çıkar. Ancak geçmişte yaşanan sıkıntılardan dolayı Padişah Mısırî'ye mektup yazdırır, sefere gelmemesini, dua etmesini söyler. Aldığı karardan vazgeçmeyen Mısırî, Edirne'ye gider ve burada tutuklanarak tekrar Limni'ye sürgün edilir. İlerleyen yaşına ve sıkıntılarına bedeni daha fazla dayanamayan Mısırî 1694 yılında bir kuşluk vakti, vefat eder. Vasiyeti üzerine ayağındaki bukağılarla defnedilir.¹²⁶

Mısırî'nin, ilim ve irfan bilgisi oldukça geniştir. Bu birikimi insanlara sunarken hayli gayret göstermiştir. En zor zamanlarında bile ilim ve irfan sohbetlerinden, irşattan asla vazgeçmemiştir. O hayatının her anında halkın içinde hakka hizmete kendini adanmıştır.¹²⁷

Mısırî mizacı gereği doğru bildiği şeyleri gerek padişah gerek devlet adamları gerekse de hasımları karşısında çekinmeden söyleyerek onları doğru yola davet

¹²⁴ a.g.e., s. 54.

¹²⁵ a.g.e., s. 63.

¹²⁶ Mustafa Aşkar, a.e., s. 104.

¹²⁷ Muhammed Ülgen, a.e., s. 12.

ederdi. Olgunluk döneminde yaşadığı sürgün hayatı, Mısırî'nin bu şahsi özelliğinden kaynaklanır.¹²⁸

Eserleri¹²⁹

Niyâzî-i Mısırî, eserlerini Türkçe ve Arapça olmak üzere iki dilde kaleme almıştır.

Türkçe Eserleri

Niyâzî-i Mısırî'nin Türkçe olarak, çeşitli türlerde yazdığı on beş adet eseri mevcuttur.

Divân-ı İlâhiyyât

Bu divan Niyâzî-i Mısırî'nin tasavvuf tarihinde en çok okunan ve basılan eserleri arasında bulunmaktadır. Bu eser sadece Mısırîye ve Halvetiyye mensupları tarafından ilgi görmemiş, diğer tarikat mensuplarının da adeta ilmihâli hâline gelmiştir. Ayrıca bu eser Niyâzî-i Mısırî'yi 13. yüzyılın en şöhretli tekke şairleri arasında olmasına vesile olmuştur. Hem aruzla hem de heceyle yazılan şiirleri bulunmaktadır. Bir Yûnus Emre hayranı olan Niyâzî-i Mısırî şiirlerinde bu etkiyi hissettirmiştir. Niyâzî-i Mısırî, yazmış olduğu şiirleriyle 13.yüzyılda Yûnus tarzı şiirin en kuvvetli temsilcisi olmuştur. Günümüzde bu divan üzerine birçok akademik çalışma yapılarak geniş bilgi verilmiştir. Bu konuda en kapsamlı olan çalışma Kenan Erdoğan'ın yapmış olduğu doktora tezidir.¹³⁰

Mecmû'a-i Kelimât-ı Kudsiyye

Bu mecmû'a Niyâzî-i Mısırî'nin genellikle Limni'de geçirdiği günlerin zor ve meşakkatli anlarını yazdığı günlük mahiyetinde bir mecmû'adır. 116 sayfadan oluşan günlükte günü güne yazılmış hatıraları ile birlikte ara ara cifer¹³¹ hesapları bulunmaktadır. Ayrıca Niyâzî-i Mısırî eserde dönemin padişahlarına ve onları

¹²⁸ Mustafa Aşkar, a.e, s. 114.

¹²⁹ A.e., s. 114-133.

¹³⁰ Bkz. Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısırî, Hayatı, Edebi Kişiliği, Divan'ının Tenkitli Metni*, Doktora Tezi, Erzurum 1993.

¹³¹ Cifer: Harflere verilen sayı kıymetiyle ibarelerden geçmişe veya geleceğe ait işaretler çıkarmak, tarih düşürmek. Bkz. Uğur Bursalı, Muhyiddin-i Arabî, İlmi Cifer Şerhi ve Havassı, İstanbul (t.y.).

yönlendiren din âlimlerine devletin kötü gidişatından dolayı sitem eder. Özellikle hayatının olgunluk döneminde yazdığı bu eser, onun son dönemdeki psikolojik durumunu da ortaya koyması açısından kıymetli bir eserdir.¹³²

Mecmû'a-i Kelimât-ı Şeyh Mısrî Efendi

Bu eser, bir cilt içinde olup 252 varaktır. Derleme ve antoloji tarzında yazılmış olan bu eser Niyâzî-i Mısrî'nin ne tür eserler okuduğunu ve ilmî açıdan kimlerden etkilendiğini göstermesi açısından mühimdir. Abdülbaki Gölpınarlı bu eseri daha ayrıntılı olarak ele alır ve tanıtır.¹³³

Risâle-i Es'ile ve Ecvibe-i Mutasavvifâne

Bu risale soru cevap şeklinde yazılmış ve sorulara cevap verilmiştir. Eser, Niyâzî-i Mısrî'nin en çok okunan ve basılan eserleri arasında yer alır. Niyâzî-i Mısrî'nin bu risalede yer alan en dikkat çeken yönü tasavvufla ehli sünnet anlayışını telif etmeye çalışmasıdır.

On yedi soru ve cevaptan oluşan risale ülkemizde birçok defa yayınlanmıştır. Eser, günümüz Türkçesiyle M. Ali Aynî¹³⁴, Ahmet Kabaklı¹³⁵, Nazım Akkoyun¹³⁶ ve Ubeydullah Küçük¹³⁷ gibi araştırmacılar tarafından yayınlanmıştır.

Ta'bîrâtü'l-Vâkı'at

Rüya tabirnamesi olarak bilinen bu küçük risale, tasavvufi hayatta, özellikle Niyâzî-i Mısrî'nin müntesibi olduğu Halvetîlik tarikatı için oldukça önemlidir. Niyâzî-i Mısrî bu risalede rüyaları müridin geçmekte olduğu yedi nefis aşamasına göre değerlendirmektedir. Bu eserle ilgili Mustafa Tatçı'nın çalışma yaparak ilim dünyasına katkıda bulunmuştur.¹³⁸

¹³² Bu mecmû'adan yararlanarak Prof.dr. Abdülkadir Karahan bir makale yazmıştır. Bkz. Abdülkadir Karahan, "Kendi El Yazısı Hatıralarına Göre Niyâzî-i Mısrî'nin Bazı Mistik Görüşleri", *Türkiyât Mecmuası*, C. XLX, s. 93-98.

¹³³ Bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, "Niyâzî-i Mısrî", *Şarkiyat Mecmuası*, C. VII, İstanbul 1972, s. 183-226.

¹³⁴ Bkz. M. Ali Aynî, *İslam Tasavvuf Tarihi*, sadeleştiren: H.R. Yananlı, İstanbul 1985.

¹³⁵ Bkz. Ahmet Kabaklı, *Yûnus Emre*, İstanbul 1972, s. 125-139.

¹³⁶ Bkz. Nazım Akkoyun, *El-Es'ile Ve'l-Ecvibe*, İstanbul 1966.

¹³⁷ Bkz. Ubeydullah Küçük, *Risale-i Hazret-i Niyâzî-i Mısrî*, İstanbul 1980.

¹³⁸ Bkz. Mustafa Tatçı, *Niyâzî-i Mısrî'nin Tasavvufi Bir Rü'ya Tabirnamesi (İnceleme Metin)*, Türk Folklor Araştırmaları, Ankara 1989, s. 85-96.

Risâle-i Haseneyn

Bu risalede Peygamber Efendimiz (S.A.V.)'in torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'nin nübüvvetlerini, bazı ayetlere kendince verdiği anlamlarla ve bir takım cifir hesaplarıyla ıspatlamaya çalışır. Eser, Hasan Rıza tarafından 1271 yılında yayın hayatına girmiştir.

Risâle-i Vahdet-i Vücûd

Niyâzî-i Mısırî bu risalesinde vahdet-i vücûd düşüncesini ayet, hadis gibi kaynakların yanında Arapça ve Farsça beyitlerle de destekleyerek anlatmaya çalışmıştır. Bu risalenin bir kısmı Baha Doğramacı tarafından yayınlanmıştır.¹³⁹

Risâle-i 'Arşîyye

Bu risale Niyâzî-i Mısırî Bakara Sûresi'nde Allah'ın Hz. Adem'i yarattıktan sonra Kendi esmasını öğrettiğine dair ayetle (Bakara 2/30-33) ilgili yorumlar yapar. Baha Doğramacı yazmış olduğu eserinde bu risaleyi günümüz Türkçesiyle yayınlamıştır.¹⁴⁰

Risâle-i İ'âde

Niyâzî-i Mısırî'nin haşri anlattığı küçük risalesidir. Baha Doğramacı Niyâzî-i Mısırî'nin hayatını anlattığı aynı eserinde bu risaleyi günümüz Türkçesiyle aktarmaktadır.

Risâle-i Nokta

Hız. Ali tarafından söylendiğı rivayet edilen; “*Ben bismelenin başındaki be harfinin altındaki noktayım.*” sözünün açıklandığı küçük bir risaledir.

Risâle-i Nefise

Bu risalede, Hız. Ali'nin faziletleri anlatılıp, aynı zamanda Yezid'e lanet okumanın gerekliliğı üzerinde durulmaktadır.

Risâle fi Deverân-ı Sufiyye

Niyâzî-i Mısırî bu risalesinde önce deverân ve cehrî zikrin yapılmasında mahsur görmeyen âlimlerin görüşlerine yer vermiştir. Daha sonra ise Zemahşerî ve Kurtubî gibi deverâna karşı olan âlimlerin görüşlerine yer verir ve açıklamalarda bulunur.

¹³⁹ Bkz. Baha Doğramacı, *Niyâzî-i Mısırî Hayatı ve Eserleri*, Ankara 1988.

¹⁴⁰ Bkz. Baha Doğramacı, a.g.e., s. 64-66.

Şerh-i Esmâ'ü'l-Hüsna

Niyâzî-i Mısrî, bu eserinde Halvetî tarikatında sülûk esnasında zikredilen esmânın şerhinden bahsederek bu esmâlar hakkında bilgi vermiştir.

Şerh-i Nutk-ı Yûnus Emre

Bu eser, edebiyatımızda şathiye adı verilen türün en güzel örneklerindendir. Yûnus Emre'nin “Çıktım erik dalına anda yedim üzümü/ Bostan ıssı kakuyup dir ne yirsin kozumu.” şeklinde başlayan şiirinin izahıdır. Niyâzî-i Mısrî bu eserde şeriat, hakikat ve tasavvuf kavramları arasındaki farklılıkları açıkladığı gibi bir kişinin seyr ü sülûkünün mürşit olana kadar devam etmesi gerektiğini, aksi takdirde sülûkünü tamamlamasının mümkün olmadığını izah eder.

Tekâsür Sûresi Tefsîri

Adından da anlaşılacağı gibi Niyâzî-i Mısrî bu eserinde Tekâsür Sûresi'nin tefsirini yapar. Bu eserde ayrıca, güneşin batıdan doğması konusundaki hadis dördü ayrı yorumunu yaparak cifir hesapları üzerinde durmaktadır.

Arapça Eserleri:

Niyâzî-i Mısrî'nin Arapça olarak, çeşitli türlerde yazmış olduğu beş eseri bulunmaktadır.

Mevâ'idü'l-İrfân ve Avâ'idü'l-İhsân

Niyâzî-i Mısrî'nin yazmış olduğu en geniş ve son eser olması bakımından oldukça kıymetlidir. Bölümler hâlinde yazılmış olup her bir bölüme maide (sofra) denilerek tasavvufi konularda bilgiler verilmiştir. Eser Niyâzî-i Mısrî'nin yazmış olduğu en son eser olması bakımından, onun ilmi ve fikri açıdan ulaştığı son hâli göstermektedir. Arapça'nın inceliklerini taşıyan ve “İrfan Sofraları” adı da verilen bu eser yazarın tasavvufi görüşleriyle birlikte hayatının büyük bir kısmını anlatmaktadır.

Tesbî'-i Kâside-i Bür'e

Eser Niyâzî-i Mısrî'nin Arapçaya hakimiyetini gösteren en önemli eseridir. Kâside-i Bür'e, Peygamber Efendimiz (S.A.V.)'e gösterilen sevginin neticesi olarak naat şeklinde yazılan eserdir. Bu naat, İmam Busayrî tarafından yazılmış ve yüzyıllarca İslâm âleminde meşhur olmuştur.

Niyâzî-i Mısırî, bu kasidenin iki mısralık beyitlerine beş mısra ekleyek tesbî' etmiş yani kasideyi yedilemiştir.

Ed- Devretü'l- 'Arşkiye

Eser, mebde' ve meaddan oluşan üç bölümü ve bir hatimesi bulunan Arapça bir kitaptır. Muhteva olarak burçlardan, ahirete yönelik meselelerden ve kıyamet alametlerinden bahsetmektedir.

Mecâlis

Bu eserde Maide, En'am ve Nisa Sûreleri'nin işarî yorumları yapılmıştır. Muhteva olarak cifir hesapları, mev'ize ve nasihatler bulunmaktadır. Eserin başında içindekilere dair fihrist bulunup ayetler işarî tefsir¹⁴¹ yöntemiyle açıklanmaktadır.

Tefsîr-i Fâtihatü'l-Kitab

Altı varaktan oluşan küçük bir risaledir. Fatiha'nın faziletine dair hadisler izah edilmekle birlikte daha çok içinde cifire dayalı hesaplar bulunmaktadır.

¹⁴¹ İşarî tefsir, sufinin kalbine doğduğu kabul edilen işaretlere dayanarak ayetleri yorumlamasıdır. Bkz. Süleyman Uludağ "İşarî Tefsir" *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2001, C. 23, s. 424-428.

3. BÖLÜM

ELE ALINAN ROMANLARIN TAHLİLİ

3.1. Romanların Tahlili

Metin tahlillerine geçmeden önce Emine Işınsu'nun incelemeye aldığımız “Bir Ben Vardır Benden İçeri”, “Bukağı”, “Hacı Bayram” ve “Hacı Bektâş” isimli dört eseri hakkında analiz niteliğinde bilgi vermeye çalışacağız.

Yazar bu eserleri kaleme alırken, eserlerine konu olan bu dört gerçek şahsiyetin hayatının kronolojik sırasını takip etmemiştir. Buna göre; diğer üçünden önce yaşayan Hacı Bektâş-ı Velî'nin hayatını anlattığı “Hacı Bektâş” romanını hepsinden sonra, 2008 yılında; tarihî olarak ikinci sırada bulunan Yûnus Emre'nin hayatından esinlenerek kaleme aldığı “Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri” başlıklı romanını ilk olarak 2002 yılında; kronolojik olarak en sonda bulunan ve Niyâzî-i Mısırî hazretlerinin hayatını anlattığı “Bukağı” başlıklı romanını ise ikinci olarak 2004 yılında tamamlayıp yayımlamıştır. “Hacı Bayram” romanı ise hem söz konusu şahsiyetin tarihî sırası hem de romanın yayınlanması bakımından üçüncü sırada yer alır.

3.1.1. Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri

Roman ilk baskısını 2002'de Ötüken Neşriyattan yaparak, 357 sayfa olarak yayın hayatına girmiştir. Çalışmamızda kullandığımız kitap, Bilge Kültür Sanat'tan çıkmış olup 394 sayfadır. Roman, genel olarak dört bölümden oluşan biyografik bir romandır. Birinci bölüm “*Bir Garip Yûnus, Vardı...*”da Yûnus Emre'nin hayat hikayesi anlatılmıştır. İkinci bölüm “*Garip Yûnus, Derviş Yûnus Oldu!*”da Yûnus'un derviş olma süreci anlatılmıştır. Üçüncü bölüm olan “*Derviş Yûnus, Aşık Yûnus Oldu*” bölümünde de Moğol istilas zamanında Yûnus'un gezdiği yerleri ve bu sırada geçirdiği tasavvufî iç yolculuk anlatılmıştır. Son olarak “*Aşık Yûnus, Dîdar Yolunda*” adı verilen dördüncü bölümde Yûnus'un didar yolunda olması ve nihayetinde vuslata erişmesi anlatılmıştır.

Işınsu, özellikle Yûnus Emre'nin tasavvufî anlamda bir arayış içine girmesini ve şeyhi Tapduk Emre'ye intisap etmesini anlatarak bize tasavvuf âlemini incelikleriyle göstermiştir. İlâhî aşkı bulma yolunda Yûnus Emre'nin geçtiği hâlleri tasavvurda günümüz gençliğinin anlayabileceği sade bir dil kullanılmıştır. Romanda

geriye dönüş tekniğini kullanılmıştır ve yer yer Yûnus Emre'nin şairliğinden dem vurularak, yaklaşık kırk kadar şiirine yer verilmiştir.

Özet:

Roman, Yûnus'un gördüğü bir kâbustan uyanmasıyla başlar. Babasını ikiyaşında kaybeden Yûnus annesi Elif Kadın ve ninesiyle Sarıköy'de yaşar. İlk gençlik yıllarında şiir söylemeye başlayan Yûnus, gezici bir ozandan kopuz çalmayı öğrenmeye çalışsa da öğrenememiş, şiirlerini kopuzsuz söylemiştir. İlk eğitimini köyde Sevgi Hoca'dan alan Yûnus, Konya'ya gidip ilim öğrenmeyi istemiş, zor da olsa annesinden iki yıl izin alıp Konya'ya gitmiştir. Uzaktanda olsa Mevlânâ'yı görmüş ve çok etkilenmiştir. Teasadûf eseri tanıştığı Sıtkı Hoca'dan dersler alan Farsça, Arapça öğrenen, tefsir okuyan Yûnus, aynı zamanda Sıtkı Hoca'nın oğlunun yanında marangoz çıraklığı yapar. İki yıl çok çabuk geçmiş, istemese de annesine söz verdiği için Konya'dan ayrılmak zorunda kalmıştır. Annesini Teke köyünden alıp, Sarıköy'e döndüğünde Yûnus onsekiz yaşındadır. Mezarlıkta gezerken gördüğü kız onu çok etkilemiş, ona vurulmuştur. Nur ismini verdiği bu kızın Pervane'nin kızı olan Nurefşan olduğunu ve amansız bir hastalığın pençesinde olduğunu öğrenir. Ama Yûnus Nur'unu gönlünden çıkaramaz, her zaman, her yerde Nur'u onu takip eder. Annesinin tavsiyesiyle on sekiz yaşında iken Zehra ile evlenen Yûnus'un gönlünde bitmeyen sıkıntılar devam eder ve nedenini bir türlü anlayamaz. Aslında Nurefşan'a duyduğu sevgi ona, ilahi aşkın kapılarını açan ilk emarelerdir. Yûnus bunun nedenini ise çok sonraları, Tapduk Emre ile tanıştıktan sonra anlayacaktır.

Sarıköy'de kurak geçen günler köylüyü iyice yoksullaştırmıştır. Köylü Yûnus'un arkadaşı Aziz'in anlattıklarından Sulucakarahöyük'te, Hacı Bektâş-ı Velî'nin dergâhında muhtaçlara buğday verildiğini öğrenir. Sarıköylüler, kendilerine de buğday verileceğini düşünür ve Yûnus'u Sulucakarahöyük'e göndermeye kararverirler. Yûnus Aziz'in kağnısıyla, heybesindeki alıçlarla, yola çıkar. Hacı Bektâş'a köyü için buğday istediğini söyler. Hacı Bektâş-ı Velî o kadar çok buğdaylarının olmadığını, isterse kendi ailesi için buğday verebileceklerini söyler,

fakat Yûnus bunu kabul etmez. Getirdiği alıçları Hacı Bektâş'a verir, Hacı Bektâş, Hüseyin'e alıçları çocuklara paylaştırır, Yûnus'un kağnisini da buğdayla doldurun, der. Yûnus bunun bir imtihan olduğunu anlamıştır. Hüseyin dışarı çıktıktan sonra, Yûnus Hacı Bektâş'ın yanında kalır ve sohbet ederler. Hacı Bektâş, Yûnus'a buğdayların yerine sana nefes vereyim, der. Yûnus'un sesi çıkmaz. Buğday isterim, der. Açlıktan kırılacağız nerdeyse evlerde çoluk çocuk aç, der. Teklifi kabul etmez. Hünkâr Yûnus'a iyi düşün, der. Alıcının her bir çekirdeği için, iki nefes vereyim, der. Yûnus yine kabul etmez. Epey gittikten sonra sana nefes veren Hünkâr, elbet köylünün buğdayını da verecekti, birinci sınavı geçtin ama ikincisini geçemedin, diye düşünür, pişman olur ve dergâha geri döner. Dergâhın kapısında Hüseyin durur. Yûnus Hüseyin'den kendisini Hacı Bektâş'a götürmesini ister ve buğdayını getirdim, himmetimi isterim, der. Saatlerce bekledikten sonra Hüseyin ona: Senin kilidini Tapduk Emre'ye vermiş, varıp onu bulacak, nasibini ondan alacakmışsın, der. Kağnisini Tapduk'un yoluna çeviren Yûnus, yol boyunca derdini Nur'una anlata, anlata ilerler. Yûnus Tapduk'u görünce çok etkilenir, efendim, Hacı Bektâş Hünkâr'ın selamlarını getirdim. Kilidin anahtarını size vermiş, der. Tapduk Emre biraz sohbet ettikten sonra, kendisine dergâhın odunculuğu görevini verir ve ona köyüne gitmesini buğdayları dağıtmasını ve kendisinden haber beklemesini söyler. Kağnisıyla köyüne doğru yola çıkan Yûnus yine Nur'u ile sohbet eder. Köyüne vardığında yorgun bitkin bir hâldedir. Kağniyi buğdayı dağıtması için Aziz'e verir. Başından geçenleri Zehra'ya ve annesine anlatır. Tapduk'a gideceğini söyler. Annesi ve Zehra gitmesini istemez ve bu duruma çok üzülürler. Yûnus hergün Tapduk Emre'den haber bekler. Tapduk'a gidip gitmeyeceği konusunda da emin değildir. Kızı Aygülü'nün doğumundan sonra bir gün ansızın Bodur Musa çıka gelir. Bu hak yolunda ilerleyeceğinin bir göstergesidir. Yûnus buna çok sevinir ve Bodur Musa ile birlikte dergâha döner. Tapduk Emre ile hem yürür, hem sohbet ederler, artık şiir söylemesi yasaktır. Tapduk, Yûnus'a iki yıl sonra köyde ev yaptırıp ailesini getirebileceğini söyleyince Yûnus buna çok sevinir. Yûnus dergâhı, dergâhın kurallarını ve derviş kardeşlerini tanımaya başlar. Bodur Musa'dan, sonra Yağmur Ali onun arkadaşı olur. Bodur Musa'dan virdini öğrenir ve yalnızlığa bürünür Yûnus.

Tapduk Emre, Yûnus’a birgün artık halvete girme zamanının geldiğini söyler ve Yûnus halvete girer, erbain çıkartır. Aradan iki yıl geçmiştir, Yûnus Tapduk’un iziniyle ailesi için köyde bir ev yapar ve ailesi köye gelir. Yûnus, Hızır Ağa’nın yanında işe başlar ve geçimini böyle sağlar. Geçen zaman boyunca Yûnus’un şiirleri de dilden dile dolaşıp herkese ulaşmaktadır.

Yûnus Emre’nin Tapduk Emre’nin izniyle çıktığı seyahatlerde “didarı” arama aşkı, denizi görme hevesi, ağır basar. Yûnus Emre gittiği yörelerde dostlar edinerek irşat ve tebliğ vazifesini yerine getirmeye çalışır. Yûnus Emre’nin iki yıl süren seyahati sonrasında şeyhinin yanına varmasıyla ve girdiği hücrede didarı görmesiyle roman son bulur.

Konu:

Eser Yûnus Emre’nin yaşamını, gariplikten dervişliğe geçinceye kadar ki tasavvufi mücadelesini ve nihayet âşıklığa yükselen hayatını konu almaktadır.

Zaman:

Romanda vaka zamanı bunalımlı bir döneme tesadüf eder. Bu dönem 13. Yüzyıl Anadolu’sudur. Bu yıllar, Anadolu Selçukluları’nın son devrine, Moğol saldırıları ve Osmanlı Devleti’nin kuruluş yıllarına denk gelir. Romanın birinci bölümünde, Yûnus Emre’nin Sarıköy’den, Tapduk Emre’nin köyündeki dergâhına gelmesi, seyahate çıkması ve yeniden Tapduk’un dergâhına dönmesi arasında geçen süre, vaka zamanını gösterir. Romanda vaka zamanının ne zaman başlayıp, hangi tarihte bittiğini gösteren kesin ifadeler bulunmazsa da, vaka zamanının genel olarak 13. yüzyıl olduğunu söylenebilir.

Mekân:

Romanda anlatılan vaka Sarıköy, Sulucakarahöyük ve Konya’da geçmektedir. Kapalı mekân olarak ise Tapduk’un dergâhı geçmektedir. Bu arada kısmen de olsa Anadolu’nun güneyi, Şam ve yolculuğu sırasında Yûnus’un gördüğü şehirler, kasabalar, köyler ve denizden söz edilir.

Kişiler Dünyası:

Romanda toplam yirmi dört karakter bulunmakla birlikte bunlardan altısı tarihî kişiliklerdir. Bu şahıslar gerçek hayatta Yûnus Emre ile doğrudan ya da dolaylı ilişkileri bulunan şahıslardır.

Yûnus Emre:

Romanda; çok sayıda şahsın, iç içe girmiş ilişkilerinin anlatıldığı tahlilden ziyade hareket unsuruna ağırlık verilmiştir. Romanın baş kahramanı Yûnus Emre'dir. Yûnus'a dair ayrıntılar roman başında değil metne sindirilerek aktarılmıştır. Bir kahramanın anlatıcı konumundayken kendini tasvir etmesi zordur. Bu durumda kahramanla ilgili bilgileri vermeye yarayan yöntemlerden biri, diyalog yöntemidir. Yazar, kahramanı Yûnus'u anlatabilmek için az da olsa bu yöntemi kullanır; annesi Yûnus'un tıpkı babasına benzediğini söyleyerek diyalog içindebu durumu şöyle anlatır: *"İriyari, saçı sakalı kumral, gözleri kahve, sarı, yeşil karışımı yaldıryaldır parlayan, ayıptır söylemesi yakışıklı..."*¹⁴² Anne Elif Kadın, çok genç yaşta dul kalmıştır.¹⁴³ "Yûnus, ninesi ve annesiyle yaşar. Annesinin kaynanasıyla huyları çok farklıdır ve anne, şehit kocasına söz verdiği için kaynanasına katlanır. Yûnus'un babası ise Anadolu'nun birliği için Moğollarla yapılan bir savaşta şehit olmuştur. Yazar, romanda Yûnus'u, şiirleri beğenilen ve bundan dolayı az da olsa kibre kapılan, sonrasında tasavvufî dünyanın içinde yoğrulup nefis terbiyesini tamamlayan tevazu ve mahfiyetle yaşayan Yûnus'a dönüşünü aktarmış; Yûnus'u hep gözlenen, dinlenen biri hâline getirmiştir.

Tapduk Emre:

Yûnus'un dervişlik yolunda kendisine, tasavvufî terbiye veren mürşididir. Az da olsa fizikî özelliklerinden bahsedilmiştir. *"O kadar heybetli ki!", "Tapduk'un kır düşmemiş kömür karası saçları uzunca, aynı renk sakalı ise kısa idi.", " İri kara elmas gözler parıl parıl yanmakta!"*¹⁴⁴ Ayrıca romanda Tapduk Emre'nin yaşı

¹⁴²Emine Işınsoy, *Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri*, s. 29.

¹⁴³A.e., s. 28.

¹⁴⁴a.g.e., s. 84.

ilerledikçe gözlerinin görmemeye başladığı da ifade edilmiştir. Yûnus'un köyden en yakın arkadaşı olan Aziz, Tapduk Emre'nin dergâhına sık sık gitmekte ve Yûnus'u da çağırılmaktadır fakat Yûnus'a gitmek hiç kısmet olamıştır ta ki Hacı Bektâş-ı Velî'nin, Yûnus'un kilidini Tapduk Emre'ye verip ona sevk edeceği ana kadar.

Zehra:

Yûnus'un eşidir, çalışkan, güler yüzlü, uyumlu, uysal, fedakâr biridir. Yûnus Emre'nin tasavvufî yolculuğunda ona engel olmayıp zaman zaman oluşan ayrılıklara sabırla tahammül etmiştir. Yûnus Emre'ye olan sevgisini çocuklarına olan sevgiden üstün tutmuştur. Fizik olarak sadece kumrallığından söz edilir. Babaannesinin anlattığı eski memleketteki kızlara benziyor. Romanın başlarında eşini seçerken Zehra'nın gösteriş olsun diye erkeklerden sakınmış gibi davranmamasından etkilendiğini anlatır. Romanda genel olarak fedakarlığıyla ön plana çıkar.

Nurefşan:

Romandaki mecazi aşkın hakiki aşka dönüşünü temsil eden mecazi aşk şablonu olarak karşımıza çıkar. Bu da romanın en ilginç kurgu unsurlarından birini oluşturur. Modern romanlarda karşımıza çıkan aşk çatışmasından ziyade burada birbirinden farklı duygular olduğu metin arasında verilmeye çalışılmıştır: Romanın en ayrıntılı tasviri Nurefşan anlatılırken yapılır. Yûnus Emre'nin gözünden insanüstü bir varlık gibi gösterilen Nurefşan, aslında tasavvufa yönelişin, seyr ü sülûk arayışının ilk izleridir. Kahraman, ilk gördüğü anda ona âşık olduğunu anlar; ancak onu bir kadın olarak arzulamaz. Buna rağmen karısına hâlâ tutkuyla bağlıyken sürekli bu kadını düşünmekten de rahatsızdır. Nurefşan'a duyulan garip duygular Tapduk Emre'ye intisap edene kadar devam eder.

Elif Kadın:

Yûnus'un annesidir. Elif Kadın yirmili yaşlarda eşinin şehit olması üzerine dul kalmıştır. O yaşına rağmen çökmüş ve yaşlı görünmektedir. Yûnus'a kol kanat germiştir. *“Zehra abdest alırken kaynanasının aslında genç olduğunu düşünüyordu; Yûnus yirmi bir yaşında olduğuna göre...Evet gençti, ne yazık şu yaşında nasıl da*

*çökmüş görünüyordu.”*¹⁴⁵ Eşinin vasiyeti üzerine kayınvalidesiyle birlikte yaşamaktadır. Romanda yazar Elif Kadın ile çocuklarının anası Zehra’yı da fedakâr Türk kadınının 13. yüzyıldaki temsilcileri olarak göstermiştir. Bu durumda, yazarın kadının toplumdaki yerini esere yansıttığı söylenebilir.

Bodur Musa:

Romanda dikkat çekici kahramanlardan biridir. Tapduk Emre dergâhının dervişlerindendir. Dergâha gelip gidenlerle ilgilenmektedir. “*Adam pek Kısa boylu, tombulcaydı sevimli yusyuvurlak bir yüzü vardı.*”¹⁴⁶ Romanda hayali bir kahraman olarak karşımıza çıkar.

Emine Işınsu’nun bu dervişi anlatırken gösterdiği başarıda muhtemelen intisab ettiği Burkay dergâhındaki bir derviş ile ilgili izlenimleri etkili olmuş olabilir. Aksi takdirde bu durum Işınsu’nun edebi başarısının bir kez daha göz önüne koymaktadır. Ayrıca bu kısımda Yûnus ile Bodur Musa’nın muhabbetinde “fenâfil’ihvân” olarak adlandırılan tarikat kardeşliğini yaşadığı görülmektedir.¹⁴⁷

Bodur Musa hakkında Tapduk Emre’nin, “*Dili terstir fakat kendisi söz konusu olduğu zaman da çok alıngandır! Fazla hassastır çünkü göstermemeye çalışır. Geçecek, geçecek elbet bu hâlleri.*”¹⁴⁸ Sırtındaki kamburu ile fizikî gelişimini tamamlayamamış, vücutça gelişme geriliği gösteren Bodur Musa, açık sözlü ve muhabbetine karşı hep bir tarz ile cevap veren ilginç bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yağmur Ali:

Dergâhın dervişlerindendir. Yûnus Emre’nin Bodur Musa ile birlikte en yakın arkadaşlarındandır. Yazar, Tapduk Emre dergâhında, mürşidin işareti ile Yûnus’a hâlâdaş olan Yağmur Ali’ye, tasavvufî süreçlerin anlatılmasında etkin bir rol vermiştir. “*Şimdi, eğer kendine tam can dostu ararsan, Yağmur Ali’yi hatırlıyorsun, değil mi,*

¹⁴⁵ A.e., s. 30.

¹⁴⁶ A.e., s. 82.

¹⁴⁷ Hayati Bice, “Hiç Kapanmayan Amel Defteri; Işınsu’nun Tasavvufî Romanları”, *Töre Dergisi*, Ankara 2012 (Yıl.1), s. 133.

¹⁴⁸ Emine Işınsu, *Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri*, s. 155.

işte onu bul, çünkü gönülleriniz birbirine yakındır. Ona istediğini sorabilirsin, bilgilidir. Dergâhın ve dervişliğin adabını, vazifelerini iyi bilir, sana öğretecektir. “¹⁴⁹Fizikî özellikleri “Yûnus gibi uzun ve kumral, fakat pek ince yapılı, güzel kahverengi gözleri hafif yukarı doğru, elmacık kemikleri belirli, yaşça Yûnus’tan biraz daha büyük, bir Türkmen delikanlısıydı.”¹⁵⁰olarak anlatılmaktadır.

Diğer Kahramanlar:

Romandaki diğer şahıslar, ilişkiler ve vakanın akışı açısından ele alındığında sadece dekoratif unsur olarak kalsa da romanın bir bütünlük teşkil etmesi için önemlidir

Aziz, Yûnus’un hayatında etkili olan ve derdini paylaştığı yakın dostudur ve sonunda çocuklarını birbiriyle evlendirip onunla hısım da olurlar.

Yûnus Emre’nin çocukları Mehmed Gökçe ve Aygülü romanın başlarında doğum ve çocukluk çağı anlatılırken ve sonlarında evlilikleri anlatırken söz konusu olmaktadır. Bu durum, Yûnus Emre’nin sadece bir eren olduğunu öne çıkarmaktan ziyade bir ailesi olduğunu ve normal insanlar gibi yaşadığını vurgulamak için kullanılmıştır. Ancak Tapduk Emre’nin kızı romanda anlatılırken bir ara görünüp kaybolması ise bir eksiklik olarak görülmektedir.

Ödegey, Moğol asıllı bir eşkıya iken Yûnus Emre sayesinde Taptuk dergâhına alınır ve eserin sonunda dervişlik noktasına taşınır. Romanda geçen diğer dervişlerle sohbet yapan Mustafa Efendi, halvette yardımcı olan Musahip Kara Mehmed ve Derviş Selim ise fon karakterler olarak karşımıza çıkmaktadır. Hızır Ağa ise Yûnus Emre’ye sabrın başka bir buudunu öğretmek için kurgulanmıştır.

Romanda kurguyu oluşturan zıt pekiştireçler önemlidir. Işinsu, Yûnus’un hayatında dini hayatı temsil eden karakterleri, Molla Kasım, Arif Hoca, Zembilli Sıtkı Hoca ve Taptuk Emre ekseninde toplamıştır.

Yûnus’un çocukluğu anlatılırken ona ilk eğitimi vererek sahneye çıkartılan Sevgi Hoca lakaplı Arif Efendi ile köyün hocası olarak köylüyü dinden soğutacak

¹⁴⁹A.e., s. 155.

¹⁵⁰A.e., s. 87.

şekilde dini, bir kurallar ve cezalar yığını olarak gösteren yobaz hoca profilindeki Kasım Efendi zıt karakterler olarak karakterize edilmiş ve okuyucuya sunulmuş gibidir. İlim erbâbı olan Sıtkı Hoca ise daha nötr bir hâldedir ve Yûnus Emre'nin iki yıllık Konya hayatında onu, rahle-i tedrisinde yetiştiren kişidir.

Romanda Tapduk Emre, Hacı Bektâş-ı Velî, Mevlânâ Celâleddin Rûmî gibi tarihî kişilikler bulunmaktadır. Bu mutasavvıfların yanında bazı siyasî kişiliklerden de söz edilmiştir. Bunlar arasında Karamanoğlu Mehmed Bey ve Selçuklu Veziri Muiniddin Pervâne vardır. Osmanlı devletinin kurucusu Osman Gazi ise uç beyi olarak ve kayınbabası Şeyh Edebalı ile ilgisi vurgulanarak aktarılmıştır.

Sonuç olarak biyografik bir roman olan *Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri*'de, tarihî gerçekliklerle menkıbeler arasındaki dengeyi çok iyi sağlayabilen yazar, şahıs kadrosunu biraraya getirirken çok titiz davranmış, Yûnus Emre'yi merkez kahramanı olarak ele almıştır. Dolayısıyla romanda oluşturduğu karakterler ve onlara yüklediği fonksiyonların tespitinde başarılıdır.

3.1.2. Bukağı

Yazarın *Bukağı* isimli romanı ilk baskısını 2004'te, Ötüken Neşriyat'tan 13 bölüm hâlinde ve 328 sayfa olarak yapmıştır. İncelememize aldığımız kitap ise Bilge Kültür Sanat'tan çıkmış olup 315 sayfadır.

Özet:

Roman Mehmed ve Kasım'ın doğumlarıyla başlayarak ailelerin Malatya'da komşu olmasıyla devam eder. Mehmed ve Kasım dört yaşına basarlar. Bu yaşta aileleri onları Kur'ân-ı Kerîm okumaya alıştırır. Kasım'ın hocası Mehmed Zihni Efendi, Mehmed'in hocası ise, Koca Halil Derviş olur. Mehmed okumaya ilgi gösterirken, Kasım ise harflerin şekilleri üzerinde yoğunlaşır. Mehmed'in tasavvufa olan ilgisi küçük yaşlarda belirir, Koca Derviş'i adeta kelimeleri yutarak dinler, tasavvuf bilgisinin temeli bu yaşlarda atılır. "*Koca Derviş onu çok akıllı buluyor, ileride bu çocuğun bir hakikat âlimi olacağını söylüyordu.*"¹⁵¹

¹⁵¹A.e., s. 16.

Mehmed, Kasım'ın aksine yaramazlığı ile dikkatleri üzerine çeker, herkes ondan şikâyetçi olur. Onun tüm sorumluluğunu Koca Derviş üzerine alır. Babası, Mehmed'i Sıbyan mektebine göndermeyi düşünürken, dervişten güreş dersleri almasını da ister. Malatya'da Sıbyan okulunda Mehmed ve Kasım iki yakın arkadaş olurlar. Arkadaşlıkları, çok iyi güreşmeyi öğrenen Mehmed'in çocuklar tarafından sıkıştırılan Kasım'ı kurtarmasıyla başlar. Dokuz yaşlarındayken, okuldan mezun olduklarında Ali Efendi, Mehmed'in zikirle katılmasını ister. Ancak, Mehmed'in coşkun mizacına içten yapılan zikir haz vermez aksine o sesli zikirden hoşlanıp Halvetîler denilen bir tarikata ilgi duymaya başlamıştı. Kasım'ın babasının ani vefatı üzerine aile İstanbul'a taşınır ve Mehmed ile ömür boyu sürecek olan dostlukları mektuplaşmalarla devam eder.

Malatya'da tek başına kalan Mehmed, içindeki boşluğu bir türlü dolduramaz. Daha çok ilim tahsil etmek ister, ama bunun o çevrede gerçekleşmeyeceğini de bilir. Babası onun Nakşîliğe devam edip kendi şeyhine bağlanmasını isterken, Mehmed Halvetî olmak niyetindedir. Mehmed'in o günlerde aklına Kasım'ın kız kardeşi Melekşan düşer ve kız aklına geldikçe içi içine sığmaz. Mecazi olarak kalbine doğan bu aşk Mehmed'e ömür boyu sürecek olan hakiki aşkın kapılarını açacaktır. Bu aşkla şiirler yazmaya başlar. Mehmed, ona karşı hissettiği duyguları ölçmeye çalışırken zaman zaman çelişkiye düşer. *"Mehmed Melekşan'ı sonsuza kadar esirgemek istiyordu, bunun maddî güçle birilgisi yoktu, sadece derin, geniş, çok boyutlu bir sevecenlik söz konusuydu. Bazen şiirleriyle bu çelişkili duygularını anlatmaya çalışıyor fakat kullandığı sözcükleri çok yetersiz buluyor, şiir doldurduğu kâğıtları yırtıp atıyordu. Velhasıl içindeki bu inanılmaz heyecanı, tutkuyu, sevecenliği ne yapacağını hiç bilemiyordu. İşin tuhafı, sonbir yıldır bu hâle düşmüştü, ondan önce Melekşan'ı sadece çok güzel bir kız çocuğu olarak hatırlamıştı. Soruyordu kendi kendine, "Aşk mıdır bu?" fakat bir cevap bulamıyordu..."*¹⁵²

Gönlü Halvetîlikten yana olan Mehmed bir gün bu sırrını Koca Derviş'e açar. Şeyh Hüseyin Halvetî'nin elini öpüp ona bağlanacağını söyler. Mehmed böylece 1635'te on yedi yaşındayken Halvetî olur, Mehmed, Halvetî dergâhında iki yıl

¹⁵²Emine Işınsu, *Bukağı*, s. 52.

huzurlu yaşar, Kur'ân-ı Kerîm okuyup anlayabilmek için Arapça öğrenmek ister. Türlü zorluklar sonucunda kervanla Diyarbakır'a varır. Diyarbakır'da bir buçuk yıla yakın kalan Mehmed, hocası Feyzullah Efendi'nin Kadızadeliler olarak bilinen, padişahı fetvalarla yöneten gruba karşı alakasından rahatsız olup buradan ayrılmaya karar verir. Mardin'e gitmek üzere yolaçkar. Mehmed, kendisine tavsiye edilen Abdürrezak Efendi'yi bulup onunla Hâdis, Kelâm ve Arapça çalışmak istediğini belirtir ve eğitimine burada devam eder. Yazdığı bir şiirden sonra Niyâzi mahlasını kullanmaya başlar. Mehmed, yirmi üçüne geldiğinde içindeki manevî yol özlemi onu tekrar yollara düşürür. Hedefi Kahire'ye varmaktır. Bu kez şeyhini Mısır illerinde arayacaktır. Oraya varır varmaz şehri gezip Abdürrezak Efendi'nin bahsettiği Şeyhûniye külliyesine gider, Abdülkadir Geylanî tekkesini bulur, burada kalmaya başlar. El-Ezher'de derslere devam eder. Bir gün rüyasında kendini büyük bir şehirde, Şeyh Abdülkadir Geylanî Hazretleri'ne hizmet ederken görür. Bu rüya üzerine Mehmed, oradaki şeyhinden izin isteyip sokaktan bulup yanına aldığı kedisi Kiraz ile birlikte yollara düşer. Bağdat'a vardığında Abdülkadir Geylanî'nin türbesini ziyaret edip şehri gezer. Abdülkadir Geylanî'yi ziyaret ettiğinde gönlüne Anadolu doğar ve yollara düşer. Aradığı şeyhi bulamayan Mehmed'in aklına İstanbul'a gidip bir tekkede halvete girmek gelir. Bu sayede Kasım ile de görüşebileceğini düşünür. İki arkadaş nihayet yaklaşık yirmi yıllık bir aradan sonra buluşup dertleşirler. Halvete çekildiği sıralar, mazhar olduğu bir sır ile artık kendisinin Mehmed yerine, Niyâzî-i Mısırî diye çağrılacağını açıklar. İçindeki sese kulak veren Mısırî, Bursa'ya doğru yol alır. Bursa'da Sebbağ Ali Dede isimli ihtiyar bir Mevlevî'nin tekkesine yerleşir. Medresede kaldığı bir gece niyaz edip iki rekât namaz kıldıktan sonra, şeyhini bulmak arzusuyla, hayırlı bir rüya görmeye niyetlenir ve istiareye yatar. Gördüğü rüya üzerine Uşak'a doğru yol alır. Bir bahar mevsiminde Sinan Ümmî'nin Uşak'a geleceği haberi Mısırî'yi heyecanlandırır ve sonunda onunla karşılaşır. Sinan Ümmî, ona Bursa'da gördüğü rüyayı anımsatınca dili tutulur, işte o gün huzura erer.

Niyâzî-i Mısırî şeyhine intisap ettikten bir müddet sonra hilafet almaya hak kazanır ve hilafet töreninin ardından halka son vaazını bir şiirle verip tekrar Uşak'a

ordan Afyon'a ve Kütahya'ya tebliğ ve irşat için gider. Bir süre sonra Şeyh Sinan Ümmî'nin vefat haberini alır almaz Kütahya'yı terk eder. Şeyhini ilk kez Bursa'da rüyasında gördüğünü anımsayıp Bursa'ya yerleşmeye karar verir. Doğrudan Sebbağ Ali Dede'nin evine gider. Burada mürşitlik vazifesine başlar. Ancak Bursa'da yerleşmiş olan Kadızâdeli zihniyeti ona rahat vermez. Kadızâdeliler, ondan Halvetî tarikatını terk edip kötölemesini isterler. Mısırî, bildiği yolda yürümeye devam eder. Bir gün ansızın hastalanan Sebbağ Ali Dede'nin vefatı ile derin bir hüznün kapları içini. Dede ölmeden önce son arzusu; Mısırî'nin, müridi Hacı Mustafa'nın kızı Gülsüm'le evlenmesi olur. Mısırî, Gülsüm'le evlenip Fatma ve Ali isminde iki evladı olur.

O günlerde Mısırî'yi şaşırtan bir olay olur. Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa, onu Edirne'ye davet eder, karşılaştıkları ilk günü karşılıklı iltifatlarla geçirirler. Ayasofya'da yaptığı bir vaaz üzerine zikir ve devran yasağının kaldırılmasına vesile olur.

Bursa'ya sevinçli haberlerle dönen Mısırî'ye Kadızâdeler yaşam hakkı tanımazlar. Birkaç kez ölümden dönen Mısırî dervişlerinin koruyuculuğundan bıkip usanarak Edirne'ye gitmeye karar verir. Edirne'ye yerleşince devletin içinde bulunduğu durumu yakından takip etmeye başlayan Mısırî'yi, padişahın gereksiz av eğlenceleri, masraflar, sarayın şaşaalı yaşantısı, yüksek memurların ve bazı paşaların rüşvet aldığına dair dedikoduları sinirlendirir. Birgün Edirne Ulu Camii'nde verdiği vaaz esnasında Osmanlının karanlık sonundan bahsetmeye başlar. Tam da savaş öncesinde söylediği bu sözler, saray açısından rahatsızlık yaratır. Mısırî, Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa'nın emriyle Rodos'a kale hapsine gönderilir. Rodos'a gelişinin dokuzuncu ayında Mısırî affedilerek geri çağırılır, ancak sürgün bununla sınırlı kalmayacaktır. Rodos'tan sonra Limni'ye tekrar sürgüne gönderilir. Sürgünden sonra Bursa'ya tekkesine geri döner.

1693'te Edirne'de Erdel'i geri almak için hazırlıklar yapılırken Mısırî de sefere katılmak için müritlerinden bazılarını yanına alarak Edirne'ye hareket eder. Ancak padişah tekkesine dönmesini ve kendileri için dua etmesini ister ama orduya manevi destek olma niyetinde olan Mısırî bu düşüncesinden vazgeçmez. Edirne'ye gelen

Mısırî ve müritleri Selimiye Camii'ne doğru ilerlerken o sırada padişahın fermanı ile çıkagelen bir bölük yeniçeri, Mısırî'yi koltuklayıp arabaya bindirirler. Mısırî'ye Limni yolu görünürken, toprağının ona kucak açmış olduğunu hisseder. Apar topar Limni'ye sürülen Mısırî'nin öfkesi artarken, “...bizim öfkemiz devam etseydi, Edirne'nin altı üstüne gelirdi”¹⁵³ sözlerini söyleyip sağ koluyla bir mezar taşını hafifçe sarsar. İşte o anda Edirne kökünden sallanır ve halk onun gazabından korkar. Mısırî ayaklarına takılan bukağılarla uğurlanır. Onu uğurlamaya gelen gönül dostlarına vasiyeti de şu sözler olur, “...orada ölecek olursam, ayaklarımda bu bukağılar ile gömülmek istiyorum, bu vasiyetim için hepinizi şahit tutuyorum.”¹⁵⁴ Limni'de ölmeden önce son günlerini küçük bir odada, yemeden içmeden kesilerek geçiren ve bu hâlde son eseri *İrfan Sofraları* 'nı tamamlayan Niyâzî-i Mısırî, 16 Mart 1694'te bir kuşluk vakti vefât eder.

Konu :

Eser Niyâzi-i Mısırî'nin çocukluktan gençliğe, gençlikten ihtiyarlığa kadar süren maddi ve manevi hayatını anlatmaktadır. Ayrıca romanda Niyâzi-i Mısırî'nin yaşadığı olaylar ışığında IV. Murat dönemi iç karışıklıkları ve siyasi olayları da anlatmaktadır.

Zaman:

Roman 1618 yılı, II. Osman'ın tahta geçtiği zamandan başlayarak Osmanlı'da yaşanan iç karışıklıklarla birlikte Niyâzî-i Mısırî'nin Malatya'da başlayan çocukluk hayatı ile 1694 Martı vefatına kadar devam etmektedir.

Romanda olaylar, Mehmed'in dünyaya gelmesi ile aynı tarihte başlar. Tarihi ve biyografik roman özelliği taşıyan eserde, kahramanın hayatı; gerçek hayat kronolijisiyle paralellik göstermektedir. Bunda yazarın romanı yazarken destek aldığı kaynakların etkisi bulunmaktadır.

¹⁵³A.e., s. 325.

¹⁵⁴A.e.,s. 315.

Mekân:

Romanın tarihi özellik göstermesi romanda yeralan birçok mekânda kendini hissettirir. Kahramanın gerçek yaşamı boyunca gittiği tüm mekânlar roman kurgusuna dahil edilip okuyucunun kahramanla birlikte tüm mekânları geziyormuş havası verilmesi hiç şüphesiz yazarın başarısına bağlıdır.

Kahramanın doğduğu Malatya'nın Aspozi Mahallesi'nden başlayarak şeyhini aramak için gezdiği Diyarbakır, Mardin, İskenderiye, Kahire, İstanbul, Bursa, Uşak, Kütahya, Edirne ile birlikte sürgüne gönderildiği Rodos ve Limni gerek iç mekânlarıyla gerekse dış mekânlarıyla tasvir edilmiştir. İskenderiye ve Kahire hakkında ansiklopedik tanıtım niteliğinde bilgiler verilmiştir. Yazar genel olarak mekânların tasvirinde, okuyucuyu satırların arasından alıp yolculuğa çıkarmayı başarmıştır. Gidilen yerler tarihî, siyasî, ekonomik ve kültürel yönden ayrıntılı olarak tanıtılmaya çalışılmıştır.

Kişiler Dünyası:

Eserde toplam yirmi altı şahıs bulunmakla birlikte bunlardan on dört tanesi tarihî kişiliklerdir. Bu şahıslar kısmen de olsa Niyâzî-i Mısrî'nin hayatında iz bırakmış olan şahsiyetlerdir.

Niyâzî-i Mısrî (Mehmed)

Mehmed, romanda fizikî olarak ayrıntılı tanıtılmaz. “İri esmer bir bebek...”¹⁵⁵ olarak dünyaya geldiği, “...büyüdükçe de yakışıklı bir delikanlı olduğu...”¹⁵⁶ bilinmektedir. Mehmed'in fizikî yapısıyla ilgili sunulan en ince ayrıntılar; onun şeyhini arama arzusu ile yollara çıkıp halvete girdikten sonraki zayıflamış bitkin hâli ile önceki bakımlı hâlidir. “Mehmed, halvetten çıktıktan sonra

¹⁵⁵A.e., s. 14.

¹⁵⁶A.e., s. 47.

epey zayıflamış görünüyordu. Gönlü kendisinin bile tahmin etmediği şekilde yumuşamıştı...”¹⁵⁷

Niyâzî-i Mısırî hem tasavvufa karşı olan ilgisini hemde zahiri ilimlere karşı olan ilgisini bir arada götürmeyi başaran bir karakterdir. Romanda bunu Diyarbakır, Mardin ve Ezher’e gidip ilim öğrenme gayretinden anlamaktayız. Bağdat’a yakın bir köyde mum yapmayı öğrenmiş, Bursa’da geçimini bununla sağlayarak tasavvuf erbabına yakışır bir lokma bir hırka esasına dayanarak yaşadığını görmekteyiz. Ayrıca romanda, Niyâzî-i Mısırî’nin en bariz özelliği öfkeli bir karakter oluşudur.”*Onu yarı vecd hâlinde gemiye bindirdiler. Üç günden beri ağzına bir lokma koymamış, bir damla su içmemişti. Ve gemide öfkesi taşıtı; yanında getirdiği birçok kıymetli kitabı, kendi risalelerinin parçalayıp yırtıp dalgalara attı.*”¹⁵⁸ Onun öfkesini; kimin zaman nefsiyle mücadele ederken, kimi zaman sürgüne gönderildiğinde, kimi zaman da seyr ü sülûk hâlinde görmekteyiz. Yazar bir raportajında Niyâzî-i Mısırî’nin öfkeli bir zat olduğundan dem vurarak romanı yazmanın zorluğundan bahsetmesi de kahramanın bu özelliğinden kaynaklanmaktadır. Romanda Niyâzî-i Mısırî; doğru bildiğini, karşısında kim olursa olsun söylemekten çekinmeyen, hatta bunun cezası sürgünler bile olsa bundan vazgeçmeyen bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Tasavvufta derinleşip halvet çıkarmaktan adeta zevk alan kahramanımız bu yönüyle nefsinin kin, nefret ve öfkeden arındığını dile getirmektedir.

Kasım:

Kasım, sarayda hekimbaşı olarak çalışan Mehmed Zihni Efendi ile eşi Mihriban Hanım’ın ilk çocuğudur. Kasım ile Mehmed aynı gün dünyaya gelirler. Sarışın ve mavi gözlü olarak tasviredilen Kasım, Mehmed ile beraber henüz dört yaşlarını doldurmak üzerelerken Kur’ân-ı Kerîm okumaya başlarlar. İleride bir hattat olup saraya kâtip olarak girmek isteyen Kasım; sevecen, esprili, dini konulara çok alaka göstermeyen, dini hayatı yüzeysel olarak yasayan bir karakterdir. Roman

¹⁵⁷ A.e., s. 153.

¹⁵⁸ A.e., s. 274.

boyunca Niyâz-i Mısırî ile mektuplaşarak, romana tarihsel bilgileri aktaran ve kahramanı tamamlayan yardımcı karakterdir.

Koca Halil Derviş:

Kasım'ın yazdığı mektuplarla yakından ilgilenen diğer bir şahıs da Koca Halil Derviş'tir. Mehmed'in babası, Şeyh Ali Efendi'nin pek sevdiği müritlerinden Trakyalı eski pehlivan Koca Halil Derviş, Mehmed'in hocasıdır. *"... Pek iri yarı olduğu için, hemen herkes ona "koca" sıfatını uygun görmüş, zamanla ismi unutulurak "Koca Derviş" olarak anılmaya, çağrılmaya başlanmıştı... Koca Derviş'in dervişlikten gayri; bir büyük merakı vardı ki ne derviş arkadaşları ile ne de şeyhiyle paylaşabiliyordu; bu merak siyasetti; memlekette, sarayda neler olup bitiyor hep öğrenmek, bilmek ve konuşmak isterdi. Bu sebeple İstanbul'dan, Edirne'den sık sık mektuplaştığı arkadaşları vardı."*¹⁵⁹ Şeyhinin talimatıyla her zaman Mehmed'in yanında olup onun iyiliğini düşünür ve adeta onun hem babası hem dostu olur. Mehmed, şeyhini bulma arzusuyla yollara düştüğünde mektuplaşmaya devam ederler. Koca Derviş, ilerleyen yaşlarda bir yuva kurar ve uzaktan da olsa Mehmed'i takip etmeyi bırakmaz. Koca Derviş'in ölümü Niyâzî-i Mısırî'yi derinden üzer. Kahramanı tamamlayan ve onu tanıtmaya yardımcı olan önemli karakterlerdendir.

Melekşan:

Kasım'ın kız kardeşi Melekşan ise, romanda Mehmed'in ona duyduğu aşk ile ön plana çıkar. Diğer romanlarda da olduğu gibi Melekşan, kahramanı manevi makamlara taşımaya vesile olan bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Ağabeyi gibi *"...sarışın ve mavi gözlü, bir taş bebek gibi güzel olan bu kız..."*¹⁶⁰ diye tarif edilen Melekşan, Mehmed'in gönlüne düşer. Mehmed için bu kız, *"...bir bahar çiçeği idi ve onun içinasla erişemeyeceği bir hayaldi. Nasıl meyve bahçesindeki çiçeklere dokunamıyor, onları koparamıyor sadece sakınıp esirgeme duygusu büyüyorsa içinde, bu kıza da aynı şeyleri hissediyordu..."*¹⁶¹ Mehmed, yakın

¹⁵⁹A.e., s. 15.

¹⁶⁰A.e., s. 14.

¹⁶¹A.e., s. 53.

arkadaşının kardeşi olduğu için bu duygusunu kimseyle paylaşamaz. Kasım'dan gelen mektuplarda kızın pek çok talibi olduğunu, ancak hepsini geri çevirdiğini öğrendiğinde içi huzurla dolar. Ancak Melekşan günün birinde birisiyle evlenir. Aradığı mutluluğu bulamayarak kısa bir süre sonra eşinden ayrılan Melekşan, artık Mehmed için sadece bir dost olarak hatırdadır. İstanbul'a gittiğinde Melekşan ile sık sık bir araya gelip sohbet ederler. Melekşan zamanla bütün nefis mertebelerini aşmış manevî yolda hızla ilerler. Bu ilerlemesi karşılığında onu halifesi yapmak ister, ancak yanlış anlaşılabilirliğinden çekinerek hanım bir derviş olarak devam etmesini tavsiye eder.

Ahmed:

Mısırî, kardeşi Ahmed'i bir türlü benimseyemez. Ahmed'in babasıyla olan yakınlığı, Mehmed'i bu ilişkide hep geri plana iter. İçten içe bu yakınlığı kıskandığı da olur. Mehmed, baba sevgisini Koca Derviş'te, kardeş sıcaklığını da Kasım'da bulmaktadır. Kardeşi Ahmed'le belki de ilk kez babalarını kaybettikleri gün sıkıca sarılırlar. Romanda bir kardeş olarak arka planda kalan Ahmed sessiz sakin bir fitrattır. Niyâzî-i Mısırî'yi bir gün Limni'de kurduğu tekkesinde ziyaret eden Ahmed kendine dair, *"Ben zayıftım ağabey, senin gibi kişilik sahibi, başıma buyruk değildim; babamın bana ilgisi daha çok merhametindendi sanıyorum."*¹⁶² diyerek bilgi vermektedir.

Şeyh Sinan Ümmî:¹⁶³

Niyâzî-i Mısırî, Uşak'ta Şeyh Ümmî Sinan ile karşılaştıktan sonra, aradığı müridine kavuştuğuna, maddî yolların son bulduğuna inanır. *"Şeyh Ümmî Sinan uzun boylu, ince, esmerce bir zattı; başında Halvetîler'in beyaz risaleli siyah tacı ile kırmızılı beyaz tacı üzerinde siyah bir kaftan vardı..."*¹⁶⁴ Mehmed, müridinin yanında maddî manevî eğitim görür, onun sözünden dışarı çıkmaz, her türlü zorluğa

¹⁶² A.e., s. 283.

¹⁶³ Halvetîlik yolunda Sinânîlik kolunun kurucusu ve aynı zamanda Niyâzî-i Mısırî'nin mürididir. 1568'de vefat etmiştir.

¹⁶⁴ A.e., s. 166.

boyun eğer. “Şeyh bir rüzgârsa, mürit, önünde uçuşan bir sonbahar yaprağıdır.”¹⁶⁵ diye düşünerek şeyhine tam bir teslimiyetle bağlıdır.

Diğer Şahıslar:

Soğancızade Şeyh Ali Çelebi el Nakşibendî Mehmed’in babasıdır. Nakşibendî şeyhi olan Ali Efendi romanda tarihi bir kişilik olarak karşımıza çıkar ve gerçekte de Niyâzî-i Mısırî’nin babasıdır. Oğlu Mehmed’in kendi tarikatına bağlanmasını ister ancak bu konuda herhangi bir baskı da yapmaz. Kahramanın Halvetîliği seçmesine saygı gösterip kısmet der. Romanda bir sabah vakti ezan okunurken vefat eder. Annesi Hatice hanım ise arka planda kalan bir karakterdir ve ince hastalık olarak tabir edilen vereme yakalanarak vefat eder.

Mehmed, manevî yolda adım adım ilerlerken ders gördüğü hocaların ve bağlandığı şeyhlerin de hayatındaki öneminden bahsetmek gereklidir. İlk gittiği Halvetî tekkesinde intisap ettiği Hüseyin Efendi, Halvetîliğe dair ilk terbiyeyi veren kişidir. Mehmed burada iki yıl kalarak kendini yetiştirir. Hüseyin Efendi’nin ani kararıyla İstanbul’a gitmesi üzerine Mehmed buradan ayrılır.

Feyzullah Efendi Diyarbakır’da ders almak için gittiği hocasıdır. Mehmed’in ilim öğrenmedeki azmini öğrenmek için üç gün boyunca kapıya çıkmaz ve nihayetinde Mehmed’in ısrarı üzerine görüşüp derslere başlar. Ancak Kadızadelilere olan ilgisini öğrendikten sonra Mehmed, hocasına olan saygısını yitirmemek için oradan ayrılır.

Abdurrezzak Efendi, Mehmed’in Diyarbakır’da Arapça, hadis, kelam dersleri aldığı, mütevazı bir evde kalıp alçak gönüllü olan ve öğrencilerden para almayıp Allah rızası için ders veren hocasıdır.

Şeyh Mehmed Efendi, Mehmed’in Kahire’deki intisap edip üç yıl boyunca yanında kaldığı Kâdirî şeyhidir.

Uşak’ta Halvetî şeyhi Mehmed Efendi ile tanışır. Bu zat anlatılırken, “Mehmed Efendi kumral, mavi gözlü pek sevimli bir zattı, Mısırî’ye, Kasım’ı hatırlattı...”¹⁶⁶ diye bahsedilir.

¹⁶⁵A.e., s. 199.

Romanda tasavvuf ilmiyle birlikte Osmanlı'nın 17. yüzyılda, içinde bulunduğu durum anlatılırken tarihî şahsiyetlere yer verilir. II. Osman, Sultan I. Ahmed, Kösem Sultan, II. Osman, IV. Murat'la birlikte, Sadrazam Hüsrev Paşa'dan, Erzurum Valisi Abaza Paşa'dan, Azbî Çavuş'dan, Sebbağ Ali Dede'den, Sadrazam Hafız Paşa'dan, Köprülü Mehmed Paşa'dan söz edilir. Kırım Hanı Selim Giray Han, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve III. Süleyman romanda yer alan diğer tarihî kişilerdir.

3.1.3. Hacı Bayram

Üçüncü romanımız *Hacı Bayram*, 2005 yılındaki ilk baskısıyla yayın hayatına girmiştir. İlk baskısı Bayram adıyla 420 sayfa olarak çıkan eser daha sonraki baskılarda *Hacı Bayram* ismini alarak yayınlanmıştır. Çalışmamızda kullandığımız eser, Bilge Kültür Sanat'tan çıkmış olup 379 sayfadır.

Özet:

Roman Ankara'nın manevi sahibi Hacı Bayrâm-ı Velî'nin anne karnında ilk işaretleri vermesiyle başlayıp babası Koyunluca Ahmed ve annesi Nazlı'nın evlatlarına birgün velî olacak nazarıyla bakmasıyla devam eder. 1353'ün yaz günlerinin birinde Ankara'nın Solfasol köyünde doğan ve adı Numan olarak konulan Hacı Bayrâm-ı Velî doğduğunda yaramaz bir çocuktur. Sürekli ağlayan, Nazlı'yı canından bezdiren Numan'ın bu hâlini gören kadınlar, onu köyün Ahî ereni, İzzettin Hoca'ya okutmasını tavsiye ederler. Koyunluca Ahmed böyle şeylere inanmazken çocuğun kırkı dolunca düzeleceğini umut eder.

Numan'ın kırkıncı gününü doldurduğu gün öğle namazından sora kapıyı açan Koyunluca Ahmed, karşısında Meczup Ali, köyün Ahî ereni İzzettin Baba ve diğer hocaları görünce şaşırır. Hayır duasına geldiklerini söyleyen misafirler, Numan için dualar okurlar.

Hocaların okumasından sonra Numan sakinleşir, sanki yerine bir başka bebek gelir. Günler böyle geçerken, Numan'ın üç yaşında bulbul gibi konuşmaya başlaması herkesin dikkatini çeker. Numan, beş yaşına gelince İzzettin Hoca'dan derslere

¹⁶⁶A.e., s. 163.

başlar. İzzettin Baba onunla yakından ilgilenir. Çünkü daha çocuk doğmadan önce onun için istiareye yattığında gördüğü rüyayı anımsar”...*alışılardan daha iri yarı, çok uzun boylu, yakışıklı, yeşil sarıklı, beyaz hırkalı bir kumral adam, ufak tefek İzzettin Baba’yı tuttuğu gibi kollarının altından, bir ak ata bindiriyor, ‘Hocam’ diye soruyordu, rahat mısın şimdi? Ahî şeyhi, rüyayı hayra yordu; çocuk mutlaka veliydi de, ayrıca bir mühim noktavardı, İzzettin Baba’nın dünyaya geliş sebebi bu çocuğu yetiştirmekti, görevini hayırla tamamlarsa, İzzettin Baba, Allah’ın nazarında makbul bir kul olacaktı...*”¹⁶⁷

Numan, on bir yaşına geldiğinde ilim ve bilgisi daha da artar. Artık İzzettin Baba onu Ankara’ya Hallaç Mahmut Efendi diye bilinen bir âlimin yanına gönderme kararı alır. Hallaç Mahmut da bu çocuktaki cevheri onu sınav ettikten sonra görür ve ondan memnun kalır. Numan, medrese öğrencisi olma yolunda ilerler. Numan hayatının ilk yıllarında zahir ilimlere merak salar ancak asıl derinleşeceği manevi ilim ise yıllar sonra karşısına çıkacaktır. On beş yaşına geldiğinde sıkı bir imtihandan geçirilen Numan, Ankara’da Kara Medrese’ye kabul edilir. Bu olay herkes için heyecan yaratır.

Numan, medreseyi tıpkı anlatıldığı gibi bulur. Eski öğrenci Danişment Bekir’in işlerine yardım etsin diye onun odasına yerleştirilir. Bu arada yazar, medreseye dair kavramlar hakkında bilgiler verir. Numan’ın zekâsını ve olgunluğunu Bekir ağabeyi de anlamakta geç kalmaz. Medresedeki ikinci yılında daha da bilinçlenen Numan, ilerlemeye devam eder. Bekir, her hafta onu sınava çeker. Yine bir gün sınav yaparken Bekir, Numan’a içini dökmeye başlar. Sevdği kıza bir türlü kavuşamayan Bekir, çaresizliğini dile getirir. Numan Bekir’in duygularını o an anlamakta zorluk çeker ancak köyünde kendisini bekleyen ve hayatını değiştirecek olan mecazi aşk ile manevi kapıların aralanacağından habersizdir.

O yıl üç aylar geldiğinde Numan köyüne tatile gelir ve burada Gülçiçek adında bir kıza aşık olur. Ancak Gülçiçek’e bakan babaannesi, torununu zengin birilerine vermek niyetindedir. Köyde geçirdiği üç ayı nasıl tamamladığını anlamayan Numan, tatilde kitap bile okuyamaz, aklı Gülçiçek’e takılır. Aşk acısını arkadaşı Recep’le

¹⁶⁷Emine Işınsu, *Hacı Bayrâm*, s. 32.

paylaşır. Bu sevdâ Recep'in kardeşi Zehra aracılığıyla Gülçiçek'e anlatılır, ancak kız, bir küçümseme ile Numan da kimmiş, diyerek Numan'ı hafife alır. Meczup Ali cezbeden çıkar çıkmaz Numan, ona herşeyi anlatır, Meczup Ali, gönlü sevgiye açılan Numan'a mürşidini bulması için yollara düşmesini söyler. Numan, bu kez onu dinlemeyerek medreseye geri döner. Arkadaşı Bekir ile yakın illere vaazlara giderler ve böylece biraz olsun Gülçiçek'e dair düşüncelerinden uzaklaşmaya çalışır. Bir süre sonra köyüne dönen Numan da Gülçiçek'in kendisinden yaşça oldukça büyük, ancak zengin biriyle nişanlanacağı haberini duyunca derin bir hüznâ kapılır. Meczup Ali ile haftalar süren cezbe hâline girerek kimseyle konuşmaz. Numan'ın bu hâlinden sorumlu tutulan Meczup Ali hastalanır ve vefat eder. Numan, Meczup Ali'nin ölümünün ardından kendini sorgulamaya başlar: *"Gülçiçek'in kaybı aklını başını uçurmuş; Ali Amcası'nın kaybı ise ona aklını kazandırmış, ayrıca suskunluğu ve kendi evine, ailesine yabancılığı da geçmişti. Ancak gönül yangını devam ediyordu. Bu hâline mantıklı bir çözüm bulamıyordu, belki iki şoktu; biri bağlamış, öbürü çözmüştü ve aşk devam ediyordu..."*¹⁶⁸

Numan ailesinin kendisi için seçeceği uygun bir kızla evlenmeyi aklına koyar. Bir gün Bekir, annesinin ve babasının ona uygun gördüğü Meryem adlı kızıdan bahseder. Numan tanımadığı bu kızı daha önce hiç düşünmez bile. Ancak onunla görüşmeyi kabul eder. Sonra her şey pek çabuk olur ve evlenirler. Numan medreseye döner, derslere düzenli bir şekilde devam eder. Üç yıl sonra sınavlarına iyi hazırlanır ve müderris olur. Bu arada Meryem'den de Ahmed, Ethem, Mehmed ve İbrahim adlarında dört çocuğu olur. Gün geçtikçe Numan'ın içindeki boşluk, sıkıntı artmaktadır.

Numan, kırk yaşlarına geldiğinde bir gün bir şeyhin kendisini aradığını öğrenir. Bu Şeyh Ebû Hamîdüddin-i Aksarâyî'nin halifelerinden Şucâeddin Karamânî'dir. Numan içinde büyük bir sevinçle hemen yollara düşer. Numan, bu şeyhe intisap etmeye razı gelir ve Şeyh Hamid de onu evlatlığa kabul eder. Kendisini mübarek hacılar bayramının arifesinde ziyaret eden Numan'a Hacı Bayrâm adını takar. Ona ilk olarak neler yapacağını anlatır. Bayram ertesi Hacı Bayrâm-ı Velî hücreğine

¹⁶⁸A.e., s. 138.

çekilip zikre dalar. Şeyhinin yanında günlerini sakın ve huzurlu geçirir. Müritlerini Şeyh Şucaeddin Karamânî'ye devretmeye niyetlenen Şeyh Hamid ile beraber Bursa'ya gidemeyeceğini öğrenince üzülse de ailesinin yanına gideceğinden heyecanlanır. Ardından şeyhinin yanına Bursa'ya gider, Çelebi Sultan Medresesi'nde müderrisliğe başlar. Hamid Efendi, burada güzel ekmekler yaptığından Bursalılar tarafından Somuncu Baba ismiyle anılır. Emir Sultan ile Bursa'da Ulu Cami'nin açılışına katılıp burada Fatiha Sûresi'nin yedi farklı tefsirini yapan Somuncu Baba, ününün heryere yayılmasından rahatsız olur ve bir süre sonra Bursa'dan ayrılma kararı alır. Şeyh Hamid ile yollarını ayırmak istemeyen Hacı Bayrâm-ı Velî ailesine Şam'a, oradan da Mekke, Medine'ye gideceklerini söyler ve üzerlerine derviş hırkalarını giyerek yola çıkarlar Mekke'ye varmak üzerelerken Hacı Bayrâm-ı Velî'yi derin bir heyecan sarar. Kaç yıllık dileğinin gerçekleşeceğini düşününce sevincinden duramaz hâle gelir. Ertesi gün sabah namazından sonra abdest alıp yola çıkarlar. Sonra Mekke günleri başlar. Hamid Efendi ile Hacı Bayrâm-ı Velî, 1403'te Anadolu'ya dönerek Aksaray'da bir tekkeye yerleştiler. Günler su misali akıp giderken artık Hamid Efendi iyice yaşlanmış, hastalığı baş göstermeye başlamıştır. O günlerde Meryem de hastalanır, aldığı ilaçlara rağmen, öksürüğü günden güne artan Meryem, çok geçmeden ölür. Hacı Bayrâm-ı Velî, acısını Allah'a sığınarak geçirirken, evdeki tek varlığı kızına sarılır. 1412'nin sonbahar günlerinde Şeyh Hamid vefat eder. Hacı Bayrâm-ı Velî, şeyhinin yerine geçerek görevini devam ettirir. Kısa zamanda pek çok müridi olur. Hacı Bayrâm-ı Velî'nin şöhreti her tarafa yayılır, kendisine şeyh süsü verip halkı isyana çağıran biri olarak yayılan dedikodu, sultana kadar gider. Sultan II. Murat, Hacı Bayrâm-ı Velî ile yanındaki halifesini huzuruna çağırır. Bayrâm, padişaha dörtlükler okur, padişah da memnuniyetini dile getirmek için ona hediyeler sunmak istese de kabul ettiremez. Sultan, Edirne'de vakıflar kurdurup bir mahalleye onun ismini vereceğini, bunu bir hediye olarak kabul etmesini isteyince, Hacı Bayrâm-ı Velî müritlerinin vergiden muaf tutulmasını diler. Edirne'de bir süre kaldıktan sonra Ankara'ya dönerler.

Hacı Bayrâm-ı Velî, Bursa'dan müritliğe gelen Eşrefoğlu'nu sevmeye başlayıp onu tanıyınca kızını ona vermeyi aklına koyar. Kısa zamanda bir düğün tertip

ederler. Bu sırada ağabeyi kadar sevdiği Emîr Sultan'ın ani vefatı Hacı Bayrâm-ı Velî'yi derinden etkiler. Bu acı, onu hastalığa yenik düşürür. Bir gün aniden rahatsızlanıp yatağa düşen Hacı Bayrâm-ı Velî ayağa kalkamaz olur. Onun hasta olduğu yayılınca halk tekkeyi doldurmaya başlar, hilafeti müridi Bıçakçı Emir'e vererek, diğer müridi Akşemseddin'e kendisini yıkayıp defnetmesini vasiyet ederek vefat eder. Ve gözyaşları içinde uğurlanır son yolculuğuna. Romanın son kısmı en başında olduğu gibi Hacı Bayrâm-ı Velî'nin bir Allah dostu olduğunu anlatan *Bir Menkıbe* ile tamamlanır.

Konu :

Tarihî-biyografik roman özelliği taşıyan eser, Hacı Bayrâm-ı Velî'nin doğumundan vefatına kadar süren çocukluk, eğitim ve tefekkür dünyasını anlatmaktadır.

Zaman:

Romanda tarihî olaylarla kurgusalılık iç içedir. Vaka 1353'lü yılların yaz aylarında başlar. “1353’lerde Ankara’nın Solfasol köyünde, yaz aylarında günlerden bir gündü...”¹⁶⁹Olaylar Numan'ın dünyaya gelmesi ile kronolojik olarak takip edilir. Romanda Numan'ın dünyaya gelmesiyle başlayan büyüme macerası ile Osmanlı devletinin tarihî macerası paralel olarak işlenir. Numan'ın yaşam macerası gerçek tarihlere uygun olarak sunulurken (1353–1430) zamanın Numan üzerindeki etkisi açıkça izlenir. Zaman içinde büyük değişiklikler geçiren Numan'ı üç aşamada değerlendirebiliriz: Çocuk Numan, Medrese tahsili görmüş Numan ve Hacı Bayrâm. Zamanın onun üzerinde olgunlaştırıcı bir etkisi olduğu gerçektir. Yaşam macerası kronolojik olarak takip edilirken geriye dönüşler yaşanmaz. Roman Hacı Bayrâm-ı Velî'nin 1430 yılında vefat etmesiyle son bulmaktadır.

Mekân:

Romanda olaylar Solfasol köyü, Ankara civarı ve Kayseri dolaylarında geçer. Bu arada kısmen Bursa, Şam, Mekke, Medine'den söz edilir.

¹⁶⁹A.e., s. 9.

Solfasol köyü, Ankara ve Kayseri civarı, Numan'ın hayatının üç dönemini de özetler gibidir. Şeyhinin bir müddet kaldığı Aksaray da romanda geçen mekânlar arasındadır. Ayrıca kapalı mekânlar olarak tarif edeceğimiz Kara Mederese ayrıntılı olarak anlatılmıştır. “... *Ankara’da Melike Hatun isimli bir hanımın kurduğu bir vakıf ve buna bağlı Kara Medrese diye bir medrese varmış, bu medresede öğrencilerin ve hocaların kaldığı hücre denilen odalar varmış, yemek işini de bu vakıf ayarlıyormuş. Medrese bir avlu etrafına sıralanan tek katlı üstü kubbeli bir derslane ile öğrenci odalarından ibaretmiş, çamaşırhane, gusûlhane, ayakyolu gibi yerler de varmış; suyu pek tatlı, güzelmiş. Dershanenin zemini hasır üzerine konmuş kilimlerle kaplanmış, müderris, büyücek bir rahle önünde ders anlatırmış. Haftanın beş günü sabah ve ikindi namazlarından sonra ders başlarmış, mescit yokmuş. Namaz, bir de minberi olan dershanede kılınırmış. Birde kütüphanesi varmış, ben oradan çıkmam herhalde...*”¹⁷⁰ Numan'ın hocalarından duyarak anlattığı bu mekân tüm ayrıntıları ile gözler önüne serilir. Yazar burada anlatma tekniğinden çok gösterme tekniğini kullanır. Diğer romanlarında olduğu gibi mekân tasvirleri fotoğraftır. Yazarın okuyucuyu romanda küçük bir seyahate çıkarır nitelikte yazması, onun roman yazmadaki başarısını göstermektedir.

Kişiler Dünyası:

Eserde toplam on beş şahsiyet bulunmaktadır. Gerçek ve kurmaca şahısların iç içe olduğu romanda yedi tane tarihî şahsiyet bulunmaktadır.

Numan:

Numan'ın anne karnında başlayan velî bir zat olacağı emareleri doğduktan sonra da devam eder. Numan kırkı çıkana kadar yaramaz, sürekli ağlayan annesine rahat vermeyen bir çocuk olarak karşımıza çıkarken kırkıdan sonra köyün hocaları tarafından kırklanır ve adeta bambaşka bir bebek olur. Çocuk yaşta olgunluğu ve zekasıyla herkesin dikkatini çeker. Romanda Numan ile ilgili tasvirler yapılırken fizikî özelliklerinden ziyade kişilik özelliklerine dikkat çekilmiştir. Işınsu'nun

¹⁷⁰A.e., s. 51.

eserlerinin çoğunda sürekli arayan ve sorgulayan kahramanlar bulmak mümkündür. Numan da bunlardan biri olmalıdır. Hocası İzzettin Baba onunla ilgili gördüğü bir rüyada Numan'a işaret ederek şu tasvirde bulunur: “... *alışıldan daha iri yarı, çok uzun boylu, yakışıklı, yeşil sarıklı, beyaz hırkalı bir kumral adam, ufak tefek İzzettin Baba'yı tuttuğu gibi kollarının altından, bir ak ata bindiriyor, 'Hocam' diye soruyordu, rahat mısın şimdi?*”¹⁷¹

Roman boyunca Numan'la ilgili en ayrıntılı fizikî tasvir onun en yakın arkadaşı Bekir tarafından yapılır: “*Bekir, Numan'ın iyi yontulmuş bir kamış kalemle çizilmiş gibi duran yüzüne baktı, çıkık elmacık kemiklerinin altında biraz çökmüş duran soluk gergin yanaklar, yine elmacık kemiklerinin çıkıklığından içeri çökük gibi duran iri ela gözler, gayet düzgün ince bir burun ve etli kırmızı dudaklar, kuvvetli bir çene, kestane rengi dalgalı saçlar...*”¹⁷² Hacı Bayrâm-ı Velî, ilme olan merakı ile şeyhine intisap ettikten sonra teslimiyeti ve sadakatiyle dikkat çekmektedir. Söz konusu şeyhi olunca hatrını hiç kırmadığı annesini bile karşısına alacak kadar şeyhine karşı hassasiyeti öne çıkmaktadır. Numan karakteri tasvir edilirken önce çocukluk, sonra medrese hayatı ve son olarak da tasavvuf hayatı göz önünde bulundurularak kişilik özelliklerine yer verilmiştir. Doğum tarihi ve hayatı yazar tarafından faydalanılan eserlerle doğru orantılı olarak verilmiştir. Bu da romanın biyografik roman özelliğini desteklemektedir.

Mecup Ali:

Diğer romanlara nazaran sıra dışı bir karakter olarak kurgulan Mecup Ali yazarın karakter üretmedeki başarılarından biridir. Numan'ın gönül ilmine dahil olmasını teşvik eden bir karakter olarak karşımıza çıkar. Mecup Ali, zamanını genelde çınarın altında oturarak veya yatarak, bazen günlerce toptan namaz kılıp bazen de hiç konuşmayarak geçiren kendi hâlinde bir mecupdurdur. Romanda fizikî olarak da tanıtılır: “... *uzun saçları darmadağın, üst baş perişan ama göğsünde bayram ve kandil günleri taktığı, sicimle asılmış teneke nişanı vardı...*”¹⁷³ Mecup Ali'nin

¹⁷¹A.e., s. 32.

¹⁷²A.e., s. 64.

¹⁷³A.e., s. 14.

günlük olarak yaptığı işler vardır. “*Sabah ezanı daha başlarken köyün bütün evlerini bir bir dolaşır, elindeki sopayla güm güm kapıları vurur: “‘Müslümanlar, haydi namaza!’ diye bağıırırdı.*”¹⁷⁴

Numan, Mecsup’a içtenlikle bağlıdır. Numan onun sözünden çıkmayarak ona derin hislerle bağlıdır. Diğer çocuklardan farklı olarak onunla alay edip sinirlendirmek yerine Numan için yakın bir sırdaştır.

Gülçiçek:

Mecazi aşk şablonu olarak karşımıza çıkan bu karakter, Numan’ın derinden tutulup şeyhine intisap edeceği güne kadar yıllarca içinde taşıyacağı aşkın sebebidir. Fizikî özellikleri yazar tarafından, “*Teni pembe beyazdı, küçük düzgün, ucu kalkık bir burnu, kıpkırmızı kalın dudakları vardı, yemenisinin altından açık kumral saç kıvrımları fırlamıştı...*”¹⁷⁵ olarak anlatılırken Numan’ın ağzından: “*Çok güzel işte, gözleri yıldızlar gibi, saçları yemenisinden çıkıyor, sarı gibi, kıvrıcık, burnunun ucu kalkık, kırmızı şalvar giymişti, üstü beyazdı galiba, üç etek mi diyorsunuz, öyle bir şey.*”¹⁷⁶ olarak anlatılmaktadır. Annesi Gülçiçek’i doğururken vefat etmiştir. Babası ise kızı Rahime Nine’ye bırakıp gitmiştir. Gülçiçek, Numan’ın aşkına karşılık vermeyecek kadar kibirlidir. Gözü yükseklerde olduğu için Numan ile kaçmaya da yanaşmaz. Hayalî bir karakterdir.

İzzettin Efendi:

Bir Ahî ereni olan İzzettin Efendi de Numan’ın eğitim ve öğretimiyle yakından ilgilenirken çocuğun neredeyse tüm sorumluluğunu üzerine alır. Yedi yaşında hafız olan Numan’a Arapça öğretir. Zaman zaman “*Ah oğlum ben de bir velîyi okutacak ilim nerede, ne kadar noksanlı bir insanım, böyle yüksek bir çocuğa ben ne yapabilirim?*”¹⁷⁷ diyecek kadar alçak gönüllüdür.

¹⁷⁴A.e., s. 19.

¹⁷⁵A.e., s. 77.

¹⁷⁶A.e., s. 83.

¹⁷⁷A.e., s. 30.

Bekir:

Numan, Kara Medrese'ye başladığı vakit, Bekir'le tanışır. Orada danışment olan Bekir'in işlerine yardım etmekle görevlendirilir. Bu medrese âdetlerindendir. “*Bekir, bilgisinden emin, Numan'a biraz yüksekte bakan, ince, esmer, kara bıyıklı, sevimli birgençti,*”¹⁷⁸ olarak tasvir edilir. Medresede Numan'ı derslerinden imtihan eden ve onun zekasını, olgunluğunu fark eden kişidir. Birlikte aynı odayı paylaşırlar ve zamanla aralarında ömür boyu devam edecek bir dostluk başlar. Bekir de Numan gibi bir kıza vurulur ancak Bekir'in aşkı Numan'ın aşkına nazaran mecazi boyutta kalır ve sevdiği başkasına verildikten sonra üzülür. Ailesinin yanında büyüyen Zehra ile evlenir. Medresede kalıp müderris olur ve tasavvufu Numan'dan öğrendiği kadar takip eder.

Şeyh Hamid Efendi:¹⁷⁹

Müderris Numan'ın Hacı Bayrâm-ı Velî olmasına vesile olan mürşididir. Fizikî özellikleri anlatılırken, “...*yakışıklı bir yüz, maviden de yeşilden de çalan iri gözler, hafif kemerli bir burun, dolgun dudaklar, bir hayli aklanmış kırçıl bir sakal, saçlar kulak memesi hizasında, başında on iki dilimli kırmızı taç...*”¹⁸⁰ şeklinde bahsedilir. Tevazu sahibi olan şeyh anlatılırken kişilik özellikleri; “...*altmışlarında belki altmış birinde... güleryüzlü sakindir, ünden, şandan uzak durmaya pek dikkat eder, adeta tanınmaktan kaçır, çok alçak gönüllüdür ve kendisi zamanın kutbudur.*”¹⁸¹ Şeklinde anlatılır. Ulu Cami'nin açılışında Fatiha tefsiri yaparak dikkatleri üzerine çeken bu zat, ünden hoşlanmayarak Bursa'yı terk eder. Emir Sultan'ın yakın arkadaşısıdır. 1412'de hilafetini Hacı Bayrâm-ı Velî'ye vererek vefat eder.

¹⁷⁸ A.e., s. 62.

¹⁷⁹ Somuncu Baba olarak da bilinen dönemin en büyük manevi önderlerindendir. Asıl adı Şeyh Ebû Hamidüddin-i Aksarâyî'dir. Osmanlı'nın ilk şeyhülislamı Molla Fenârî gibi şahısların yanında Hacı Bayâm-ı Velî'nin mürşididir. 1412'de vefat etmiştir.

¹⁸⁰ A.e., s. 207.

¹⁸¹ A.e., s. 206.

Diğer Şahıslar:

Biyografik bir roman örneği olan romanda Hacı Bayrâm-ı Velî'nin hayatı anlatılırken romanda yer alan diğer kahramanlar, Numan'ın yaşamını açıklamakta ciddî fonksiyon taşır. Koyunluca Ahmed, annesi nazlı, Hallaç Mahmut Hoca, Meryem, kardeşleri gibi kahramanlar, romanda bir nevi formdan başka bir şeyi teşkil etmezler. Roman boyunca kahramanların çoğu gerçek kimlikleri ile vakada yer alırlar.

Romanın daha ilk sayfalarında Numan'ın anne ve babası ile karşılaşırız. Oğuz Türklerinin Bayat kolundan olan Koyunluca Ahmed ve eşi Nazlı doğacak çocukları için heyecan yaşarlar. Günlerden sonra dünyaya gelen Numan'ın bir velî olacağını işaret eden olaylar onlara heyecan verir. Yaramaz bir bebek olan Numan'a hoşgörüyü yaklaşırlar. Hacıya hocaya pek inanamayan Koyunluca Ahmed, oğlunu okumaya gelenleri hoş karşılamaz. Beş vakit namazını kılıp orucunu bırakmasa da okumanın tesirli olacağına inanmaz. Eşi Nazlı ise, onun aksine daha inançlıdır.

Medresede derslere devam eden Numan'ı imtihan edenlerden biri de Abdülkadir Yusuf Hoca'dır. Aynı dersleri vermeleri yüzünden aralarında gizli bir rekabet vardır, ancak Numan buna aldırış etmez.

Romanda kahramanlar, özellikle de tarihî kahramanlar zaman ve mekânla bütünleştirilerek verilir. Mekân ve zamanın hızla değişmesine karşılık romanda kahramanların değişimi uzun zaman alır, ya da çoğunda herhangi bir değişim gözlenmez.

Eserinde tarihi bir fon olarak işleyen Işınsoy, tarihî kişiliklerden de söz eder. Akşemseddin, Emîr Sultan, Yıldırım Bâyezid, Timur ve diğer Osmanlı yönetiminde yer alan padişahlardan bahsedilir. Ancak olayların gidişatında sadece isim olarak geçen kahramanlar ayrıntılı işlenmez. Yazar, romanlarında tarihsel bilgi vererek roman kahramanlarının yaşadığı döneme ışık tutar ve okurun aynı zamanda tarihî birikimine katkıda bulunur.

3.1.4. Hacı Bektâş

Son tarihî-biyografik romanımız olan Hacı Bektâş ise 2008 yılında yayın hayatına girmiştir. Çalışmamızda kullandığımız eser ise Elips Yayınevinden çıkmış olup 255 sayfadır.

Özet:

Romanda olaylar, 1228 yılında Hacı Bektâş'ın, Sulucakarahöyük'e ikinci vaktinde gelmesiyle başlar. Bektâş, elli yaşındadır ve hacdan dönmüştür. Namazı kılmak üzere camiye giren Hacı Bektâş, İdris'in dikkatini çeker. İçinden kendisini isyana çağıran çağırıcıyla olan diyaloglarını düşünürken, bir yandan namazda göz ucuyla Hacı Bektâş'ı süzer. Saçları ve sakalı ustura ile alınmıştır. İdris, namaz sonrası onunla sohbete başlar ve İdris'e kendini tanıtır. *"Kırşehir'den geliriz. Adım Muhammed Bektâş, itiraz etmezseniz, sizin köye yerleşmek dileriz, artık sizin köylü olmak isteriz. Bize Hacı Bektâş derler, hac vazifemizi de yaptık geldik, şükür."*¹⁸² İdris, ona katılacağı isyandan bahseder. Hacı Bektâş, Baba İlyas'a inanmadığını ve taraftar olmadığını söyler. Kardeşi Menteş'in Baba İlyas'la kaldığını da belirtir. Sohbetin ilerlemesi üzerine evine davet eder. Evine konuk olarak gittiğinde Bektâş, İdris'in kızı Fatma'nın sorusu üzerine vazifesini dile getirir, Lokmân-ı Perende'nin emri ile Sulucakarahöyük'e irşad üzere geldiğini söyleyen Hacı Bektâş'ın ilk müridi Fatma olur. Fatma, Hacı Bektâş'ın Kadıncık ismini takmasıyla Kadıncık Ana olarak anılacaktır. İdris, Hacı Bektâş'ı içten içe beğenir hatta kimseyle evlenmeye yanaşmayan kızını ona vermek niyetindedir ancak bunu açık açık ifade edemez. İsyana giderken gözünün arkada kalmasını isteyen İdris aklından kızını evlendirme planları yaparken Hacı Bektâş-ı Velî dergâh yapmak için uygun bir arazi var mıdır, diye İdris'e sorar. Arazilerinden birini vermek isteyen İdris'e ucuz vermesi için Kadıncık baskı yapar. Köylülerin el birliğiyle yardım ettikleri bir dergâh yapılır. Ahi Evren'in yanında bulunan birkaç müridide yardıma gelir ve köye yerleşir. İdris, Babaî İsyanı'na katılmak üzere giderken kızını sadece

¹⁸²Emine Işımsu, *Hacı Bektâş*, s. 14.

Hacı Bektâş'a emanet edebileceğini söyler ve Hacı Bektâş-ı Velî bunu içtenlikle kabul eder.

Bu sırada gerçekleşen isyan Selçuklular tarafından bastırılır. İsyandan kaçan Gözü Kara Rıza, İdris'in öldüğünü Kadıncık'a söyler, üzüntüyle ve ağlayarak tekkeye koşan kızcağız olup biteni Hacı Bektâş'a anlatır. Ancak o babasının ölmediğini birgün mutlaka köye döneceğini söylese de Kadıncık acısından bir şey dinleyemez hâldedir. Kadıncık acısını unuttuktan bir ay sonra sohbetlere katılmaya devam eder. O da köylü gibi bilmediklerini mürşitlerine sorarak öğrenirler. Sohbet katılanlar gün geçtikçe artarken Hacı Bektâş'a olan saygıları da artar ve artık ona Hünkâr demeye başlarlar. Kadıncık birgün sıkıntılı bir hâlde Hacı Bektâş'ın yanına gelir ve köyden kendini isteyenlerin olduğunu ve gönlünün onları istemediğini söyler. Hacı Bektâş-ı Velî ona başka bir sevdiğin mi var diye sorunca benimle siz evlenin efendim diyerek teklifte bulunur. Bu duruma çok şaşırان Hacı Bektâş, müritleriyle yaptığı istişare neticesinde evlenmeyi kabul eder. Kadıncık, bu evlilikten sonra Kadıncık Ana diye anılmaya başlar. Bu evlilikle birlikte Kadıncık Ana'nın da manevi misyonu artar. Hacı Bektâş'ın etkisi gün geçtikçe artmaktadır. Ona uyanlar, onu sevenler olduğu gibi, ondan rahatsız olanlar da vardır. Köyün bütün topraklarına sahip olan Ferhat Ağa, durumu yerinde tetkik etmek için dergâha gelir ve Hacı Bektâş'ın kendisine rakip olup olmadığını anlamaya çalışır. Kibirli hâlleriyle Hacı Bektâş'ın üzerine çok gelse de o tevazusuyla Ferhat Ağa'yı etkiler. Ferhat Ağa, soruşturmalarının çoğunu gidermiş olarak oradan ayrılır. Bir süre sonra mürit olmanın yükümlülüğünü kaldıramayacağını ama yine de kendisine bağlanmak istediğini söyleyerek Hacı Bektâş'ın yanına gelir. Hacı Bektâş-ı Velî ise ona muhip olabileceğini söyleyerek onu rahatlatır.

Babaî İsyanı'nda öldüğü haberi gelen İdris, isyandan iki yıl sonra yurduna geri döner, isyandan yaralı kurtarıldığını, iki yıla yakın kendisini iyileştirenlere hizmet ettiğini ve Hacı Bektâş-ı Velî'nin kerametiyle rüyasında dön demesiyle döndüğünü anlatır. O da Hacı Bektâş'ın yanında yerini alır ve aşçı yamağı olarak göreve başlar. Kadıncık Ana mürşit olma yolunda ilerlemektedir. Mürit toplantılarında Hacı Bektâş,

onun da sorulara cevap vermesini ister. Hacı Bektâş'ın bu arada bir oğlu olur ve adını Ali Timurtaş koyarlar. Ahi Evren, saydığı, sevdiği Hacı Bektâş'ı ziyarette gelir ve öldürüleceğine dair bir imada bulunur. Birkaç gün sonra Ahi Evren'in ölüm haberi gelir. Ahi Evren'in zehirlendiğinden şüphe eden halk, Kırşehir Emiri Nurettin Caca ve adamlarını bu olaydan sorumlu tutar. Çünkü bu emir ne Ahi Evren'den ne de Hacı Bektâş'tan hoşlanmayan bir kişidir.

Gün geçtikçe dergâhın ünü Anadolu'ya yayılmaya başlar ve Bektâşîliğe merak salanlar birer ikişer Hacı Bektâş'a intisap eder. Hacı Bektâş-ı Velî yetiştirdiği müritlere hilafet verip çevre köylere vazifelerini yapmaları için göndermeye başlar. Bunlar içinde Tapduk Emre gibi müritler de bulunmaktadır. O yıl, kıtlık sebebiyle civar yerleşimlerden buğday istemek için dergâha gelinmektedir. Yûnus Emre'de köyüne buğday istemek üzere Hacı Bektâş'a gelir. Velî, himmet teklif eder, ancak Yûnus buğdayı tercih eder. Yurduna dönerken yolda aklı başına gelir ama nasibi Taptuk Emre'ye verilmiştir. Yûnus Emre Tapduk Emre'ye intisap etmek için oradan ayrılır.

Hacı Bektâş'ın maneviyatı mekânlar ötesine ulaşmıştır. Uzaklardan mürit olmak isteyenler dergâhın kapısını aşındırmaktadır. Hacı Bektâş'a duyulan sevgi de beldelere yayılmaktadır. Hacı Bektâş-ı Velî ve müritleri, Zileliler'in davetine icap ederler. Bu beldede köylülerin büyük ilgisiyle karşılaşan Hacı Bektâş, köylünün tüm sorularını içtenlikle cevaplar ve Sulucakarahöyük'e geri döner.

Hacı Bektâş, Rumeli'nin İslâmiyeti tanınmasına katkıda bulunmuştur. Soranlara *"Biz oraya Sarı'yı saldı."*¹⁸³ diyerek Sultan Muhammed Buharî'yi oraya gönderdiğine işaret eder. O günden sonra Sultan Muhammed Buharî, "Sarı Saltuk" olarak anılır. Hacı Bektâş, Sultan'ın yanına müritlerinden Kara Hasan'ı vererek yola çıkarlar.

Hacı Bektâş, ömrünü mürit toplantılarında irşat etmekle, dergâhın işleriyle sürdürmektedir. Oğulları Ali Timurtaş, ergenlik çağına gelir ve babasının uğraştığı işleri o çağda pek kabullenemez. Ancak zamanla Ali yetişir ve o da bir mürit olur

¹⁸³A.e., s. 191.

babasının izinde. Hacı Bektâş-ı Velî doksan iki yaşına kadar sağlıklı yaşar. Çevresindeki herkese maddi ve manevi yardımını, hoşgörüsünü esirgemeyerek çalışır. Bereketi bir nisan yağmuru gibi tüm Anadolu'ya yetişir. Yüce Yaradan'a yürüme vakti gelince postunu Kadıncık Ana ile oğlu Timurtaş'a bırakarak vefat eder.

Konu:

Roman Hacı Bektâş-ı Velî'nin olgunluk döneminden başlayarak yerleştiği köyde, kurduğu dergâhında ölene kadar mürit yetiştirmesi ve buradaki yaşamı anlatılmaktadır. Daha çok tasavvufi hayatı ön plana çıkartılarak anlatılan biyografik eserdir.

Zaman:

Roman 1228 yılında bir ilkbahar günü başlar. Hacı Bektâş-ı Velî'nin elli yaşına geldiği olgunluk dönemiyle devam eder. Biyografik roman özelliği taşıyan eserde, Hacı Bektâş'ın hayatı hakkındaki kısıtlı bilgilerden dolayı elli yaşından sonrası ele alınır. Ayrıca romanda geçen dönemin Anadolu'da Beylikler dönemi olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle Saltuklular Sultanı Muhammed Buharî ve Osmanlı Beyliği hükümdarı Osman Bey'den bahsedilir. Roman Hacı Bektâş-ı Velî'nin doksan iki yaşında vefat etmesiyle son bulmaktadır. Bu da vakanın 1228 yılı ile 1270 yılı arasında geçtiğine işaret etmektedir.

Mekân:

Romanda mekân genellikle Kırşehir'in Sulucakarahöyük köyünde geçmektedir. Ayrıca Ahi Evren'den dolayı Kırşehir de sıkça geçmektedir. Bunun dışında Tokat'ın Zile ilçesine ziyarete gidilmesiyle bu beldeden de bahsedilmektedir. Kapalı mekânların kısıtlı bahsedildiği romanda vaka genellikle dergâhta geçmektedir.

Kişiler Dünyası:

Eserde toplam yirmi bir şahsiyet bulunmaktadır. Bu şahsiyetlerden sekiz tanesi ise tarihî kişiliklerdir.

Hacı Bektâş:

Romanda baş karakter olan Hacı Bektâş'ın fizikî özellikleri, İdris Efendi'nin gözünden şöyle anlatılmaktadır: “... börkünden görüldüğü kadar saçları ve sakalı ustura ile alınmış gibiydi, üst dudağının üstünden aşağı doğru sarkan, siyah bıyıkları vardı. Bu görüntü ona, gezgin abdalları hatırlattı. Lakin onlara benzemiyordu; abdallar çıplak kafalıydı, bunun başında İdris'e tuhaf gelen deri börkü, üstünde cübbesi vardı. Akli başında, düzgün görünüyordu.”¹⁸⁴ Yaşını; “...hacdayken kırk yaşındaydık, aradan on yıl geçti, şimdi elliye bulduk.”¹⁸⁵ diye kendi ağzından öğrenmekteyiz. Tevazu sahibi kişiliğiyle ve engin bilgisiyle öne çıkan Hacı Bektâş, mürşitlik vazifesine gelmiş, mürit yetiştirmek üzere bu köye yerleşmeye niyet etmiştir. Birçok kerametiyle müritlerini artırmış çevreden gelen köylülerin islâmiyete dair sorularına, kurduğu dergâhta cevaplar vermiştir. Karşısında kibirle duran Ferhat Ağa'ya sabırla ve alçak gönüllülükle karşılık vermiş bir mürşittir. Sultan Muhammed Buhârî'ye tavsiyesi üzerine Rumeli'nin İslâmiyetle tanışmasına vesile olmuştur. Dergâhına gelen kimseyi boş çevirmemiş, çifçilikle uğraşıp yoksullara yardım elini daima uzatmaktan vazgeçmeyen büyük bir mürşit olarak hayatına devam etmiştir. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamasından dolayı yazarın kurgularıyla romanda vakalar çoğaltılmıştır.

Kadıncık Ana:

Kadıncık Ana Sulucakarahöyük'te yaşayan İdris Efendi'nin kızıdır. Hacı Bektâş'ın bu köydeki ilk mürididir. Anne babası ona üç isim vermiştir. Kutlumelek, Fatma ve Nuriye isimlerinin yanında Hacı Bektâş, ona babasına bakıp ev işlerini yaptığı için Kadıncık diye hitap eder. Romanda bu karaktere üç isim verilmiş olması

¹⁸⁴A.e., s. 14.

¹⁸⁵A.e., s. 14.

gerçekte bu şahıs hakkında bu üç ismin öne çıkmış olmasından kaynaklanmaktadır. İlerleyen zamanlarda ise Hacı Bektâş-ı Velî ile evlenerek Kadıncık Ana diye çağrılmaya başlayacaktır. Fizikî özellikleri “...uzun, kara örgüleriymenisinin altından çıkan bir kız çocuğu...”¹⁸⁶ ve “...kır çiçekleri gibi iri mavi gözleri...”¹⁸⁷ olan Kadıncık, aynı zamanda Ahi Evren’in yanına gidip gelmektedir ve Bacıyan-ı Rum’dandır.¹⁸⁸ . Romanda Hacı Bektâş’ın bu köye yerleşmesinde katkısı büyük olan ve Hacı Bektâş’ın vefat etmesiyle posta oturup dergâhın yönetimine devam eden eşidir.

İdris Efendi:

Horasan’dan gelmiş Türkmen soyundandır. Elli yaşlarında Kadıncık Ana’nın babasıdır. Hacı Bektâş’a tarlasını vererek dergâhın kurulmasına vesile olmuştur. İsyana katılarak oradan yaralı kurtulup iki yıl sonra köyüne dönen İdris; “... *dinle imanla ilgim yoktur. Haa, beş vakit namazımı hem de camide kılarım...orucu da tutmaya birkaç defa niyetlendim tutamadım...*”¹⁸⁹ diyerek kendini tarif eder. Köylüler ona cimri, zevzek, inatçı, sersem gibi kötü sözler söylese de o bu sözlere aldırış etmez. İsyandan kurtulduktan sonra Hacı Bektâş’a olan intisabıyla halifelğe kadar yükselir ancak dergâhın kapısından hiç ayrılmaz. Kendisine cimri denilmesine rağmen o her şeyini dergâha bağışlayacak kadar cömert hâle gelir.

Ferhat Ağa:

Köyün ağasıdır. Oldukça kibirlidir. Köyün dışında yaptırdığı evleri ve üç hanımı bulunmaktadır. Zıt bir karakterdir. Köylüye yüz vermeyen, onların sürekli çalışmasını isteyen ve köylüyü okumaktan anlamaz diye aşağılayan tipik köy ağasıdır. İlerleyen zamanlarda o da Hacı Bektâş’ın cezbisine kapılarak mürit olmasa da, sevenleri manasına gelen muhip unvanını alır.

¹⁸⁶ A.e., s. 22.

¹⁸⁷ A.e., s. 32.

¹⁸⁸ Bacıyan-ı Rum: Anadolu Kadınlar Birliği anlamına gelen dünyanın ilk kadın örgütüdür. Vatani ve milleti için her türlü fedakarlığı yapan kadın teşkilatıdır. Kurucusu Fatma Kadıncık Ana’dır.

¹⁸⁹ A.e., s. 17.

Diğer Karakterler:

Romanda diğer karakterlerle ilgili derinlemesine bir tasvir yapılmaz. Genellikle hayali karakterlerdir ve kurguyu çeşitlendirmek için kullanılmıştır. Yalnız müritlerinin gerçekte kendisine intisap eden kişiler olduğunu söyleyebiliriz.

Hacı Bektâş'ın müritleri; Çağatay Sarı İsmail, Buğra Emre, Satuk Resul Ali, Kutluğ Cemal Seyyit ve Turhan Recep detaylı anlatılmasa da bunlar içinde Buğra Emre hilafetini alıp Sarıköy'e yerleşir ve Yûnus Emre'nin intisap edeceği Tapduk Emre olduğu anlaşılır.

Timurtaş Ali, Hacı Bektâş'ın oğludur. Çocukluğunda çok yaramaz olan bu çocuk ilerleyen zamanlarda olgunlaşarak babasına ve annesine hayırlı bir evlat olarak dergâha hizmet edecektir.

Romanda tarihî şahıslardan da bahsedilmiştir. Bunlar arasında adından sıkça söz edilen Ahi Evren bulunmaktadır. Hacı Bektâş-ı Velî ile yüzyüze görüşmeleri olmaktadır. Ölmeden bir hafta önce Hacı Bektâş'ın yanına gelip helallik ister. Emir Nurettin Caca tarafından zehirlendiğinden şüphe edilir.

Diğer bir tarihî şahsiyet ise Muhammed Buharî'dir. Hacı Bektâş'ın tavsiyesi ile Rumeli'ye giderek oranın İslâmiyetle tanışmasına vesile olur. Diğer bir adı Sarı Saltuk'tur. Yanına yoldaş olarak dergâhın müritlerinden Kaptan Kara Hasan verilir.

Bunların yanında Mevlânâ, Osman Bey, Malhuma Hatun, Şeyh Edebalı ve Baba İlyas da romanda geçen tarihî şahsiyetler arasındadır. Bu şahıslarla alakalı detaylı bilgiler verilmemekle beraber tarih bir fon olarak kullanılmıştır. Okuyucunun tarih bilgisi ile yaşanan vakanın canlanmasına katkıda bulunulmuştur.

4. BÖLÜM

EMİNE İŞINSU’NUN ROMANLARINDAKİ AHLÂKÎ VE TASAVVUFÎ UNSURLAR

4.1. Eserlerdeki Ahlâkî ve Tasavvufi Unsurların Tahlili

4.1.1. Edep

Edep kelimesi ahlâkî güzelleştirmek, sözleri ve fiilleri temizleyip saf hâle getirmek demektir. Fiiller iki kısımdır: Kalplerin fiillerine niyet, kalıpların fiillerine ise amel adı verilmektedir. Ahlâk ve niyetler bâtına, söz ve ameller zahire yöneliktir. Bu yüzden, kâmil edip, zahir ve bâtını ahlâk ile oluşturmuş kişidir. Ahlâkî sözleri ile paralel, niyetleri amelleri ile muvafık olmalıdır. Görüldüğü gibi olmalı, olduğu gibi görünmelidir. Bundan dolayı her kâmil talip, devamlı zahir ve bâtını muhalefetve kötülük çirkinliklerinden temizlemelidir ki edepli olabilsin. Rivayet edilir ki; Seriyy-i Sekatî(r.a.) sabrın anlamı hakkında konuşurken bir akrep üzerine çıktı ve onu sokmaya başladı. Seriyy-i Sekatî, aynı şekilde tavrını değiştirmeden sözlerine devam etti ve bu şekilde akrep onu birkaç kez soktu. Yanındakiler: “Neden onu kendinden uzaklaştırmadın?” diye sorunca, “*Allâhu Teâlâ'dan utandım. Bir hâl hakkında konuşurken o hâle muhalif hareket etmek istemedim*” dedi. Başka bir gün bir dervişe, “Fakirlik nedir?”, diye sordular. O da, ben gelinceye kadar biraz bekleyin, dedi ve birazdan geri geldi. Sordukları soruya cevap olarak, “Fakirlik hiçbirşeye malik olmamaktır.” dedi. Soruya neden geç cevap verdiğini sorduklarında, “Bir dirhemim vardı, sözüm ve fiilim aynı olsun diye mülkümde bir şey olduğu hâlde fakirlikten bahsetmek istemedim.” dedi.¹⁹⁰

Cenâb-ı Hak, “Kendinizi ve ailenizi ateşten koruyunuz.”(Tahrim, 66/6) buyurmuştur. İbn Abbas bu ayeti, “Kendinize edeb ve marifet öğretiniz.” diye tefsir etmiştir. Peygamber Efendimiz (S.A.V.) ise edeb üzerine şöyle buyurmuştur: “Güzel bir isim vermek, güzel bir süt anne bulmak ve güzel bir edeb öğretmek, çocuğun babası üzrinde hakkıdır.” Üstad Ebû Dehhâk (r.a) şöyle demiştir: “Kul, ibadeti ve

¹⁹⁰Hakkı Uygur, *İzzettin Mahmut Bin Ali Kâşânî Natanzi, Tasavvufun Ana Esasları (Misbâhu'l-Hidâye ve Miftâhü'l-Kifâye)*, İstanbul 2010, s. 201-202.

taati ile cennete, ibadet ve taattaki edebi ile Allah'a vasil olur." Ayrıca Abdullah b. Mübarek'in, "Biz çok ilimden ziyade az edebe muhtacız." dediği rivayet edilir.¹⁹¹

Tasavvuf ilminde edep olmadan müridin varmak istediği menzile ulaşması mümkün değildir. Salikin edebi en başta Rabb'ine, sonra Resûl'üne (S.A.V.) daha sonra da mürşidine ve yoluna karşı had safhada olmalıdır. Nitekim Zü'n-nûn-ı Mısıri; mürit, edebe göre hareket etme hâinden ayrılırsa, geldiği yere gider, diyerek edebin olmazsa olmaz bir kaide olduğuna işaret etmiştir. *Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri* romanında Tapduk Emre'nin Yûnus Emre'ye verdiği nasihatlerden biri de edebe dairdir. "... düşünmeyi elden bırakma, soruların olacaktır mutlak, belki edebe aykırı düşer diye sormamazlık etme, içine atma o soruları fakat edeble sor, bilir misin tasavvuf, bir bakıma edepler dizisidir. Ve sözlerde edebe çok dikkat etmemiz lazım. Demin ki sorun edepli sayılabilir. Fakat... edebin sınırı yoktur diyemem de, o sınır biraz uzaklardadır derim. Yani, daha edeplisi, daha incesi, daha olumlusu her zaman vardır! Bazen belki benzetmeleri konuşturmak gerekir. Sen şair adamsın, bilirsin bunları..."¹⁹²

Yahya b. Muâz (r.a.), "Ârif, Ma'rûf'u olan Allah (C.c.) ile edebli olma hâlini terk etti mi mahvolanlarla birlikte mahvolur gider."¹⁹³ der. Müridin her hâli edeb ile taçlanmadıkça, yolunda yürümesi ve Allah ile olan irtibatının kuvvet bulması hayli zordur. Üstad Ebû Ali (r.a) bu konu hakkında "Edebi terk, kovulmayı icap ettiren bir sebeptir. Huzur sergisinde edepsizlik edeni kapıya, kapıda edepsizlik edeni ise hayvanlara bakmak için ahıra koyarlar. Yani ilâhî huzura kemâl-i edeple varılır."¹⁹⁴ diyerek Cenâb-ı Hakk'ın huzurundaki edebin önemine işaret etmiştir. *Bukağı* romanında yazar, kurguya edebe dair incelikleri bir kuyumcu edasında işleyerek okura iletmiştir. Satır arasında verilen şu mesaj buna örnektir. "Mehmed Zihni Efendi, Malatya'da Kasım'a hat öğretecek birini ısrarla aramıştı. Sormuş soruşturmuş, dört beş hat sanatçısının eserlerini tetkik etmiş, nihayet Ali

¹⁹¹Süleyman Uludağ, *Abdülkerim Kuşeyri-Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi*, İstanbul 2016, s. 372-373.

¹⁹²Emine Işın, *Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri*, s. 152.

¹⁹³Süleyman Uludağ, a.g.e., s. 373.

¹⁹⁴Süleyman Uludağ, a.g.e., s. 373.

Efendi'nin selamlığında asılı olan 'Tasavvuf edepten ibarettir.' Hattının ustasında karar kılmıştır." ¹⁹⁵ Yazar satır arasında verdiği bu mesajda tasavvufu özetler niteliktedir. Tasavvufun ahlâkî akideye uygun bir şekilde temellendirildiğini ve edebin bu felsefeye mana kattığını göstermektedir. Çünkü kul, Allah'a karşı edeple rabîta kurarsa huzurdan lütuflarla döneceği aşikardır. Abdullah Cerîrî şöyle demiştir: *"Yalnız olduğum zamanlarda bile yirmi sene var ki, oturduğum zaman ayağımı uzatmış değilim. Çünkü (büyük sanılan insanlara karşı değil) Allah'a karşı edepli olmak daha uygundur."* ¹⁹⁶ Niyâzî-i Mısırî'nin Halvetî tarikatına intisap etme sürecinde Koca Derviş'in ona verdiği nasihat kayda değerdir. Tasavvufun edeple olan yakın ilişkisine değinen derviş kendi tarikatının öneminden bahsederken şunları dile getirmektedir. *"Ben şimdiye kadar şeyhimin hiçbir sözünü yere düşürmedim, abe bunu senin yapman beni şaşırttı. Lakin belki bir hevestir bu. Bilirim sesli zikirden hoşlanırsın sen... Evet senin mizacına daha uygun bu sesli zikir... olabilir. Ancak yol sadece sesli ve sessiz zikirden ibaret değil ki... Bir şey bilir ve bunu söylerim, yol babanın Şeyh Ali Çelebi el-Nakşibendî'nin yoludur. Yol, edeptir abe; yalnız edepli insanlar yolda yürümeye hak kazanırlar."* ¹⁹⁷

Müridin şeyhine ve büyüklerine karşı edebi, tasavvufun temelinde olan bir kaidedir. Edeple gelenin lütufla döndüğü bir kapı olan tasavvuf, edep ile bağrında mürşitlerini yetiştirir. Hacı Bayrâm-ı Velî'nin şeyhinin yanında yaptığı davranış da buna örnektir. *"Fırına gelip gidenler arasında, Yıdırım'ın kızı Hundi Fatma Hatunla evli olan meşhur mutasavvıf Emir Sultan da vardı, eğer Hacı Bayrâm'da yanlarındaysa, bu iki Allah dostunun konuşmalarını büyük bir hayranlık içinde dinler, edebinden hep susardı. Ancak Emir Sultan dükkandan ayrılacağı vakit, Somuncu Baba ona, 'haydi Hacı Bayrâm şeyhimize evine kadar refakat et,' der, bu sefer Hacı Bayrâm'la Emir Sultan hem yürür, hem de koyu bir sohbeta dalarlardı. Emir Sultan'ın Somuncu Baba'ya büyük bir saygısı vardı. Gittikçe de Hacı Bayrâm'a sevgi duymaya başlamıştı. Bu sevgi karşılıklı oldu, aralarında sağlam bir ahbaplık*

¹⁹⁵Emine Işınsu, *Bukağı*, s. 41-42.

¹⁹⁶Süleyman Uludağ, a.g.e., s. 373.

¹⁹⁷Emine Işınsu, *Bukağı*, s. 55.

doğdu. Bazen, biraz önce Somuncu Baba ile konuştukları konuya dalıyorlardı, o zaman Hacı Bayrâm da fikirlerini söylüyordu. Emir Sultan, 'Keşke bunları demin söyleseydin,' deyince, 'o bana sormadan, şeyhimin yanında nasıl konuşurum efendim,' diye cevap veriyordu."¹⁹⁸ Evet, tasavvufun mahiyetini özetleyen bu davranış takdire şayandır. Yazar, edebe dair verdiği örneklerle günümüze dair yaşanan sorunlara yardımcı olabilecek çareleri de okura böylelikle ulaştırmaktadır. Yazar, yine aynı mahiyette olan başka bir hadiseyi ise bu kez Emir Sultan'ın penceresinden anlatmaktadır. "Yıl 1400 idi, Ulu Cami'nin inşaatı bitmiş, bir Cuma günü halka açılacaktı. Cuma hutbesi ve namazı kıldırma işi bizzat Yıldırım tarafından Emir Sultan'a verilmişti. Ancak o bu görevi kabul etmedi ve: ' zamanın kutbu, hakikat halifesi, Rahman'ın sevgilisi Bursa'da iken benim hutbe okuyup, namaz kıldırmam yakışık almaz, dedi ve bu görevi o yapmalı!.. 'Kimdir bu zat?' diye sordu Yıldırım. Halkın Somuncu Baba yahut Ekmekçi Koca diye tanıdığı fırın sahibi pek muhterem bir zattır. Gönül adamı, Allah dostu ayrıca zahir ilimde de ilerlemiş biri. Zamanın kutbudur işte."¹⁹⁹ Tevazu ve edep kaidelerinin iç içe geçtiği bu hadise kişinin kendini hep daha aşağıda görme gayretiyle karşısındaki mürşidi öne çıkarmanın başka bir buududur. Müminin mümine olan edebi aynı zamanda Allah'a karşı olan edebın bir parçasıdır. Çünkü kalbi muhabbetullahla dolan bir kalp bu sevgiden dolayı saygıyı ve kendisine karşı edebi hak eder. Hacı Bayrâm'ın müritlerine verdiği tavsiyeler arasında edebın önemine dair söylediği şu sözlerde oldukça manidardır: "En önemli şey, kadın için de, erkek için de edeptir; yani beyinde, gönülde, iç ve dış görünüşte terbiyedir, ağırbaşlılıktır. Bilir misiniz tasavvufu edepler manzumesidir, diye tarif edenler de vardır. Evet edep çok, fevkalade çok önemlidir. O hâlde edep dairesinde kadın erkek bir arada çalışabilirler."²⁰⁰

Hacı Bektaş romanında köyün ağası olarak nitelendirilen kibirli bir zat olan Fethat Ağa dahi edebın mahiyetine dair fikir vermektedir. Çünkü edep sadece

¹⁹⁸Emine Işınsoy, *Hacı Bayram*, s. 233-234.

¹⁹⁹A.g.e, s. 237.

²⁰⁰A.g.e., s. 326-327.

tasavvufta değil hayatın bütün ünitelerinde sağlıklı bir iletişim kurmak için kişinin ihtiyacı olan bir olgudur. Edep özü itibariyle İslâmî hayatın da vazgeçilmezidir. Haya perdesi yırtılan bir toplumda ahlâkî kaidelerin yaşaması imkânsızdır dolayısıyla o toplumda edebe dair bir iz bulmak da zordur. Kendi topraklarına yerleşen Hacı Bektâş ile Ferhat Ağa arasında geçen diyaloglarda da edep düsturu karşımıza çıkmaktadır. “... hayır buraya yerleşen biri, edebe dikkat ettikten sonra kavdurmamben. Ama sen yerleşeceğini İdris’e söylemişsin. Bu köyün ağası olarak bana gelmen, benden müsaade alman gerekirdi.”²⁰¹

Tasavvufun ana esasları içinde yer alan edep, her müride Allah’a vasıl olacağı ana kadar lazım olan en güzel ahlâk elbisesidir. Bunun en güzel örneği ise Peygamber Efendimiz (S.A.V.)’dir. Çünkü O’nun ahlâkı Kur’ân-ı Kerîm ahlâkı olduğu için edebin en güzel hâli de kendisinde bulunmaktadır. Bütün edeplerin kaynağı O’nun mukaddes yaşantısıdır. O’na uyan herkes uyduğu miktarca O’nun edebinden nasiplenmiştir. İzzeddîn Mahmûd bin Ali Kaşânî Natanzî: “Öyleyse edebin kemâli, o hazrete tâbi olmanın kemâline bağlı olup, bu sûfîlerin husûsiyetlerindendir. Adabın Hazreti Risâlet’ten (S.A.V.) olmasının sebebi onun müeddibinin Hazreti İzzet olmasıdır. Nitekim buyurduğu üzere: ‘Beni Rabbim edeplendirdi ve ne güzeledeplendirdi. Sonra bana mekarim ahlâkı emretti ve affedici ol, mar’ûfu emret ve câhillerden yüz çevir’ buyurdu”²⁰² diyerek edebin mahiyetini özetlemiştir. Romanlarda geçen edep unsuru sıkça telaffuz edilmese de velî zatların yaşantısı dahilinde okura yansıtılmıştır. Yazar, her romanda tasavvuf edeptir, mesajını vermeye gayret göstermiştir.

4.1.2.Tevazu

Tevazu, alçak gönüllü olmak manasına gelir. Aynı zamanda Hakk’a teslim olmak, O’nun hükmüne boyun eğmek demektir.

Abdullah b. Mesud (r.a.), Peygamber Efendimiz (S.A.V.)’den şu hadisi rivayet etmiştir: “Kalbinde zerre kadar kibir bulunan kimse cennete girmeyecektir. Kalbinde zerre kadar iman bulunan kimse cehenneme girmeyecektir.” Adamın biri sordu: “Yâ

²⁰¹Emine Işınsoy, *Hacı Bektaş*, s. 94.

²⁰²Hakkı Uygur, a.g.e., s. 205.

Rasûlallâh, şüphesiz ki insan elbisesinin güzel olmasını ister (bu kibir midir?) dedi. Bunun üzerine Rasûlüllah: Hayır! Şüphesiz ki Allah güzeldir, güzelliği sever, kibir hak olan bir şeyireddetmek, halkı hor ve hakir görmektir.” buyurdu.²⁰³

Cüneyd-i Bağdadî'ye tevazu nedir, diye sorulunca; şefkat kanatlarını halk üzerine germek ve onlara karşı yumuşak davranmaktır, demiştir. Ömer b. Abdülaziz'e oğlunun bin dirheme bir yüzük kaşı satın aldığı haberi verildi. Ömer b. Abdülaziz, oğluna hemen bir mektup yazarak: *“Bana gelen haberlere göre bin dirheme bir yüzük kaşı almışsın. Mektubumu alınca derhâl onu sat ve bin açın karnını doyur. İki dirhemlik bir yüzük kullan, kaşı da Çin demirinden olsun, üzerine: Allah haddini bilene ve nefsinin değerini idrak edene merhamet eylesin! diye yazdır.”* demiştir.²⁰⁴

Tevazu gerçek bir müslümanda olması gereken bir haslet iken, bir mürit için vazgeçilmez bir kaide olmaktadır. Çünkü bir mürit ilmi arttıkça tevazusu artmadıkça kendisi ile çelişmiş olur, yolunun ahkamına uymamış olur. Dolayısıyla da bu eksiklikten dolayı sülûkünü tamamlayamaz. Bu konuda başta Peygamber Efendimiz (S.A.V.) ve dört halifenin yaşantısı tam bir örnek teşkil etmektedir. Nitekim mübarek hayatları boyunca bir lokma bir hırkadan vazgeçmeyip mütevazı bir hayat yaşamayı feraize uymak kadar mühim görmüşlerdir.

Âlimler tevazunun her durumda güzel bir haslet olmadığını, bazı durumlarda tevazu göstermenin gereksiz ve yanlış olduğunu söylerler. “Mütevazı” lafzı ise ancak bir kerîm hakkında kullanılabilir. Mütevazı denilen kişi aynı zamanda Muhsin ve ârif olmalı, kendine herhangi bir tevazu gösterilirse, o kendini unutturur, kendinde istihkak hisseder ve kibre kapılır. Kibirliye karşı da tevazu göstermek doğru değildir. Nitekim hadiste, “Kibirliye karşı kibir sadakadır.” buyrulmaktadır.²⁰⁵

Tasavvufî terbiye, mürit olacak kişiyi insân-ı kâmil olması için yetiştirirken onu birçok ahlâkî kavramla besler. Tevazu da bu kavramlardan biri olup bu yolun

²⁰³ Süleyman Uludağ, a.g.e., s. 233.

²⁰⁴ A.g.e., s. 237.

²⁰⁵ Nurgül Sucu, “Bostanzâde Yahya Efendi'nin Mir'âtü'l-Ahlâk Adlı Eseri” *Turkish Studies-İnternational Periodical Fort The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/2, Turkey 2011, s.897.

yolcularına en çok yakışan haslettir. Hangi mürşit yoktur ki tevazu ile etrafına ilim saçmamış olsun. Romanlarda ele aldığımız şahsiyetlerin hiçbirisi birbirinden geri değildir bu konuda. Yûnus Emre'nin çıktığı yolculukta karşılaştığı onca sıkıntıya rağmen kibre kapılmayıp bir eren olduğunu muhafaza ederek tevazu içinde yol alması onun büyüklüğünün emaresidir. *“Hoca Yûnus’a döndü, tamam, şiirini okudun, şimdi git mutfağa sana yiyecek bişeyler versinler, ziyafete kon!, dedi. Birkaç kişi güldü, hoca sözüne devam etti: Karnını doyur, sonra çek git, bir daha bu kasabada görmeyeyim seni, sonra ayaklarını kırarım! (yanında oturan imam efendinin kulağına eğildi.) Bunları biraz korkutmakta fayda vardır, dedi. Yûnus kalktı, bağır bastı, çıktı odadan, onu oraya getiren adam da kalkmıştı. O da Yûnus’un arkasından çıktı odadan ve sordu Yûnus’a: mutfağa uğramayacağız değil mi?, dedi. Uğrayacağız, dedi Yûnus, bir lokma ekmek almazsak, gururumuza kapılmış oluruz.”*²⁰⁶ Yûnus Emre'nin tevazusu, ününün yayılmasıyla had safhaya ulaşmıştır. Kendi nefesine bir paye verip onu şımartmamak için ünden, şandan, şöhretten kaçması karakterinin bir gereği hâline gelmiştir. Bu durum ondaki insân-ı kâmil olmanın işaretlerindendir. Yazar bu konu hakkında detaylı bir çalışma yaparak kahramanın karakterine yakışır bir kurgu yapmıştır. *“Demek garip aşık, garip derviş dedikleri, bizim Yûnus Emre imiş, dedi. Yûnus’u bıraktı, çevresindekilere döndü: Yûnus Emre’nin şiirleri daha önce bana ulaşmıştı, işte güzel şiirler okuduğunu sandığımız derviş, bizzat o şiirlerin yazarı imiş, dedi. Böylece isminin açıklanmış olması, Yûnus’a öyle bir ün sağladı ki, davetler, ziyaretler pek fazlalaştı, etrafı sevgi ve saygı hâlesiyle çevrildi. Bu kadar itibar Yûnus’a fazla geldi, kaçmak istedi. İkiz dervişlere: benim dönme zamanım geldi, dedi, burada da Baba Tapduk manisini saçtık elhamdülillah! Fakat nedense bana itibar ederler; bu demektir ki, dönüş yolu göründü...”*²⁰⁷ Nefsin çok sinsi bir varlık olduğu düşünülürse Yûnus Emre'nin yapmış olduğu davranış bu duygunun sivrilmemesi adına isabetli bir davranıştır. Nefis daima övülmeyi isterken kalbin ve iradenin bu duyguyu bastırması ancak Cenab-ı Hakk ile sıkı bir irtibata bağlıdır. İtibarın, kişinin ilmiyle mevkisiyle yada

²⁰⁶Emine Işınsoy, *Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri*, s. 363.

²⁰⁷A.g.e., s. 373.

maneviyatıyla artması, onda tehlikeli bir hâl oluşturmaktadır. Nitekim Peygamber Efendimiz (S.A.V.)’in dediği gibi kalbinde zerre kadar kibir taşıyan bir kimsenin cennete giremeyeceği düşünülürse bu durumun ne kadar tehlikeli olduğu anlaşılacaktır.

Niyâzî-i Mısırî’nin *Bukağı* romanında tevazuya dair anlattıkları tam bir hakikati ifade etmektedir. Yazarın, kahramanın gerçek hayatta yazmış olduğu kitaplarından istifade ederek romana yerleştirdiği bölümler birbirinden kıymetli konuları ihtiva etmektedir. *“Yaa, peki, o hâlde şunu kesin olarak söyleyebilirim; Allah’a yakınlaştıracı sebeplerin en kuvvetlisi alçak gönüllülüktür. Uzaklaştıracı sebeplerin en kötülere ise kibir ve şöhrettir. Bir de şöyle bir kudsi hadis vardır, der ki; ‘ Benim velîlerim, benim kubbelerimin altındadır, onları benden başka kimse bilemez. ’ Bunu biraz açalım; yani Allah Teala’nın örtüsü ile ayıp kubelerin altında gizli olan velîleri kimse bilemez... Sen onu ayıplı görürsün ama, o bir velîdir! Bizler birçok kimseye, pek düşünmeden ve emin bile olmadan; zındık, asi, riyakar, hırsız yaftalarını çok kolay yapıştırabiliriz, ama bu kişiler yaptıklarından ötürü kalplerinde bulunan derin üzüntü, Allah’ı bilme, kendi nefsi ve diğer kullar hakkında iyi zan besleme, herkese alçak gönüllü davranma gibi sebeplerden biri, bir kaçı ile Allah’a yaklaşmış olabilirler. Bizler bilemeyiz, onun için kim olursa olsun, ne şekilde olursa olsun, onun karşısında bir gurura kapılmadan, ‘Ben senden daha iyiyim, şuyum buyum.’ demeden, hakkında iyi zan beslemeliyiz.”*²⁰⁸ Niyâzî-i Mısırî bu hakikati en geniş tarifiyle açıklamıştır. Tevazu kişinin Cenab-ı Hakk ile arasındaki irtibatı saklayarak riyakarca bir davranış sergilemesini engeller. Allah dostlarından İbrahim b. Ethem diyor ki: *“İslâm içinde geçen ömrüm dahilinde sadece üç kere sevindim; bir kere gemiye binmişim, orada bir hokkabaz vardı. Biz Türk diyarında kâfiri böyle yakalardık, diyor ve başımdaki saçımdan tutarak beni sallıyordu, bu ise beni memnun ediyordu. Çünkü onun nazarında gemide benden daha hakir birisi mevcut değildi. Başka bir zamanda hasta vaziyette mescitte bulunuyordum. Müezzin içeri girdi ve defol buradan!, dedi. Dışarı çıkmaya takatim kalmamıştı, ayağımdan tuttu, sürüyerek mescidin dışına attı. Üçüncü hadise şudur; Şam’da bulunuyordum,*

²⁰⁸Emine Işınsu, *Bukağı*, s. 265.

üzerimde bir kürk vardı. Kürke baktım arasındaki bitlerin çokluğundan kürkün tüylerini ayırt edemedim. Bu manzara beni sevindirmişti.” Bu sözlerden de anlaşılacağı gibi tevazu elbisesi altında nice Allah dostları var ki gafil olana görünmeyerek ömürlerini sürdürürler. Önemli olan ise mümin kişinin bu hadiselerden ders çıkararak onlar kadar olmasa da tevazuyu elden bırakmamasıdır. Mürşit olan kişide olması gereken hâl içinde tevazunun yeri oldukça önemlidir. Hacı Bayrâm romanında Şücaeddin Efendi’nin dilinden Şeyh Hamid Efendi anlatılırken en bariz özelliği olan tevazu sahibiolması şöyle aktarılmaktadır: “Güler yüzlü sakindir, ünden, şandan uzak durmaya pek dikkat eder, adeta tanınmaktan kaçır, çok alçak gönüllüdür ve kendisi zamanın kutbudur.”²⁰⁹ Şandan, şöhretten kaçarak ilmiyle amel eden bir mürşit örneği gösteren Şeyh Hamid Efendi, yaşantısıyla adeta bir tevazu örneğidir. Nitekim Ulu Cami’nin açılışına kadar bilinmemesi bu hâlinin en güzel işaretidir. Âlimler, nefsin emir venehiylere itaat etmesi mübtedîlerin tevazusu, kendi takdirini yok ederek Hakk’ın takdiri ile sıfatların tecellisini kabul etmek mutavassıtların tevazusu, kendi varlığını mutlak varlıkta yok ederek ruhta zatın tecellisini kabul etmek ise müntehilerin tevazusudur diyerek tevazuyu sınıflandırmışlardır.

Tevazu izzetin ta kendisidir. Zira izzet kibir ateşine ve tevazunun kendisinden ibaret olduğu zillete uzanan bir köprüdür. Kişinin bu iki durum hakkında çok hassas olması gerekmektedir. Tevazunun hakîkati kibir ve zillet arasında olmaktır. Kibir nefsin layık olduğu dereceden üstün ve yüce olduğunu tasavvur etmesi, zillet ise nefsin hakkının zayı olması ve hakkı olan mertebeden aşağı konulmasıdır.²¹⁰ Hacı Bektaş romanında tevazuya dair birçok örnek karşımıza çıkmaktadır. Ancak bunlar içinde öyle bir örnek var ki tevazunun bir mürşitte olması gereken hâlinin yansımasıdır. İdris Efendi ile aralarında geçen diyalog şu şekildedir: “Sen tek kişisin, neden hep iki kişiymişsin gibi konuşuyorsun? Hacı Bektâş cevap verdi; Yüce Allah’ın yüceliğine ermeye çalışan biri için ‘ben’ demek, bir bakıma O’nun karşısında benlik taslamaktır, ki bu, O’nun izni ile asla yapmamamız gereken bir şey, işte bu sebepten

²⁰⁹Emine Işın, *Hacı Bayram*, s. 206.

²¹⁰Hakkı Uygur, a.g.e., s. 349.

*ben demeyiz, biz deriz.”*²¹¹Bazı âlimler bu konu hakkında genişçe bilgi vererek kişinin tevazu sahibi olması için yol göstermiştir. Mesela bir âlim şöyle demiştir: *“Nefsinin gizliliklerini bilen, yücelik ve şerefe tamah etmez ve alçak gönüllü olur, kendisini kınayana düşmanlık etmez ve bir kimse kendisini övünce Allah'a şükreder”* Fazıl İyaz şöyle demiştir: *“Nefsini değerli görenin tevazudan nasibi yoktur.”* insanlar karşısında tevazu yalnızca Allah için olduğunda beğenilmiştir. Yani onları ilâhi kudret ve hikmetin eserleri olarak görmelidir. Yoksa onlara ihtiyacı olduğundan veya fakirlik ve miskinlik yüzünden onların karşısında küçülmemelidir. Zira bu mana tevazu değil zillettir. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *“Ne mutlu o kimseye ki eksiksiz şekilde tevazu sahibidir ve fakirliği olmadığı hâlde insanlara yumuşakve alçak gönüllü davranır.”* Yine bir hadiste *“Kim zengine zenginliğinden dolayı tevazu gösterirse dininin üçte ikisi gider”* buyrulmuştur. Nitekim Lokman Hekim şöyle demiştir: *“Tevazu hiç kimsenin kıskanmayacağı bir nimet, kibir hiç kimsenin sahibine acımayacağı bir beladır. İzzet tevazudadır, kibirde izzet arayan onu bulamaz”*²¹²

Tasavvuf ilminin özünde bulunan tevazu romanda sıkça işlenmiştir. Bunda roman kahramanlarının her birinin birbirinden kıymetli hayatlarının konu olması etkilidir. Nitekim bu yüce kametleri değerli kılan şey onların örnek yaşantısı ve Allah ile olan iribatlarının güçlü olmasıdır. Velî zatların tevazusu kaynağını Peygamber Efendimiz (S.A.V.)’den aldığı için etrafında nice insanları bu terbiye ile yetiştirmiştir. Kişi ister şeriatte olsun, ister tarikatta, ister müderris olsun ilmi arttıkça tevazusu artmıyorsa bir muhasebe hâline girmek zorundadır. Çünkü kişi, tevazu sahibi olmadıkça Allah nazarında da kıymetli olamaz.

4.1.3.Gıybet

Gıybet kişinin diğer bir kişinin olmadığı ortamda aleyhine konuşması olarak tarif edilmektedir. Her türlü kusurdan münezzeh olan Cenab-ı Hakk Kur’ân-ı Kerîm’de; *“Bazınız diğer bazınızı gıybet etmesin, içinizden biriniz ölü bir kardeşinizin etini yemek ister mi?”*(Hucurat, 49/12) diye buyurmuştur. Peygamber Efendimiz (S.A.V.) bir hadiste şöyle buyurur; *“Gıybet nedir bilir misiniz? Din*

²¹¹Emine Işınsoy, *Hacı Bektaş*, s. 37.

²¹²Hakkı Uygur, a.g.e., s. 350-351.

kardeşini sevmediği bir şeyle anarsan gıybetini etmiş olursun. Sahabelerden biri sordu; dediğim ayıbı kendisinde görürsem ne olur? Bunun üzerine şöyle buyurdu; dediğin şey onda varsa gıybet olur yoksa yalan söylemiş, iftira etmiş olursun.”²¹³Yine başka bir hadislerinde İbn Ebi Nücayh şöyle rivayet etmektedir: “*Duyduğumuza göre Rasulullah’ın yanına kısa boylu bir kadın geldi. Çıkıp gittikten sonra Hz. Âişe şöyle dedi; boyu da nekadardır kısa! Bunu işiten Rasulullah(S.A.V.) şöyle buyurdu: gıybet ettin ya Âişe! Hz. Âişe dedi ki; onda olan hâli anlattım, başka bir şey demedim ki. Rasulullah (S.A.V.) şöyle buyurdu: ama onun bahsedilmesinden hiç hoşlanmayacağı bir yanını anlattın.*”²¹⁴

Ayetlerde ve hadislerde geçtiği gibi gıybet asla kabul edilmeyecek kötü bir davranıştır. Cenab-ı Hakk, ayette bu günahı anlatırken ölü bir kişinin etini yemenin tiksindiriciliğini hatırlatarak bu günahı uzak durmaya kullarını davet etmiştir. Ayrıca bir kul hakkı olduğuna işaret etmek için ölü birinin etini yemeyi örnek göstermiştir. Nasıl ki bir insan öldükten sonra hiçbir şey yapamaz, kişinin olmadığı yerde hoşuna gitmeyecek şekilde kendisinden bahsedilmesi de savunma hakkını kullanamamasından dolayı kişinin ceset hükmüne düşmesine sebep olur. Sinsi bir günah olan gıybet, hiç farkına varmadan kalbimizi kirletebilir. Bu yüzden velî zatlar bu konu üzerinde sıkça durarak etrafındaki müminleri bundan korumaya çalışmıştır. *Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri* romanında Tapduk Emre dervişlerle olan bir sohbetinde bu konu hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir. “*Size hep söylüyorum; her şeyin sonu bir şeye bağlanır, işte o bir şeyin hayra dönmesi de, şerre dönmesi de sizin elinizdedir. Çünkü sizlere akıl ve irade vermiş Yaradan. Ve bir de yol açmış önünüze, her kula nasip olmayan. Ya siz, ne yapmaktasınız, birbirinizin kuyusunu kazmaktasınız. Bunu kimsenin görmeyeceği yerde yapmakta olduğunuzu sanıyorsunuz. Öyle mi, gelip selamlığa, kapıyı örtüp, yalnız bana şikayetlendiğinizi sanıyorsunuz. Falanca filancayı, filanca, falancayı suçluyor, yalnız bana da değil. Gıybet yuvasına döndürdünüz, gül açan ocağımızı... Kirlettiniz! Siz O’nu*

²¹³ Abdülkadir Akçipek, *Ebu’l Leys Semerkandî- Tenbîhü’l- Gafilin*, Bostanü’l Ârifin, İstanbul 2002, s. 176.

²¹⁴ A.g.e., s. 177.

göremezsiniz ama sizin gözleriniz onu göremez ama... Cenab-ı Hakk bütün gözleri ve kalpleri şüphesiz görür. Ayrıca benden saklasanız da, suçunuz gözlerinizde kararır, perdelenir, işte bunu bilemezsiniz. Dil yalan söyler ama gözler yalan söylemez! Korkunuz! Gönül kırmaktan çekininiz, her şeyin ortaya döküldüğü gün; yine yalnız kalacak olan gönül kırıcılarıdır."²¹⁵ Bu sohbet bağlamında Tapduk Emre gıybetin her ortamda olduğu anlatarak bu tehlikeli durumu müritlerine izah etmeye çalışmıştır. Gıybet tasavvufun ruhuna aykırı bir davranıştır ki müride asla yakışmayan bir hâldir. Çünkü mürit kalp temizliği için seçtiği yolda ilerlemek için bir mürşide intisap eder. Hem yolda olup hemde kalbin günahlarla kirlenmesi tezat bir durumdur. İşte bundan dolayıdır ki tasavvufi terbiye kişiyi irfan sahibi yapmaya çalışır ve kişiye nefsanî mücadeleyi hiçbir zaman bırakmaz. Romanda gıybeti karşı tavrın ne olması gerektiğine dair Yûnus Emre'den şu sözlerde takdire şayandır. *"Bir gün Selim Yûnus'u yalnız yakaladı: Derviş Yûnus, dedi, sen o sandığı onca güzel, gül gül oyma yaptın ya, dedi, sanırım seni çekemeyenler var burada, bilir misin, hakkında ne konuştuklarını işitmek ister misin? Hayır, dedi, Yûnus, işitmek istemem. O neden Derviş Yûnus? Ben severim herkesi tek tek, kimsenin kötü sözünü işitmek istemem, senin de gıybetini duymak istemem. Bir gönül bunaltısına, başka gönül bulantısı katmak nece doğrudur? Gıybet yapmıyorum, kimsenin ismini verecek değilim, ancak senin hakkında ne düşünürler, konuşurlar bil isterim. Varsın konuşsunlar, dedi, Yûnus, bilmen gerekir ki dervişlere birisi hakkında kötü konuşmak hiç uygun düşmez, yaraşmaz onlara. Gıybet günahtır, ayrıca Sultan'ımızın bizi topluca azarladığı günün de hiç unutmadım, senin de ibret alman gerekirdi o günden. Ders aldım Derviş Yûnus, ders aldım da, yine de senin hakkında... Yûnus onun sözünü kesti: ölü kardeşinin etini yemek ister misin Derviş Selim? Hâşâ! O hâlde gıybet için inen, söylediğim ayeti hatırla ve sus!"*²¹⁶ Kâmil insan olmanın örneğini teşkil eden Yûnus Emre'nin, bu olayda gösterdiği tavır aslında bütün mülümanlarda olması gereken bir durumdur. Müslüman kişinin Allah'ın tüm ayetlerini dikkate alarak yaşaması onun ahiretini garantileyeceğinin işaretidir. Nitekim Kur'an-ı Kerîm'de Cenab-ı Hakk; "...

²¹⁵Emine Işınso, *Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri*, s. 212-213.

²¹⁶A.g.e., s. 226-227.

yoksa siz, *Kitap*’ın bir bölümüne inanıp da bir bölümünü inkar mı ediyorsunuz? Artık sizden böyle yapanların cezası aşağılık olmaktan başka bişey değildir; kıyamet gününde de azabın en şiddetli olanına uğratılacaklardır. Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir.”(Bakara, 2/85) diyerek önemli bir ikazda bulunmuştur. İşte bu yüzden kişi, birçok ayeti dikkate alıp yaşadığı gibi gıybet ile alakalı ayetteki ikaza da dikkat etmek zorundadır.

Romanlarda gıybet konusu daha çok Hücurat Sûresi etrafında şekillenerek aktarılmıştır. *Bukağı* romanında Niyâzî-i Mısırî de bir sohbetinde bu ayet üzerinden nasihatlerini yapmıştır. Çünkü gıybet ile alakalı en kesin ve net ifade bu ayette geçmektedir. “*Mısırî konuşmasına Hücurat sûresinin on ikinci ayeti ile başladı; ey iman edenler! Zandan çok sakının! Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Sinsi casus gibi ayıp aramayın! Gıybet ederek biriniz, ötekini çekiştirmesin! Sizden biriniz ölü bir kardeşinin etini yemek ister mi? Bakın bundan iğrendiniz. Allah’tan korkun. Hiç kuşkusuz Allah, tövbeleri çok kabul eden, rahmeti sonsuz olandır. ...Ey kendi ruhlarının karanlığında çırpınanlar, siz Mevlâ’nın nuru ile aydınlanmış bu kişiye ne yapabilirsiniz? Siz ne kadar zavallısınız ki, Cenab-ı Hakk’ın ışığına savaş açmaktasınız! Siz karanlığın içinde boğulurken, zanlarla çırpınmakta, kararmış dillerinizle Allah’ın nurunun gıybetini yapmaktasınız! Siz ölmüş kardeşinizin etini yemektesiniz.*”²¹⁷

Hacı Bayram romanında da gıybet konusu benzer örneklerle devam etmiştir. Yazarın okuru bilgilendirme gayreti göz önüne alındığında tekrara düşmesi hoş görülebilir. Nitekim yazar, tasavvuf serisi yazdığı için romanların benzer özellikler göstermesi konunun yoğunluğundan kaynaklandığı kanaatini oluşturmaktadır. Şeyh Hamid Efendi üzerinden verilen örnekte günlük yaşamda normal hâle gelmiş olan gıybete dair verilen nasihat, gıybeti yapan kişide farklı bir tesir oluşturmaktadır. “*İki ay geçmişti, artık Mekke’ye yaklaşıyorlardı, bu zamana kadar kafilenin içinden arada sırada Hamid Efendi ve Hacı Bayrâmla konuşan, bazen dertleşen çıktı, dertleşenler daha ziyade o âlim kişilerin dedikodusunu yapmaya meraklıydılar fakat*

²¹⁷Emine Işınsu, *Bukağı*, s. 246-248.

Hamid Efendi; hac arkadaşlarımızın aleyhinde konuşmayın, kimsenin aleyhinde konuşmayın, çok günahdır, diye onları susturmaya çalışıyordu. Adamlar; ama onlar sizin için... derken daha Hamid Efendi; bunlar bizi ilgilendirmez, lütfen anlatmayın, diyordu. Bakın güzelim hac yolundayız, mümin kardeşleriz, Müslüman müslümanın kardeşidir, biliyorsunuz, bu güzel günleri değerlendirmek varken gıybet yapmak günahdır, çünkü hiçbirimiz ölü eti yemek istemeyiz, diye hatırlatıyordu... ”²¹⁸

Hacı Bektaş romanında gıybet etmenin kötülüğünden ziyade gıybetin nasıl aşılabileceğine dair örnekler verilerek farklı bir bakış açısı oluşturulmuştur. Gıybetin günah olduğu bilinir ancak bu illetten nasıl kurtulmak gerektiği öğrenilmedikçe kişinin bu günaha tekrar düşmesi aşıkardır. Bir sohbet sırasında müritlerden Rıdvan bu konuyla alakalı şöyle konuşur. “Rıdvan el kaldırdı, Hacı Bektâş başıyla onaylayınca, konuştu: örneğin ben Efendim, sizin manevi yardımlarınızla, sabırsızlığımı yendikten sonra bile baktım kendime ve gıybet yaptığımı fark ettim. Birilerinin arkasından onları çekiştirmekten adeta hoşlanıyorum! Bunun üzerine çok düşündüm, konuyla ilgili Kur'an ayetlerini tesbit edip defalarca okudum, sizin sözlerinizi aklıma getirip durdum. Tam kurtulamadım, şöyle bir yol denedim; yani birileriyle ille de konuşacağım diye uğraşmayıp, az ve öz konuşmaya karar verdim. Bununla da yetinmeyip konuşmaya girmeden önce söyleyeceğim söz aklımdan geçerken yakalamaya ve gözden geçirmeye başladım. Bütün bunlar biranda olmadı tabii, nefsimde de fazla eziyet etmeden yavaş yavaş ilerledim. Söz başlamadan önce ne söyleyeceğimi bilmenin büyük faydası oldu, böylece kademeler atlayarak ve devamlı sizin manevi himmetlerinizle, birilerinin arkasından kötü konuşmaktan kurtuldum, çok şükür. ”²¹⁹

Gıybet, tasavvufta nefsanî kademeleri aşarken müridin karşısına çıkan ve gösterdiği gayretle nefsanî mücadelesini kazandığı ölçüde kaybolup giden kötü bir haslet ve kul hakkının bir başka çeşididir. Romanlarda özellikle ayet-i kerime ile zenginleştirilen bu konu mürşitlerin ve dervişlerin davranışlarıyla çeşitlendirilmiştir.

²¹⁸Emine Işınsu, *Hacı Bayram*, s. 259-260.

²¹⁹Emine Işınsu, *Hacı Bektaş*, s. 136.

Yazar vermek istediği mesajı bu konu üzerinden oldukça başarılı vermiştir. Sosyal hayatın enkaza dönüşmesine sebep olan gıybet hastalığı günümüzde yaygın bir şekilde insanlara bulaşmaktadır. Tasavvuf kâmil insan yetiştirirken aslında toplumu yeniden inşa eden manevi mimar görevi de görmektedir. Bu yönüyle düşünüldüğünde çağımızda, tasavvufa olan ihtiyacın arttığı görülmektedir.

4.1.4.Fitne

Fitne sözlük anlamı olarak; bela, mihnet, sıkıntı, ayartma, azdırma ve fesat anlamlarına gelmektedir. Fitnenin, inanç uğruna maruz kalınan ağır işkence, anlamında kullanımı da yaygındır. Peygamber Efendimiz (S.A.V.) bir hadislerinde *“Fitne uykudadır, bunu uyandırana Allah lanet etsin!”* buyurmuştur. Kur’ân-ı Kerîm’de otuz dört ayette fitne kelimesi, yirmi altı ayette de türevleri geçmektedir. Fitnenin Kur’ân-ı Kerîm’de şu manalara geldiği görülür: sına, deneme, şirk, küfür, sapıklık, sapma, saptırma, azap, işkence, düşman saldırısı; Allah’ın kullarına farklı imtihanlar vererek birbirlerine karşı niyet ve tutumlarını ortaya çıkarması ve nifak.²²⁰ Medine’de nazil olan bazı ayetlerde; *“Fitne, öldürmekten daha şiddetli bir suçtur.”*(Bakara, 2/217) ve *“Fitne, öldürmekten daha büyük bir suçtur.”*(Bakara, 2/285) şeklinde açıklamalarla fitnenin nasıl bir tehlike arz ettiği vurgulanmıştır.²²¹

Fitnenin dinimizde yeri yoktur. Çünkü fitne, sadece kişiler arası değil tüm bir toplumu alt üst eden ve tamiri çok zor olan bir kavramdır. Kur’ân-ı Kerîm’de birçok manaya gelen fitne, halk arasında fesatlık yapmak, ara bozmak, nifak oluşturmak manasıyla bilinmektedir. Sessizce insanların arasında gezip nefis ve şeytanın kışkırtmasıyla ortaya çıkan fitne, oldukça tehlikeli sebeplere neden olarak, onu uyandırmanın yani fitnenin başını çekmenin ağır tahripler vermesinden dolayı hiçbir zaman hoş karşılanmamıştır. Bazen bir rekabetten, bazen hırs ve hasetten, bazen de nefsin arzularından ortaya çıkan fitne, tasavvufta da ortaya çıkmıştır. Bu durum tekke içi olabildiği gibi tekkeler arası ve tarikat şeriat ayrımında da olabilmektedir.

²²⁰Mustafa Çağırıcı, “Fitne” maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, Ankara (t.y.), C. 13, s. 156.

²²¹A.g.m., s. 157.

Romanlarda merak unsuru olarak kurguya dahil edilen bu kavram, ele aldığımız dört romanda da karşımıza çıkmaktadır. Yazarın olayları ele alış biçimleri her romanda farklı olarak gelişmiştir. Mesela *Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri* romanında Yûnus Emre'nin Tapduk Emre'nin kızı için yaptığı sandık, tekke içi dedikoduya sebebiyet vermiştir ve iftiraya neden olmuştur. Roman boyunca Tapduk Emre'nin kızının sadece bu olayda karşımıza çıkması ve sonra ortadan kaybolması da dikkat çekicidir. Fitne unsurunun nasıl ortaya çıktığının anlatıldığı bu kısım şöyledir. “ *Mustafa Dede Yûnus’u görmüştü, soran gözlerle baktı ona. Genç adam: Anabacı’mıza rastladım, benden kızı için bir güzel sandık istedi, dedi, fakat keresteyi, aletleri falan nereden bulabilirim bilmiyorum. Dervişler arası sanki bir dalgalanma oldu, kızı içinmiş, sözü dolaştı, fakat Yûnus onlara baktığı zaman, hepsi sus pus olmuş oturuyorlardı. Mustafa Dede: yarın sabahtan köye inelim beraber, orada soruşturalım dedi, hatırladığıma göre tahta işleri yapan biri vardı köyde, onu buluruz. Yûnus, Tapduk Şah’ın kızına sandık yapıyormuş, sözü dolaşıp durdu dergâhta, gelen geçen de öğrendi. Sonra bu söz; Yûnus Hazret’in kızına aşık olmuş, sözüne dönmüştü. Çünkü oymalı sandığı gören, gerçekten güzel buluyordu. Böyle çok güzel yaptığına göre, mutlaka kıza aşiktir! Diye hüküm veriyorlardı. Dergâhtaki genç bekar dervişlerin hemen hepsi, bir bakıma tutkundu Binnaz’a. Yaşlılar ise onu huri meleğe benzetiyorlardı. Oysa kız hemen hiç çıkmazdı evinden; dervişler ya bir kere görmüşlerdi yada anlatandan işitmişlerdi. Kızın kiminle evleneceği merak konusuydu. Gençlerin hemen hepsi, gizli gizli kendisini bir aday kabul ediyor, bunu itiraf edemedikleri için de, önce Yûnus’u ona aşık ediyorlar, sonra da; Yûnus Tapduk Sultan’dan Binnaz Hatun’u istemiş de Şah’ı onu kovmuş, diye laf çıkarıyorlardı. Yûnus’un haberi yoktu bu sözlerden. Bodur Musa işitti. İşitti de köpürdü: siz Allah’tan korkmaz, Peygamber’den utanmaz, beni bilmezler, diye bağırdı üç kişiye; ne biçim laflar edersiniz! Yûnus çoluk çocuk sahibi bir derviş kardeşinizdir. Ne acayip şeyler yakıştırırsınız ona, Yûnus aşık ise bir tek Tapduk’a gönül vermiştir. Kızını bilmez tanımaz bile, diye bas bas bağırды.”²²²Görüldüğü gibi fitne her ortamda sinsice hayat bulan bir virüs gibi girdiği ortamı alt üst etmektedir. Önemli olan ise*

²²²Emine Işınsu , *Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri*, s. 225-226.

irade göstererek bu tür olayların ortaya çıkmaması adına azami gayret etmektedir. Bir derviş olan Bodur Musa'nın sağduyulu davranarak olayı toparlamış olması en doğru davranış olarak görülmektedir.

Bukağı romanında, Niyâzî-i Mısrî'nin mürşitlik döneminde birçok fitne hadisesiyle karşılaştığını görmekteyiz. Kahramanın doğru bildiğini her şartta ve şekilde söylemesi belli bir kesimi rahatsız ederek zaman zaman sürgüne gitmesine sebep olmuştur. Bu sebepler içine bir takım eklemeler de yapılırca devlete karşı geldiği düşüncesi yayılmaya başlamıştır. Bu hadiseler genellikle vaazlarda söylediklerinin çarpılmasıyla baş göstermiştir. Mesela bir sohbetinde fitneye ortam hazırlamak için gelen Vani Efendi'nin casusları kafa karıştıran meselelere dair sorular sorarak aldıkları cevapları çarpıtmaya çalışmışlardır. Fitnenin ortaya çıkış anı ise şöyledir: *“Ama dedi adamın biri, hadis diyor ki: Nefsini bilen, Rabb'ini bilir. Mısrî kızmakla kızmamak arasında tereddüt etti fakat sesini iyice yumuşattı, tane tane konuştu: çok iyi söyledin, bu söz gerçi Hz. Ali'nin sözüdür, diyen de vardır, her neyse... İşte bu söz de tastamam aynı anlama geliyor. Çünkü insan nefsinin vücudu olmadığını bilirse; kendisinde bulunan vücudun, varlığın Allah'a ait olduğunu anlar. Yani efendim; kendisinin aslı itibariyle Rab, görünüş itibariyle nefis olduğunu bilir, anlaşıldı mı? Adam ne kadar 'anlaşıldı' diye başını salladıysa da, Mısrî, onun dışarı çıkar çıkmaz; önüne gelene, 'Mısrî Rab'liğini ilan ediyor. A dostlar, şuna bir dur diyen çıkmayacak mı, sesini kesen olmayacak mı?' diye, konuşacağını biliyordu. Kasım'ın hayali görünür gibi oldu, Ağam çeneni kapa yahut adamların istediği gibi konuş, azıcık siyaset yap be şeyhim! dedi. Mısrî'nin iç sesi Kasım'a karşı yumuşadı: adamım, dedi, adamım bilmez misin ben siyaset yapan din adamı değilim. Yapmayı da çok ayıp kabul ederim. Bir başka kişi de olmak hiç elimden gelmez. Varsın bu veled-i şeytan, istediği gibi konuşsun. Kasım güldü, Mısrî içini çekti; Yûnus 'um, dedi, Yûnus 'um senin, elinden dert çektiğin bir Molla Kasım mıydı?’”²²³ Mısrî, yaşanan hadiseleri tevekkül ve teslimiyetle karşılamıştır. Ayrıca olup bitenlerin ne anlama geldiğini güçlü maneviyatıyla çözmesi, onun büyük bir velî olduğunun işaretidir.*

²²³Emine Işımsu, *Bukağı*, s. 238.

Mısırî, yaşamı boyunca bunun gibi pek çok hadise ile karşılaşmıştır. Bunların imtihan olduğunun bilincinde yaşayarak son nefesine kadar doğruluktan vazgeçmemiştir. Yine bir başka gün vaaz ederken konuşmaları çarpıtılmış, bir fitneye daha kurban gitmiştir. Fitnenin sebebi ise yine Vani Efendi'dir amacı Mısırî'nin sesi kesip tekrar tekrar sürgüne göndermektir. Bütün bu olanlara rağmen bir velî, bir mürşit olarak Mısırî, teslimiyetle sabır göstermiştir. Tasavvuf yolu sabır yolu olduğu için bir mürşit yada bir derviş için dünya hayatı geçicidir, önemli olan ise Allah'ın rızasıdır.

Her mürşit kendi konumuna durumuna göre bir takım imtihanlara maruz kalmaktadır. Bunlar içerisinde en ağırı ise fitneye kurban gitmektir. Sebebi genellikle haset yada hırs ile şekillenen fitne, *Hacı Bayram* romanında da karşımıza çıkmaktadır. Osmanlıda yaşanan Şeyh Bedrettin isyanı devleti hâliyle tüm tarikatlara karşı teyakkuza geçirmiştir. Hızla müritleri ve sevenleri artan Hacı Bayrâm-ı Velî için de olur olmaz dedikodular padişahın kulağına kadar gider neyseki padişahın galeyana gelmemesi büyük bir fitneyi söndürür. *"Hacı Bayrâm Velî'nin şöhreti, müritlerinin kalabalık oluşu ve halk tarafından çok sevilmesi ta Edirne'de bir vezirin dikkatini çekmişti. Genç padişahı uyarmak istedi; bildiklerine bir o kadar da katıp, Hacı Bayrâm Velî'yi dehşetli aşağılayarak sultana anlattı ve korkarım ki yeni bir Şeyh Bedrettin isyanı ile karşı karşıya kalırsınız efendim, bu adamın mürşidi de zaten Bursa'da Şeyh Bedrettin ile halvete giren Somuncu Baba imiş, dedi ve onu öldürtmek için izin istedi. Padişah biraz sinirli: suçu sabit olmamış, hiç tanımadığımız birini öldürtmek de ne oluyor vezirim, bir çavuş gönder Ankara'ya, Hacı Bayrâm Velî'yi alıp gelsin, bir görüşeyim kendisi ile, şüphesiz suçsuz bir masum da olabilir, dedi."*²²⁴

Osmanlı ve Selçuklu toplumu çok uluslu bir yapı olması dolayısıyla iç karışıklık tehlikesiyle zaman zaman karşılaşmışlardır. Bu karışıklıklar genellikle belli gruplar içine giren fitnecilerin sebebi ile ateşlenmiştir. Bazen bir tarikat bazen bir şeyh bazen de bir ırk bu fitnenin içinde savrulup gitmiştir. İsyanlar olarak beliren fitne olgusu toplumu yaralayarak ağır hasarlar vermiştir. Baba İlyas isyanı olarak

²²⁴Emine Işınsoy, *Hacı Bayram*, s. 339.

bilinen olay, *Hacı Bektaş* romanında karşımıza çıkmaktadır. Bu isyan, Türkmenlerin Selçuklu devletine karşı kışkırtılmasıyla başlamış ve devlet eliyle bastırılmıştır. Romanda Hacı Bektâş'ın kardeşinin de katıldığı bu isyanın nasıl bir fitne ateşine döndüğü şu şekilde anlatılmıştır: *“İdris’in kafası kızdı. Bu nasıl Türkmenlik, diye sordu, devam etti: Selçuklu’nun Türkmen’e ettiği zulmü bilmez misin? Çağırıcının söylediklerini hatırlamaya çalıştı: her bir işi, daha doğrusu sultanlıkta en yüksek mevkileri İranlılara verdiğini bilmez misin? Türkmen’i köle gibi kullandığını? Fars hayranıdır onlar, türkmen’i horlar, aşağılar, adam yerine komazlar, onlara göre adam dediğin Fars gibi olur, bu yüzden Farsları taklit ederler.”*²²⁵ Devlete karşı kışkırtılan Türkmenler bu vaziyetteyken isyanın başını çeken Baba İlyas'ın niyeti ise Türkmenler değil isyan çıkarıp tahta oturmaktır. Romanda sıkça işlenen isyan, tarihi bilgilerden beslenerek Hacı Bektâş'ın bu isyana karşı düşüncelerini yansıtmak için kullanılmıştır. Tarih içinde çeşitli bilgi kirliliği ile Bektaşîlik tarikatı da zaman zaman fitnelere, dedikodulara uğrayarak yasaklanan bir tarikat hâline gelmiştir. Yazarın Hacı Bektâş-ı Velî'yi tanıtmaya gayreti onun Sünnî bir mutasavvıf olduğunu, tarikatın kuruluş safhasında hiçbir gayr-i Sünnî, Şîî bir renk taşımadığını ıspatlamak içindir. Bu konuda yazar, hassasiyetle sağlam kaynaklara ve Hacı Bektâş-ı Velî'ye ait olan Makâlât adlı esere bağlı kalarak kurgusunu şekillendirmiştir.

Ahlâkî unsurlar içerisinde incelediğimiz fitne kavramı romanlarda örnek olacak mahiyette anlatılarak okura sunulmuştur. Yazarın konuyu hassasiyetle ele alıp kurguya dahil etmesi tasavvuf terbiyesinin hangi şartlar altında ayakta durmaya çalıştığını göstermesi açısından önemlidir. Uzun bir yol olan tasavvuf hayatı müridin ulaşacağı menzile kadar karşısına çıkacak olan badireleri göstermesi açısından da önemlidir. Yolun sonunda Cenab-ı Hakkın rızası olması bu yolun yolcularını yaşadığı birçok imtihana rağmen yıldırmamıştır. Çünkü onlar için önemli olan ahiret hayatıdır. Seyyid Nesimî'den Hallâc-ı Mansur'a kadar birçok âlim zat ahiret hayatını ve Cemâlullah'ı arzuladıkları için dünya ve içindeki her sıkıntıya göğüs germişlerdir. Bu yönüyle fitne, mutasavvıflar için yolculukta karşılaştıkları küçük engellerden

²²⁵Emine Işın, *Hacı Bayram*, s. 18.

ibaret olmuştur. Ne gelirse gelsin yeter ki Allah'tan gelsin düsturuyla bir hayat yaşamayı yollarının gayesi kabul etmişlerdir.

4.1.5. Hırs ve Haset

Sözlük anlamı olarak; bir kimsenin, sahip olduğu mevki, şan, şöhret, sıhhat gibi manevi mal, mülk gibi nimetlerini çekememek... Bunlardan rahatsız olmak ve o kişinin elinden bütün bunların gitmesini istemek gibi anlamlara gelmektedir.²²⁶ Cenab-ı Hakk, “*De ki: yarattığı bütün varlıkların şerrinden şafağın Rabb’ine sığınırım.*” Dedikten sonra “*Haset ettiği zaman, haset edenin şerrinden de*” buyurmuş. Böylece Allah’a sığınma konusunda tahsis ettiği Felak Sûresi’ni hasetten bahsederek bitirmiştir.²²⁷

Bu konuyla ilgili Peygamber Efendimiz (S.A.V.) şöyle buyurmuştur; “*Her hata ve günahın esası olan şu üç şeyden korunun: kibirden sakının, çünkü şeytanı Adem’e secde etmemeye sevkeden kibir idi. İhtirastan sakının, zira Adem’i cennette ağaçtan yemeye sevkeden hırs idi, hasetten de sakının, çünkü Adem’in iki oğlundan birinin öbürünü katletmeye haset sevkettiştir.*” Haset ne kadar kötü bir huy ise hasetçi de o kadar tehlikeli, hastalıklı bir tipdir. Hasetçi, zalimdir, gaddardır, onda iyi huyların bekası yoktur, nimeti yok etmek için başvurmamak çare bırakmaz. Ne kendisi rahat eder ne de başkasına huzur verir. Haset hasetçiyi maddeten ve manen bitirir.²²⁸

Ayrıca haset, başkalarının malını kıskanmaktır. Haset olan kişi birisinin başka birine dahi hayrı dokunsun istemez. Eğer birisinin bir nimet elde ettiğini görecektse, o nimetin yok olmasını ister. Bu his iyice güçlendiği zaman kin oluşur. Bir kimseyi bir nimette kendisiyle ortakveya benzer görse, yahut başkasının bir fazilet ayrıcalığına sahip olduğunu görse ya da o kişinin, kendisine bir nimetin ulaşmasını engellediğini sansa, onun helak ve yok olmasını ister.²²⁹

²²⁶ Abdullah Yeğin, *Yeni Lugat*, İstanbul 2010, s. 366.

²²⁷ Süleyman Uludağ, a.g.e., s. 241-242.

²²⁸ A.g.e., s. 242.

²²⁹ Hakkı Uygur, a.g.e., s. 86.

Ahlâkî unsurlar içerisinde incelediğimiz haset, kişiye Cenab-ı Hakk tarafından hayırda kullanması için verilmiştir. Ancak kişi, bu duyguyu yanlış kanallara kanalize etmesi sonucu kendisine ve çevresine zarar veren tehlikeli bir hastalığa dönüştürmüştür. Hâlbuki kişi cenneti kazanma hususunda başka bir mümine gıpta ederek bu duyguyu hayır yönüne çevirebilecekken nefse daha hoş gelen kolayı seçerek başkasında olan iyi ve güzel olan her şeyi kıskanır, şuursuzca kendisinde olmasını ister, elde edemeyince de başkasındakilerin elindekinin yok olmasını ister. Farkında olmadan kişiyi yer bitirir. Tasavvuf bir yönüyle insanlardaki bu ilkel davranışları terbiye ederek kişinin hakiki kul olmasına yardımcı olur. Tarikat düsturları, hasedi müritten men ederek müridin ameliyle kulluğunu yüceltmesini ister. *Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri* romanında Yûnus Emre'nin Tapduk Emre nazarındaki yerini kıskanan dervişler için Yûnus Emre bir dervişe yakışır şekilde muamalede bulunur ve olayın büyümeden kapanmasına vesile olur. *“Boynu büküldü Yûnus’un, içine atmaya çalıştığı gözyaşları, sessizce dökülmeye başladı yanaklarına. Tapduk Emre, onun sırtını okşadı, kulağına eğilip: merak etme, dedi, biliyorum gönlünde olduğumu! Sonra yürüyüp gitti. Yûnus dervişlerle baş başa kaldı ve gördü ki Yağmur Ali ve Bodur Musa da onun gibi ağlamaktadırlar... gülümsemeye çalıştı. Gördünüz mü başıma neler gelmiştir. Dervişlerden biri: uzun etme Yûnus, Sultan’ımız neredeyse bütün sohbeti seninle yaptı, uzun uzun izahlarda bulundu, seni şımarttığı gibi kimseyi şımartmaz, dedi. Yûnus, adamın sesinde bir kıskançlık hissetti. Döndü sarıldı ona: dervişim, dedi, bugün benim ihtiyacım vardır, bana söyler, yarın senin ihtiyacın olur sana söyler. O bizim gibi değildir, bilirsin o, çok büyüktür, gönlü çok geniştir, hepimizi ayrı ayrı fakat eşit sever; çünkü o, kendini aşmıştır, üstün insandır.”*²³⁰

Bukağı romanında hasedin bir başka yüzü görünmektedir. Denilmiştir ki; hasetçinin alameti, yanındaki kimseye yaltaklanmak, ayrıldığı zaman onu gıybet etmek, felakete uğradığı vakit şamata ve sevinç gösterileri yapmaktır.²³¹ Herhangi bir dervişin istediği makama gelememesi onda bir kıskançlık oluşturmamalı, meseleye hikmet nazarıyla bakmalıdır. Ancak romanda geçen hadise bunun tam tersidir.

²³⁰ Emine Işınsoy, *Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri*, s. 241.

²³¹ Süleyman Uludağ, a.g.e., s. 242.

Mısırî'ye tekkeden bir derviş mürşidi hakkında olmadık sözler söyleyerek onu karalamaya çalışır. Buna karşın Mısırî'nin vermiş olduğu tepki ise kâmil insana yakışır şekilde olmuştur. *“Hele bir otur kardeşim şu taşın üzerine, seninle hâlleşeceklerim var, dedi ve önce Mehmed'i övdü. Ben seni iradende sadık, samimi arkadaş biliyorum. Ama yanıyorsun, Şeyh Mehmed, senin bildiğin gibi yetişmiş bir şeyh değildir. Ben sana nasihat ediyorum, senin aradığın onda yoktur. Beni dinlersen bu adamı bırak ve kendine başka bir şeyh ara, belki o zaman muradına erersin. Kendisinin nasıl şeyh olduğu da belli değildir. Benim rahmetli şeyhim Hakk'a yürüdüğü zaman, iki yalancı şahit bulup rahmetlinin kendisine velayet verdiğini söyledi ve söyletti. Böylece kuruldu onun postuna! Yani anlayacağın yalancıdır. O iki adama da velayet verip birini sağ yanına birini sol yanına oturttu. Yok muydu başka velayet verecek adam. Biz ne güne duruyorduk! Sonra... Mehmed sert bir el hareketi ile, onun sözünü kesti: sen de ismin gibi sadık biriymişsin be adam! Senin bu sözlerinden sonra Şeyh Mehmed Efendi'nin, gelişmiş, yetişmiş kamil bir şeyh olduğuna inandım. Benim bir yere gideceğim yok, sen şimdi yıkıl git karşımdan, bir daha da benimle konuşma! Mehmed, Sadık'ı kovduktan sonra kalktı, biraz önce oturduğu taşla tekme salladı. Kuvvetli bir tekme idi, ayak parmakları dehşetli acıdı. Kalbinden Mehmed Efendi'ye Sultan'ım, dedi, Allah'ın izni ile, şu öfke belasını al içimden. Sonra, nedir bu insanlardaki haset, nedir Rabb'im? diye sordu.”*²³² Görüldüğü gibi haset girdiği her yeri karartmaya yeten insan ilişkilerini bitiren kötü bir huydur. Önemli olan ise uyanık olmaktır. Tasavvuf kalpleri uyandırmak için insanlara çareler sunarken kalbin bütün kötülüklerden arınmasına da vesile olmaktadır. Ancak bir şeyhe intisap edip içindeki kötülüklerin farkına varmayan kişi kalbini arındırmadığı için gaflet hayatına devam edebilir. Bu durum da romandaki gibi sonuçlar doğurabilir.

Hacı Bayram romanında müderris olan Numan keskin zekası ile herkesi etkilemektedir. Ancak bu durumu kıskananlar da olmuştur. Genç yaşta bu kadar hızlı ilerlemek herkesin yapabileceği bir şey değildi. İlim sahibi olmanın ötesinde ilmiyle

²³²Emine Işımsu, *Bukağı*, s. 114-115.

amel etmek hepsinden zor bir hadisedir. Çünkü âlim kişi, ilimle dolup içinde kötü huylar barındırıyorsa ilminin kıymeti bir yere kadardır. Numan'ın keskin zekasını kıskanan Abdülkadir Yusuf Hoca da bunlardan birisidir. Yazarın bu durumu anlatması hasedin hangi boyutlara ulaşabileceğini göstermesi açısından önemlidir. *“Bilek güreşi yapabileceği bir Numan vardı aslında, ama o yeni yetme bundan kaçıyordu, manevra çeviriyordu! Eh, bu genç ister istemez müderrislik jürisinin karşısına gelecekti. Ve ozaman Abdülkadir Yusuf Hoca, onu çaktıramasa bile terletecekti. Öyle terleyecekti ki Numan, anasından emdiği süt burnundan gelecekti. O sahneyi düşündükçe, keyfi yerine geliyordu hocanın. Kitabını yazmayı biraz daha erteliyordu. Bazen de, Numan'ın kendi yazamadığı tefsir kitabını yazabileceğini düşünüyor, kalbi sıkışıyor; hemen kalemi kağıdı eline alıp yazmaya başlamak istiyordu. Lakin korku, ille korku ona engel oluyordu. Numan'ın yaşını, bu yaştaki bilgisini, idrak gücünü kıskanıyordu, kıskançlık yüreğini yakıyordu.”*²³³

Hasetçi, günahsız kimselere karşı kin ve gayz içindedir, sahibi olmadığı mal hakkında cimrilik etmektedir, denilmiştir. Ateşin her şeyi küle çevirdiği gibi haset de kişinin önce kendisini sonra karşısındaki günahsız kimseleri küle çevirmektedir. Kırşehir Emiri Nurettin Caca da böyle bir tiptir. Ahi Evren'in ölümüne sebep olan kıskançlığı Hacı Bektâş'a kadar uzanmıştır. Yazar bu durumu romanda şöyle aktarmaktadır: *“Kadıncık mutfakla meşgulken bir ara Ahi Evren, bizim Kırşehir Emiri Nurettin Caca var ya, dedi, kendimizi sevdiremedik gitti. Hacı Bektâş; işittim, dedi, beni de sevmezmiş, yüzümü dahi görmeden, uzaktan uzağa! Şeraitin nesi varmış ki bunlar çekiştirip duruyorlar, diye kızarmış da ama Mevlânâ Hazretleri'ne hayranmış! Bizler için keşke ölseler, diye beddua edermiş! Allah Allah, diye şaşı Hacı Bektâş, hadi sevmez anlayabiliyorum da böyle beddua etmek, nasıl bir duygudur anlayamadım!”*²³⁴ Nitekim bu kıskançlık Ahi Evren'in zehirlenmesiyle sonuçlanarak sevenlerini derinden üzmüştür. İbn Mübârek, Allah'a hamdolsun ki bana haset edenin kalbinde olan hasedi amirimin kalbinde yaratmamıştır, hasetçi reis

²³³Emine Işınsu, *Hacı Bayram*, s. 168.

²³⁴Emine Işınsu, *Hacı Bektaş*, s. 143.

ve emir olmaz, demiştir.²³⁵ Haset hiçbir yere yakışmadığı gibi adil olması gereken bir emire de yakışmamaktadır.

Romanlarda geçen haset bahsi yazarın olayları çeşitlendirme becerisiyle enine boyuna anlatılmıştır. Toplum hayatının düzene girmesi ahlâkî kurallara uyulmasına bağlıdır. Haset, tasavvufi terbiye metotlarınca da sakındırılmış bir mesele olarak günümüze kadar gelmektedir. Yazar bu konu hakkında hiçbir düzende hasedin yerinin olmadığını anlatmaya çalışmıştır.

Hırs ise hasetle birlikte beslenen rekabet duygusudur. Rekabet belli bir seviyeye kadar olmasında sakınca olmayan ancak sınırların aşılmasıyla çirkin sonuçlara sebep olan kötü bir davranıştır. Sosyal hayatta eğitimden ticarete kadar uzanan rekabet hissi kişiyi yetiştirip büyütürken aşırıya kaçılmasıyla sosyal bir felakete sebep olmaktadır. Tasavvufi tecrübede asla yeri olmayan, hiçbir zaman hoş karşılanmayan bir davranış olarak görülmektedir. Hırs da Cenab-ı Hakk'ın kuluna doğru yerde ve zamanda kullanması için verdiği bir duygudur. Maalesef gaflet hayatı bu duyguyu yanlış kanalize etmeye sebep olup kâmil insan olmaya engel olmaktadır.

Romanlarda karşımıza sıkça çıkan kötü huylardan olan hırs, *Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri* romanında Yûnus Emre'nin gittiği bir mecliste karşısına çıkmaktadır. Kibirle Yûnus Emre'yi aşağılayan âlimlere karşı engin bir tevazu göstermesi ilgi çekicidir. “*Hoca Yûnus’a döndü, tamam , şiirini okudun, şimdi git mutfağa sana yiyecek bişeyler versinler, ziyafete kon!, dedi. Birkaç kişi güldü, hoca sözüne devam etti: Karnını doyur, sonra çek git, bir daha bu kasabada görmeyeyim seni, sonra ayaklarını kırarım! (yanında oturan imam efendinin kulağına eğildi.) Bunları biraz korkutmakta fayda vardır, dedi. Yûnus kalktı, bağır bastı, çıktı odadan, onu oraya getiren adam da kalkmıştı. O da Yûnus’un arkasından çıktı odadan ve sordu Yûnus’a: Mutfığa uğramayacağız değil mi?, dedi. Uğrayacağız, dedi Yûnus, bir lokma etmek almazsak, gururumuza kapılmış oluruz. Sokakta bir süre susup yürüdüler, nihayet adam gayet mahçup bir tavırla özür diledi: seni oraya*

²³⁵Süleyman Uludağ, a.g.e., s. 242.

götürdüğüm için beni bağışla derviş, bilemedim. Bu din adamları arasındaki ayrılığa gayrılığa da aklım ermez benim... Cahillik ve bir takım hırslar! Dedi Yûnus. Ayrıca bir kişi çok okumuş, bir bilgin bile olsa, Allah'tan ve O'nun hakikatinden ve rahmetinden gafıl olabiliyor, bizlere düşen, öyle kişiler için hayır dua etmek, başka bir şey değil, dedi.”²³⁶

Bukağı romanında zahir ilimlere merak salan Niyâzî-i Mısırî Diyarbakır'da Feyzullah Efendi diye bir âlimden ders almaya başlar. Mehmed'in keskin zekası karşısında etkilenen Feyzullah Efendi bir âlim olmasına rağmen Mehmed'in zekasını kıskanıp içten içe hırs ile Mehmed'in üzerine gitmeye başlar. Yazar bu konuyu anlatırken hırsın her makamda ve konumda olduğuna işaret etmeye çalışmıştır. “Mehmed kendisini bir uşak olarak görmüyordu, o sadece aldığı derslerin ücretini ödemeye çalışan bir garip öğrenciydi. Kendisini öyle hissediyordu. Çünkü geldiğinin üçüncü günü başlayan derslerden ziyadesiyle memnundu. Öğrenmeyi, daha çok öğrenmeyi, adeta adamın beynini sağlamayı istiyordu. Kelâm, mantık, tefsir ve Arapça demiş, Feyzullah Efendi de çok şaşırmıştı, hepsi birden bir arada olur mu, kafan alır mı, diye sordu. Mehmed kendine güvenli; öldürmeye çalışacağını söylemişti, iş ki siz bütün bunları bana öğretmeyi kabul edin dedi. Feyzullah Efendi ile pek su yüzüne çıkmayan gizli bir çekişme içindeydiler. Öğrenci öğrenmek için aklını çalıştırıp çabalarlarken, hoca sanki, hergün bir öncekinden daha zor meseleleri Mehmed'in önüne atıyordu.”²³⁷

Hacı Bayram romanında, hırs; Numan'ın gençlik yıllarında karşımıza çıkmaktadır. Numan medresede eğitim gördüğü dönemde hırslı bir hoca olan Abdülkadir Yusuf Hoca ile karşılaşır. Abdülkadir Hoca, onu oldukça zorlayarak müderris olmasına engel olmak istemektedir. Yine bir âlim tiplmesi ve hırs kavramının şekillendiği olayda hırsın ne kadar tehlikeli olduğuna işaret edilmektedir. “Abdülkadir Yusuf Hoca'nın Numan'ın münakaşalara katılmayışına kızdığı muhakkaktı. Birkaç kere ona fikrini sormuş, o da hocanın anlattıklarını başka

²³⁶Emine Işınsu, *Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri*, s. 363.

²³⁷Emine Işınsu, *Bukağı*, s. 82.

kelimelerle tekrar etmişti. Sen bilirsin ama bana dokunma, demekti bu. Hoca bunu anlıyor büsbütün kıızıyordu. Seni yeni yetme, diyordu içinden benim elimden kurtulacağını mı sanıyorsun, biz yemeyiz bu tavırları. Bir yönüyle Numan'da kendi gençliğini görüyordu, o da böyle zeki, böyle akıllıydı, şimdi topladıkları o zamanın kırıntılarıydı ancak. Abdülkadir Hoca, ihtiyarladığını, yavaşladığını, daha hâla tefsir kitabı yazmadığını düşünüyordu. Numan'a hırsı bile onun kalemi kağıdı eline almasına yardımcı olamamıştı."²³⁸

*Hacı Bektaş romanında hırs, Hacı Bektâş-ı Velî'nin nasihatleri içinde geçmektedir. Hırsın mala ve mülke karşı olmaması hususunda nasihat eden Hacı Bektâş-ı Velî, bu konu hakkında engin bilgiler vererek müritlerini bilgilendirmiştir. Yazar, hırsı zühd kavramıyla birlikte ele alarak hırsın nasıl olduğunu aktarmıştır. "Bunlardan, yani dünya nimetlerinden ve nefsimizin onları arzulamasından bilinçli olarak kaçabilmek için, Yüce Çalap Tanrı'yı çok sevmemiz, yalnız O'nun sevgisine sığınmamız lazım gelir... Şimdii, sanki zaten malsız, şöhretsiz, kudretsiz olanlara bu iş daha kolay gibi görünse de o da öyle değildir, yüreklerin içinde, mal, şöhret, kudret hırsını besliyor olabilirler. Bu hırsı tatmin etmek için, olmadık işlere bulaşıyor olabilirler. Efendim, zaten 'insan olma' da üç aşağı beş yukarı bütün bunların toplamı değil midir? Hayır değildir, insan olan kişiye, dini vasıtasıyla, iyi kötü, güzel çirkin belli edilmiştir. Gerçek insan, hırs hâline gelenlerden kaçınmalı, iyi, ılımlı olan neyse, sonuna kadar onu takip etmeli, onunla hâletmelidir. Tabii, kendisinin, çoluk çocuğunun rızkı için çalışacak, kazanacak! Mesele maddi arzuyu hırs hâline getirmemektir."*²³⁹Hırsın dünya hayatında daha çok maddi arzuları elde etmek için karşımıza çıktığını ifade eden yazar, bu duygudan zühd sayesinde kurtulunabileceğini ifade etmektedir. Aslında hırs, ahirete müteallik meseleleri kazanma hususunda kula verilmiş bir nimetken suîstimal edilerek bir nikmet hâline dönüştürülmüştür.

²³⁸Emine Işın, *Hacı Bayram*, s. 167.

²³⁹Emine Işın, *Hacı Bektaş*, s. 219-220.

Yazar hırs konusunda çeşitli olaylardan faydalanarak okura hırsın nasıl olması gerektiğini anlatmıştır. Romanlarda birer ikişer olayla hırsın nasıl zararlar verildiği yada hoş karşılanmadığı gösterilmiştir. Roman kahramanlarının doğru yolu bulma hususunda gösterdikleri hırs, alenen belirtilmese de sonuç olarak okura hissettirilmektedir. Hırsın en güzel örneği olarak seyr u sülûklerini tamamlamış olmaları oldukça önemlidir. Yûnus Emre'nin nefesine zor gelse de Tapduk Emre'ye intisap etmesi, Niyâzî-i Mısırî'nin diyar diyar gezerek gönlüne hitap eden mürşidi bulması, Hacı Bâýram-ı Velî'nin müderrisliği bırakarak Şeyh Hamid Efendiye tam teslimiyet göstermesi, Hacı Bektâş-ı Velî'nin insanları doğru yola çağırmada gayret etmesi; hırsın nasıl olmasına dair satır arasından çıkıp okurun gönlüne sunulmuş en güzel örnekler olduğu kanaatini oluşturmaktadır.

4.1.6.Kibir

Kibir kelime anlamı olarak; kendisini büyük gösterme, büyüklük, kendisini başkalarından üstün olmadığı hâlde üstün görme ve tutma hastalığı, anlamlarına gelmektedir. Cenab-ı Hakk, Kur'ân-ı Kerîm'de kibirle alakalı şöyle buyurmuştur; “... Şüphesiz Allah, kibirlenen ve övünen kimseyi sevmez.” (Nisa, 4/36), “Yeryüzünde kibir ve azametle yürüme! Çünkü sen asla yeri yapamazsın ve boyca da dağlara erişemezsin.” (İsra, 17/37) Ayrıca kibirle alakalı Peygamber Efendimiz (S.A.V.) ise şöyle buyurmuştur: “Kalbinde hardal tanesi kadar kibir bulunan kimse cennete girmez.”

Kibir dinimizce büyük bir günah olduğu gibi ahlâkî açıdan da hoş karşılanmayan bir harekettir. Şeytanın cennetten kovulmasına sebep olan kibirdir. Şeytanın, Adem (A.S.)'a secde etmesi istenince, ben ateşin dumansız yerinden yaratıldım o ise topraktan yaratılmıştır, dedi ve ateşi topraktan üstün gördü, kibirlendi. Kibri sebebiyle Allah'ın emrini yerine getirmedi ve huzurdan kovuldu. Bu yüzden kibir büyük bir günah olarak görülmüştür. Kettânî demiştir ki; ahlâken

senden fazla olan, tasavvuf yönünden de senden fazladır. Tasavvuf ahlâktan ibarettir. Kim senin ahlâkını güzelleştirirse, seni tasavvuf bakımından da geliştirmiş olur.²⁴⁰

Kibirle alakalı olarak şöyle bir kıssa anlatılır: Mutarrif İbn Abdullah, Mühelleb'i gördü. Yeni ve güzel paltosuyla böbürlenir gibi bir hâl içindeydi. Mutarrif dedi ki; *“Ey Allah'ın kulu, bu yürüyüş öyle bir yürüyüştür ki, Allah ve Resûlü buna öfkelenir.”* Mühelleb, *“Beni tanıyor musun?”* diye sorunca, Mutarrif şu cevabı verdi; *“Evet tanıyorum, evvelin fasit bir meni, sonun murdar bir necis yığını! Sen bu ikisinin arasında bir necis hamalından başka bir şey değilsin.”*²⁴¹ Âlimler bu konu hakkında; tevazu haset edilmeyen bir nimettir, kibir ise merhamet olunmayan bir felakettir. İzzet ve şeref tevazudadır. Kibirde izzet arayan onu bulamaz, diyerek kibrin ne kadar kötü bir huy olduğunu izah etmişlerdir. Tasavvufi terbiyede yeri olmayan kibir, günümüzde özgüven tabiriyle karıştırılarak sosyal hayatta ayrışmalara neden olmuştur. Din güzel ahlâkı tavsiye ederken, tasavvuf erkanı içinde taliplere yakışmayan bu kavramın toplum içinde de barınmaması gerekmektedir. Tasavvuf bu yönüyle toplumdaki bu tür hastalıkları tedavi maksatlı insan yetiştirmeyi amaçlayan bir okul gibidir. Yazar romanlarda sıkça kibre dair kesitler sunarak okuru bu anlamda bilinçlendirmeyi amaçlamıştır. Daha çok zıt karakterlerin vasıfları arasında karşımıza çıkan kibir, tasavvuf hayatının tevazu dolu hâlini göstermek için kullanılmıştır.

Yûnus Emre, Tapduk Emre'ye intisap etmeden önce tahsil görüp köyüne dönünce ilminden dolayı kibre kapılır. Köydeki arkadaşı Bekir ile konuşmalarında kibir dolu ifadelerde bulunan Yûnus Emre, derviş olduktan sonra bütünüyle bu duygudan kurtulur. *“Konya'ya gittin mi, diye sordu Yûnus. Hayır, amcamın oğlu orada tahsil etti, o anlatırdı. Konya'da yaşamak için, doğrusu Farsça öğrenmen de gerek, çünkü onlara özenen halk da Farsça konuşmaya başlamış daha ziyade. İstemem! Bir dil, bir insan bilmek Bekir kardeşim, ben öğrendim, Farsça kitap okuyabiliyorum mesela. Yûnus biraz da övünmek mi istemişti ne... Başı yükseklerde, burnu havalardaydı o an. Bekir hiç ilgi göstermedi: benim kitapla işim yok, diye*

²⁴⁰Süleyman Uludağ, a.g.e., s. 331.

²⁴¹Abdülkadir Akçipek, a.g.e., s. 208.

kestirip attı. Kitaplar karın doyurmaz! Yûnus, cahil kişi kitaptan ne anlar, diye düşündü. Belki içten içe biraz daha övünecekti...”²⁴² Yazar, tasavvuf terbiyesine dikkat çekmek için Yûnus Emre’nin şairlik dönemindeki övünmelerine yer vermiştir. Aynı tavrı Tapduk Emre ile tanışma anında da görmekteyiz. Yûnus Emre’nin karakter olarak köyünde örnek gösterilen biri olması ve şiirlerinin beğenilmesi onda zamanla kibre sebep olmuştur. Hacı Bektâş-ı Velî ile tanışmalarında bile takdirle karşılanan Yûnus Emre, aynı takdiri Tapduk Emre’den göremeyince nefsine kapılır ve öfkelenir. Kader planında Tapduk Emre artık onun mürşidi olacaktır ve manevi bir terbiyeden geçmeden derviş olması mümkün değildir. Bu nedenle bir mürşit olarak Tapduk Emre, Yûnus’a ilk olarak övünmemesi gerektiğine dair ders verir. “Yûnus, önce Hacı Bektâş’ın, sonra da Tapduk Emre’nin ilgisinden şımarmış gibiydi. Nefsi adam akıllı kabarmıştı ve aklında şairliği vardı, Hünkar bildiğine göre, şairliğini elbet Tapduk da bilecekti! Burnu havada, kendinden pek emin, hafifce tebessüm etti; şiir söylerim efendim, dedi. Aynı kalın ses bu sefer sabırsız: Sana ne iş yaptığımı sordum! Dedi. Yûnus hızla, makine gibi konuştu: Tarlamızda çalışırım, marangozluk yaparım efendim. Burada ve elbet her yerde nasip almak için emek vermek gerekir. Marangoz olduğuna göre; odundan ve odunun yaşından anlarsın! O hâlde arka dağdan dergâha lazım olan odunu kesip getireceksin! Senin işin bu olacak!”²⁴³

Bukağı romanında Mehmed, Diyarbakır’da Feyzullah Efendi’den ders alır. Feyzullah Efendi tasavvuf ehlinde hoşlanmayan ama birçok ilme vakıf biridir. Oldukça kibirli biri olan Feyzullah Efendi ilmiyle ve ailesiyle övünerek zıt bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. “Ben yarın köye gidiyorum, bir hafta kalacağım. Sen dur bakayım, evet, bir hafta sonra bugün, sabah namazından sonra gel. Unutmazsın artık Hoca Tahir Mahallesi, Tahir Efendi Sokağı... Kim bu Tahir

²⁴²Emine Işınsu, *Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri*, s. 66.

²⁴³A.g.e., s. 86.

Efendi biliyor musun, benim babam! Çok büyük bir hocaydı, Hüsreviye medresesinde ders veriyordu, bütün Diyarbakir'da parmakla gösterilirdi."²⁴⁴

Niyâzî-i Mısrî, olgunluk döneminde yanına gelen ziyaretçilere nasihat ederek onları bilgilendirmektedir. Zaman zaman ise halktan birileri bilmedikleri konularda sorular sorarak Mısrî'den ikna edici cevaplar almaktadır. Niyâzî-i Mısrî, kibirle alakalı bir meseleye engin bilgisiyle şöyle açıklama getirmiştir: *"Söylediğin üzere güzel olan eşinin, gücü kuvveti sana denk değildir, yani senin de ondan üstün tarafın var, bunu böylece bil, eşine onu küçümsemeden bu gerçeği hatırlat. Evet ne diyordum, yeter ki insan, bu güzellik ve gücün Allah'ın kendisine verdiği emanetler olduğunun idrakine varsın ve bütün şeyler gibi tekrar O'na döneceğini bilsin. Ve güzelliği ile de gücü ile de asla böbürlenmesin. Zira insanın kendisinde bulunan emanet ve ariyetlerde başkalarına kibretmesi; (gülümsedi.) ahmaklıktır! İnsanlarda daha bunlara benzer hâller çoktur, daima her güzelin, daha güzeli, her güçlüünün efendim her akıllının daha güçlüsü ve akıllısı vardır, bulunur. Bunları eşine güzel güzel anlat; böbürlenmenin, kibrin, bunlarla başkalarına takaza etmenin, Allah önünde günah olduğunu söyle."*²⁴⁵ Örnekte olduğu gibi kişiye Allah tarafından verilen emanetlerden dolayı kişinin kibretmesi akıl dışı bir durumdur. Kimsenin başka bir kimseye üstünlük kurmaya çalışması beyhudedir. Peygamber Efendimiz (S.A.V.) bir hadisinde üstünlüğün ancak takva ile olabileceğini söyleyerek mühim bir hatırlatmada bulunmuştur. Çünkü kişiye mesafe katettirecek tek şey amelleri ve takvasıdır. Tasavvuf, bu hakikatleri taliplerine vermek için nefis terbiyesiyle kişileri yetiştirmeye çalışmıştır. Tasavvufi tecrübenin amacı insân-ı kâmil olduğu için bu tür kötü huylara asla tahammül göstermemiştir.

İlim sahibi olmak kişiye birçok katkı sağlar ancak tasavvufa göre kişinin zahir ilimlerinin yanında gönül ilmini de alması daha önemlidir. Tasavvuf insan karakterini yeniden inşa ederek bir gönül insanı oluşturur, ancak zahir ilimler kimi zaman kişinin ilmiyle amel edememesiyle sekteye uğrar. Hacı Bayram romanında bu

²⁴⁴Emine Işınsoy, *Bukağı*, s. 80.

²⁴⁵A.g.e., s. 269-270.

ayırma dikkat çeken yazar, Müderris Numan ile Hacı Bayrâm arasındaki farkı gözler önüne sermektedir. Şeyh Hamid Efendi'ye intisap etmeden önce ilmiyle kibre kapılan Numan tasavvufi tecrübe ile bu hastalıktan zamanla kurtulur. Şeyhinin kırk yaşına kadar neler yaptın demesi üzerine Numan, kibirle kendinden şöyle bahseder: *“Ve anlattı, okuduğu dersleri, kendisini çalıştıran hocaları, medrese imtihanını kazanışını, ordaki Bekir ağabeyi ile çalışmalarını, bir sevdaya kapılıp tahsile ara verdiğini, bir yıl da müderrislik imtihanını kazanmak için beklediğini; bunu sebebini söylemedi, Abdülkadir Yusuf Hoca’dan, onun nasıl kendisine taktığından bahsetmek hoş olmaz diye düşünmüştü. İleri zekalı olduğunu da söylemedi ama başarılarını o kadarballandıra ballandıra anlattı ki, bu övünme açıkça belli oluyordu. Sonra dersini verdiği bütün dini ilimleri tek tek saydı. Beş erkek, bir kız çocuğu olduğunu söyledi. Şeyh Hamid, yüzünde müstehzi bir tebessüm onu dinliyordu.”*²⁴⁶ Tasavvufa göre bütün ilimlerin kaynağı Yüce Allah’ın ilmidir ki mutasavvıflar buna ledün ilmi demektedir. Şeyh Hamid’in müstehzi tebessümü altında yatan sebep de zahir ilimleri ledün ilminin altında yada onun bir dalı olarak görmesidir. Yûnus Emre’nin düşüncesine göre ise ilim, kişinin kendisini bilmesidir. Onlara göre ilimle amel etmek ve her ilimde Allah’a ulaştıran sebepleri görmek daha önemlidir.

Hacı Bektaş romanında köyün ağası olarak bilinen Ferhat Ağa’da kibrin alametlerini görmekteyiz. Tasavvuftaki tevazuya dikkat çekmek amacıyla Hacı Bektâş’ın karşısında Ferhat Ağa’nın kibirle konuşması tevazunun ortamı nasıl yumuşattığını ve insanları nasıl etkilediğini göstermesi açısından önemlidir. Bir mürşit olarak sabır ve tahammülle Ferhat Ağa’yı dinleyen Hacı Bektâş mütevazı tavırlarıyla dikkat çekmez. *“Bana bak Hacı, Allah bilir, bu köyde kimse bana rakip olamaz! Burada pek çok aile, benim verdiğim işlerle karnını doyuruyor! İşitmişsindir belki, sağdan soldan ta ufka uzanan, ufku geçen tarlalara sahibim. Ben istersem Kırşehir’i avucuma alırım! Tapduk Emre’nin aklından: bu adam ne kadar çok ben, ben, diyor, diye geçti, Yüce Allah’ın varlığına inanıp da bu kadar ben diyebilmek, aslında ne zor! Ona hak verircesine Ferhat Ağa, ben istersem diye başladı, köyden*

²⁴⁶Emine Işınsu, *Hacı Bayram*, s. 208.

kimseye iş vermem, civar köylerden adam toplayım, onları kullanır, bunları aç bırakırım. Tabii, istersen öyle yapabilirsin Ferhat Ağa fakat şimdiye kadar yapmamışsın, şimdiden sonra niye yapacaksın. Yollarımız birbirinden çok farklı, bir köylü mürit, burada derslerimizi takip ederken senin için de çok iyi bir işçi olur. Bu bakımdan hiç endişelenme, içini ferah tut. İstersen topla adamlarını, bizim yoldan önce, kendilerinin işleri güçleriyle uğraşmalarını emret, ancak vakit kaldığı takdirde, buranın dersleriyle meşgul olmalarını söyle.”²⁴⁷Normal şartlarda bu şekilde konuşan biriyle münakaşaya girmek çok kolay iken bir mürşide yakışan tavır ile karşısındakinin seviyesine düşmeden öyle birinin kalbine girmek oldukça zordur, bunu yapabilmek için ancak zühd sahibi olmak gerekmektedir. Hacı Bektâş-ı Velî’ye yine başka bir sohbetlerinde kibre dair soru sorulması üzerine şöyle cevap vermiştir. “Hacı Bektâş, kibir kötü bir şeydir, dedi, mesela şeytan kibirlidir ve biliyorsunuz o kibirli olduğu için Adem’e secde etmemiş ve cennetten kovulmuştu. Yüce Çalap’ın hiç kabul etmediği bir hâldir kibirlilik. Bir kimse kendini büyük, çevresindekileri, genel olarak halkı küçük görürse; Rahman o kimseyi alçaltır. Kibirden kaçınmak lazımdır. Haysiyetini korumak ise kibir değildir, insanın kendisine saygısını ifade eder ki kendine saygılı olmayan başkalarına da saygı duymaz, bu da kötü bir şeydir.”²⁴⁸

Romanlarda karşımıza çıkan kibir konusu daha çok tevazuya işaret etmek için zıt karakterler üzerinden gösterilmiştir. Yazar, kibir dolu konuşmalar karşısında kahramanların mütevazı davranışları ile hem onların büyüklüğünü göstermiş, hemde tasavvufi terbiye metoduna dikkat çekmiştir.

4.1.7. Tövbe

Kelime manası ile pişmanlık, nedamet, dönme; kalpteki kötülükte ısrar düğümünü çözüp Hakk’a dönme ve Rabbin hukukunu gözetme, kötü ve günah işlere pişman olup Hakk’a yönelme anlamına gelmektedir.²⁴⁹

²⁴⁷Emine Işınsoy, *Hacı Bektaş*, s. 94-95.

²⁴⁸A.g.e., s. 209-210.

²⁴⁹Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2001, s. 350.

Şüphesiz tövbe tasavvuf yolunda ilerlemek için ilk kapı sayılır. Talibin günahlarından pişmanlık duyarak temiz bir kalp ile seyr ü sülûka başlaması önemlidir. Tövbe, kulun geçmişte işlediği tüm günahlardan pişman olup Cenâb-ı Hakk’a karşı tam bir edep ve hayâ ile af dilemesidir ki sufi için bir kapı yahut bir anahtar gibidir

Tövbe, rücû‘ manasına gelir. Yani müminin kötü huylardan vazgeçip, İslâm’ın rûhuna zıt davranışlarından sıyrılmasını, samimiyetle güzel huylara rücû‘ etmesine tövbe denilmiştir.²⁵⁰

Kur’ân-ı Kerîm tövbeyle alakalı; “*Ey iman edenler! Allaha yüreğinizin bütün özlüğü ile ihlas ile dönün.*” (Tahrim, 66/8) diyerek rücû‘ dediğimiz bahse konu olarak tövbe edilmesine işaret edilmiştir. Yine başka bir ayeti kerimede; “*Hepiniz Allah’a tövbe edin ey Müslümanlar taki korktuğunuzdan emin, umduğunuza nail olasınız.*” (Nur, 24/31) diyerek ateşin azabından emin olmaya kabir azabından kurtulmaya davet edilmiştir.

Peygamber Efendimiz (S.A.V) bu hususta söyle buyurmuştur: “*Ey insanlar! Allah’a tövbe edip mağfiret dileyiniz. Zira ben günde yüz kere tövbe ediyorum.*”²⁵¹ve “*Kulunun tövbe etmesinden dolayı Allah’ın memnun olması, sizden birinizin ıssız çölde kaybettiği devesini birden karşısında gördüğü andaki sevincinden çok daha fazladır.*”²⁵²

Âlimlerin bir kısmı tövbeyi “*Günahını unutmandır.*” diye tarif ederken bir kısmı da tam tersini “*Günahını unutmamandır.*” şeklinde tarif etmiştir. Birbirine zıt gibi görünse de ikisi aynı manaya gelmektedir. Çünkü birinci tarifte havas ikincisinde avam kastedilmiştir. Havas daimi zikirde bulundukları için kalplerinde mâsivâyı barındırmazlar.²⁵³

²⁵⁰ Selçuk Eraydın, a.g.e., s. 156.

²⁵¹ Ali Budak, Ömer Çetinkaya (hızl.), *İmam Nevevî, Riyâzu’s Sâlihîn*, İzmir 2013, s. 19.

²⁵² A.g.e., s. 20.

²⁵³ Selçuk Eraydın, age, s. 158.

Emine Işınsu, eserlerinde tövbeye dair yer yer bahisler açarak romandaki kahramanlar üzerinden sohbetlerde açıklamalar yapmıştır. *Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri* romanında yazar, tövbe konusunu bir zaman Moğol askeri olan Ögedey'in Yûnus Emre'den bağışlanma dilendiğinde karşımıza çıkmaktadır. “Şimdi söyle bana, dedi, bağışlayacak mısın beni, yoksa ben... Yûnus sözünü kesti: Yüce Allah'ımız, daima tövbe kapısını açık bırakmıştır. O böyle olduktan sonra, bana affetmemek yakışmaz, dedi. Evet, bağışlarım bağışlamasına da, sen de bana bir söz vereceksin, bir kere yine puta tapan olmayacaksın, yine cinayet işlemeyeceksin, tövbe edeceksin bunlar için. Tövbe ederim, işte tövbe ediyorum, senin ve her yerde olan Allah'ın karşısında!”²⁵⁴ Bu tövbeden sonra derviş olma yolunda ilk adımı atan Ögedey, Mehmed ismini alarak dergâha yerleşip dervişliğe namzet olmuştur.

Bukağı adlı romanda Niyâzî-i Mısırî, tövbeyi bir panzehire benzeterek şöyle demiştir: “...sonra diye düşündü, ağaçların en zararlısı küfür, şirk ve nifak ağacıdır. Sonra düşmanlık, kibir ve haset ağaçları gelir. Bahçede olanların en faydalısı; ‘emirler’ ve ‘nafileler’ bostanıdır. Orada bulunanların en zararlısı, zaten yasak edilmiş şeylerdir. Bunların panzehiri ise; tövbedir. Bahçedeki hekim ve davetçiler ise; peygamberler, mürşitler, velîler ve Kadızâdeli²⁵⁵ olmayan basiretli vaizler ve nasihatçilerdir...”²⁵⁶ Tövbe nedamet hâlidir ve bu hâl insanın yaptığı yanlıştan bir daha dönmek üzere vazgeçmesidir. Mütedeyyin bir hayatta neşet eden Mısırî için en ufak bir günaha girmek ömür boyu azap çekmeye denktir. Yine aynı eserde tuzağa düşürülen Niyâzî Mısırî, pişmanlık ve azap içinde söyle iç geçirmektedir: “Şimdi sıra acı acı düşünüp, ne yapacağına karar vermeye gelmiştir. Beş parasız kalmıştı, hoca para almayacak tamam da, nerede yatacak, nasıl karın doyuracaktı? Ne yapabilirdi? Ne, ne, ne!.. Kafasının içinde ateşler yanıyordu. Her ‘Ne yapabilirim?’ sorusu, bu ateşi körüklüyor, kafatası ısıdan çatlayacak gibi oluyordu. Gönlü şarap içmenin acısıyla ağırlaşmış, içine yük oluyordu. Azap içindeydi... Bir de karın doyurmak ve

²⁵⁴ Emine Işınsu, *Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri*, s. 317.

²⁵⁵ Kadızâdeliler için ayrıntılı bilgi: Semiramis Çavuşoğlu, “Kadızâdeliler”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2014, C. 24, s. 100-102.

²⁵⁶ Emine Işınsu, *Bukağı*, s. 89.

yatacak yer bulma meselesi!.. Yine bir evde ayak işlerine bakmak mı?.. Doğrusu bunu pek istemiyordu fakat elinde başka ne gelebilirdi ki... Hamamdan çıkıp gözyaşları içerisinde camiye girdi... Millet öğle namazı için yavaş yavaş toplanıyordu. Mehmed, caminin en uzak bir köşesine geçip büzüldü; kollarını kavuşturdu, başını göğsüne gömdü kendini bıraktı... Bu kez yağmur gibi inmeye başladı gözyaşları; bir budala gibi gençlere kanıp, onların yolundan gittiği için ağlıyordu, bir budala gibi şarabı, şerbet sandığı için ağlıyordu, fakat en ziyade bağışlanmak için ağlıyordu çünkü çok utanıyordu. O Sevgili'den çok utanıyordu. Fazla mı güvenmişti kendine. Ne küstahlık! Gururlu, kibirli miydi; ne haddini bilmezlik! O'nun karşısında, gözleri önünde hem de!.. Bu kadar yıl çalışıp çabalayıp öğrendiklerini bir gecede kül etmişti. Acısı bu yüzdendi. Yoksa bir gece bilmeden şarap içtiği için, Allah'ın onu bağışlayacağını biliyordu.”²⁵⁷ Büyük bir mürşit olacak olan Mehmed'in zaman zaman şiir yazdığını Yûnus Emre'yi şiirlerinde örnek aldığını görmekteyiz. Yaptığı seyahatlerde yanından ayırmadığı Yûnus Emre Divanı buna örnektir. Allah aşkıyla yanan gönlünden dökülen şiirlerden birinde ise tövbeyle alakalı söyle demiştir;

Hevâ ise yeter gönül, gel Allah'a dönelim gel

Sivâ ise yeter ey dil, gel Allah'a dönelim gel

Nice bir severim gayri, nice bir olalım gayri

Analım vuslat-ı yâri, gel Allaha dönelim gel

Bize Hak'tan gel olmadan, ecel kûsu vurulmadan

Cânın azrail almadan, gel Allah'a dönelim gel

Özenmez misin ol yâre ki, aldanmışsın ağyâre

Seni azdırmış emmâre, gel Allah'a dönelim gel

²⁵⁷ A.g.e., s. 97-98.

Niyâzi 'ye olup hâldaş, olursan yoluna yoldaş

*Döküp gözlerimizden yaş, gel Allah 'a dönelim gel*²⁵⁸

Niyâzi-i Mısırî arayış hâlindeyken hâlden hâle geçer ve bir gün içine düştüğü sıkıntı hâliyle isyana girdiğini düşünür. Bir derviş için isyana girmek büyük bir inhiraftır. Allah kulunun gönlünü kulundan daha iyi bilendir, derviş bunu herkesten ziyade iyi bilen olduğu için yaptığı hatadan dönmenin yolunu da Rabb'ine gönlünü açarak tazarru ve niyazda bulunarak giderebilir ancak. Bu hâliyle Allah'a şöyle yakarıшта bulunur: *“Bağışla beni Allah'ım, sana isyan etmeyi istemiyorum, hiç istemiyorum. Bu kalbim üstüne karadır, biliyorum... Yanlış yaptım, bilemedim Allah'ım beni affet. Sen daima bana hayırlar verdin, kolaylıklar gösterdin, hayır nankör değilim. Beni nankör kullarından eyleme. Senden gelen her şeye razıyım Ya Rabb, bu fakir kulunu affet! Sen rahmeti bol olansın, Sen tövbeleri kabul edensin. Tövbe ediyorum. Sen Yaratan'ımsın, beni benden iyi bilirsin, kendimden, öfkemden sana sığınyorum!”*²⁵⁹

Kulun günahlarından arınmasına vesile olan tövbe, çekilen tesbihlerle taçlandırılır. Mürit hangi şartta ve hâlde olursa olsun her an nefsiyle baş başa kalabilir. Bu yüzden her daim uyanık olmak zorundadır. Kalp ve kafa uyanıklığı şeytanın yaklaşmasına hiçbir zaman müsaade etmediği gibi gaflete dalmaya da engeldir. Ne var ki bazen masumca görünen düşünceler, mümin insanın inhirafta düşmesine sebep olabilir. Hacı Bayrâm romanında Akşemseddin'in yaşadığı olay buna örnek gösterilebilir niteliktedir. *“O gece yatsı namazından hemen sonra aklına geldi gençlerin sorusu, içini bir sıkıntı kapladı: 'Acaba ben mi Bıçakçı mı daha iyiyiz?' diye düşündü, karşılaştırma yapabilecek bir bilgisi yoktu, onu gençlerle konuşurken hiç dinlememişti ki... 'Gerçi ben sonradan geldiğim hâlde Bıçakçı'dan önce halife oldum ama!.. Herhâlde ben daha iyiyim.' gibi düşünceler geçti kafasından. Fakat gönlünün rahatsızlığı gitmedi, Bıçakçı ile içten çok içten bir rekabetleri olduğunu seziyordu ayrıca namazın hemen ardından aklına böyle şeyler*

²⁵⁸ a.g.e., s. 99.

²⁵⁹ a.g.e., s. 135.

gelmesi bir gafletti. Unutması gerekti. Namazda tesbihinden sonra, yüz de 'Estağfurullah' çekti Akşemseddin. ”²⁶⁰

Hacı Bektâş-ı Velî sohbet halkasında yetiştirdiği dervişlere tasavvuf adabının inceliklerini özenle vermektedir. Tasavvuf eşliğinde olan dervişin tövbeyi hatta tövbe-i nasuhu çok iyi bilmesi, hayatına günahın en ufağını dahi sokmaması gerektiğini bilip yola devam etmesi önemlidir. Bir sohbetinde tövbeyle alakalı halkı şöyle bilgilendirir: “ *Tövbeye gelince Kur’ân-ı Kerîm şöyle der: ‘Çok samimi bir dönüşle Allah’a tövbe ediniz. Kul kötü hâlden dönünce tövbe veren Allah’ın kendisidir. Onların tövbe etmeleri için Allah onlara teveccüh buyuruyordu...*’ şimdi ey inananlar, mümin kullar; öyle tövbe etmek gerekir ki onda tereddüt ve şüphe olmasın. Yine tövbeyi öyle yapmak gerekir ki fayda getirsin. Çünkü tövbe etmek pişmanlıktır. Pişmanlığın esası budur ki yetmiş yıllık günah, bir özre değişilir. Tövbe ederken mümkünse vücudunuz ve elbiselerinizle temiz pak olun, kibleye dönüp günahınızı hatırlayın ve çok içten bir tarzda, samimiyetle tövbe edin, isterseniz tövbeden önce iki rekât, Allah rızası için namaz kılın, bu daha iyi olur. Fakat sonuç olarak temiz olun, samimi olun. Bu iki hususta pek çok önemli. ”²⁶¹

Emine Işınsu romanlarında her biri birbirinden kıymetli velî zatların hayatlarını kaleme alarak okura tasavvuf konusunda birçok bilgi vermektedir. Zira onların her biri birer mürşit olduğu için tövbe konusunda da üzerinde hassasiyetle durduklarını görmekteyiz. Tövbenin üç çeşidi olan; tövbe, inabe ve evbe’nin sufide görülen hâli evbedir. Nitekim hakikat ehli ne sevap arzusundan ne de ceza korkusundan tövbe eder, o yalnızca emre riâyet maksadıyla tövbe eder.

4.1.8. Sıdk

Sıdk kelime manasıyla doğruluk, mahvolmanın söz konusu olduğu yerlerde bile hak olanı söylemek, yalandan başka bir şeyin insanı kurtaramayacağı hâllerde

²⁶⁰Emine Işınsu, *Hacı Bayrâm*, s. 352-353.

²⁶¹Emine Işınsu, *Hacı Bektâş*, s. 117-118.

dahi doğruluktan ayrılmamak; kişinin itikadından şüphe, hâlinde leke ve davranışlarında kusur olmaması anlamında gelmektedir.²⁶²

Doğruluk yani sıdk, başka bir peygamber sıfatı olmakla birlikte dinimizde de önemli bir haslettir. Tasavvufta da salikin hiçbir şekilde taviz vermeyeceği bir meseledir. Öyle ki sıdk olmadan sülûkünü tamamlaması da düşünülemez. Sahabeden Kabb Bin Mâlik (r.a.) Tebük Seferi'ne gidemediğinde mazeret sunmayıp sadece *“Ben doğruluğumla kurtuldum.”*²⁶³ diyerek affa mazhar olmuş doğruluğun önemini belirtmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de çeşitli ayetlerde doğrulukla ilgili şu ifadeler geçmektedir: *“Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun.”*(Tövbe, 9/119), *“Onlara düşen itaat etmek, tatlı dil kullanmaktır. Fakat iş ciddileşip karar verilince, onlar Allah’a sadık kalsalardı, kendileri için daha hayırlı olurdu.”*(Muhammed, 47/22), *“Hak Teâlâ böylece kimlerin gerçek, kimlerin sahte ve yalancı olduklarını dener.”*(Ankebut, 29/3), *“Allah Teâlâ buyurdu ki; bugün o gündür ki doğruların doğruluğu, kendilerine faydalıdır.”*(Maide, 5/122)

Eraydın'a göre doğruluğun mahalli dil, kalp ve fiillerdir. Bunların hepsi doğruluğa muhtaçtır. İnsanın, diliyle doğru olanı söylemesi, kalbinden geçenlerin doğru düşünceler olması, fiillerinde ve hareketlerinde istikametten şaşmaması, onu dünya ve ahiret saadetine ulaştırır.²⁶⁴ Peygamber Efendimiz (S.A.V.) ise bu konuda; *“Doğruluk (insanı) iyiliğe, iyilikte Cennet'e götürür. İnsan, kendini bir kere doğruluğa verip o yola yöneldi mi, hep doğru söyler, doğruyu araştırır; böylece o insan, Allah katında sıddık olarak yazılır. Yalan ise fücra, o da Cehennem'e ulaştırır. Bir insan, kendini yalana kaptırıp yalan söyleye söyleye neticede Allah katında kezzâb olarak yazılır.”*²⁶⁵ buyurmuş ve ümmetini yalana karşı korumuştur.

²⁶² Süleyman Uludağ, a.g.e., s. 161.

²⁶³ Ali Demirel, “Doğruluk Timsali Sahabe Hz. Ka'b bin Malik” <<http://www.risalehaber.com/dogruluk-timsali-sahabe-hz-kab-bin-malik117690h.htm>>, (E.T.23.03.2017).

²⁶⁴ Selçuk Eraydın, a.g.e., s. 161.

²⁶⁵ Ali Budak, Ömer Çetinkaya, a.g.e., s. 30.

Doğruluk, nefs-i emmarenin tezhibini temin ederek bu sayede insanı manevi hastalıklardan ve şehvi arzulardan korur, kalbi kötülüklerden temizler. Bu suretle insan Peygamber Efendimiz (S.A.V.)'in de belirttiği gibi gerçek imanın zevkini tatmaya başlar.²⁶⁶ İmam Gazâlî ise doğrulukla ilgili altı esasa işaret etmiştir. Bunlar; niyette, iradede, vefada, azimde, amelde ve dinin tüm makamlarında sadakat olarak nitelendirmiştir.²⁶⁷ Hacı Bektâş isimli romanda; Hacı Bektâş-ı Velî, doğruluktan ayrılmaması noktasında oğlu Timurtaş Ali'ye dedesine yaptığı oyun üzerine şöyle der: *"Timurtaş'ın odada olduğu bir akşam, eşine: 'Biliyor musun sevdiğim,' dedi, 'mesela bir oyunda bilerek karşısındakine yenilmek, bir şekilde onu aldatmak olur ki, Yüce Çalap, bundan pek hoşlanmaz!' Bu sözlerden Kadıncık pek bir şey anlamadıysa da Timurtaş kıpkırmızı oldu: 'Oyun bu baba' dedi, 'İnsan pekala karşısındakini sevindirmek için mahsustan yenilebilir.' Hacı Bektâş, 'oyun da olsa, mesela bir müride yakışmaz. Çünkü Yüce Tanrı doğruyu ve doğruları sever.'"*²⁶⁸ diyerek doğruluğun önemine işaret eder.

Bukağı romanında Niyâzi-i Mısırî olgunluk dönemi vaazlarının birinde halka hitap etmeden önce Kadızâdeliler olarak bilinen dönemin şeriatçı guruplarından birinin, camiye geldiğini öğrenmiştir. Bu grup vaazlara katılarak bir bakıma jurnalcilik yapmaktadır. Niyâzi-i Mısırî olay çıkmaması için kimsenin laf edemeyeceği bir konu seçer ve doğruluktan bahseder: *"O Yüceler Yücesi Allah, doğrudur. O'nun doğru yolu vardır. Allah'ın selamı üzerine olsun Peygamber Efendimiz (S.A.V.) de doğrudur, çünkü O Allah'ın doğru yolunu izler. Sizler de müslümanlar olarak her ikisini takip edin; doğru bilen, doğru gören, doğru giden, doğru yapan olunuz. Adınız sanınız 'doğru olsun,' tıpkı Allah'ın selamı üzerine olsun Peygamberimiz Efendimiz'e takılan 'Emin' lakabı gibi. Bakara Sûresi 10. âyette şöyle der: 'Ve onlar için yalancılık etmiş olmaları yüzünden acıklı bir azap vardır.' Sizler yalan söyleyen olmayın. Sizler bu yüzden azap çeken olmayın! Eğer hayrı istiyorsanız, önceden, inanıp teslim olmasını öğreniniz. Şöyle bir dört yanınıza*

²⁶⁶ Selçuk Eraydın, s. 162.

²⁶⁷ Ahmet Serdaroglu, *İmam Gazali, İhyâu Ulûmi'd-Din*, İstanbul 1975, s. 694.

²⁶⁸ Emine Işın, a.g.e., s. 242.

bakının, doğru olandan gayrı ne var ki sizin yanlış gördüklerinizin içinde de? ...vesvese veren şeytana uymayınız. O sadece aldatandır. O, doğru söz etmez Cenâb-ı Hak, yalanı istemez, başkasını aldattıklarını sananları sevmez. Aslında başkasını aldattığını sanan sadece kendisini aldatmış olur, çünkü aldatmak, Güzel Allah'ı inkâr etmektir. Ey kardeş bil ki; doğru olmak, doğruyu söylemek O'nun emrini yerine getirmektir yalnız. Yalanda olmak O'ndan ayrılıkta olmaktır ki sizin için en korkulacak, kaçınılacak şey, O'ndan ayrılıkta olmaktır. Hiç unutmayın ki Cenâb-ı Hak sizi sizden iyi bilendir."²⁶⁹

Niyâzi-i Mısri oğlunun tavsiyesi üzerine başka bir vaazında da halka hitaben doğru yoldan bahseder. Doğru yol yani sırat-ı müstakim müminler için çok önemlidir. Kişinin dünya hayatında doğru yolu bulması için birtakım sakıncalı hâllerden uzak durması gerekir. Mesela; cehâlet, şüphe, fikirsel vesvese, adaletsizlik, zulüm, yanlış terbiye, doğru yolda gereken sabrı gösterememe, bencillik, kibir gibi daha çok örneklerle çoğaltabileceğimiz kötü hâlleri terk etmesi gerekmektedir. Tasavvuf erkanını bilen derviş doğrulukta ısrar ederek, canı pahasına da olsa doğru bildiğinden vazgeçmemesi, onu sıddikiyet makamına ulaştırır. Sıddıklar için doğru söz ne kadar önemliyse, doğru yol da o kadar önemlidir. "*Abdullah İbn Mesud'un (r.a.) söyle söylediği rivayet edilmiştir, dedi. (Yine kendisini dinleyen kalabalığın yüzlerine bakarak) Resûlullah, kuma bir çizgi çizdi ve bize, 'Bu Allah'ın yoludur', dedi, sonra sağına soluna birtakım eğiri büğrü çizgiler çizdi dedi ki; 'Bunlar da yollardır fakat bu yolların her birinde bir şeytan oturmuş, insanı çağırır.'* ve okudu: '*işte benim doğru yolum budur. Buna tâbi olun. Muhakkak sizin davranışlarınız, tutumlarınız çeşitlidir. Kiminiz ilimle hareket eder ve cennete gider. Kiminiz cehâlet ve nefis arzularıyla karanlığa koşar da cehenneme gider.*'"²⁷⁰ Mısri karakteri gereği hayatı boyunca karşısında kim olursa olsun doğru bildiği şeyi söylemekten asla çekinmemiş hatta bedelini sürgünlerle ödemiştir. Tüm bunlara rağmen Allah'tan başka kimsenin karşısında eğilmemiş ucunda ölüm dahi olsa doğruluktan asla vazgeçmemiştir.

²⁶⁹ Emine Işın, *Bukağı*, s. 227-228.

²⁷⁰ a.g.e., s. 300.

Doğruluk, dünyaya karşı duyulan aşırı muhabbetin önünü keser. Doğrulukla insan etrafına örnek olur ve doğruluğu şiar eden kişinin semtine haksızlık, riya ve aldatmaca uğramaz. Aksi hâlde kişinin yalana müracaat etmesi sadece kendini değil bütün bir toplumu zehirlemeye sebep olur. Peygamber Efendimiz (S.A.V.) ümmetine güven toplumu olmayı tavsiye etmiş ve nesillerin böyle yetişmesiyle huzur iklimine ulaşılacağını işaret etmiştir. Bir Ben Vardır Benden İçeri romanında Yûnus Emre'nin şeyhi Tapduk Emre bir akşam tekkenin meydanında toplanan sohbet halkasına doğrulukla ilgili söyle der: “ *Sizin gerçekten, haklıların haklarını yemekten korkmaktan icap etmektedir. Yalnız doğru olmayanlar, rahatlıkla haksızlık edebilir, yalan söyleyebilirler. Onların dili kuvvetli, sözü sizin sözünüzden fazla inandırıcı olur. Bu, sizi sakın ola korkutmasın, çünkü hak doğrularındır. Çünkü Cenâb-ı Hakk'ın eli, doğruların elidir şüphesiz. Hep söylerim; doğruların görünmeyen orduları vardır. Çünkü hakkın kendisi, O'dur! Sonraa, çok iyi bilmeniz gerekir ki, birinize hak olan, hepinize haktır. Öyleyse ne yapacağız; kendimize hak gördüğümüzü, önce başkalarına hak görmeyi bileceğiz.*”²⁷¹ Dergâha odun taşıyan Yûnus Emre'nin taşıdığı odunlarda bile doğruluk ekseninden ayrılmadığı görmekteyiz. Odunların hepdüzgün olduğunu gören Derviş Bodur Musa buna hayret eder. Buna karşılık Yûnus Emre “*İnsanların eğrisini alıp düzeltene, bir de eğri odun mu götüremeliyim? Hiç Sultan'ımın dergâhına eğri odun yaraşır mı a Bodur Musa.*”²⁷² der.

Her devirde olduğu gibi Hacı Bayrâm-ı Velî'nin artan mürit sayısında da iyi niyetin suistimal edildiği görülmektedir. Vergiden muaf olmak isteyen kişilerin mürit olması, sıdk duygusuna zarar veren sebepler arasında bulunmaktadır. Meşhur bir kıssa hâline gelen bu olaya yazarın değinmeden geçmemesi oldukça önemlidir. Padişahın bölgede vergi toplanamamasından dert yanarak Hacı Bayrâm-ı Velî'ye kaç müridi olduğunu bildirmesi üzerine Hacı Bayrâm-ı Velî yeni müritlerini bir imtihana tabi tutmaya karar verir. “*Bize son zamanlarda biat eyleyen dervişlere, bir ziyafetimiz olacaktır, diye tellalçağırtıp, herkesin işitmesini sağladı. O gün kendisi*

²⁷¹ Emine Işın, *Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri*, s. 236.

²⁷² a.g.e., s. 264.

Ankara ovasının Kanlı Göl mevkiinde yüksekçe bir yere bir çadır kurdurup, içine birkaç koyun koydu. Yeni müritler, çadırın etrafına toplandılar, öğle namazına doğru Hacı Bayrâm elinde büyük bir bıçakla çadırdan çıkıp yüksek sesle, müritler dedi, iradesini bana teslim edenleri, bugün Allah için kurban edeceğim, öyle gerekti, buyurun teker teker gelin, dedi. İnsanlar çok şaşırdılar, ne dedi?, niçin dedi?, kimleri dedi?, kurban edecekmış!, bizi kurban edecekmış! Cümleleri dolaştı yeni müritleri arasında. Onca kalabalıktan yalnız iki kişi sıyrılıp, çadıra girdiler, bunların biri kadın biri erkekti. Ve çadırın dışına kanlar sızmaya başladı... dediğini yaptı, kesti onları, diye feryad edenler oldu, adamlar dehşet içinde kaldılar bir kısa süre, sonra çadıra arkasını dönüp kaçmaya başladılar. Ve Hacı Bayrâm, padişaha yazdığı mektupta, yenilerin içinde bir kadın bir erkek, müridim varmış efendim, isimlerini bildiriyorum, eskilerin yanında onlar da vergiden muaf olsunlar, dedi.”²⁷³

Romanlarda da okuduğumuz gibi sıdk müridin yol azığıdır, beslendiği kaynaklardan biridir. Cenâb-ı Hak, Peygamber Efendimiz (S.A.V.)’e: “Emrolunduğun gibi dosdoğru ol.” (Hud, 11/112) diyerek sıdkın öneminden bahsetmiştir. Usta romancı Emine Işınsu, sıdkı romanın içindeki olaylara sindirerek güzel şekilde anlatmıştır.

4.1.9. Sabır

Sabır; dayanma, dayanıklılık; başa gelen musibetlerden dolayı Allah’tan başka kimseye şikâyetçi olmamak, sızlanmamak, yakınmamak, kendini acındırmamak anlamlarına gelmektedir.²⁷⁴

Sabır dinin yarısıdır diyen Peygamber Efendimiz (S.A.V.) hiç şüphesiz insan-ı kâmil olma yolunda, bizlere çok önemli bir nasihatte bulunmuştur. Salik sülûkünü tamamlayacağı ana kadar her daim sabır ile muhakeme etmeli, gördüğü her şeye hikmet nazarıyla bakmalıdır.

Rabb’imiz sabırla alakalı pek çok defa Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle demiştir: “Elbette sabredenlere, yapmakta oldukların en güzeliyle mükafatlarını

²⁷³Emine Işınsu, *Hacı Bayram*, s. 356.

²⁷⁴Süleyman Uludağ, age, s. 298.

vereceğiz.”(Nahl, 16/96), “Habibim, sen şimdilik güzel bir sabır ile katlan.”(Meâriç,70/5), “Andolsun sizi biraz korku, biraz açlık, biraz da mal, can ve mahsullerden yana eksiltmeyle imtihan edeceğiz. Sabredenleri müjdele.”(Bakara, 2/155), “O hâlde Habibim, azim sahipleri olan peygamberlerin sabrettikleri gibi sende sabret.”(Ahkâf, 46/35)

Peygamber Efendimiz (S.A.V.) pek çok hadis-i şeriflerinde bu konuya temas etmiş, bu konuda ümmetinin uyanık olmasını istemiştir. “Sabır, ilk şok anındadır.” derken yaşanan olaylarda ilk tepkinin sabrı bozacak hareketler olmasından sakındırmıştır. Hz. Ali (r.a.): “İmanda sabır, cesetteki baş hükmündedir.” demiştir. Başsız cesedin hiçbir önemi olmayacağı gibi sabırsız imanında değeri olmaz.²⁷⁵

İbrahim Havvâs; “Sabır, kitap ve sünnet’in hükümleri karşısında gösterilen sebattır.”²⁷⁶ der. Bostanzâde Yahya Efendi, Mir’atü’l- Ahlâk eserinde sabrı; kalp bakırını cevahire dönüştüren halis ayar altına ve kibrî-i ahmere benzetir. Sabır her ne kadar acı ve müşkül bir iş olsa da, neticede perişan gönülleri rahatlatıp feraha kavuşturur, koyu karanlık gecelerden murat sabahının nurlarına eriştirir ve sabredenlerin kulağına, “Ey nefis, muradın hâsıl olmuştur.” nidasını ulaştırır.²⁷⁷

Âlimlere göre üç çeşit sabır vardır: Birincisi, Allah’ın emirleri yerine getirmede sabır, İkincisi, günahlardan kaçınmada sabır, üçüncüsü ise, hayatta karşılaşılan zorluklara sabır. Sabrı ayrıca abidlerin ve âşıkların sabrı olmak üzere iki kısma ayırmışlardır. Âbidlerin sabrının en güzel şekli, şikâyetle bulunmamak yani şikâyeti terk etmektir. Âşıkların sabrının en güzel şekli de Hakk’a ulaşmanın çabuklaşması için sabrın terk edilmesidir. O hâlde abidde sabır şarttır, âşığın vuslattan sonra sabra ihtiyacı yoktur.²⁷⁸

²⁷⁵Selçuk Eraydın, age, s. 165.

²⁷⁶age, s. 165.

²⁷⁷Nurgül Sucu, “Bostanzâde Yahya Efendi’nin Mir’atü’l-Ahlâk’ında Geçen Hikayelerin Günümüzde Okunup Anlaşılmasına Dâir Bir Değerlendirme”, *Dinî Ve Felsefî Metinler Yirmibirinci Yüzyılda Yeniden Okuma, Anlama Ve Algılama*, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İstanbul 2012, C.1 s. 290.

²⁷⁸age, s. 166.

Sabır hem dünyaya rağbet edenlere, hem de ahireti isteyenlere lazım olan mühim bir vasıftır. Zira dünyada sabır ile murada erişmek kolaydır. Ahirette ise sabır ile ecir ve mükâfat mukarrerdir. Kötü huylu nefsin dünyadaki maksadı çoğunlukla rahat yaşam, türlü nimetlere ulaşmak, yüce bir makam ve çok maldan ibarettir. İnsan bu işler için dahi sabretmek zorundadır. İnsanın yaratılışı aceleye meyyal olduğundan teenni ve tehir çoğu zaman zor ve sıkıntılı görünür. Bu durumda vesveseyi def edip sabır yoluna gitmek, acele ile ortaya çıkacak olan hatalardan ve beğenilmeyen işlerden sakınmak gerekir.²⁷⁹ Bir Ben Vardır Benden İçeri romanında Yûnus Emre hem iş bulup hem de tekkedeki görevlerini aksatmamak için Hızır Ağa denilen huysuz birinin yanında marangozluğa başlar. Hızır Ağa kendisinden bir kerevet ister ancak Yûnus Emre'nin yaptığı hiçbir kereveti beğenmez. Yûnus Emre ise tam bir sabırla tahammül gösterip yenilerini yapmaya başlardı. Sabretmenin acı yanı zor olması kadar sonrasındaki bıraktığı lezzeti mutlaka vardır. Yûnus Emre, sabırla alakalı şu hadiseyi yaşar: *"Yûnus sabırla bir koltuk yapmaya başladı. 'Tahtaları ziyan ediyorsun.' teranesi yeniden başladı. Çoktan beri uyumakta olan nefis ayaklandı; dır dır konuşmaya başladı, diyordu ki, 'Kaldır koltuğu adamın başına çal.' Gönül diyordu ki, 'Sana, sabrını denemek için fırsattır bu Hızır.' Tapduk seni sınavdan geçmeye gönderdi ya... Hızır'da yetiştirdi işte."*²⁸⁰ Yûnus Emre bu olay karşısında dervişane bir sabır gösterir. Hızır Ağa yaptığı iş karşılığında hiç para vermez ama yaptığı son kerevet işçiliğinden bahsedilmesine vesile olur. Yûnus Emre sabrı neticesinde marangozluğunun kabiliyeti tüm köyde duyulur.

Bukağı romanında Mehmed yani Niyâzi-i Mısırî gençlik yıllarında seyr u sülûk adına yaptığı yolculuklarda zaman zaman sabrını dağıttığı görülmektedir. Şeyhini bulma aşkı onda bu sabır dağınıklığına sebep olup bir iç muhasebeyle sabrını tekrar kontrol altına almaya çalışmıştır. *"Gönlümdeki şu devamlı arama arzusu, tükenecek mi, artık tamam diyebilecek miyim? Böyle sorular beynini oyuyordu. O zaman içindeki ses, susuyor ve sükûtu ile sanki, 'Sabret diyordu.' Sabır, Mehmed'in pek*

²⁷⁹ Nurgül Sucu, a.g.m., s.290.

²⁸⁰ Emine İşinsu. *Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri*, s. 246.

beceremediği bir iş idi fakat beklemeye mecbur olunca, başka ne yapsındı. Mecburdu sabretmeye, bu mecburiyetten dolayı hakiki bir sabır içinde olamayacağını biliyor ‘O Sevgili’, diyordu ‘Herhâlde hoşlanmaz bu çeşit sabırdan.’ Sabır demek teslimiyet demektir ve Mehmed tam teslimiyet içinde değildi.”²⁸¹ Mehmed mizacen öfkeli bir genç iken zamanla girdiği halvetlerle bu yönünü yumuşatmaya çalışmıştır. Ancak öfke zaman zaman sabrını bozmakta, ona bir takım iç çekişmeler yaşatmaktadır. Gönül ise O’na her zaman sabrı tavsiye ederek doğru yolu bulmasına yardımcı olmuştur. *“İçindeki küçük ses: ‘Sen de çok sabırsızmışsın’ dedi. En sonunda, ‘Oysa sabır, yolcunun değişmeyen tek arkadaşıdır!’, ‘Yine haklı çıkmaya çalışıyorsun gönül,’ dedi Mehmed, ‘Sen içimde canlı durdukça yolum bana ağır gelmez... Lâkin sen kımıldamadıkça, öyle taşlaştıkça, benden sabır bekleme! Çünkü yolcunun yol arkadaşı, önce canlı bir gönül, sonra sabırdır!’”²⁸²* Buna rağmen Mehmed’in sabırla imtihanı bitmemektedir. Gördüğü rüya üzerine Şeyhi Sinan Ümmi’yi bulmak için yollara düşür ve yine acele eder ve söyle bir iç muhasebe geçirir. *“İstanbul’daki halvette ona gelen o yumuşak, sevecen, hoşgörülü, düzgün hâl sanki çözülüyordu üzerinden, bir dağınıklık var gibiydi içinde. En güzel göstergelerinden biri de sabrını kaybetmemiş olmasıydı, kırk günlük halvete artık gücü yoktu. Sabırsızdı... bir an önce o ince uzun parmaklı eli öpmek istiyordu.”²⁸³*

Sabır romanlarda birer imtihan unsuru olarak çıkmaktadır. Bu imtihanı geçebilmek için sabır göstermek, kahramanlarımızı ileride hikmetini göreceği birçok güzelliklere kapı açmaktadır. Mehmed yol boyu imtihanlara tabi tutulmakta, girdiği her ortamda gönül de çevresindeki dervişler de sabır tavsiyesi etmektedir. *“Tekkeden çıkıp hana doğru ilerlerken, bunları düşünüyor, Mehmed Efendi’nin davranışına bir anlam veremiyordu. Gönülde sanki ‘Sabır’ der gibi susmuştu; ne ‘bu Odur’ diyor, ne de ‘o değildir’. En sonunda, ‘belki bir süre denemek istiyor beni’ diye karar verdi. ...Gül Ahmed, ‘Vardır şeyhimin bir hikmeti bu yaptığı işte, sakın sorma; sabır çok önemlidir onun için dediklerini yap yeter.’ diyordu. ‘Elbet anlayacaksın bu hikmeti,*

²⁸¹ Emine Işın, *Bukağı*, s. 103.

²⁸² a.g.e., s. 134.

²⁸³ a.g.e., s. 153.

*mamañih sadece bir sabır imtihanı da olabilir.’ Mısrî, ‘Dört yıldır yollarda Bursa’da şeyhimi aramaktayım daha ne sabır imtihanı’ diye düşünüyor fakat Gül Ahmed’e bunu söyleyemiyordu.’*²⁸⁴

Hacı Bayram romanında Numan, mürşidi Hamid Efendi’ye intisap ettikten sonra heyecanından aceleci davranır. Hamid Efendi sohbetlerin birinde sabrın öneminden bahseder ve Hacı Bayrâm-ı Velî’nin yüzüne hiç bakmasa bile o konuşulanları üzerine alır ve bunu dervişlerden Şerif Efendi ile paylaşır: “‘Yolumuzda adettir senin anlayacağın,’ dedi, ‘Kalabalık içerisinde birisinin kusurundan bahsedersen, onun yüzüne bakmazsın ki, başkaları anlamasın, dikkat edersen sultanımız kusurlardan bahsettiği zaman kimsenin yüzüne bakmaz.’ dedi ve Numan ‘O hâlde alınmakta haklıyım.’ dedi. ‘Ha şunu bileydin. Senin anlayacağın sabır her Müslüman için, özellikle biz yolcular için birinci şarttır. Sen ki bir âlim adamsın o bilimleri öğreninceye kadar nasıl sabrettinse öyle et.’”²⁸⁵ Hacı Bayrâm-ı Velî, bütün dervişlerle ahbaplık kurup yolculuk hâllerini öğrenmeye çalışmaktadır. Çünkü Hacı Bayrâm-ı Velî şimdiye kadar duymadığı bir haz almış, heyecan içinde ulaşabileceği son noktaya kadar ulaşmak istiyordu. Şerif Derviş, hayırlı işlerin çok manileri olduğuna inanarak, onu yolundan alıkoyabilecek engellerden sakındırmak ister ve ona hitaben “Bu yolda herkesin hâli kendine, dedi, senin anlayacağın, her derviş kendi yeteneğine, kendi derinliğine, gönlüne bilhassa mizacına göre bir şeyler yaşar işte. Bu yüzden onda cezbe var, bende yok, efendim o, söyle böyle rüyalar görüyor, ben görmüyorum, şeyhim şuna tebessüm etti, bana etmedi, işte falan filan üzölme, sen sabrı kazanmaya bak, bütün mesele bu. Benim yaptığım da bu. Hâller geçer gider ama sabır kalıcıdır, mizacına dâhil olur, yer eder insanda.”²⁸⁶ Sabrın önemine de işaret eden derviş fitne fesada muhâl olabilecek davranışlardan da uzak durmasını Hacı Bayrâm-ı Velî’ye nasihat eder. Nitekim tasavvuf yolu uzun bir menzilden ibarettir. Derin suları olan, erenleri bağrında yetiştiren mümbit bir toprak gibi sabırla sekinetle ve baştan başa edeple kendisine gelenleri büyütür ve bir çınara dönüştürür.

²⁸⁴ a.g.e., s. 158-159.

²⁸⁵ Emine Işın, *Hacı Bayrâm*, İstanbul 2016, s. 225-226.

²⁸⁶ a.g.e., s. 159.

Hacı Bektaş romanında yazar birçok konuyu sohbetler üzerinden işleyerek okuyucusuna sunar. Sabır zor bir hâldir ancak dervişin yolunda müjdelere vabeste olabilmesi için olmazsa olmazdır. Yolun imtihanlarına karşı sabır ayetlerde de geçen hâliyle neticesi hayırdır. Acele etmenin sabrı zedelediği, dervişin ulaşacağı menzilde ona engel teşkil edeceği aşıkardır. Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî'nin yaptığı sohbetlerde halktan gelenler sorular soruyor o da ayetlerle cevap veriyordu. Bu sorular arasında köylü bir genç sabrın önemini sorar ve Hünkâr şöyle cevap verir: “ *Kuran der ki; ‘Sabretmeniz sizin için daha hayırlıdır, Allah çok affedici, çok merhametlidir.’ Yine Kuran der ki, ‘Sana vahyedilene uy ve Allah hükmünü verinceye kadar sabret. O, hâkimlerin en hayırlısıdır.’ O; Peygamber’ine bile der ki, ‘ O hâlde sabret. Kuşkun olmasın ki Allah’ın vaadi haktır.’ ve ‘ Artık Resullerin, azim sahiplerinin olanların sabrettiği gibi sabret, o inkârcılar için acele etme.’ ve yine der ki, ‘ Sabredip bağışlayan bilsin ki bu, işlerin en zorlularındandır.’ Bu ayetler hemen aklıma geliverenler, görüyorsunuz ki sabretmek Yüce Allah’ın biz insanlara bir tavsiyesidir, sabretmek olgun insanların tutumudur. Olgun insanın yaşı olmaz, insan Rıdvan gibi genç de olabilir, benim gibi yaşlı biri de fark etmez, sabredebilmelidir. Bir de unutmayınız ki Yüce Çalap Tanrı, insana taşıyamayacağı yükü vermez. Başladığını bitirmek, inanmak, sığınmak, güvenmek, saklamak; sabırla beklemekle olur, olgunlaşır. Sizler müritlerim, dostlarım, arkadaşlarım siz sabredicilerden olunuz. Her şey hayrınızdır, size kötü gibi görünen, bazen hayrınızdır ki bilmezsiniz, sabrederek bekleyiniz. Velhasıl-ı kelâm, sabretmek biz insanlardan, bize hesapsız sevap vermek ise Yüce Tanrı’dandır.*”²⁸⁷ Meyveler bile sabırla olgunlaşır kaldı ki bir eren ya da bir derviş sabırla mana âlemlerini ve tasavvuf makamlarını aşmamış olsun.

Gerçek tarihle kurgulanan bu eserlerde birbirlerini teyit eden olaylara da rastlamaktayız. Yûnus Emre’nin Hacı Bektâş’la tanışma anı iki romanda da kahramanların dilinden anlatılmaktadır. Bununla alakalı *Hacı Bektaş* romanında Yûnus Emre’nin tekkenin kapısından ayrılmayıp Hacı Bektâş’ı beklemesi de sabrın

²⁸⁷ Emine Işınsoy, *Hacı Bektâş*, s. 119-120.

bir başka yönüdür. Hacı Bektâş, Yûnus Emre'yi Tapduk Emre'ye göndermesi üzerine Kadıncık'a şöyle demiştir: *“Tapduk Emre'ye göndereceğim; onun müridi olabilmek için, önce sabrı bilmesi gerek. Bilirsin Emre'yi; ne kadar önem verir sabra, bu yolda sabır onun da geç öğrendiği bir şeydi, lakin öğrendi. Yûnus Emre'de öğrenecek elbet.”*²⁸⁸

Birer sabır kahramanı olan bu mürşitler, bizlere hayatlarıyla çok önemli nasihatlerde bulunmaktadırlar. Romanlarda sabır konusu genişlemesine işlenerek detaylı bilgi verilmiştir. Özellikle müridin sabrı seyr ü sülûkün tamamlanması açısından oldukça önemlidir. Bu öneme binaen yazar bu konuda üzerine düşeni yapmış, okuruna, hayatın öğretilerini tasavvuf penceresinden en güzel hâliyle sunmuştur.

4.1.10. Tevekkül

Tevekkül; güvenme, bel bağlama, Allah'ın katında olana güvenip her hâlûkârda yalnız Allah'a sığınmak, kalbin Hakk'a itimadı anlamlarına gelmektedir.²⁸⁹

Tasavvuf, kulun yaradılış amacına en uygun hayatı seçmesini ve ona ulaşmanın yollarını aramasını arzular. Bu gayenin en şerefli marifetullahtır. İnsanın bu makama ulaşmasına sebep olan yollardan biri ve önemlisi Allah'a tevekkül ve O'ndan yardım dilemektir.²⁹⁰

Kur'ân-ı Kerîm bu konuda şöyle buyurmuştur: *“Ey Rabbimiz! Ancak sana tevekkül ettik, Sana ibadete koyulduk ve dönüş yalnız sanadır.”*(Mümtehine, 60/4), *“... Ve müminler Allah'a tevekkül etmelidir.”* (İbrahim, 14/11), *“...Kim Allah'a tevekkül ederse O, ona yeter.”* (Talâk, 65/3) Ayetlerde geçtiği gibi tevekkülün önemi kul için oldukça mühimdir. Cenab-ı Hakk müminlerin bu konuda hassas olmasını emretmiştir.

²⁸⁸ a.g.e., s. 154.

²⁸⁹ Süleyman Uludağ, a.g.e., s. 351.

²⁹⁰ Selçuk Eraydın, a.g.e., s. 166.

Ömer İbn Hattab (r.a.) demiştir ki: Resulullah'ı (S.A.V.) şöyle buyururken işittim: “Eğer siz Allah’a hakkıyla tevekkül etseniz, sizi, sabah yuvasından aç ayrılıp, akşam tok olarak dönen kuşların beslendiği gibi rızıklandırır.”²⁹¹

İbn Mesud’un (r.a.) rivayetine göre Peygamber Efendimiz (S.A.V) başka bir hadis-i şerifte şöyle buyurmuştur: “Miraç’ta ümmetler bana gösterildi; ümmetimin ovaları ve dağları doldurdıklarını gördüm. Çocukları ve durumları hoşuma gitti. ‘Razı oldun mu?’ diye soruldu bana. Ben de ‘Evet razıyım.’ dedim. Bana ‘Bunlardan yetmiş bin kişi hesapsız cennete girecek.’ denildi. Onlar kimlerdi diye soranlara cevaben ‘ Bunlar; dağlamayanlar, şum tutmayanlar, efsun ettirmeyip Rabb’lerine tevekkül edenlerdi.’ ”²⁹²

Tevekkül ve teslimiyette Sehr Bin Abdullah (r.a.) ‘Gassalın elindeki meyyit’ gibi olmamız gerekir diyerek bu konuda hassas olmamız gerektiğini vurgulamaktadır. Rabbimiz bize akıl nimetini verirken bunları da düşünelim diye Kur’ân-ı Kerîm’de on üç ayrı ayette “Hâla Akletmeyecek misiniz?”, diye uyarıda bulunmuştur.²⁹³

Peygamber Efendimiz (S.A.V.) yine bir hadis-i şeriflerinde; “ Deveni Bağla, tevekkül et.”²⁹⁴ buyurmuştur. Bu çok müşahhas bir örnektir insanoğlu için. İnsanlar acele edip sabrın dağıtıldığı konularda tam tevekkül etmeyi öğrenmiş olsa insân-ı kâmil olma yolunda çok yol kat etmiş olur.

Tasavvuf dünyasında tevekkül ve teslimiyet birlikte anılmıştır. Çünkü teslim tevekkülü de beraberinde getirmiştir. Niyâzî-i Mısırî, iaşesini karşılamak için mum yapmayı meslek edinmiştir. Çünkü o, bir lokma bir hırka esasına dayanarak yaşamaya gayret göstermiştir. Sokaklarda mum satıp dolaşmakta olduğu bir günde

²⁹¹ Ali Budak, Ömer Çetinkaya, a.g.e., s. 43.

²⁹² Ahmet Serdaroglu, a.g.e., s. 448.

²⁹³ Kenan Ersoy, “Kuran’da Akıl ve Akletme Sorumluluğumuz”,
<<http://www.haksozhaber.net/kuranda-akil-ve-akletme-sorumlulugumuz-36945h.htm>>
(E.T:22.03.2017)

²⁹⁴ Mehmet Dikmen, 1001 Hadis, İstanbul 2005, s. 150.

Kadıızâdeliler'in propagandası sebebiyle halkın kötü muamelesiyle karşılaşmıştır. O ise bütün bunlara rağmen doğru bildiğinden vazgeçmeyip Rabb'ine teslim olmuş ve hayatına devam etmiştir. Bu kötü propagandaların mükâfatını daha çok tanınıp sevinerek almıştır. Buna örnek olarak: “ *Kadıızâdeliler'in olumsuz propagandaları, halkın onu tanıyıp sevmesine neden olmuş, fakat bir yandan da bu kadar sevilmesi, düşmanlarını arttırmıştır. Bazen sokaklarda büyüklerin kışkırttığı çocuklar arkasına takılıyor, 'Tahta tepenler, düdük çalanlar' diye bağırıyolar, bazen de taş atıyorlardı. Mısırî, böyle sevmekle, nefret edilmek arasında bir yerlerde, bildiğinden ve yaptıklarından şaşmadan, yürümeye devam ediyordu.* ”²⁹⁵ Teslimiyet tevekkülün anahtarıdır. Derviş bu anahtarla tevekkül makamlarını aşar, başına gelen her şeye teslim ve tevekkül nazarıyla bakar. Tevekkül dervişi saadet-i dareyne ulaştırır. Çünkü er kişi bilir ki hayır da şer de Allah'tandır. Bu bilme dünya hayatı adına başına ne gelirse gelsin her sıkıntıyı lütufla karşılamasına vesile olur. Mısırî'nin teslimiyete dair değindiği şu sözlerde önemlidir: “*Kıyametin ne zaman kopacağı bilinmez, hemen şimdi de kopabilir, bir sene sonra yahut 1000 sene sonra da kopabilir. İşte siz o vakte kadar O'nun doğru yolunu seçmiş, doğruyu bulmuş, teslim olmuşsanız, işte o günde gerçekten hayırla örtülü olursunuz. Yasin Sûresi, elli beş ve elli altıda, şöyle söyler yaratan: 'O gün cennet halkı bir uğraş içinde eğlenip ferahlamaktadır. Kendileri ve eşleri, gölgeliklerde koltuklar üzerinde yasanmışlardır.'* Şimdi sizler, o güne ve o günü Yaratan'a şükredip teslim olunuz. Her an Yüce Mevlâ ile olunuz, çünkü O her an sizinledir.”²⁹⁶

Hacı Bayrâm-ı Velî ise müderris olmak isteyip ailesinden uzakta medreseye devam etmek ister. Ancak anne ve babasının vereceği tepkiden korkar yine de söylemeye karar verdiği bir gün, annesi şu tepkiyi vererek evladını Allah'a emanet eder. Teslimiyetin bir başka budunu anne kalbinden şöyle görmekteyiz: “ *Biliyorum*

²⁹⁵ Emine Işınsoy, *Bukağı*, s. 222.

²⁹⁶ a.g.e., s. 228.

biliyorum, Allah yardımcın olsun oğlum var git istediğini ol, ister velî ol ister hoca, bana düşen, böyle yükselmek isteyen oğul verdiği için Allah'a şükretmek."²⁹⁷

Hacı Bektâş-ı Velî sohbetlerinden birinde tövbeden bahseder. Halk öyle etkilenir ki hepsi başını önüne eğip derin düşüncelere dalmıştır. Günahın ağır yükü boyun büktürmüştür halka. Onların bu hâllerine havf ve reca dengesi ancak derman olabilir. Hacı Bektâş-ı Velî ise bu hâllerine karşılık; “ *Ey müminler; şimdi tevekkülle özre önem verin ki hatalarınız az yüzleriniz ak olsun. Her zaman af dilemek sizden, kabul etmek Yüce Allah'tandır. Unutmayın, Kitap'ta söylendiği gibi, ' Tevekkül eden kimseye Allah yeter. '* ”²⁹⁸ demiştir.

Romanlarda karşımıza çıkan kahramanların her biri mürşit, eren olduğu için seyr ü sülûke başlamadan evvel geride ne varsa Allah'a emanet edip tevekkülü zirvelerde yaşayarak yollara düşmüşlerdir. Tevekkül ve teslimiyeti birer yol azığı yaparak her daim bu nimetin kıymetini bilmiş, Hak katında karşılığını fazlasıyla almışlardır.

4.1.11. Mürit-Mürşit Bağı

Mürit, ıstılahta kalbini Cenab-ı Hakk'dan gayri her şeyden öldürmüş sadece O'nu arzulayan, O'na müştak dünyanın süsünden, debdebe ve ihtişamından yüz çevirmiş yani masivaya önem vermeyen bir kimse olarak tabir edilmiştir. Gerçek mürit yüzünü Hakk'a yönelten ve O'na ulaşmak için tarikat disiplinine uyan mürşidine bağlı bir vasfa sahip olmalıdır.²⁹⁹

Mürit olacak kişi şeyhine intisap edip, onun göstereceği yolda milim değiştirmeden yürümek, son bahar rüzgârının önündeki yaprak gibi nereye savurursa o tarafa gitmektir. Mürit bir hamur ise şeyh ona mizacına göre şekil veren ustadır. Ta ki hilafetini alıp gideceği yerlerde neş ü nemalara imkân sağlasın. Mürit edebini her daim muhafaza ederek, mürşidinin gösterdiği yolda ilim talep ederek nefsinin terbiye etmesini bilmelidir.

²⁹⁷ Emine Işınsoy, *Hacı Bayrâm*, s. 50.

²⁹⁸ Emine Işınsoy, *Hacı Bektâş*, s. 118.

²⁹⁹ Selçuk Eraydın, a.g.e., s. 114.

Mürit, mürşidini çok sevmelidir. Bu sevgi dünyalık tüm sevgilerden müstesna olmalı ki Hakk yolunda ihlâsla ve sadakatle ilerleyebilsin. Başka türlü kalbinin başka şeyhlere kayması ya da başkalarıyla kıyaslaması kendisine hem bir şefkat tokatı olur hem de fitne fesada muhâl verdirir. Mürit kalbinin mutmain olduğu şeyhini bulana kadar arayışına devam eder.

Mürşit, irşateden doğru yolu gösteren rehber, gafletten uyandıran tarikat pirîdir. Peygamber Efendimiz'e (S.A.V.) "Mürşid-i a'zam" ismi de verilmiştir.³⁰⁰ Tasavvufta esas olan gerçek şeyhin, "Kitap ve sünnet ilmine" vakıfiyeti tam, güzel sıfatlarla muttasıf, üstün ahlâk sahibi, dünya ve mevki hırısından uzak olmalıdır. Tarikat şeyhi, manevi bir silsile ile Peygamber Efendimiz (S.A.V.)' e bağlıdır. Şeyhin Kur'ân-ı Kerîm'in bendesi ve Peygamber (S.A.V.) yolunun toprağı olması, az yemeyi, az uyumayı, az konuşmayı ihtiyar ederek namaz, oruç, hac ve zekât gibi ibadetlere düşkün olup her an Allah'ı tefekkür ve tezekkür etmesi özellikleri arasındadır.³⁰¹

Kısaca mürşit insân-ı kâmilidir. Allah Teâlâ tarafından seçilmiş etrafında nurdan meşaleler yakacak müritler yetiştirmekle görevli kişilerdir. Birer hikmet insanı olup derecesine göre imtihana tabi tutulan ve aynı zamanda müritlerini hikmetini anlasınlar diye imtihan eden zattır. Halk içinde Hakk'la beraber olan İslâmiyetin yayılmasında manevi önderlerdir.

Romanlarda mürit-mürşit bağı adeta manevi bir doygunluğa erme okulu gibi karşımıza çıkmaktadır. Yûnus Emre şeyhi Tapduk Emre'ye intisap ettikten sonra dervişlerden Yağmur Ali, Yûnus Emre'yi yolun amacı hakkında bilgilendirir ve mürşidin görevinden bahsederken mürşide olan teslimiyetin önemi hakkında da önemli bilgiler verir: "... İstek çok şiddetlidir, öyle ki onun etkisiyle bize nasip olan mürşidi bulur, ona mürit oluruz. Allah'ın izniyle artık sorumluluğumuz ona aittir ve o mürşit bizi kendi mizacımıza göre yetiştirir, içimizi ve sonra nasipse O'na ulaştırır. "

³⁰² Tasavvuf kültüründe parça bütün ilişkisi vahdet-i vücud dışında mürit-mürşit

³⁰⁰ a.g.e., s. 117.

³⁰¹ a.g.e., s. 118.

³⁰² Emine Işın, *Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri*, s. 162.

bağına da işaret etmektedir. Mürit-mürşit bağında bütünleşme önemlidir. Yûnus Emre'nin meşhur şiiri “Dolabı” dinledikten sonra Yağmur Ali şöyle der: “*Dolapla tam bir bütünleşme, dedi Yağmur Ali hayran hayran... İşte aradığım bu, bu bütünlük! Yalnız benim değil burada herkesin aradığı bu... Hazret’le bütünleşme bin bir nurlu Muhammed’le bütünleşme ve işte nihayet Yaratan’la bütünleşme!... Senin işin kolay olacak Yûnus Emre bu yetenek varken sende.*”³⁰³

Yûnus Emre şeyhi tarafından azarlandığında biran hikmetini anlayamayıp nefsanî düşünür. Çünkü kolay değildir bir yetişkin için çocuk gibi azarlanmak, hele bu Yûnus gibi köyünde örnek gösterilen, şiirleriyle herkesin beğenisini kazanan biri için hiç kolay olmamıştır. Hâlbuki şeyhin azarı mürit için bir terbiye metodu, bir nefis imtihanıdır. Arkadaşı Bodur Musa bunu anlayıp şu tavsiyede bulunur: “*Ay şu kadarcık şeyi anlamadın mı daha, bu azar sana değil nefsine idi... Nefis arınmasından bahsetti uzun uzun hatırlamıyor musun? Zaten bilmez misin, bilmezsin tabii! Çok ders alman gerek daha, çok! Neyse Şeyh’in azarı, celâl ile terbiyedir, yani Allah’ın Celâl’i ile, ki dervişe erken yol aldırır, hatta şöyle bir tabir vardır aramızda; ‘Kime azar ona nazar’...*”³⁰⁴Yûnus Emre gönül ve sevgi insanı olduğunu her fırsatta sevenlerine hissettirmiştir. Onun gözünün nuru, mihmandarı kilidinin anahtarı Tapduk Emre’ye duyduğu sevgi, mürşidi sevmenin önemini başka bir şekilde anlatmanın ifadesidir. Yûnus Emre’den dökülen şu sözler bu duyguyu şöyle anlatmaktadır: “*Ey benim canımın içi sevgilim... Diye içinden Tapduk’a seslendi Yûnus. Acaba sen böyle mi erdin? Söyle, söyle ki, bende senin adımlarını izleyeyim, sen hocasın, ben ise bir kul... Sen rehbersin, ben seni takip eden... Sen ermişsin, ben ise daha bir derviş bile olamadım. Allah’ın izniyle bana yardım et; nefsimi yakıp kül etmeyi, o küllerden tıpkı bir kaknüs gibi yeniden doğmama, bir safiyye olup çıkmama yardım et...*”³⁰⁵Yûnus Emre’nin şiir dünyasında tasavvufun etkisi hissedilmektedir. Tasavvuf unsurlarından kalp, aşk, nefis, zikir, halvet, sohbet, mürşide duyulan derin sevgi ve daha birçok konu şiirlerinde ustaca işlenmiştir. Dörtlükler ve beyitler

³⁰³ a.g.e., s. 160.

³⁰⁴ a.g.e., s. 145.

³⁰⁵ a.g.e., s. 178.

hâlinde söylediği şiirler genellikle yarım kafiye şeklinde yazılmıştır. Sadelikten yana olup halkın anlayacağı şekilde yazılan şiirleri bu yalınlığından dolayı halk arasında hızlı yayılmasına vesile olmuştur. Aşağıdaki şiirinde de bunu görmekteyiz. Yûnus Emre şeyhine duyduğu aşkı bir şiirinde şöyle anlatmıştır:

*Benim gözüüm gönlüm aşktan doludur,
Dilim söyler yâri, yüzüm suludur.*

*Öd ağacı gibi yanar vücudum,
Tütünüm göklere seher yelidir.*

*Senin aşkın deniz, ben bir balıcak,
Balık sudan çıka, hemen ölüdür.*

*Okurum Şâh'ımı kendi dilimce,
Şâh'im aydur bana, her-dem geli dur.*

*Seni sevenlerin olur mu aklı,
Bir dem uslu ise, bir dem delidir.*

*Yûnus sen, Tapduk'a kılğıl dualar,
Âşıklar meydanı arştan uludur.³⁰⁶*

Bukağı romanında ise Niyâzî-i Mısırî içindeki arayış aşkı ile pek çok şeyhe intisap etmiş, hepsinde birer birer düğümlerini çözmeye çalışmıştır. Kahire'de Kâdirî tarikatına bağlı Şeyh Mehmed Efendi'ye biat eder. Şeyh Mehmed Efendi müridi olan Mısırî'yi bir hamur gibi şekillendirir, pürüzlerini düzeltir ve ona Kâdirî tarikatının erkanını öğretir. Ona kattığı manevi hazlardan eserde şöyle bahsedilir: “ Üç yıldan ve üç halvetten sonra Şeyh Mehmed Efendi; Mehmed'in öfkesini tam alamadıysa da, onun nefsinin bazı kötü huylardan temizlenmesini sağladı, yolunda ona çok yardımcı oldu, ileri adımlar attırdı ki kendisi 'Sıfatlar Tevhidi'nde bir zattı, öğrencisini sıfatlar birliğine ulaştırdı. Onun kalbinde bulunan ve kendisinin bile farkında

³⁰⁶ a.g.e., s. 279.

olmadığı; kin, gıybet, haksızlık, aldatma, haset, kibir, riya gibi kötü duyguları çıkartıp, emmare nefisten, mutmaine nefis aşamasına getirip, güzel sıfatlarla bezedi. Mehmed, Derviş Ağa'sına şöyle yazıyordu ‘ Ona üç yıldır hizmet ediyorum ve onu Kâdirî tarikatında kâmil bir şeyh olarak buldum. Allah’a hamdolsun, ona hizmet sayesinde muradıma nail oldum.’³⁰⁷ Şeyh Mehmed Efendi kendi mizacına göre müridine şekil verirken tasavvuf adabına göre bir şeyhin yapması gereken görevleri hakkıyla yerine getirmektedir. Bir mürşit her zaman bir rehber olduğunun farkında olup müridini yerine geçebilecek bir halife kıvamına kadar bu rehberliği yerine getirir.

Halvetî tarikatında rüyaların önemli bir yeri vardır. Zaten rüyalar nübüvvetin kırk parçasından bir parçadır. Niyâzî-i Mısırî gördüğü rüyalar ışığında Anadolu’ya ulaşır ve şeyhini burada aramaya başlar ve içinden şöyle der: “ ‘Rabb’im ulaştır artık beni şeyhime; içim çok yoruldu, çok!’ Biliyordu o zatın yüzüne bir bakınca bütün yorgunluğu geçecek! İçinden bir ses; ‘Belki o seni bulur.’ diyordu son zamanlarda. Bunun üzerine Mehmed her uğradığı köyde, şehirde bir mürşit aradığını açık etmeye başladı. Sanki o meçhul zat, onun böyle konuştuğunu işitecek ve kalkıp onu almaya gelecekti! O bilmiyordu ki, içten gelen sesler her zaman yakın geleceğe işaret etmez.’³⁰⁸ Niyâzî-i Mısırî rüyasında gördüğü Şeyh Sinan Ümmî’yi, işaretler üzerine Uşak’ta beklemeye başlar. Niyâzî-i Mısırî için beklenen gün gelmiştir; “ ... Mehmed Efendi eğilip şeyhinin elini eteğini öptü. Bu eli tanıdı Mısırî, büyük ve inceydi, parmakları çok uzundu! O an gönlü; ‘İşte o!’ dedi. Mısırî bayılacak gibi oldu, aşırı bir hareket yapmamak için kendini zor tutuyordu. Sinan Ümmî, Mehmed Efendi’ye hâl hatır sordu ve birden Mısırî’nin ta içine baktı. Mısırî sandı ki, gözlerinden geçip, gönlüne indi bu bakışlar... Ve yine gülümseyerek Sinan Ümmî, Mehmed Efendi’ye döndü.’ Senin hizmetinde Mısırî Mehmed Efendi diye bir derviş varmış, öyle mi?’ diye sordu. Mehmed Efendi: ‘Evet Sultanım Hazretleri size teslim için emanetçiyiz.’ Sinan Ümmî bu kez Mısırî’ye döndü, ona hitap etti: ‘Bursa’daki medresede, o cuma gecesindeki kalaycı ne kadar şaşılacak bir zat idi, değil mi?’ diye sordu. O zaman

³⁰⁷ Emine Işınsoy, *Bukağı*, s. 115-116.

³⁰⁸ a.g.e., s. 159.

Mısırî kendisini tutamayıp, öne doğru bir hamle yaptı. Çok uzun zamandır hasretini çektiği, o ince büyük eli öptü ve heyecandan âdeta kekeleyerek: ‘Su-Su-sultanım’, dedi, ‘sultanım hoş-hoş gelip sefalar getirdiniz’. Tarih 1647 idi, Mısırî yirmi dokuz yaşındaydı ve yorgun gönlü, o gün huzura ermişti.”³⁰⁹ Tasavvuf yoluna giren kişi için keşf ve keramet hâli durumuna ve makamına göre kişiye perde perde açılır. Keşf ve keramet Allah’ın salih kullarına vermiş olduğu bir ikramdır. Mısırî geçtiği makamların neticesinde ve bunalıp Rabb’ine iltica ettiği durumlarda bu ikramlardan faydalanmış velî bir zattır.

Edep, tasavvufta ve mürit-mürşit ilişkisinde çok önemli bir haslettir. Müridin mürşidini şeksiz ve şüphesiz sevmesi ona tam intisap etmesi önemlidir. Aksi hâlde kalbe gelen en ufak bir inhirafta manevi ikazlarla kendine getirtilir. Bu durum şeyhin üstünlüğünün ispatı değil, müride verilmek istenen tasavvuf terbiyesinin bir başka çeşididir. Mürit konumu itibarıyla artık sıradan bir insan olmadığı gibi sıradan bir insan gibi kalbinden ve aklından geçirdiği düşüncelerinden sorumlu olmaması da söz konusu değildir. Mantiğinden da kurtulması için iç muhasebesini iyi yapan bir mümin tavrı sergilemelidir. Bu iç muhasebe ile ince ince düşünerek mana kapılarını zorlayabilir ve ulaşacağı makamlara ulaşabilir. “*Mısırî, mürşidinin düşüncesini okuduğunu, kendisine Fatîha’yı unutturduğunu ve sonra yardım ettiğini anlamıştır. Çok fazla mahcup oldu, ne yapacağını bilemedi. Şeyhinin odasının kapısında bir hayli gezindi, durdu, bekledi. Nihayet bir cesaret geldi, kapıyı tıklatıp, ‘Hû’ deyip açtı, niyaza durup boyun büktü ve ayak mühürledi. Sinan Ümmî; ‘ Ne istersin oğlum?’ dedi. Mısırî, üzüntüsünden zorla konuşarak ve gözünden yaşlar akarak özür diledi, artık düşüncelerinden de sorumlu olduğunu anladığını, hiç olmazsa bu seferlik kendisini bağışlamasını rica etti. ‘ Evet evladım,’ dedi Sinan Ümmî ‘ Sizler, dervişlerim, düşüncelerinizden de sorumlusunuz bunu hiç unutmamanız lazım gelir. Daima hatırlatın; iyi ve olumlu düşünmeye bakın; içinizi ve beyninizi kontrol edin,*

³⁰⁹ a.g.e., s. 160-161.

Cenâb-ı Hakk, size bu gayreti verir, siz niyet edin ve kendi çabanızla işe başlayın önce”³¹⁰

Mürşidinin kontrolünde yetişen mürit için manevi ikazlar birer yol gösterici uyarı levhası gibidir. Bu uyarılar birer şefkat tokadı gibi mürşide görünen zahiren kötü ama batınında büyük belalardan koruyan bir şefkat hâlidir. Sıradan insanların bu ikazlarla uyarılması düşünülemez çünkü şefkat tokadı, bunun manasını kavrayıp ders alabilecek manen kalbi derinliğe ulaşmış kişilere verilen bir ikramdır. Mısırî tekkede kaldığı günlerde annesinin hastalığını öğrenip tedirgin olmaya başlamıştır. Bir yandan nefsiyle uğraşıp, bir yandan da şeytanın sağdan yaklaşmasına fırsat verdiği bir anda dağda karşısına bir ayı çıkar, ayı ile boğuşmaya başladığında aklına şeyhi gelir. Şeyhi ise himmeti ile hemen imdadına yetişir: “ *Genç adam tükenmeye başlamıştı ki ayı sağ kolunu kaptı, belki koparmak üzereydi, Mısırî’nin aklından şeyhinin himmeti geçti. ‘Himmet Sultan’ım!’ dese yetişir miydi, fakat demeye kalmadan, kelimeler ağzından çıkmadan o anda durdu ayı, genç adam kolunu kurtardı ve ayı dönüp koşa koşa uzaklaşmaya başladı. Genç adam merakla arkasına döndü, gelen şeyhiydi koşup eline vardı; ‘Himmetiniz sayesinde ayı beni bıraktı Efendim,’ dedi.*”³¹¹ Bu hadise mürit-mürşit bağının en belirgin özelliklerindendir. Metafizik gerilim denilen bir hadise niteliği taşıyan olayda şeyhin Allah’ın bir hikmeti üzerine müridin imdadına yetişmesi bir bütünlüğün işaretidir. Mürşitler bu şekilde birçok olayla müritlerinin yollarına gönülden bağlılığını pekiştirir ve hikmete ram olmasına vesile olur.

Tasavvufta amaç ölmeden önce ölmektir. Mürşit müridini bunun için yetiştirir. Bunun güzel bir örneğini Şeyh Sinan Ümmî’de görmekteyiz. Niyâzî-i Mısırî ise teslimiyet sınavından geçmektedir. Mısırî bu düşüncesini şu sözlerle ifade eder: “ *‘Şeyh bir rüzgâr ise, mürit önünde uçuşan bir son bahar yaprağıdır’.* Mısırî bu yola girerken ilk öğrendiği şey de bir müridin şeyhinin elinde ancak ölü yıkayıcısının

³¹⁰ a.g.e., s. 165.

³¹¹ a.g.e., s. 169-170.

elindeki ceset gibi olması lazım geldiği idi.”³¹² Sinan Ümmî’nin Mısır’ye verdiği yüz günlük ceza Elmalî’da halk arasında konuşulmaya başlamış ve birkaç kişi aralarında şu yorumu yapmıştır: “‘Aslında bu iş, şeyh ile mürit arasında bir cilvedir ki, bizim aklımız ermez.’ diyordu. Tekkede Ümmî Sinan ve dervişlerle sık sık görüşen, gönlünü onlara kaptırmış bir hoca dedi ki yalnız: ‘Burada ne ceza vardır ne de azarlama... Şeyh hazretleri ceza vermemiştir ve Mısırî bu hâli bir ceza kabul etmemiştir. Bu onun yetişmesi için ortaya konan, sonu inşallah hayırlı olacak bir çeşit ilahi oyundur.’”³¹³ Mürşitler, peygamberlerin manevi varisleri gibidir. Ehl-i tarik, batini amellerle ilgili manevi hâllere varis olurken, zahidler, dünyayı terk ve aza kanaat ahlâkına, velî ve abdallar ise, peygamberlere has marifet ve kerametlerin bir kısmına varis olmuşlardır.³¹⁴ İşte mürşitler bu sırra binaen müritlerini yetiştirip terbiye ederler ki onlar da birer peygamber varisi olabilsin.

Mürşit ya da şeyh, işinde hekime benzer. Hekim nasıl kendisine başvuran hastayı hastalığına ve bünyesinin gücüne göre tedavi ederse şeyh de kendisine başvuran kimseleri teşhis ve tedavi eder. Düşmanla savaşan askerin stratejisi kumandan tarafından çizildiği gibi, nefis düşmanı ile uğraşan müridin mücadele yolu şeyh tarafından çizilir.³¹⁵ Mürit talep eden, arama aşkıyla yanan, gönlünü diyar diyar gezdirerek mürşidini arayandır. Ancak bunun dışında istisnai bir durumu Hacı Bayrâm-ı Velî’de görmekteyiz: “‘Seni buraya bunun için davet ettim evladım,’ dedi, ‘kimi şeyhini arar, bunun için diyar diyar gezer, kimi mürşit de müridini seçer.’... Şeyh Hamid: ‘Beni benden, Hazreti Pir’e ve Hazreti Pir’den, Cenâb-ı Peygamber’e varıncaya kadar babalığa kabul eyledin mi?’ Hacı Bayrâm’da: ‘Eyledim efendim’ dedi. Şeyh Hamid de: ‘Bende seni evlatlığa kabul eyledim.’ dedi.”³¹⁶

Şeyh arayan kişi, öncelikle bulacağı şeyhin mizacına uygun olup olmadığına fitrî bir bağ kurması açısından dikkat etmesi gerekir. Bu uygunluk tesiri artırır ve

³¹² a.g.e., s. 199-200.

³¹³ a.g.e., s. 202.

³¹⁴ Dilaver Selvi, *Kaynaklarıyla Tasavvuf*, İstanbul 2013, s. 142-144.

³¹⁵ Hasan Kamil Yılmaz, “Şeyh veya Mürşid”, *Altınoluk Dergisi*, Mayıs 1995, S. 111, s. 32.

³¹⁶ Emine Işın, *Hacı Bayrâm*, s. 210-211.

kalbin mutmain olmasıyla doğru şeyhte karar kılmasına vesile olur. Bu fitrî münasebet tam bir bağlılığa ve muhabbete imkân sağlar. Çünkü şeyh ile müridin arasındaki temel şart sevgidir. Mürit, mürşidine ne kadar gönülden bir muhabbetle bağlanırsa o kadar istifadeli bir sülûke vasıl olur.³¹⁷ Şeyh Hamid Efendi, müridi Hacı Bayrâm-ı Velî'ye kendi seyr ü sülûkünü anlatırken şeyhini arayışını da anlatır: “ ... *Ve inanır mısın onun yüzünü görür görmez, 'İşte bu o' dedim, gönlümün kıpırtısı heyecanı duruldu, sanki evime kendi yuvama kavuşmuştum. Elini öptüm, o sıcakta sanki bir serin gölgeliğe gelmişim gibi oldu, ferahladım. Bana; ' Seni bekliyordum evladım,' dedi, ' Mutfakta bulaşık birikti, bir nefes al da, git onları bir yıka.' İşte böyle Hacı Bayrâm derviş, böyle kavuştum gönlümün asıl şeyhiyle, bulaşıkları minnetle yıkadım. Bir daha da vermedi bana o işi, hep başka görevler verdi.*”³¹⁸

Halvette kalan derviş halvet boyu yaşadığı manevi hâlleri yalnızca mürşidine anlatır, mürşit de dinledikleri üzerinden müridine yol yordam gösterir. Bu hâller bazen başka bir mürşide yönlendirme, bazen hilafet alma, bazen de tespihlerinin değişmesiyle neticelenir. Hacı Bayrâm-ı Velî kırk günlük halvetten sonra şeyhiyle adet üzere görüşür ve ondan şu sözleri duyar: “ *Hacı Bayrâm, güzel geçmiş halvetin çok şükür. Bu günden sonra seni halifem kabul ediyorum, istersen hemen icazetnameniverir seni yollarım, Ankara'da kendi tekkeni kurabilirsin.*”³¹⁹ Ve yine günlerden birgün Hacı Bayrâm-ı Velî derviş namzetleriyle görüşürken onların mürşitlerine bağlı olmaları üzerinde konuşur çünkü mürşide bağlılık tasavvufta salikin ulaşacağı noktaya varmasında bir mihenk taşı gibidir. Bu bağlılıkta dervişin nefsanî her şeyden vazgeçmesi ve mürşidine karşı kalbi irtibatı kuvvetlendirmesi mühimdir. Hacı Bayrâm-ı Velî bunun kuralını açıklarken şöyle demiştir: “ *Bunun kuralı diyordu, tıpkı son bahar rüzgârının önünde sürüklenen yaprak gibi olmanızdır. Rüzgar ne yönde eserse essin, siz ona takılacaksınız... Düz mantıkla, mürşidinizin yaptığı veya size yapmanızı söylediği şey, bazen kafanıza ters düşse de, işte burada mantık susacak, siz söyleneni yapacaksınız. Rüzgârın önünde yaprak*

³¹⁷ Hasan Kamil Yılmaz, a.g.m., s. 32.

³¹⁸ a.g.e., s. 271.

³¹⁹ a.g.e., s. 251.

olabilmek içinde size bir formül söyleyeyim; onu seveceksiniz, öyle seveceksiniz ki, bu sevgi gönlünüzü doldurup taşıracak, gözlerinizde yaş olacak. Onu öyle seveceksiniz ki bu sevgi, sizin bütün sevdiklerinizin önüne geçecek. Onu öyle seveceksiniz ki, bu sevgide karşılık beklemeyeceksiniz. Siz bekleseniz de beklemesiniz de, o, evlatlarını sever, çünkü onların Allah tarafından yaratıldığını iyi bilir. Ne demiş Yûnus büyüğümüz ‘ Yaratılanı severim Yaradan’dan ötürü.’ Güzel Allah için seveceksiniz. ”³²⁰

Âlim zatların ileri gelenlerinden olan Akşemseddin’in de Hacı Bayrâm-ı Velî ile yolunun kesiştiğini hatta İstanbul fethi ile alakalı bir müjde verdiğini menkıbelerden bilmekteyiz. Manevi işaretlerle mürşidini bulan Akşemseddin şüphesiz bir sevk-i ilahiyle bu yola girmiştir. Cenab-ı Hakk velî kullarına verdikleri kerametlerle kendisine intisap edecekleri bazen gaybi keşifle gösterebilir. Müridin mürşidi ile karşılaşmasından bir örnek de Hacı Bayrâm romanında şöyle geçmektedir:

“- Sultanım Halep’e gittim.

- Ne için?

Muhammet kolunun yeniyle, terlerini sildi.

- Şöhreti buralara kadar gelmiş bir mürşitten el almak için!... Fakat orada bir rüya gördüm; boynumda zincir vardı, zincirin öbür ucunu siz sultanım tutuyordunuz ve beni kendinize doğru çekiyordunuz!... Uyanınca her şeyi anladım, Halep’ten doğru Ankara’ya döndüm, dergâha uğradım, bana hasatta olduğunuzu söylediler.”³²¹

Akşemseddin isminin kendisine sonradan verilen bir isim olduğunu romandan öğrenmekteyiz. Somuncu Baba’nın Hacı Bayrâm-ı Velî’ a verdiği isim nasıl bir hikmete binaen verilmişse, Akşemseddine verilen ismin hikmeti de romanda Hacı Bayrâm-ı Velî’nin ağzından anlatılmaktadır. Hacı Bayrâm-ı Velî, Muhammed’i (Akşemseddin) sıkı bir riyazete sokup halvete koymuştur. Halvetten çıktıktan sonra

³²⁰ a.g.e., s. 289-290.

³²¹ a.g.e., s. 336.

âdet üzere onunla özel görüşmesini yapar. Muhammed'in manevi olgunluğunu elde ettiğini görüp çok memnun olur ve der ki: “ *Sen nefsinden, insan cinsinin karanlıklarını, lekelerini söküp atmakta güçlük çekmedin, onların karşısında kalmadın ve apak oldun!... Bundan sonra senin adın Akşemseddin olsun.*”³²²

Hacı Bayram romanında Akşemseddin derviş adaylarına mürit-mürşit ilişkisine dair şunları söyler:” *Mürşit ile müridin birlik içinde olması gerekir yani bir müridin nefsini mürşidin nefsine, kalbini onun kalbine, ruhunu onun ruhuna ve sırrını sırrına erdirmesi lazım gelir ki aradaki ikilik gitsin, birlik hâsıl olsun. İkisi tek adam gibi olsunlar. İkisi arasında vahdet çok önemlidir.*”³²³ Tasavvufta fenâfillaha ulaşmanın aşamalarından biri olan fenâ-fiş-şeyhe dair açıklamaların yapıldığı romanda bu konuya dair söylenecek birkaç söz daha ilave etmek gerekirse; fenâ-fiş-şeyh bütün maneviyatını şeyhin manevi şahsiyetinden ve feyzinden almak demektir. Müridin mürşidinde fena olması, yani şeyhinde yok olmasıdır ki mürit her nereye baksa orada şeyhini görmesidir. Bu aşamada olan mürit hâl ve hareketlerine dikkat etmelidir ki diğer aşamalar olan fenâ-fir-resul ve fenâ-fil-lah mertebelerine ulaşabilsin. Bundan dolayı mürit evinde dahi otursa şeyhinin olduğu tarafa ayaklarını uzatmayacak hassasiyette olması, şeyhinin emir ve temayüllerine kıl kadar muhalefet etmemesi bu mertebenin inceliklerindendir. O derecede ki; kendi kendisini arasa, kendi benliğinde şeyhinden başka varlığa rastlamama hâlidir. Bahsettiğimiz bu hâl mürit-mürşit bağının en belirgin özelliğidir ve bir tasavvuf adabıdır.

Hacı Bektaş romanında da mürit-mürşit bağına sıkça rastlamaktayız. Bu ilişki bazen sohbetlerde konu olarak anlatılır bazen de diyaloglar şeklinde karşımıza çıkar. Hacı Bektaş-ı Velî yerleşmek için gittiği köyde evinde misafir olduğu İdris Efendi ve kızı Kadıncık’a bu ilişkiden şöyle bahseder: “ *Bir şeyh veyahut velî diyelim; Yüce Allah’a çok yakın insandır. Tabii O’na yakınlığın sonu yok... ‘ Bu yakınlık ne menem şeydir?’ diye sorma; bu seninle O’nun arasında bir sırdır ki asla açık edilemez, anlatılamaz!.. Mürit ise O’na yaklaşmayı gönlü ve kafasıyla çok isteyendir. Velîsi*

³²² a.g.e., s. 336.

³²³ a.g.e., s. 350.

vasıtasıyla kendisine açılan yolda, dünyaya ait aşırı hatta aşırı olmayan isteklerinden vazgeçerek, yani riyazet yaparak; İslâm'ın güzel ahlâkına uyum sağlayarak ve görev olarak verilen tespihlerini çekerek; düşe kalka yürümeye çalışandır. Bu kimse Velîsine tam anlamıyla teslim olmuş, dolayısıyla Mevlâ'ya teslim olmuş er veya hatundur.”³²⁴ Bu örnekte olduğu gibi mürit intisap ettiği mürşide, dünyevi ve uhrevi tüm işlerinde tam teslim olmalıdır. Bu teslimiyet ne kadar kuvvetli olursa müridin fenâ-fir-resule ulaşması o kadar hızlı olur. Bu hız müridi asıl maksadı olan fenâ-fil-lah mertebesine ulaştırır. Müridin kendi nefsinden sıyrılması, kendini yok hükmünde görüp şeyhine derinden muhabbet etmesi bu bağın kuvvetlenmesi açısından önemlidir.

Mürşide bağlanan mürit bu süreçte nefsanî mücadele ve mücahede hâli yaşar. Çünkü nefis daima kötülüğü emrettiği için bu riyazet hâline girmeyi kabul etmez. Nezaman ki mürit bu mücadeleden zaferle çıkarsa geriye muhabbetin tatlı esintileri kalır ve amudî yükseliş başlar. Kadıncık'ın babası İdris Efendi her ne kadar bu hâllerin bir kısmını yaşamasa da ikram-ı ilahî nevinden Hacı Bektâş'a intisap etmiş ve sonunda manevî lezzeti tatmıştır. İsyana katılmak üzere köyü terk edip yıllarca gidip gelmeyen İdris Efendi'nin, Hacı Bektâş'ın kerametiyle dönüşü de bu ilişkiye işaret eder: “ ... İşte o gece velîmi düşümde gördüm; buna ‘Artık dön.’ dedi, şımarım: ‘ Beni kendine mürit edersen.’ dedim. O da; ‘ Bu çektiklerinden sonra müridimsin İdris.’ dedi. İşte o an içime olmadık bir ferahlık geldi, olmadık bir neşe düştü. Bu neşenin tadını anlatamam size, söze gelmez çünkü.”³²⁵

Hacı Bektâş-ı Velî, romanda mürit-mürşit bağına ilişkin yaptığı tanımlarda meseleye en önemli yerden parmak basmıştır. Mürit ne istediğini bilmelidir derken bu öneme işaret eder. Çünkü mürit ne istediğini bilmezse verdiği kararın ve girdiği tarikatın hakkını verememiş olur. Böyle bir durumda şeytanın sağdan yaklaşması daha şiddetli olur ve talip belki de önyargılara müptela olarak nasipleneceği büyük payeyi kaçırabilir. Hacı Bektâş'ı ziyaret eden köylülerden biri sohbetinde mürit

³²⁴ Emine Işınsoy, *Hacı Bektâş*, s. 37-38.

³²⁵ a.g.e., s. 111.

kimdir diye sorar ve şu cevabı alır: ” Anlatayım, önce insan niçin bir yola girer de şeyhine mürit olur, bunu soralım ve çünkü diye cevap verelim, o kişi şeriatın kurallarına uymakla yetinmeyip onlara devam ederken, onlardan biraz daha derine inmeye, Yüce Allah’a daha yakın olmaya ihtiyaç duyabilir, bunu bir çeşit gönül daralması olarak hisseder, kendisine yol gösterecek bir velî aramaya başlar, şaşkın ve heyecanlıdır... Ama her rastladığı bir velîye yapışabilir ki bunu hemen yapmaması gerekir; önce onu yakından izlemesi, sözlerine kulak vermesi, mizacını anlaması gerekir, çünkü bu kişi Yüce Allah’ın celal sıfatıyla sıfatlanmışsa çabuk öfkelenir, yufka kalpleri kırabilir, eğer öylesine arıyorsa, ona sığınabilir bittabi, onun yolunu izler. Yok eğer, o velî Yüce Allah’ın celal sıfatıyla sıfatlanmamışsa; hemen öfkelenmeyen, hatta hiç öfkelenmeyen, gülümseyen, yumuşak konuşan, konuşmalarıyla, karşısındakini sarıp sarmalayan, ona pek çok özgürlük tanıyan bir kişi de olabilir yahut ikisi ortası bir mizaca da sahip olabilir. Yani mürit olmak isteyen kişinin de ne aradığını bilmesi lazım gelir. ‘Şu iyidir, bu kötü mizaçlıdır.’ diyemem, tümü de Yüce Allah’ın muhtelif sıfatlarıyla sıfatlanmışlardır çünkü. Eh şeyhlerden bahsettik, biraz da müritlerden bahsedelim şimdi; mürit, ilki ‘ mutlak mürit’, bu kişi odur ki; her türlü hâlde şeyhine, ‘niçin?’ diye sorup delil getirmez, ona mutlak itaat eder, nedenini niçinini sormadan. İkincisi mecazî mürit, bu da görünüşte şeyhinin istediği gibidir fakat içten kendi istediği gibi olur. Üçüncüsü; dönek mürittir. Dönek mürit odur ki şeyhinin kendi sevmediği, beğenmediği bir hâlini görünce, ondan yüz çevirir, işte bunlar genel olarak mürit tipleridir.”³²⁶

Tasavvufta ilahi aşka ulaşmada rehber olan mürşit, müritlerine çizdiği yolda kendi mizaçlarına göre onları yetiştirir. Mürit- mürşit bağı hem teslimiyetin hem de edebın simgesidir. Edeple tasavvuf kapısından giren bir mürit, mürşidine teslimiyeti ölçüsünde varacağı menzile ulaşır ve mürşidinin dizinin dibinde ruhunu yeniden inşa eder. Okurlarına bu önemli bilgileri aktaran Işınso, bu tasavvufî unsuru, eserlerinde okuyucuyu sıkmadan, sade bir dille anlatmıştır.

³²⁶ a.g.e., s. 120-121.

4.1.12. Seyr ü Sülûk

Seyr ü sülûk, kelime anlamı olarak; Hakk'a ermek için bir rehberin öncülüğünde ve denetiminde çıkılan manevi ve ruhî yolculuk olarak tarif edilmiştir.³²⁷ Mürit olmak isteyen talip mürşidini bulacağı ana kadar gönlünü dinler ve gönül mutmain olduğu mürşidi bulduğu zaman artık salık olur. Bunun üzerine gusül abdesti alır, temiz kıyafetler giyer ve güzel kokular sürür. Dervişlerin yardımıyla şeyhin huzuruna edeple çıkar ve kendini ifade eder. Kimi şeyhler müridin bir gece düşünüp istihareye yatmasını tavsiye eder. Aksi hâlde verdiği kararın kolay olmayacağını hatırlatır. Ertesi gün kararında ısrarcı ise biatı kabul edilir ve halvete girer. Halvette geçen hâl şeyhle müridi arasında bir sırdır, başkasına anlatılmaz. Romanlarda genel manada bu unsura sıkça temas edilmiştir. Tasavvufun bel kemiğini oluşturan seyr u sülûk kişinin ulaşacağı son noktaya kadar devam eder. Bu manevi yükselişi dört kahramanımızın hayatında da görmekteyiz.

Ebû'd Derdâ, Peygamber Efendimiz (S.A.V.)'in şöyle dediğini söyler: “ *İlim elde etmek için yola çıkan kimseyi, Allah Cennet yollarından bir yola iletir. Melekler, ilim talebelerinden memnun oldukları için üzerlerine kanat gererler. Gerçekten ilim elde etmek için uğraşana gök ve yerde olan bütün varlıklar, hatta sudaki balıklar bile istiğfar ederler.* ”³²⁸ Bu yönüyle baktığımızda âlimler peygamberlerin varisleridir. Bir salık hak yolda insân-ı kâmil olana kadar ilerler. Bu yolculuklarda çeşitli hâllerden geçerek irşat makamını elde eden mürşit-i kâmil, bu yolla bazen muhiplerin (Allah'ı sevenlerin) bazen de mahbupların (Allah tarafından seçilip sevilenlerin) yoluyla işe yani sülûküne başlar.

Bununla anlatılmak istenen şudur; hak yoluna giren salihler ve salıklar dört kısma ayrılır: Birincisi, cezbesiz sülûk edenler denilen mücerret salık. İkincisi, sadece cezbe hâlinde olan ve öylece kalan mücerred meczûb. Üçüncüsü, önce sülûke

³²⁷ Süleyman Uludağ, a.g.e., s. 428.

³²⁸ Dilaver Selvi, *Şihâbuttîn Sühreverdi, Gerçek Tasavvuf (Avârifü'l-Meârif)*, İstanbul, 2010, s. 107.

başlayıp, peşinden cezbeyle ulaşan salık-i meczub. Sonuncusu ise bidayette cezbe hâlinde olup, ardından sülûke başlayan meczub-i saliktir.³²⁹

Salikin sülûk sürecinde uyması gereken bir takım kuralları vardır. Bunlara sülûk adabı, tarikat adap ve erkânı denir. Adap ve erkân gözetmeyen salık sülûkünden olumlu bir sonuç alamaz ve kemale eremez. Sülûk ehlinin tutmuş olduğu yola özel anlamda meslek denir. Salıkların meslekleri ibadet ve taate, riyazet ve perhîskârlığa, halvet ve inzivâyâ, seyahat ve sefere, hizmete, mücahede ve çileye, melâmete ve tevazua, öğrenme ve sohbetle bulunmaya ağırlık ve öncelik verecek şekilde türlü türlü olabilir.³³⁰

Manen seyreden derviş, “seyr illallah” denilen kalp makamına ulaşma, “seyr fillah” denilen ilmi ledüne ulaşma, “seyr ma’allah” denilen velîliğin sonuna ulaşma ve “seyr anillah” denilen irşat için tekrar halkın arasına dönme gibi bir takım aşamalardan geçer. Bu süreçte mürşit müridini nefis ve ruh yoluyla terbiye etmektedir.³³¹

Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri romanında Yûnus Emre buğday almak için Hacı Bektâş’ın tekkesine gider. Bu gidiş sıradan bir gidiş değildir Yûnus Emre için. Zahiren sıradan gibi görünse de Yûnus, içindeki düğümleri çözmenin, aradığı nurun gerçek sebebini bilmenin eşiğinde bir yola revan olur. Artık Derviş Yûnus olmanın kilidini bulacağı yeredir. Ancak sebepler planında Tapduk Emre’ye intisap edecek seyr-i sülûkhâlinin başlangıcındadır. Hacı Bektâş’ın sırlı teklifide bundandır: “... Şimdi bunu bırakalım söyle bana, eğer tercih edersen o buğdayların yerine sana nefes veririm ister misin? dedi Hacı Bektâş. Yûnus, yine şaşırakodu, sesi çıkmadı önce, sonra: buğday isterim efendim, dedi, açtıktan kırılmaya başlayacağız nerdeyse, evlerde çoluk çocuk var. Bizler köylüyüz, işimiz ağır dedi Yûnus. Bak Yûnus Emre, iyi düşün; getirdiğin alıcın her bir tanesi için iki nefes veririm, dedi Hacı Bektâş. Yûnus boyun büktü, gözünün önüne kendisini uğurlayan köylüler geldi, ‘ Boş gelme dolu

³²⁹ a.g.e., s.109.

³³⁰ Süleyman Uludağ, “sülûk”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2014, C. 38, s. 128.

³³¹ İlyas Yazar, “Tasavvuf Üzerine Düşünceler”, *Yedi İklim Dergisi*, 2002, S. 145, s. 51.

gel' deyişleri... Küçücük çıktı sesi: Bağışlayın Hünkârım buğday isterim. Peki, dedi Hacı Bektâş. Hazır etmişlerdir senin yol azığını, haydi bakalım, yol azığını alda git.”³³²Yûnus Emre buğdayı alıp gider, lakin çok pişman olur artık iş işten geçmiştir. Hacı Bektâş'la başlayacak olan seyr ü sülûk, Tapduk Emre'ye verilen kilit ile Sarıköy'de devam edecektir.

Yûnus Emre, Tapduk Emre'nin çağıracağı günü nefis mücadelesi içinde yaşayarak geçirmektedir. Nefis ve şeytanın türlü oyunları Yûnus'u arayıp da tam istediği manevi lütuflardan alıkoymak istemektedir. Hayırlı işlerin birçok manisi olacağı muhakkaktır. Bu maniler Yûnus için şeytanın desiselerinden ibarettir. Yûnus bunun farkındadır ancak bir tarafta annesi, bir tarafta doğum yapmak üzere olan hanımı Zehra, aklını meşgul etmektedir. Birden aklına hocası, Arif Efendi'nin sözleri gelir: *“Nasip, o insana Allah'ın bir lütfüdür ki O, seni kendine doğru çeker, cazibesine kapılır gidersin... Ve derviş kendisine açılan yolda yürümeye başlar. Tanrı'nın düzeninde biliyorsun, sınavlar vardır fakat derviş adayına ve dervişe, bu sınavlar daha zorludur, çünkü talip olduğun şey herhangi bir insanın istediğinden çok daha büyüktür... Tanrı yolunda ilerlerken, hayrı şerden seçer olursun ve O'na ulaşırsın.*”³³³

Müridin sülûkünü tamamlayacağı ana kadar birçok hâlden ve makamdan geçer. Maksat hasıl olduğunda salık kendi manevi dünyasına göre Cenab-ı Hakk'ın tecellisine mazhar olur. Bu müşahade haki müride has bir durumdur, tarifi mümkün değildir. Zehra'nın Yûnus'a, Tanrı'nın yüzünü gördün mü, diye soru sorması üzerine Yûnus şöyle der: *“Görenler olmuştur, sülûk tamamlanınca olur diyorlar... (İçini çekti) Sülûkümü tamamlamaya az kalmıştır, ya da tamamlamışımdır bilmiyorum. Hazret bir şey söylemez; devam et, der yalnız, ben sormaya utanırım, lakin içim didar hasretiyle yanar ki çok fazla, cidden içimi yakan bir arzudur bu. Sana anlatabilmek isterim ama anlatamam ki...”*³³⁴

³³² Emine Işınsoy, *Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri*, s. 75.

³³³ a.g.e., s. 99.

³³⁴ a.g.e., s. 251.

Tekkedeki Musa Efendi zaman zaman gençlere nasihatlerde bulunur, onların sorularına cevap verir. Seyr ü sülûke dair bir soru üzerine şöyle der: “ *Sülûk, Allah’a varış yoludur, diyordu, işte bu bizim yolumuz; sıfatlarıyla tanıdığımız Allah için kullara hizmet ve onları sevmek esaslarına göre kurulmuştur. Çünkü bu iki şey gönlü yumuşatır, bilirsiniz gönül ise O’nun yeridir. Tanrı, kirden pastan temizlenmiş, kinden arınmış bir gönülde yer ister. Evet, temiz ve geniş bir gönül, gönül alçaklığı ve ibadet ve içinde sevgi, saygı bulunan bir hizmet kullara... Çünkü burada hep işiteceksiniz: Hakk’a hizmet, halka hizmet; halka hizmet, Hakk’a hizmettir. Çünkü Hak, halkın hakikati; halk, Hakk’ın zuhurudur. Sizler bu saydıklarımda ceht, yani sıkı bir çalışma gösterirseniz, öbür dünyayı beklemenize gerek yok, bu dünyada Yaradan’ınıza kavuşabilir, O’nun didarını görebilirsiniz.* ”³³⁵ Tasavvufun amacı, talip olan kişiyi seyr ü sülûke hazırlar ve mürit olduğunda mürşitliğe kadar uzanan yolculukta üstün ahlâk sahibi olmaya sevk eder. Hakk’a hizmete adanan bu zaman dilimde mürit nefis mertebelerini birer birer geçer. Terk-i dünya, terk-i ukbâ, terk-i hestî, terk-i terk bu sayede gerçekleşir.

Bukağı romanında Mısır’ın gençlik yıllarında onunla ilgilenmesi için görevlendirilen Koca Derviş kısa sürede Mısır’ın dertlerini anlattığı ve ömrünün sonuna kadar mektuplaştığı dosttan öte hâldeşi olmuştur. Derviş Ağası Niyâzî-i Mısır’ye yola dair tavsiyelerde bulunmuş, onu bir bakıma tasavvufi hayata hazırlamıştır. “*Bak kızanım, kişi bir yola düştümü, başına çok şey gelir, mürit dediğin, derviş dediğin hâlden hâle geçer, bazen de geçemez, birine takılıp kalır, kötü olan bu; (durdu düşündü, sonra o hiç değılden Mehmed’in ağzını aradı.) Güzel Allah’ıma sığınırım abe, ama olabilir insan, isyana bile kalkabilir!.. Yolculuk bu, belli mi olur?*”³³⁶

Nihayet Anadolu’ya dönen ve burada gönül yangınıını söndürmek için şeyh arayışında olan Niyâzî-i Mısır gördüğü bir rüya üzerine intisap edeceği ve sülûkünü tamamlayacağı şeyhini bulur: “ *Ve rüya gördü, elinde bir bakır ibrikle, bir başka*

³³⁵ a.g.e., s. 306.

³³⁶ Emine Işın, *Bukağı*, s. 63.

şehirdeki kalaycıya gidiyordu. Çok kalabalıktı içerisi, kalaycının yüzünü göremiyor; fakat çalışan ellerini görüyordu. Bunlar büyük, ince, becerikli parmakları olağanüstü uzun, ne yaptığını bilen anlam dolu ellerdi. Mısırî'nin uzattığı ibriği aldı, 'İbriğin dışını herkes kalaylayabilir, marifet içini kalaylayabilmektir.' dedi ve yanında duran, parlayıp göz alan bir hançerle onu ikiye böldü, içini kalayladı, pırıl pırıl etti. Sonra ayırdığı parçaları birleştirdi. Hayret hiç iz kalmamıştı! Kalaycı ibriği Mısırî'ye uzattı; 'Bizim buralara da uğra oğlum.' dedi. Mısırî'nin gönlünden 'Burası Uşak' diyen bir rüzgar geçti içinden... Genç adam uyandı, hâla düştü olduğunu sanıyor, adamın parasını verebilmek için ceplerini arıyordu. Sonra birden kendine geldi; içindeki endişeler dağılmış, onların yerine tatlı bir huzur hâkim olmuştu."³³⁷ Niyâzî-i Mısırî gördüğü rüya üzerine mürşit arama arzusunu bitirdiğine dair dostları derviş ağa ile Kasım'a mektup yazarak bu durumu şöyle bildirmiştir: "Biliyorsun bana Cenâb-ı Hakk'ın nasip ve tayin ettiği zatı bulmak arzusuyla tam Kahire'den beri kaç yıldır dolaşıyorum, Bursa'da da arayışma devam ettim arayışma. Arap ve Anadolu illerinin çok şeyhlerinin sohbetinde bulundum. Olmadı... Olamadı. Rüya üzerine yola çıkıp Uşak'a geldim, hikâyeyi biliyorsun. Çok şükür, en sonunda şeyhim, göz bebeğim, kalbimin ilacı Şeyh Sinan Ümmî'nin hizmetine ulaştım. Mübarek nefesi kimyasıyla bana Şeyh Abdulkadir Geylanî'nin düşümde işaret ettiği şeyler aynıyla ortaya çıktı. Allah'a hamdolsun! O'nun lütfüyle artık mürşit arama ve arzusu bitti, maddi yollar bitti, nihayet karar kıldım."³³⁸

Seyr ü sülûk Cenab-ı Hakk'a ulaşmaya kabiliyet kazanmak için güzel ahlâk sahibi olmaya çalışmaktan ibarettir. Bu yolculuk boyunca mürit için hicap perdeleri teker teker kalkar ve mürit insân-ı kâmileye ulaşmaya çalışır. Tasavvufun neticesi olarak mürit nefsinin yok eder ve fânî olmaya çalışır. Niyâzî-i Mısırî art arda geçirdiği halvetler neticesinde ölmeden önce ölmeyi başarmış, sülûkünü tamamlamıştır. Niyâzî-i Mısırî ve dört arkadaşı icazet aldığı gün şöyle anlatılmaktadır: "Bir cuma günü, Mısırî'nin ve dört arkadaşının hilafet ve icazet töreni, dervişlerin ve halkın önünde yapıldı. Gelenek gereği, hepsinin başlarına siyah Halvetî tacını Sinan Ümmî

³³⁷ a.g.e., s. 152.

³³⁸ a.g.e., s. 163.

tekbirlerle geçirdi ve destarlarını sardı. Ancak Mısırî'nin tacında Kâdirî tarikatındaki sülûkünden dolayı Kâdirîlik sembolü olan, iç içe geçmiş üç halkadan oluşan bir kırmızı gül bulunuyordu. Tarikat adabına göre böyle saadet tacı giyen kimsenin, kötü görünmüş on iki sıfatı terk etmiş olması gerekirdi. Bu oniki sıfat, cehâlet, isyan, nefsin arzuları, hırs ve tamahkârlık, dünya sevgisi, arzu ve heves, kibir, birine eziyet ve zarar vermek, cimrilik, Allah'ın kazasına teslim olmamak ve gaflet idi. Bir salikin saadet tacına layık olması için; tevhidi dilinden ve kalbinden bırakmaması ve O Sevgili'ye ulaşmak için yol bulmaya gayret etmesi gerekirdi. Bu beş gönül eri, gerçek bir sadakat ve doğrulukla çalışmış, çabalamış ve taşlarını hak etmişlerdi.³³⁹

Niyâzî-i Mısırî vaazlarından birinden cami cemaati içinden dönemin devlet adamlarından Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın da olduğu halka hitaben devletin eksik yanlarından ve gıybetle dair çok çeşitli nasihatlerde bulunur. Seyr ü sülûkün inceliğine dair de şöyle der: “ O hâlde ey Allah yoluna sülûk eden talip! Sana bahşedilen bu yolda iç mücadeleni sürdür ki ruhunun güneşi battığı yerden doğsun; tutulduğu yerden açılıp parlansın; gönlünün âlemleri nurlansın. Gül yüzün aydınlansın ve ışık senin yüzünden, karşısında bulunanlara aksetsin, tümünü parlatsın.”³⁴⁰

Seyr ü sülûkün amacı müridin seyr hâli boyunca vahdet-i vücuda ulaşacağı ana kadar nefsini tezkiye edip, kendinden sıyrılıp Allah'ta fani olana kadar kalp evini temiz tutmasıdır. Bundan maksat; kibir, gurur, öfke, dünyevi arzular, şüphe, vesvese, kıskançlık gibi kötü huylardan arınmış olmasıdır. Mürit buna dikkat ettiği sürece ömür boyu yaşayacağı bir seyr hâline vakıf olur. Seyr ü sülûkün son mertebesi, seyr-i anillah denilen Hakk'tan tekrar halka dönüşe kadar devam eder. Seyr ü sülûkün parça bütün ilişkisi içinde anlatıldığı şu sözlerde oldukça dikkat çekicidir: “ Evet sülûk; bir manevi yola girmek demektir, yani Allah'a ulaşmak için, ahlâkını, nefsini temizleme yolu. Manevi yola, gönül yolu da diyebiliriz. İşte salik; bu kalbî yola düşen kimseye denir. Salikin yaptığına seyr ü sülûk ta denir. Sülûk; parça ruhun, Bütün'e

³³⁹ a.g.e., s. 205-206.

³⁴⁰ a.g.e., s. 247.

ulaşmasıdır da denebilir. Şu evrende aklına gelen her varlık, bir şekilde seyr ü sülûk yapmaktadır. Kendi çapında kemâle yani olgunluğa doğru hareket hâlinindedir.”³⁴¹

Hacı Bayram romanında da sülûke dair merak edilen sorularla karşılaşmaktayız. Hacı Bayrâm-ı Velîdergâha yeni katılan dervişlere yol ve adap öğretmek için görevlendirildiğinde sülûke dair şunları söyler: “ *Sülûk, bir ahlâk terbiyesidir, dedi, salike, mürit de diyebilirsiniz; Güzel Allah’a kavuşturmaya hazırlar. Yani müridin karar almasıyla başlayan ve onun düzenli bir şekilde çalışarak yürümesini sağlayan metottur. Mürit, O Sevgili’ye kavuşmadan önce hazırlık yapar. Onun önündeki hedefe ulaşabilmesi için, bir takım makamlara yükselip, hepsini geçmesi lazımdır. Bunlar zikir, derin düşünce, fakr, sevgi, marifet gibi şeylerdir.”³⁴²*

Sâlikin intisap edeceği mürşidi bulması için gösterdiği azim ve sebat oldukça önemlidir. Salık için sabır gireceği yola hazır hâle gelmesi için bir ilaç vazifesi görür. Sabırla hayır kapılarının açılması için gayret eder ve neticesinde Cenab-ı Hakk’ın sevki ile mürşidini bulur. Yûnus Emre’nin Hacı Bektâş-ı Velî ile karşılaşması ve ona intisap etmek istemesi, sevk-i İlâhî ile gönlünün sukût edeceği Tapduk Emre’ye intisabı ile neticelenir. “*Derken ne sohbe ne desonra yapılan zikre çağırdılar. Uzak uzak işitti ‘Allah Allah!’ seslerini, bir zaman dinledi, sonra onun da dili tekrarlamaya başladı, ‘Allah, Allah’ zikre uydu, kendini verdi. İçinde kuruyup kalan kan yumuşadı, ıgıl ıgıl akmaya başladı, damarlarında dolaştı. O sırada içinden sanki Nur’un sesi; ‘Affedecek.’ dedi ve Yûnus, hıçkırıklarla ağlamaya başladı. Fakat tekkedekilerin hepsi meydanda zikirde oldukları için, onun hıçkırığını işiten olmadı... o anda Hacı Bektâş, Yûnus’tan yana ferahlamıştı. Beklediği bu hıçkırıklar mıydı? Belki tam değil, ancak hıçkırıkların payı büyüktü. Ancak zikirden sonra, neredeyse seher vaktine yakın Hüseyin geldi yanına oturdu, ‘Hünkâr haber yolladı,’ dedi, ‘senin kilidini Tapduk Emre’ye vermiş, varıp onu bulacak, nasibini ondan*

³⁴¹ a.g.e., s. 268.

³⁴² Emine Işınsoy, *Hacı Bayrâm*, s. 297.

alacakmışsın.’ Yûnus ‘başüstüne.’ dedi, zorlanarak kalktı, bacakları, bütün vücudu uyuşmuştu.”³⁴³

Emine Işınsu, tasavvufi ıstılahta önemli bir yere sahip olan seyr ü sülûke dair romanlarında genişçe bahsetmiş, okuru bilgilendirmiştir. Tasavvufi terbiye ancak seyr ü sülûkün devamıyla tamamlanır, mürşit olunca da başka bir boyutta devam eder. Yazar yer yer seyr ü sülûk ile devrâna işaret ederek sürekli bir seyr hâlinde olduğumuzu ifade etmiştir.

4.1.13. Nefis

Tasavvufta nefis konusu kelim ve felsefeden farklı bir şekilde ele alınmış ve yorumlanmıştır. Sufiler genellikle nefsin mahiyeti, birliği, cisim ve cevher, kadim ve hadis oluşu, evvel veya sonra yaratılışı gibi hususlardan çok onun zaafları, hileleri, kötülükleri, hastalıkları, bunları tedavi etmenin yollarıyla kötülüklerden korunmanın çareleri ve nefis terbiyesi gibi konular üzerinde durmuştur.³⁴⁴

Tasavvufta nefis denilince şer ve günahın kaynağı olan “ *kötü huy ve sufli arzuların tamamı*” anlamına gelen ve kötülüğü emreden (Yusuf, 12/53) nefis anlaşılır. Bu bağlamda Kur’ân-ı Kerîm’de nefisle alakalı ayet-i kerimeler şöyle geçmektedir: “*Sana gelen iyilik Allah’tan, başına gelen kötülük ise nefisindendir.*”(Nisa, 4/79)³⁴⁵“*Nefsini arındıran kurtulmuştur. Onu günaha gömende hüsrana düşmüştür.*”(Şems, 91/9-10) “*Derken nefsi onu kardeşini öldürmeye itti de (nefsine uyarak) onu öldür ve ziyan edenlerden oldu.*” (Maide, 5/30) “*Herkesin nefsi için mücadele ederek geleceği, kendilerine zulmedilmeksizin herkese yaptığının karşılığının eksiksiz ödeneceği günü düşün.*” (Nahl, 16/111)

Allah Teâlâ Kur’ân-ı Kerîm’de nefsin mertebeleri hakkında ise şu üç sıfattan bahsetmiştir. Birincisi, nefis-i mutmainnedir ki “*Ey mutmain olmuş (sükûnet ve ilahi huzura kavuşmuş) nefis! Rabbine dön.*” (Fecr, 89/27) diyerek ifade edilir. İkincisi, nefis-i levvamedir; “*Kıyamet gününe ve devamlı kendisine levm eden nefse yemin*

³⁴³Emine Işınsu, *Hacı Bektaş*, s. 156-157.

³⁴⁴Süleyman Uludağ, “Nefis”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara (t.y.) C. 32, s. 527.

³⁴⁵a.g.m., s. 527.

ederim ki...”(Kıyamet, 75/1, 2) diye ifade edilir. Son olarak da nefis-i emmareden “*Muhakkak ki nefis daima kötülüğü emreder.*”(Yusuf, 12/53) diye bahsedilerek nefsin kötülüğü izah edilir.

Aslında ayetlerde geçen nefis varlık olarak bir tanedir, fakat değişik sıfatlara sahiptir. Kalp, sekinet, manevi huzur ile dolduğu zaman nefse mutmaine elbisesi giydirir. Çünkü sekinet imanın artmasıdır. Onda kalbin kendisine ihsan edilen yakînden dolayı ruhun makamına yükselme durumu vardır. Kalp ruhun mahalline yönelince, nefis kalbe yönelir. Bu durumda, kendisinde sükûnet hâli meydana gelir.³⁴⁶

Nefis, cibilliyetinin yerleştiği yerden ve tabiatının arzularından ruhun bulunduğu makama doğru çekildiği zaman “*levvame; kendini kınama*” mertebesindedir. Çünkü o mutmaine mahalline nazar ederek oranın yüceliğini idrak edince; kendisini devamlı kötülük makamına çeken nefsini kınamaya başlar. Nefis kendi mahalline çakılıp kalınca, ilim ve marifet nurundan mahrum kalır. Bu durumda o zulmet içinde kalıp, devamlı kötülüğü emreder.³⁴⁷

Nefis, daima bir mücahede ve murakabe hâlinde ruh ve kalple uğraşıp durmaktadır. Tasavvuf, bunun için daima nefsi terbiye etmek, arındırmak için yol ve yöntemler geliştirmiştir. Mürşitler bu uğurda dervişlerine çeşitli görevler vererek nefislerini insan-ı kâmil mertebesine ulaştırana kadar yönlendirmişlerdir.

Yûnus Emre’nin dergâha intisap ettiği ilk günlerde Tapduk Emre nefis ile alakalı nasihatlerde bulunur ve sözü dervişlerden Yağmur Ali’ye bırakır: “*Nefis ben merkezlidir, büyüksenir, gururlu, hatta kibirlidir, hep bana hep bana, der. Bunların sonucu, karşısındakini küçümseyebilir, yalan söyleyebilir, haksızlık edebilir, gıybet yapar. Kin tutar, öfkeli ve hiddetlidir. Kıskançtır. Sabırsızdır... Tanrı korkusu pek azdır, Tanrı sevgisi yoktur. Fakat dini, gösteriş olsun yahut kendine bir fayda sağlamak için kullanabilir, yani dindarlığı da yalandır, der. Tapduk: Derslerini bellemişsin Yağmur Ali, dedi, fakat bunları böyle bir bir saymak yetmez, nefsin kötü huylarından kurtulmak için kurtulacaksın, ne var ne yok görüp anlayacaksın.*

³⁴⁶ Dilaver Selvi, a.g.e., s. 587.

³⁴⁷ a.g.e., s. 587.

Farkında olmadan o kötü yönde hata yaptığın zaman, derhâl yakalayacaksın kendini, yani bu saydıklarımı yaşayacaksın oğlum, hayatın bu düzen üzre olacak...’ Kişi kendini bilmek gibi irfan olmaz.’ derler, kendini bilmeden derviş de olunmaz insan da... Nefsin kötü huylardan tasfiyesi demek gönül arıtmaktır. Burada gönlümüzü doğrudur.”³⁴⁸

Yûnus Emre dergâhta kaldığı süre içerisinde manevi olarak ilerlemekte ve hâlden hâle geçmektedir. Nefsini tezkiye ederken nefis-i levvameye ulaştığına dair bir hisse kapılır ve sevinir. “ ... Utandı gönlünden. Nefsini kınadı. Doğrusu, nefsim sözlerine hiç aldırmadığı, onu dinlemediği çok olmuştu ama ‘kınama’ ilk defa geliyordu başına! Bunu algıladığı zaman ise sevindi. Tasavvufta nefsin kademeleri vardı çünkü hayvansal benlik ‘emmare’den sonra, kınayan nefis; ‘levvame’ye geçilirdi. Yûnus, bu ikisini hatırlıyordu yalnız, Arif Hoca’ya gelen bazı misafirler konuşurlarken iştmişti, tanıdıklardan bahsederken, onların nefis kademelerini tartıştıkları olmuştu. Şimdi Yûnus ‘ikinci kademeye geçtim galiba!’ diye sevinivermişti işte.”³⁴⁹ Nefsi öldürmenin asıl gayesi; Allah’ın kulundan razı olması ve kulun, Allah’tan başına ne gelirse gelsin razı olmasıdır. Bodur Musa’nın Yûnus Emre’ye nefse dair söylediği sözler de önemlidir. “ Nefis öldürmek, laf gelişi, aslında maksat; nefsi kötü huylardan kurtarmaktır yani gönül arıtılmasıdır, anladın mı şimdi!”³⁵⁰

Nefsini bilen kişi Rabb’ini bilmeye çalışırken mana âlemlerine dair perdelerin kalktığına şahit olur. Eşyanın özüne vakıf olur ve mürit nefsinin tezkiye ederek melek edalı bir hâle gelir. Yağmur Ali’nin nasihatlerinden Yûnus Emre kendine öğütler edinir ve nefsin hakikatini anlamaya çalışır: “ Siz her şeyi bütün cepheleriyle ve şimdi göremediğiniz her tarafıyla görmek istiyorsanız, der; önce nefsinizi gerçekten arıtıp, her şeyinizle yönünüzü O’na dönünüz. Ve kulağınızı hayırla açıp dinleyin, gözünüzü hayırla açıp seyredin. Sakın ola şer gözüyle bakmayın, şer kulağıyla dinlemeyin,

³⁴⁸ Emine Işınsoy, *Bir Ben Vardır Benden İçeri*, s. 87.

³⁴⁹ a.g.e., s. 141.

³⁵⁰ a.g.e., s. 142.

yoksa yalnız şerri çağırır olursunuz ve böylece nefsinizi artık temizlemeniz mümkün olmaz. Oysa burası bir hayır yeridir. Burası hayırlıların yeridir.”³⁵¹

Romanda Yûnus Emre, nefse dair içinden “ *Şu nefisle uğraşmak, buzdan duvara tırmanmaya benziyor, insanı nede çabuk kaydırıp başladığı noktaya getiriyor.*”³⁵² diyerek nefis mücahedesinin zorluğundan bahsetmektedir. Bunun çaresini daima uyanık olmaya dikkatli olup içini sürekli yoklamada bulmaktadır. Çünkü kulun nefse kapılması göz açıp kapatma aralığında bile olabilir. Bu muhasebe hâli müridin kabre gireceği ana kadar devam etmelidir. Aksi hâlde belli makamları aşan kişinin sürçmesi ile normal bir insanın sürçmesi aynı değildir. Bu hâl en tepeden düşen biri ile düz yolda yürüyen kişinin düşmesi gibidir. En tepeden düşen kişi düz yolda düşen kişiye göre daha çok zarar görür.

Sohbetlerin birinde konu Allah’ın isimlerinden açılınca Tapduk Emre’nin nefsin mertebeleri hakkında şu bilgileri söylediğini öğrenmekteyiz: “ *Yaradan’ın isimlerinden yola çıkan, bilgisini hazmetmiş bilgin kişilere, isimlerin özü olan Allah’tan bilgiler ulaşır. Benliğini yok eden, fenafillah, Allah’ta yok olma mertebesindeki insan, cümle sorulardan ve dünya meselelerinden ve kirlerden arınmış nefsi ile, isimlerin özü ve Ahat olan ‘Gerçek Varlık’a secde eder. Bu kişinin nefesine fani, yani yokluğa ulaşan nefis yahut safiyye, yani saflığa ulaşan nefis derler... Anlamamız gereken, Allah’ın isimlerinin fevkâlede mühim olduğu ve arınmış benliğinizle, onları yönelmeniz gerektiğidir.*”³⁵³ Nefis mücadelesi uzun bir yolculuktur. Bu yolculukta azim ve kararlılıkla ilerleyen kişiye Cenab-ı Hakk’ın sürpriz lutüfleri olarak diğer nefis mertebeleri verilmiştir ki mürit bu mertebelerle gerçek hakikate ulaşır.

İnsanın dünyaya gönderiliş gayesi olan Hakk’ın bilinmesi sırrınca; insanlara nefisler verilmiştir ki yaşayacağı imtihanlardan bu sırra binaen kurtulabilsin. Kur’ân-ı Kerîm insanlara gönderilen bir nasihat ve mesajlar kitabıdır. Cenab-ı Hakk kullarını nefse dair de ikaz ederek doğru yolu bulmasını kullarına emretmiştir. Allah-u Teala

³⁵¹ a.g.e., s. 161.

³⁵² a.g.e., s. 165.

³⁵³ a.g.e., s. 177-178.

Yûnus Emre halvette geçirdiği zamanlarda nefse dair Şems Sûresi aklına geldiği anlar da önemlidir. “ *Ve sanki ışıkla yazılmış göz kapaklarının altına, tam karşısında, Kuran’dan bir ayeti gördü, okudu: ‘ Andolsun o güneşe ve pırlıtısına. Ve ona uyduğu zaman aya. Ve onu ortaya çıkardığı zaman gündüze. Ve onu bürüdüğü zaman geceye. Ve göğşe, onu bina edene. Ve yere, onu döşeyene. Ve nefse, onu düzene koyana. Sonra ona bozukluğunu, kötülüğünü, takvasını ilham edene. Ki o nefsi temizleyip arıtan, tam kurtulmuştur. Ve onu kirletip gömen, tam kaybetmiştir.’* Yûnus, ‘Şems ayeti dedi kendi kendine. Ruhuna ve bedenine bir canlılık gelmişti. O canlılıkla devam etti zikrine.’ ”³⁵⁴

Mürşidin müridiyle halvetten sonra görüşmesi ve görüştüklerini sır olarak saklamaları bir tasavvuf adabıdır. Buna iktibas eden Emine Işınsoy romanda bu görüşmeyi Tapduk Emre’nin ağzından şöyle anlatmaktadır: “*Yûnus, dedi Tapduk Emre, bil ki, sen orada levvame nefsenden, mülhimeye, mülhimedden mutmainneye, ondan da râziyeye geçtin, anlattıkların râziyenin işaretleridir. Raziyenin ilk basamaklarındasın. Ve bilki râziye Allah’ta yok olmanın ilk mertebesidir. Kur’ân-ı Kerîm’de Fecr Sûresi’nin yirmi sekizinci, ‘Dön Rabb’ine O’ndan razı olarak’ ayeti, bunu işaret etmektedir. (Tapduk Emre durdu Yûnus’un kendisine bakan iri akik gözlerindeki safiyete ve hayrete baktı, gülümsedi.) Nefis kademelerini atlatmak çok iyidir de, dedi, adım attığın yeni kademedede tutunmak ve ileriye doğru hazırlık hâlinde olabilmek çok çok daha iyidir ve zordur Yûnus, zor! Yûnus aynı saflıkla başını sallayıp, hocasını tasdik etti. Tapduk, tekrar gülümsedi: Terk ettiğin nefis kademelerini de sakın küçümseme, mesela levvame ile ilgili Cenâb-ı Hakk, Kuran’ın Kıyamet Sûresi’nde, bu nefse yemin ederek konuşur. Önemlidir. Mülhimeye ise Şems Sûresi’nin birinciden onuncuya kadar olan ayetlerde rastlarız. Son ayette O, şöyle buyurur: Ki, o nefsi temizleyip arıtan, tam kurtulmuştur. Ve onu kirletip gömen, tam kaybetmiştir.*”³⁵⁵

Yûnus Emre gençlerle sohbet ederken, marifetten nefse dair birçok konuda onlara bilgi vermektedir. Nefs-i levvame kendini kınayan nefis olup nef-i emarenin

³⁵⁴ a.g.e., s. 197.

³⁵⁵ a.g.e., s. 207.

bir üst mertebesidir. Nef-i levvamede olan kişi, bir takım nefsanî arzulara kapılsa da işlediği günahı pişmanlık duyar. Nefsini hesaba çeken mürit bu hâlde ısrar ettikçe müttaki bir mümin olur ve bir sonraki nefis mertebesi olan nefis-i mutmaine yükselir. Yûnus Emre sohbetlerin birinde nefsi levvame ile ilgili şöyle der: “ *İnsanın, dünyaya gelmesindeki amaç Allah’ı tanıyıp bilmesidir. Allah’ı nasıl tanıyıp bileceğiz. İşte burada Peygamber Efendimiz(S.A.V.)’in bir hadisi imdadımıza yetişiyor, O demiş ki: ‘Nefsini bilen Rabb’ini bilir.’ Bu fevkâlede mühim bir hadistir, çünkü insanı manevî bilgilerle zenginleştirmeye teşvik ediyor, hep biliriz, manevî bilgiden yoksun kişi, istenilen olgunluğa ulaşamaz. Geniş ve derin bir nefis bilgisinden mahrum olan kişi ise kendi özünden, dolayısıyla Allah hakikatinden habersizdir, isterse Bağdat’a sultan olsun! Fakat kişi nefsinin nasıl bilecek? Bunun için bir mürşit eli tutmak lazım gelir. O seni, senin kendi mizacına ters düşmeyecek şekilde yetiştirir. Ben kendi deneyimlerimden bahsedeyim; biliyorsunuz nefsin ikinci kademesi, ‘levvâme, yani kınayan nefistir.’ Ben kendi hesabıma, kınayan nefsimden çok faydalandım; çünkü o bana yaptığım veya düşündüğüm kötülüğü ve dolayısıyla yaptığım iyiliği, düşündüğüm iyiliği gösterdi, işaret etti. Böylece kendi kendimi anlamama, kötülüklerden uzaklaşmama sebep oldu. İnanır mısınız, hâla daha kınayan nefsimle müracaat ettiğim olur. Nerede hata yaptım, yapmaktayım, neden, nasıl vazgeçerim diye sorarım, cevap bulmaya çalışırım. Yani bu, kişinin kendi kendine yaptığı eleştiridir, o kişilere doğruları gösterdiği için de faydalıdır.*”³⁵⁶

Niyâzî-i Mısırî, derviş ağasından aldığı nasihatler ölçüsünde bilmediklerini öğreniyor ve bunların anlamlarını kavramaya çalışıyordu. Gerçek cihat olan nefis mücadelesi hakkında bilgileri öğrenip nefsin mahiyetine dair tasvirlerin bilgisine ulaşmaktadır. Nefisle ilgili ise şöyle tarifte bulunmaktadır: “*Haa bak anlatayım adamım, kıymetlim; abe biliyorsun Peygamber Efendimiz(S.A.V.), Tebük Savaşı’ndan dönerken, çevresindekilere; ‘küçük savaştan büyük savaşa dönüyoruz, demiş. İşte bu büyük savaş, nefisle mücadeledir. O, nefsiyle mücadele edenin gerçek savaşçı olduğunu da söylemiştir... Nefis!.. Hımm, abe nasıl anlatsam ki; ruh mu desem, ruhuyla bedeniyle insanın kendisi mi desem her ikisini de iddia eden din*

³⁵⁶ a.g.e., s. 307-308.

*bilginleri çıkmıştır. Şeyhime göre ruhuyla bedeniyle insanın kendisidir. İnsanın şu kötü geçici dünyaya fazla bağlanmasıdır. Öyle bir bağlanma ki maneviyatı tamamıyla terk ettirir.*³⁵⁷Nefsin kontrol altına alınması çok zor bir mesele olmasına rağmen Niyâzî-i Mısırî iradesini kullanarak bunu başarmaya çalışıyordu. İradesinin hakkını vermeye çalışıyor ve hatta sürekli nefsinin kınamakla uğraşıyordu. “ *Nefsini nasıl kontrol altına alacaktı? Mehmed’in şimdiye kadar başarabildiği; gönlüne uymayan, uymaması lazım gelen bir hareketi yaptığı veya düşündüğü zaman, bunun nefsinde geldiğini hatırlayıp derhâl reddetmesiydi. Böylece kimse hakkında gıybet yapmıyor, yalan söylemiyor, haksızlık zaten yapmazdı, artık eskisi kadar kolay öfkelenmiyordu. Dayanmaya çalışıyor, onun bunun malına, zenginliğine tamah etmiyordu. Böylece gönlünün hatırlatmalarıyla ve yaptığı zikirlerin bereketiyle; nefsin kötü huylarını epey bir temizlemeyi başarabilmişti ama yetmezdi. Nefsinin de gönlü kadar temiz, ak pak, saf olması ve artık kontrole muhtaç olmaması gerekiyordu.*³⁵⁸”

Celalli olan Niyâzî-i Mısırî kimi zaman iç muhasebe ile nefsinin düşünürken kimi zamanda adeta öfkeyle nefsiyle kavga etmektedir. “ *Mehmed; ‘ Eğer,’ diye düşündü, ‘İbn Arabî’nin ve bütün vahdet-i vücudcuların söylediği gibi, yalnız Tek var, başka her şey gölgelerden oluşuyorsa; irade, hür seçim, zıtlar her şey temsili ise, bu dünyayı reddetmek, ne kolay!’ Nefsi: ‘ Yapamazsın,’ dedi, ‘ çünkü ben varım!’ Mehmedyükksek sesle: ‘ P.ç’ dedi ona ve içinden ilave etti; ‘ sen de bir hayalden, bir gölgeden ibaretsin, yani sen de yoksun! Hele bekle, hele bir halvete gireyim, işte o zaman tamamen yok olacaksın!’ nefsin bütün kötü huyları ‘ Yavrum’ dediler ona, ‘ o söylediğini gerçekleştirebilmek için, kaç halvete girmen lazım gelir biliyor musun?! Sen bizim ne kadar kuvvetli olduğumuzu ölüp ölüp dirildiğimizi bilmiyor musun?’*³⁵⁹”

Hacı Bayrâm romanında Şeyh Hamid Efendi kendisini intisap edenlere ilk önce dergâhta bir takım işler vererek dervişlerin nefislerini terbiye etmektedir. Şerif dervişin Hacı Bayrâm-ı Velî’ye söylediği şu sözler nefsin terbiyesine dairdir: “

³⁵⁷ Emine Işın, *Bukağı*, s. 49.

³⁵⁸ a.g.e., s. 107.

³⁵⁹ a.g.e., s. 108-109.

Herkese bir vazife verilir de vazifeler çeşit çeşittir, hela temizliğinden, aşçı yamaklığından, efendinin kitaplarının tozlarının alınmasına kadar... Yani anlayacağın birçok görev vardır; gelenin durumuna, hâllerine, kibrine, gururuna göredir bu işler. Nefis arındırmasının çeşitli yolları vardır. Hela temizlemek en zorludur.”³⁶⁰Hacı Bayrâm-ı Velî icazetini alıp kendi tekkesini kurduktan sonra müritlerine sohbetlerde birçok konuda bahsetmektedir. Özellikle seyr u sülûkünü tamamlayan kişinin erişeceği son yere erişip erişmediğine dair sorulan soruya verdiği cevap önemlidir. “ Bizler riyazet yaparak, mesela az yemek yiyerek, az konuşarak, az uyuyarak, yalnız kalarak, zikir ve temiz şeyler derin şeyler düşünerek nefsin kötü huylarından temizleneceğine inanırız. Nasıl bir deri tabaklanmadan ve terbiye edilmeden önce pis, sonra temizse nefis de onunla mücadele ve riyazetten evvel pis sonra temiz kabul edilir. Şems Sûresi’nin dokuz ve onuncu ayetlerinde bu hususa işaret edilmiştir. Orada şöyle der Yüce Allah; ‘Nefsini temizleyip arındıran gerçekten kurtulmuştur, onu kirletip örten ise kayba uğramıştır’. Evet gençler demek ki, nefsin zararlı arzularını kırmak maksadıyla, bir taraftan bedeni zor işlere koşma, bir taraftan ise; zihni, düşünceyi sürekli olarak Allah’tan gayri şeylerden uzaklaştırıp Allah üzerine yoğunlaşmak gerekir. Riyazet sayesinde nefsimize hâkim olup, kendimizi disiplin altına sokabiliriz.”³⁶¹

Hacı Bayrâm-ı Velî sohbetlerinde nefsin mertebelerinden ve mücahedesinden bahsederken çok önemli açıklamalar yapmaktadır. Okura satır arası adeta nasihatlerde bulunmaktadır. “Sevgiyi kabaca beş kısma ayırabiliriz. Birinci kısım nefsani sevgidir. Nefis tabakalarının en altındaki emare nefistedir. ‘Ben ben’ diyenin sevgisidir, ‘ Her şey benim olsun.’ ‘ Hep bana’ diyenin sevgisidir. Bu yüzden onun ihtiyaçlarını karşılayanı, onun arzularını gerçekleştireni sever. Karşı taraf artık sevmemeye başladıktan sonra bu sevgi biter... İkinci kısım, ‘Sev beni, seveyim seni’ diyenin sevgisidir. Yani bir kişi diğeri seviyorsa, diğeri de onu sever. Bu şartlı sevgidir. Emmare nefisle, levvame nefisle arasında bir yeredir bu kişi, iki tarafa da kaçabilir... Üçüncü kısım; bu kısımda insanın aklı ve idraki gelişmiştir, gönül

³⁶⁰ Emine Işınsoy, *Hacı Bayram*, s. 213.

³⁶¹ a.g.e., s. 298.

şehrinden, akıl tarafına ılık damlalar düşmekte onu yıkamaktadır. İnsanlar arası gerçek sevgi budur; karşıdan almayı hiç düşünmeden onu sever, sakınır, gözetir. Bu insan, aşamasını yapmış, belli olgunluğa erişmiştir. Gönül şehri genişlemiş mülhime nefse doğru epey yol kat etmiştir... Dördüncü kısım, burada artık gönül, sevgili Allah'a yönelmiş tevhidi yani birlik ve bütünlüğün manasını anlamaya başlamıştır. Hakk'ın görünen yüzünün halk olduğunun idrakine varmak üzeredir. O'nun yarattıklarına karşı olan yüce sevgisinin de farkına varır, O'na layık olmaya çalışır. Yaratanı Yaratan için sevmeye başlar. Nefs-i mutmainnenin sevgisidir bu... Nefs-i raziyede sevgi o kadar Cenâb-ı Hakk'a yönelmiş, içindeki sevgi o kadar artmıştır ki ondan gelecek lütfede belaya da, hayır ve şerre de aynı derecede razıdır. Tam teslimiyet aşkı budur. O insan artık aşk denizinde bir damladır. İnsanın bilinçsiz veya bilinçli benzemeye çalıştığı varlık Allah Teâlâ'dır. Nefs-imarziyyede bu kişi benzeme amacıyla o kadar ileriye gitmiştir ki, Yüce Allah'ta ondan razı olur. Kâmile nefiste insan tam birlik ve bütünlük içindedir, aşk denizinde bir damla değil, denizle bir olmuştur gayri. Bu hâl anlatılmaz ancak yaşanır. Mevlana Hazretleri, 'Ben olda bil.' demiştir bu hâl için...³⁶² Nefsin sevgi duygusu altında anlatıldığı bu kısımda; Hacı Bayrâm-ı Velî en alt tabakadan başlayarak en üst mertebedeki nefse kadar nefsin özelliklerini anlatmıştır. Nefsin tatlı gibi görünen zehirli hâllerinden sıyrılan mürit, benlik duygularını ayakları altına alıp hakiki sevgiye yani ilahi aşka ulaşır. Bu hâle ulaşan mürit için artık dünya namına yaşadığı sıkıntıların hiçbir önemi yoktur. Çünkü o, Allah'ın rızasını kazanıp kâmil bir nefse sahip olmuştur. Müridin gönlünde muhabbetullah olduktan sonra dünya sırtını dönse onun için kıymet-i harbiyesi yoktur.

Hacı Bektâş-ı Velî kendisine sorulan sorular içerisinde birçok soruya cevap verir ve tarikatın dördüncü makamından bahsederek nefisle mücadeleye şöyle değinmektedir: "Tarikatın dördüncü makamı, nefis savaşında olgunlaşıp pişmektir. Kuran'ımız derki, ' Öyleyse o ateşten sakının ki onun odunu insan ve taşlardır. ' nefis ateşinden sakınmak, onunla içte bir savaş yürütmek gerekir. Nefis nedir?.. Şüphesiz

³⁶² a.g.e., s. 327-328.

benliktir. Kuran der ki, ‘ Benliğini temizleyip arıtan gerçekten kurtulmuştur.’ Ve yine der ki, ‘Nefsimi ak pak gösteremem. Çünkü nefis, rabbimin merhamet ettiği durumlar hariç, olanca gücüyle kötülüğü emreder. Ama Rabbim çok affedici, çok esirgeyicidir.’ Bir başkası; ‘ Nihayet nefsi onu, kardeşini öldürmeye ısındırdı da o da diğerini öldürdü. Böylece hüsrana uğramışlardan oldu.’ Evet daha nefisle ilgili ayetler vardır fakat bu üçünde de görüyorsunuz ki eğer benliğinizle içten ve sıkı mücadele yürütmezseniz, siz pişman olursunuz, nefislerinizi başınızın üstünde taşımayın, ayaklarınızın altına alın ve onu mutlaka temizleyip arıtın, alçak gönüllü edin, o size hükmetmesin, siz ona hükmedin. Bir ayet daha hatırladım şöyle; ‘ İyilik ve güzellikten sana her ne ererse Allah’tandır. Kötülük ve çirkinlikten sana ulaşan şey ise kendi nefsindendir. Biz seni insanlara bir Resul olarak gönderdik, tanık olarak Allah yeter.’³⁶³ Mürit hayrın da şerrin de Rabb’inden gelen bir terbiye ve imtihan olduğunu anlamaya başladığında nefsani adımları atlamaya başladığı tasavvufun dördüncü makamına erişmiştir. Müridin kıvamına ve konuma göre nefsin ve şeytanın oyunları sırlı bir imtihan olarak karşısına çıkar. Mürit buna ister hayır desin, ister şer desin, bu onun için ilahi bir hikmettir. Ona düşen, hayrı Allah’tan, şerri ise kendi nefsinden bilmesidir.

Günümüz insanının giderek bohemce yaşama arzusu ve enaniyet bataklığında kaybolmaya başladığı şu ahirzamanda yazarımız insanı kendine getirten türden yazdığı eserlerle okuru muhasebe ve mücadele duygularına sevk etmektedir. Nefis ki daima kötülüğü emrederken biz insanlara düşen iradenin hakkını vermek ve manevi ilimlere biraz daha eğilmek olsa gerek.

4.1.14. Kalb

Arapça bir kelime olan kalp, bir şeyin altını üstüne getirmek, çevirmek, değiştirmek gibi anlamlara gelmektedir. İstilahta kalp, Allah’ın tecelli ettiği mahâldir. Kalp, insanın mahiyeti, madde ile mananın birleştiği yerdir.³⁶⁴

³⁶³ Emine Işınsoy, *Hacı Bektâş*, s. 122.

³⁶⁴ Tuba Özer, *Samîha Ayverdi’nin Beş Eserinde Tasavvuf Unsurları*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2008, s. 91.

Kur'ân-ı Kerîm'de yaklaşık yüz kırk yerde geçen “*kalp*” kavramı çeşitli durumları itibariyle mutasavvıfların ilgisini çekmiştir. Fıkıh ve kelam âlimleri kavramak ve idrak anlamında, Kur'ân-ı Kerîm'de geçmeyen “*akıl*” kelimesini tercih edip kullanırlarken sufiler “*kalp*” kelimesi üzerinde ısrar etmişlerdir. Sufilerin bu tavrı ilimlerinin Kur'ânî kavramlara bağlılığını gösterir. Sufiler başlangıçta anlama ve idrak manasında kullandığı bu kavram sonraları daha bir derinlik kazanarak “*gönül*” anlamında kullanılmıştır. Sufilere göre kalp aynı zamanda keşif ve ilham merkezidir. Çünkü kalp Hakk'ın tecelligâhıdır. Bu anlamda rivayet edilen kudsî hadis bunu teyit etmektedir. “*Ben yere göğe sığmam ama mümin kulumun kalbine sığarım.*”³⁶⁵

Peygamber Efendimiz (S.A.V.) hadis-i şeriflerinde şöyle demiştir: “*İnsan vücudunda bir et parçası vardır. O düzelirse bütün vücud düzelir, o bozuk olduğunda bütün vücud ifsat olur. İyi bilin ki o et parçası kalptir.*”³⁶⁶

Kalbin mahiyetinin aşkın özünden meydana geldiğinin işareti, nerede bir cemâl görünse ona yönelmesi, nerede bir güzellik görse ona hayran kalmasıdır. Asla sebepsiz olaraksevgilisiz ve maşûksuz kalmaz.

Peygamber Efendimiz (S.A.V.) “*kalp dördtür.*” buyurmuştur. Birinci kalp, pak ve aydınlık olup onda bir nur vardır. Bu kalp müminin kalbidir. İkinci kalp, siyah ve karanlık olup, kâfîrin kalbidir. Üçüncü kalp, muallak ve imanla küfür arasında tereddütlüdür ki o münafığın kalbidir. Dördüncü kalp, ikiyüzlü olup, bir yüzü iman mahalli iken ikinci yüzü nifak mahallidir. Onun imanla kurtuluşu âlem-i kuds ve taharettendir, tıpkı bir bitkinin temiz suyla kurtulması gibi. Nifakın onda galip gelmesi ise habaset ve pislik âlemindeydir.³⁶⁷

Nefis ve ruh arasındaki çekişme daima devam ederek kalbi kendi taraflarına çekme hâlindeyler daima. Önemli olan burada kalbin tasfiyesidir. Kalp nasıl ki

³⁶⁵ Hasan Kâmil Yılmaz, “Tasavvuf ve Kalp”, *Altınoluk Dergisi*, S. 104 (1994), s. 31.

³⁶⁶ Ali Budak, Ömer Çetinkaya, a.g.e., s. 212.

³⁶⁷ Hakkı Uygur, *İzzettin Mahmut Bin Ali Kâşânî Natanzi, Tasavvufun Ana Esasları (Misbâhu'l-Hidâye ve Miftâhü'l-Kifâye)*, İstanbul 2010, s. 96-98.

biyolojik olarak kirli kanı temizleyip vücuda pompalıyorsa, manen de Hakk'ın aşkıyla dolup vücuda iman ve aşk pompalamaktadır.

Sufiler kalp yerine gönül demişlerdir ve seyr ü sülûke adım atmadan önce gönüllerine gelen ilhamla arayışa geçmişlerdir. Gönül onlara bir sevk-i ilahiyle mürşidi buldurmuş ve onları insân-ı kâmil olmaya yönlendirmiştir.

Nitekim sufilerin biri şöyle demiştir: “*Öyle bir kalbim var ki, eğer ona isyan etmiş olsam, Allah’a isyan etmiş olurum.*” Bu, kalbi tam istikamet üzere olan bir kulun hâlidir. Kalbin tam istikameti ise nefsin sukûnet bulup mutmain olmasıyla hâsıl olur. Nefsin mutmain olmasıyla şeytan ümitsizliğe düşer. Çünkü nefis (terbiye ve tezkiye olmayınca) her hareketiyle kalbin safiyetini bulandırmaktadır. Kalp karışıp bulanınca da şeytan ona sahip olmaya tamah eder ve ona yakın olur. Çünkü kalbin safiyeti, Allah'ı hatırlama ve murakâbe ile korunur. İnsanların ateşten korkup çekindiği gibi, şeytanda zikirden çekinir. Çünkü zikirde onu yakan bir nur vardır. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: “*Şeytan insanoğlunun kalbini ele geçirmek için ona yapışır. Kul Allahu Teâlâ'yı zikredince kaçır ve siner. Zikirden gafıl olunca kalbini bir lokma gibi yutar ve başlar ona vesvese verip boş hayallere düşürmeye.*”³⁶⁸

Yûnus Emre'nin gönül dünyası dopdoludur. Hangi sözüne baksanız gönle dair bir şeyler muhakkak bulursunuz. Bunda Tapduk Emre'nin de katkısı büyüktür. Tasavvufta kalbin içine lûb denir. Kalbinin içinin içine ise lübbül lûb denir. Romanda buna işaret eden diyaloga şöyle rastlamaktayız: “*Gönlünüze dönün, içinizdeki içe dönün, Yûnus'un ‘ Yüreğime işlemiş derken’, aslında kastettiği budur, ama bunun kendisi farkında değil daha... Evet dönün, içinizdeki içe dönün, orada neler neler göreceksiniz. Bir kimse söylemiş olsun, yahut gönlünüz... Bunlar aklınızla bildiklerinizden daha değişik olabilirler ve tabii doğru da, bütün sorularınızın cevabını, içinizdeki içte bulabilirsiniz. O hâlde kendinizi şimdiden ele alın, tanımaya çalışın, aklınızla gerçek sevgiye, sevginizle de hakiki inanca varın.*”³⁶⁹

³⁶⁸ Dilaver Selvi, a.g.e., s. 595.

³⁶⁹ Emine Işınso, *Bir Ben Vardır Bende Denden İçeri*, s. 85-86.

Akıl ve kalbin birleşmesi tasavvufta önemlidir. Çünkü akılla kalbin izdivacı manevi olarak yol katetmeyi hızlandırır. Aklın her şeyi anlamaya yetmediği durumlar olabilmektedir. Bununla alakalı Yağmur Ali, Yûnus Emre'ye serzenişte bulunur: “*Gönül ve kafa birleşmesi çoğu zaman oluyor da, her zaman olamıyor be Yûnus, aklım bir şey bilip dururken, bakıyorum gönlüm başka bir türkü tutturmuş. Sen ne iyi tekleştirmişsin o ikisini, dedi. Yûnus: Bende de her zaman her konuda değil demişti... Mesela, vücudun tekliğini biliriz de, zaman zaman ikiliğe düştüğümüz olur, şu gönül ve akıl meselesinde de öyle, sonra Yaradan'dan gelen Öz Ruh'umuzla bildik ruhumuzu tekleştiremeyiz daha.*”³⁷⁰

Yûnus Emre Tapduk Emre'nin izniyle çıktığı seyahatte il il gezmekte ve buralarda sohbetler etmektedir. Bu sohbetlerde gönülden bahsedilmesini istediklerinde şöyle demiştir: “*Gönül dedi Yûnus, muhakkakki, Hakk'ın tecelli makamıdır, çünkü O, onu yer bellemiştir kulunda. Bu yüzden gönül yıkmak çok büyük bir günahtır. Unutmayın, 'Gönül Çalap'ın tahtı, gönle Çalap baktı/ İki cihan bed-bahtı kim gönül yıkarsa' demiş bir şair. Buna rağmen gönül kimi zaman tatmin olmaz, kimi zaman hastalanır, katılaşıp ve kibirlenir, kimi zamanda mühürlenir ve kendisinden haber vermez. Bize düşen, bu gönlü arıtmak ve onu Cenâb-ı Hakk'ın tahtı olmaya layık bir duruma getirmektir. Bir hak şairi demiş ki; 'Giderdim gönlümden kini, kin tutanın yoktur dini.' ve aşk şarabını içen gönül, asla ölmez. O, Mevlâ ile diridir. Kâbe bu dünya için ne ise gönüller de manevi dünya için odur Âşık yüzü bu dünyadan geçip, öze dönmüştür, çünkü hakikat bilgisini yalnız gönlünde bulur. Bu dünyada sonsuzluk özlemi ile yananlar kendilerini aşmak, kabuktan geçmek zorundalar.*”³⁷¹

Niyâzî-i Mısırî gönül bilgisini yani irfanı kendine rehber edinmiş gezdiği diyarlarda, gördüğü şeyhlere karar kılarken gönlüne sorup ondan aldığı cevapla hareket etmektedir. “*Kuzeybatıya doğru gidiyordum içinden öyle gelmişti. Uzun uzun yollar tükenip, vakit geçtikçe, günler, haftalar, aylar boyu Mehmed kendini oradan*

³⁷⁰ a.g.e., s. 253-254.

³⁷¹ a.g.e., s. 359.

oraya attıkça gönül; tanıştığı, tekkelerinde kaldığı din adamlarının hiçbirine ‘ Bu odur’ demedikçe genç adamın aklı karışıyor, düşeceği hâllerin en tehlikelisine, ümitsizliğe doğru tepetaklak gidiyordu. Gittikçe kalbi karardı, gönül hepten sustu. O bir ağır taşı artık beden kafesinde, bütün özlemlerini ve canlılığını kaybetmiş, Mehmed öfkeleniyor, öfkesinden ağlıyordu. Yanındaki canların bakımı da beslenmesi de bir zevk değildi artık, bir dertti! Yorgun, umutsuz, cansızdı... Gönlü çoktan ölmüş, kendisi bir ceset gibiydi. Kırılık bir yerde, yine gönlüne karşı öfkesi taşmışken indi attan yere oturdu ve gönlünü sorgulayan bir şiir yazdı. Yazarken gözyaşları birbiri ardına iniyordu yanaklarına, sakalına:

Gel ey aşk oduna pervane gibi cânın atmaya
Gece gündüz işi bülbül gibi zâr olmayan gönül

Tükendi ömrüm ey gönül hebâ yerlerde gafletle
Gel ey ömrü tamam olunca bî-dâr olmayan gönül

Sudan bir ibret almadın, niçin dâim akıp çağlar
Gel ey vahdet denizi talepkâr olmayan gönül

Erişti menzile cümle yol ehli sen donup kaldın
Seni n’idem bu yollarda bana yâr olmayan gönül

Kamunun derdine sen imişsin bu alemde
Niyâzî derdmendün derdine çare olmayan gönül”³⁷²

Niyâzî-i Mısırî’ye Kasım’ın arkadaşlarından biri şirk nedir diye sorar. Mısırî şirki gönülle ilişkilendirirken şu hadisi kullanır: “ Âdemoğlunda bir et parçası vardır ki, o iyi olduğu zaman bütün ceset iyi olur, o bozulduğu zaman bütün cesette bozulur; o kalptir. demiştir Peygamber Efendimiz. Kalbin bozukluğu şirktir.”³⁷³ Baş için vücut ne ise kalp de manevi hayat için öyledir. Kul bunun farkına vardığı müddetçe keşf ve keramete açık hâle gelir. Gönül zenginliği dediğimiz bu hadisede, müridin kalbinin

³⁷² Emine Işınsoy, *Bukağı*, s. 133-134.

³⁷³ a.g.e., s. 195.

mahiyetini bilmesi onun manevi makamları aşmasında kolaylık sağlar. Kalbin manasını kavrayan müridin giderek hâl ve hareketleri değişir, bu hâl önce siretine sonra suretine yansır.

Hacı Bayram romanında da gönle dair bilgiler edinmekteyiz. Şeyh Hamid Efendi, aynı zamanda müderris olan Hacı Bayrâm-ı Velî'yi irfana dair bilgilendirirken şöyle der: “*Öyle sanıyorum ki sen zahir ilimle dolmuş beynine bunu kabul ettirmekte zorlanacaksın, ama önce gönlünle anlamaya çalış, gönlünü aç ve içine şu söylediklerimi yerleştir, ona benimset, sonra aklın gönlüne uyacaktır. Aklınla gönlün arasında bir alışveriş başlayacaktır.*”³⁷⁴ Bu alışverişten maksat kalp-kafa izdivacıdır ki insan her şeyi aklıyla bilemez, bazen kalbi bilginin desteğine ihtiyaç duyar. İşte tam burada kalp devreye girer ve hakikatin kapısı müride açılır. Her şeyi akla mantığa havale etmek birçok manevi olayı anlamamızı imkânsız kılar bu da kulu şirke götürebilir.

Müritler zaman zaman akıl gönül ilişkisini kavrayamadıklarında dervişlerine ya da şeyhlerine sorular sorarak akli nereye koyacaklarını öğrenmeye çalışmaktadır. Hacı Bektâş'ın müritlerinden biride bu soruya takıldığında, Hacı Bektâş-ı Velî şu cevabı verir: “*Gönlü çok önemsiyoruz çünkü yolumuz gönül yoludur! Dedi ve ilave etti: koca bir gönül olmadan yolda yürüyebilmek olmaz! Fakat bu önemseme, asla akli inkâr değildir. Bilmemiz lazımdır ki yeryüzünde akıl Rahman'ın terazisidir. Dünyada akıl terazisinin ehemmiyeti tartışılmaz. Mesela iyi ile kötüyü bilen ve ayıran akıl terazisidir. İyiyi seçen akıl terazisidir. Şeriatın birinci makamı iman, ikinci makamı ise akılla davranan ilimdir. Sonra bildiğiniz beş şart gelir. Unutmayın ki bütün nesneler gönül ile, gönül ise bilgi ile dirilir. Sonuca varırsak, bir kişide akıl, marifet, ilim olmazsa Hakk'tan yana nasıl yol alıp, yolunu nasıl görecektir? Ve eğer âlimler olmazsa, Yüce Allah'a giden yolu kim, nasıl fark edecektir? İşte bütün bu soruların cevabı; Yüce Allah tarafından bize lütfedilen aklın ne kadar şükredilecek bir varlık olduğunu ortaya koyar. Şöyle derler, ‘Gönül şehrinde iki sultan vardır;*

³⁷⁴ Emine Işınsoy, *Hacı Bayram*, s. 219-220.

biri Rahmani, diğeri şeytani. Rahmani sultan akıldır. Ancak Yüce Allah'ın yolunda yetersizdir. Bu yolda ondan daha yüce kudretler vardır”³⁷⁵

Rabb'imizi içimizde hissetmenin önemi de elbette gönülle alakalıdır. Hacı Bektâş'ın hanımı Kadıncık sorulan sorularda zikirle de bağlantılı gönle dair şöyle cevap vermiştir: “Yüce Allah'ı gönlünde hissetmek! Daha ziyade bu, isteyen kişinin arzusunun şiddetine ve mizacına bağlı olarak değişebilir. Her kişinin duyduğu arzu aynı derecede olmaz, insandan insana değişir yani. Ta içinde duymayı arzuluyorsan, ta içinden istemek gerekir. Ve O'nun isminin dilinde ve yüreğinden eksik olmaması lazım. Dilindeyken, bu ismi yüreğinde de duymaya çalış. Dünyevi kaygılardan uzak dur. Hep hayır geleceğini bil. Hayırla konuş, yani hep olumlu konuşmaya dikkat et. Daima iyi bir kul olmaya çalış, kulluğunun farkında ol. Bir de izle, doğayı, insanları, sana güzel ve çirkin gelen her şeyi izle. Sonra içine dön, içini, gönlünü izlemeye çalış. Ta derinlere inmeye çalış, sessiz ol, sessizliği fark et, hatta sessizlik ol. Ola ki Çalap Tanrı'yı bütün haşmetiyle içinde duyasin.”³⁷⁶

Mürşitlerin Anadolu'nun bağına yayılıp halkı İslâmiyetle tanıştırmaları, bilgilendirmesi onların görevlerindendir. Bu gaye ile köyüne yerleşen Hacı Bektâş-ı Velî sohbetlerde ve zikir meclislerinde sorulara cevap veriyor, halkı imanî noktada takviye ediyordu. İşte bu sohbetlerin birinde halktan biri; Efendim, gönül nedir ki böyle üzerinde duruluyor diye sorar. Bu soruya cevap veren ise Hacı Bektâş'ın hanımı Kadıncık Ana olmuştur. “Gönül âlemlerin padişahı, Yüce Allah'ın nazargâhıdır, yani insanda baktığı, ilgilendiği yerdir. Aslında Çalap Tanrı ile her bir nesne arasında perde vardır, ancak gönülle O'nun arasında perde yoktur. Bizim gördüğümüz bir et parçasıdır, ona 'kalp' deriz, bizi yaşatan organdır, 'O durursa, ölürüz.' deriz amma gönül anlamında, bu dünyada Yüce Allah'a yakınlığı itibariyle tektir ve Yüce Allah'a aynalık eder. Bu yüzden bizim aynamız olan gönlün,

³⁷⁵ Emine Işınsoy, *Hacı Bektaş*, s. 138.

³⁷⁶ a.g.e., s. 139.

tarafımızdan yıkanıp temizlenmesi gerektir. Onu en güzel yıkayan ise İslâmiyet ve onun neticesi olan güzel ahlâktır. ³⁷⁷

Tasavvuf ıstılahında kalp sevgi ve ilgi merkezi olduğundan sevgide birlik esastır, çünkü çatal kazık yere girmez. Dünya sevgisi Mevlâ sevgisine engeldir. Leyla sevgisi Mevlâ sevgisine köprü olduğu sürece makbul ve muteberdir. ³⁷⁸

Okuduğumuz romanlarda kahramanlarımızın gönlünde önce mecazi aşk hasıl olmuş sonrasında gönül, o sevgiyle hakiki sevgiye kalp olmuştur. Yûnus Emre’de Nurefşan, Niyâzî-i Mısırî’de Melekşan, Hacı Bayrâm-ı Velî’de Gülçiçek onların manevi yoldaki ilk kıvılcımları olmuşlardır.

4.1.15.Halvet

Kelime manası; inziva, yalnızlık, tek başına yaşamak, topluma karışmamak, mâsivâdan alakayı kesip tamamen Allah’a yönelmek ve kendini ibadete vermek, günaha girmemek daha çok ve daha ihlâslı ibadet edebilmek için toplumdan ayrılıp ıssız ve kimsesiz yerlere çekilmek demektir. ³⁷⁹

Halvetten murat kalp evini Allah’ın gayrinden temizlemek ve Hakk’ın sayısız nimetlerini düşünmek ve ona şükretmektir. Bu hâlin meydana gelmesi mâsivâdan perhiz ve nefsi tezkiye ile mümkündür. Kısaca halvet, kalbi ağıyardan temizlemek ve yâri gönül halvet-hanesine koymak, kesret anında (halkla münasebetlerde) bile vahdeti ihtiyar etmek ve Hakk’a müteveccih olmaktır. ³⁸⁰

Halvet düşüncesi Peygamber Efendimiz (S.A.V.) ’in Hira Mağarası’nda bazı zamanlar bir aya yakın kalması üzerine doğmuştur. Ancak süre olarak Hz. Musa’nın Tur Dağı’nda kırk gün boyunca Allah ile görüşmesi esasına dayanarak belirlenmiştir.

³⁷⁷ a.g.e., s. 159-160.

³⁷⁸ Hasan Kâmil Yılmaz, a.g.m., s. 31.

³⁷⁹ Süleyman Uludağ, a.g.e., s. 156-358.

³⁸⁰ Selçuk Eraydın, a.g.e., s. 139.

Zaten tasavvufta halvete bir yönüyle çilehanede denilmiştir. Bu Farsça çihil, “Kırk” kelimesinden çıktığı anlaşılmaktadır.³⁸¹

Çilehaneye giren ameliyle Allah’a yaklaşan ve hergün kendisini Allah Teâlâ’dan uzaklaştıran perdelerin bir bir kaldırarak Rabb’i ile arasında engel olan bütün perdeler açılır. Sufinin halvete girişindeki niyet ve hâlinin iyiye gitmesinin işareti halvette ihlâsı koruduğunun kırk gün sonra kalbini dünyadan tamamen çekmiş olması ve ebediyet yurdu olan ahrete yönelmesiyle anlayabiliriz. Dünyadan gönlünü çekmeyen, hikmet sahibi olamaz. Bir kimse kırk gün halvette kalır ve hikmet sahibi olmazsa halvetin şartlarını yerine getirmediği ve ihlâsını zedelediği anlamına gelir.³⁸²

Tasavvufî hayatın bütününü halvet ile sınırlamak yanlıştır. Bir nevi egzersiz yapmak, sıkı bir muhasebe yapmak için usûldür. Esas olan halk içinde Hakk ile beraber olmaktır. Halvet insana bu melekeleri kazandırır. Sufilere göre şeytanın en faal olmak istediği yerlerden biri de halvettir. Nefis ve şeytan belli bir müddet halvete giren kişiyle çok uğraşmaktadır.³⁸³

İzzettin Mahmut Bin Ali Kaşani, bu konuda şöyle ifade etmiştir: halvetin şekli birkaç çeşit muhâlefet ve riyazetlerin bilişiminden oluşmaktadır. Az yemek, az uyumak, az konuşmak, insanlara karışmayı terk, zikri devam, düşünceleri yok etmek, murakabeye devam etmek. Bunları yaparak nefsin karanlığı, pisliği ve kirliliğinin bir bölümü erir ve saf, latif, hafif bir hâle girer.³⁸⁴

Halvetin tasavvufta tam manasıyla yapılması için şartları sıralayacak olursak; devamlı abdestli olmak, devamı oruç ve iftarın akşam namazından önce yapılması, midenin üçte birinin boş kalması, zikir ve sükûnet, murakabe hâli son olarak da istimdat ve itikat ile kendi şeyhine kalbi rabt etmek.³⁸⁵

³⁸¹ Tuba Özer, a.e., s. 110.

³⁸² Dilaver Selvi, a.g.e., s. 266.

³⁸³ Mustafa Kara, a.g.e., s. 31.

³⁸⁴ Hakkı Uygur, a.g.e., s. 165.

³⁸⁵ Selçuk Eraydın, a.g.e., s. 143.

Romanlarımızda tasavvufî unsurların tek tek işleyen yazarımız, halvet konusu da derinlemesine işlemiştir. Bir Ben Var Benden İçeri romanında Yûnus Emre'nin girdiği kırk günlük halveti derinlemesine anlatmış, hâlvat anındaki murakabeleri, keşifleri okuyucuya tek tek aktarmıştır. *Bukağı* romanında ise Niyâzî-i Mısrî için halvet bir manevî resetleme hâline gelmiş, Hazret her bunaldığında halvete girerek rahatlamıştır. Hacı Bayram romanında ise kısa kısa halvetlerle müritlerin intisabına değinilmiştir. Bu durum *Hacı Bektaş* romanında ise seyrek şekilde görünmektedir.

Yûnus Emre halvete girmeden önce mürşidi Tapduk Emre onu halvet adabına göre şöyle bilgilendirir: “O hâlde, bir süre sana sıra ile üçer, ikişer, birer yudum su verilecek. Kapandıktan sonra, seninle yalnız musahip dediğimiz bir kardeşiniz ilgilenir. İşitmişsindir elbet, başka kimseyi görmez ve konuşamazsın. Musahiple de görüşmen, ancak bir ihtiyacın olduğu zaman olacak. O seni tekkedeki ayakyoluna götürür, sonra tekrar hücrene bırakır. Yemeğini suyunu o getirir. Ha, olmayacak ya, eğer halvete devam edemeyecek duruma düşersen ona söyleyeceksin... Bu arada, manalı bulduğun bir rüya görürsen veya uyanırken görürsen, sana anlamlı gelen şeyler istersen ikindi namazından sonra gelip bana anlatabilirsin.”³⁸⁶ Heyecandan ne yapacağını bilemeyen Yûnus, Yağmur Ali'ye halvet hakkında tekrar soru sorar ve bir daha anlatmasını ister. “ İşte o gördüğün mezara benzeyen daracık, küçücük, karanlık hücreye gireceksin, fazla değil kırk gün için! Neden kırk gündür bilir misin, Hazreti Muhammed Efendimiz'in Mim'i ebce hesabıyla kırk eder de ondan! Aynı zamanda O, kırkında iken ilk vahiy gelmiştir... Zaten halvet peygamberlerin sünnetidir. Hazreti Yûnus, balık karnında, Hazreti İbrahim ateş içinde, Gül Yüzlü Muhammed, Hira Dağı'nda halvet çıkarmışlardı. Eveet, uyumak yok, anca sırtın duvara dayalı bir üç saat kestirebilirsen ne âlâ. Yemek yok, bir gece gündüz sonunda, sana üç kaşık bulgur ya da darı çorbası verirlerse ne âlâ. Su yasaktır, ama harareti mizacını düşünüp ilk başlarda belki birkaç yudum su verirler...

³⁸⁶ Emine Işın, *Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri*, s. 180-181.

Melekler bile uğramayacak yanına bir Allah, bir sen! Bir de yapacağın tevhit zikri! O'nunla konuşabilirsin elbet. Artık neler gösterir Tanrı bilemem."³⁸⁷

Yûnus Emre kırk gününü nasıl geçireceğini merak ediyor, nefsini yenip yenemeyeceğini Yağmur Ali'ye soruyordu. Yağmur Ali ise ona halvetin sağlayacağı faydalardan bahsederek şunları söylemektedir: *"Halvet, sana her türlü eziyete katlanmayı, her türlü fukaralığa tahammül etmeyi öğretecektir ilk başta, dedi Bodur Musa; ölmeden önce öleceksin, dedik ya! Artık sonrası sana kalmış, nefsinle mi uğraşırsın, zikrinle ya da şiirinle mi uğraşırsın, sana kalmış... Benden sana öğüt; aklını karanlığa, açlığa, susuzluğa, yalnızlığa takma, maddeyi bırak, manadan ne kazanırsın ona bak. Allah yardım eder insana, mutlak eder, yoksa o durumda hayatta kalmanın imkânı var mı? Her neyse sen temiz bir gönülle; çünkü Allah o zaman ziyaret eder insanın gönlünü, sen işte tertemiz bir gönülle tevhidine devam et, sana gerekli olan tevhit o kadar."*³⁸⁸ Bu faydaların yanında halvetin diğer faydalarını söylemek gerekirse; kalp, riya, müdahane gibi hastalıklardan korunma, dünyadan yüz çevirme ve kanaate vasıl olma, dilin afetlerinden uzaklaşma, kalbin mutmain olması, takva sahibi olma bunlardan bir kaçıdır.³⁸⁹

Halvette müridin şeyhine kalbî rabt etmesi halvet şartlarındandır. Bu bir nevi gönül yardımudur. Bodur Musa buna şöyle işaret etmektedir. *"Halvette bulacağın yardım, Allah'tan sonra, Sultan'ın ve derviş kardeşlerinin sana yapacağı gönül yardımudur. Yemek, su eksik olabilir ama gönül desteksiz olmaz! Gönlünü gönlümüze daya Yûnus. Biz Yağmur Ali ile beraber gönül desteği vereceğiz sana, bu destekle besleneceksin!"*³⁹⁰ Mürit-mürşit bağına da işaret eden bu kısımda manevi desteğin kerametvari hâlini mürit, halvette iken hisseder. Himmetin kabz ve bast hâlinde müride yetişmesi halvette iken de onu yalnız bırakmaz.

³⁸⁷ a.g.e., s. 181-182.

³⁸⁸ a.g.e., s. 183.

³⁸⁹ Selçuk Eraydın, a.g.e., s. 141.

³⁹⁰ a.g.e., s. 184.

Niyâzî-i Mısırî bunaldığı zaman halvete girerek rahatlamayı seçmektedir. Çünkü Mısırî halvette iken ruhunu dizginlemeyi, nefsinin kontrol almayı başarıp rahatlamaktadır. Bu onun için fitri bir hadise hâline gelmiştir. Halvetin faydaları kişinin derdine ve mizacına göre Cenab-ı Hakk'tan kişiye verilen bir sekinet hâline dönüşmektedir. Niyâzî-i Mısırî Rabb'ine isyan ettiğini düşündüğü bir günde bunalıp yine çareyi halvette bulmuştur: “ *Mehmed, içini çekti; ‘Bana bir halvet gerekli!’ diye düşündü, ‘ Nasıl daha önce akıl edemedim!’ diye kendine şaştı ve karar verdi: ‘Doğru İstanbul, orada bir tekkede inşallah!’ Böylelikle, Allah’a isyanın bağışlanacağını, kalbinin yumuşayacağını ve yokluğunu anlayacağını umuyordu. Fakat yanındaki iki canı ne yapacaktı? Buraya kadar gezmek onlarla zor olmamıştı, ama ya İstanbul’da ne yapacaktı? Kiraz’la beraber halvete giremeyeceğini çok iyi biliyordu, ayrıca bu hayvanı kırk gün bir hücrede tutmak, hem olabilmeydi idi, hem tutsa bile çocuğa zulüm olurdu. Zaten izin verilmezdi, yanında kedi ile halvet mi olurmuş!.*”³⁹¹

Niyâzî-i Mısırî, Şeyhi Sinan Ümmî’ye intisap ettikten sonra da dergâhta halvetlerine devam eder. Halvete girmek bedenini onu etkilemeyecek hâle gelmiştir. Kendine göre bunun sebebi sadece Allah’ın nasibidir. “*Mısırî iki kere halvete girdi, Cenâb-ı Hakk’ın izniyle şeyhinin gayretinden olmalı, çok rahat ve huzurlu halvetler oldu bunlar. Mısırî zayıflamadı bile, zaten günlük gıdası bir dilim arpa ekmeği idi ve halvette aç kalmak onu hiç etkilememişti. Yüzünü bir gün görmese özlediği şeyhini de hiç aramamıştı, o sanki her an Mısırî ile beraberdi o karanlıkta, onunla beraber zikrediyordu. Her halvetten sonra büyük gönül yumuşaklığı ve büyük huzurlar yaşadı Mısırî hiçbir arkadaşı onun kadar rahat halvet yapamıyordu, bunca gönül huzurunu bulamıyordu...*”³⁹² Niyâzî-i Mısırî için halvet yapmak fitri bir hâl almıştır. O artık halvet değil erbain çıkarmak istemektedir. Bunun tarifini de şöyle açıklamaktadır: “*Niyetim kırk günde, kırk halvet yapmak, tabii Allah izin verir şeyhimde kabul ederse... Aslında kırk gün yaptığım için benimkilere halvet değil erbain çıkarmak denir ama ağzımız alışmış halvet diyoruz. Arkadaşları: ‘Öyle dediler, bizim*

³⁹¹ Emine Işınsoy, *Bukağı*, s. 135-136.

³⁹² a.g.e., s. 167.

yaptıklarımız halvet üç günlük, yedi, günlük falan evet seninkine erbain dememiz lazım.' Mısrî: ' Kelimeler önemli değil, sizler de erbain çıkarmışsınız ve kırk günden kırk defa yapılacaktır diye asla bir kural yok. Bu sırf benim niyetim çünkü halvet hâli çok hoşuma gidiyor, çünkü nefsimin hiç olmazsa bir süreliğine öldüğünü hissediyorum, bu da hafiflik veriyor. Fakat işte tam ölmüyor, hiç beklenmediği bir anda, bir mesele başını kaldırıyor, ben dahi şaşıyorum''³⁹³

Hacı Bayrâm-ı Velî gençlik yıllarında birlikte vakit geçirdiği Meczup Ali amcasıyla girdiği bir halvet diğer hâlvetlere nazaran farklı olsa da Meczup Ali'nin ağzından şöyle anlatılmaktadır: “*Burası odunluk değil bir halvethanedir, bizim zikrimizle elhamdülillah etraf ışıkmaktadır. Baksana bir şey diyeyim mi ‘Vatan sevgisi imandandır.’ demiş. Adı Güzel Muhammed, işte bu çocuk aslî vatanını aramaktadır, yani Muhammed nurunu. Çünkü Numan ve benlik ve varlık vehminden kurtulmalıdır, onu bilir onu söylerim. Biz burada senin odunluk dediğin yerde riyazetle meşgulüz, az uyuyor, hiç konuşmuyor ve çok az yiyoruz. Nazlı Hatun’un getirdiği bütün yemekleri yediğimizi mi sanıyorsun, şaşarım buna.*”³⁹⁴

Hacı Bayrâm-ı Velî, Şeyh Hamid Efendi’ye intisap ettiğinde, ona ilk yapması gerekenlerden birinin de halvete girmesi olduğu söylenir. Çünkü bu müritliğin şartlarındandır. Şeyhi ona halveti şöyle izah eder: “ ... Seni dört günlük halvete sokmak istiyorum, bütün mürit adaylarına yapılır bu, dört günlük karanlık hücrede, pek az yiyerek, uyumamaya çalışarak, oturduğun yerde zikir edeceksin. Zikrin, ‘Lâ ilâhe İllallah’ olacak. Dört günden sonra, tekrar baş başa görüşürüz.”³⁹⁵ Halvet kırk günle sınırlı değildir. Tarikatların usullerine göre bazen üç, bazen dört, bazen yirmi bir veya kırk günle sınırlanabilir. Önemli olan halvet adabının yerine getirilmesi ve kalbin masivadan temizlenmesidir. Hacı Bayrâm-ı Velî, intisap ettiği tarikatın usulüne göre genellikle kısa halvetlere girdiğini romandan öğrenmekteyiz. Yine romanda Hacı Bayrâm-ı Velî girdiği dört günlük halvette hâlden hâle geçerek

³⁹³ a.g.e., s. 167-168.

³⁹⁴ Emine Işın, *Hacı Bayram*, s. 127.

³⁹⁵ a.g.e., s. 211.

murakabe hâli onda hâkim olmaktaydı: “ İsteddiği hücreye girmişti, ancak kapı ardından kapanınca her taraf simsiyah oluverdi, yüreğinde bir sıkıntı dolaştı fakat arkasını duvara dayayarak oturup zikrine başlayınca o sıkıntı kayboldu... Zikir onu, yavaştan yavaş onu içine çekiyordu, söyleyen dudakları kendinin olmaktan çıkıyor, sesi kendinin olmaktan çıkıyor, Hacı Bayrâm, bizzat kendisi, kendinin olmaktan çıkıyordu. Bir tek ‘Lâ ilâhe İllallah’ kalıyordu ve bu sesle hücre ışıyordu sanki. Bir sesli zikrettikten sonra, içten zikretmeye başladı. Işıyan hücre sine karşı, içinin ta içi de ışıyordu şimdi.”³⁹⁶

Hacı Bayrâm-ı Velî icazetini alıp halifelîğe başladıktan sonra şeyhinin verdiği görevler üzerine dergâha yeni gelenleri usule dair bilgilendirmektedir. Halvetle ilgili: “Şimdi dört günlük halvete gireceksiniz, bu ikinci sınavınızdır, hayırla bunu da bitirdikten sonra inşaallah birer mürit olacaksınız, sülûkünüz başlamış olacak... Halvet hücrelerini gördünüz, o boş ve karanlık hücrelerde dört gün boyu yalnız kalacaksınız. Bol bol zikredip dua edeceksiniz, dualarınızın ve zikrinizin bereketiyle, kalbinizde hücrenizde inşaallah ışıyacak, merak edecek ya da korkulacak bir şey yok, beceremezseniz çıkış serbest tabii. Ayrıca bizler sizin yanınızda olmasak bile, dışarıdan gönlümüz ve elimiz sizinle beraber olacak. Şimdi hücrede nasıl oturacaksınız; namaz kılar gibi yere dizüstü oturacaksınız ellerinizi aynı namazda olduğu gibi bağlayacaksınız ve sadece gözlerinizi yumup sadece Allah’a yöneleceksiniz yani kalbinizden her türlü dünya zevkini, dünya endişesini çıkaracaksınız. Bir Allah, bir siz olacaksınız. Bu uygulama sizi mümkün olduğu kadar Hakk ile beraber olmaya götürür, Hakk ile beraber olmaya alıştıırır. Halvetin kaynağı, Peygamber Efendimiz’in Hira Mağarası’na çekilip Allah’la ilgili derin düşüncelere dalması ve Hazreti Musa’nın Tûr-i Sina’daki kırk gün kalışıdır. İnşallah derviş olduktan sonra mürşidimizin buyurduğu zaman halvette kırk gün kalıp erbain çıkaracaksınız. Halvet anladığınız gibi riyazetin bir gereğidir. Yani Güzel Allah’a kavuşmaktır.”³⁹⁷ Genel manada halvet şartlarının ve manasının anlatıldığı bu bölümde Hacı Bayrâm-ı Velî mürit adaylarına masivadan nasıl sıyrılacağını da

³⁹⁶ a.g.e., s. 219.

³⁹⁷ a.g.e., s. 295-296.

anlatmaktadır. Çünkü halvet; imanın güçlenmesine, nefsin dizginlenmesine ve ihlasın kazanılmasına vesile olur. Bunları kazanan kişi hâliyle adım adım masivadan sıyrılmış olur. Bunların aksini düşünerek, farklı hadiseler yaşamayı umarak ve riyaya düşerek halvete giren kişiye hâlvetten geriye yorgunluk ve sıkıntı kalır. O yüzden halvete girecek olan kişi ne istediğini bilerek ve niyetlenerek girmelidir ki amacına ulaşp ihlası kazanabilsin.

Hacı Bektaş romanında sohbetlerde ıstılahlara dair pek çok bilgiler verilmiştir. Romanda halk sorular sorup cevapları Hacı Bektâş-ı Velî ve halifeleri vermiştir. Halvet üzerine sorulan bir soruya da şöyle cevap verilmektedir. “ *Bu söylediğinin ismi, ‘Halvete girmek’tir. Vakti zamanı geldiğinde her mürit halvet zevkini yaşayacaktır. Bir müridin kaç gün, nasıl, ne şekilde bir halvete gireceği, velîsi tarafından, o kimsenin huyuna suyuna, meşrebine, dayanma gücüne göre ayarlanır. İlle de şu kadar vakit, bu kadar yemek ve su, diye kesin bir halvet zamanı ve yiyeceği yoktur. Kırk gün ise, genellikle müritlerin istedikleri ve dayanabildikleri halvet müddetidir. Her şey müridi alıştırma alıştırma olur, baştan üç günlük, bir haftalık sürelerde konabilir.*”³⁹⁸

Hacı Bektâş, müritliğini kabul ettiklerine yol hakkında bilgiler verip halvetin ne olduğunu anlatmaktadır. Halvetin manasına ve içeriğine dair bilgi verirken şunları dile getirir. “ *Şimdii, halvet ne demektir bilir misin, üç gün, onbeş gün, yirmi bir ve kırk gün, hücrelerimizden birinde pek az yemek yiyerek ve pek az su içerek yalnız başına kalacaksın, kimseyle görüşmeyeceksin; Kuran okuyacak, namaz kılacak, namazına namaz katacaksın, tespih çekeceksin, yani bol bol nafile ibadet yapacaksın. Tefekkür edeceksin, yani İslâmiyet üzerine derin derin düşüneceksin, kendini tanımaya çalışacak, yapabildiğin kadar, özünü bilmeyi öğreneceksin ve elbet daima Yaradan, gönlünde ve dilinde olacak, onu gölünde hissetmeye çalışacaksın... Kırk*

³⁹⁸ Emine Işınsoy, *Hacı Bektaş*, s. 100.

*gün halvete girmeye ‘erbain çıkarmak’ derler. Bu hemen olmaz, her bir halvetini arada kısa veya uzun aralardan sonra yapacaksın.”*³⁹⁹

Halvet nefsin tezkiyesi adına, kalbin mahiyetine uygun hâle gelmesine, etki eden önemli bir unsurdur. Mürit gerçek anlamda olması gereken bu kıvama halvetle gelir. Halvetle insan gönderiliş gayesine uygun davranmayı öğrenir. Halvetle keşif ve kerametlerle kemâlata ermeye hazır hâle gelir.

4.1.16.Zikir

Kelime anlamı olarak; anmak, hatırlamak, yâd etmek; Allah’ı anmak ve hatırlamak, onu unutmamak, ve gaflet içinde olmamak; tarikat ehlinin belli kelime ve ibareleri belli zamanlarda, belli sayıda, belli bir edep dâhilinde hergün düzenli olarak söylemelerine zikir denir.⁴⁰⁰

Tasavvufta önemli olan zikir insanları gafletten koruyan bir zırh gibidir. Kalpler ancak Allah’ı anmakla tatmin olur ayeti de bunu işaret etmektedir. Zikir kalbi mâsivâdan temizler.

Sufi Rabb’ini heran zikrederse gönlünde bir ferahlık hasıl olur ve seyr ü sülûkünü zikir sayesinde ilerletir. İnsanların yaradılış amacı olan kesb-i kemâl ve seyr-i cemâle zikir yoluyla ulaşılır.⁴⁰¹

Zikir kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de çok yerde geçmektedir: “*Yüce Rabbi’nin adını tespih et.*” (A’lâ, 87/1), “*Müminler ancak o kimselerdir ki; Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir.*” (Enfal, 8/2), “*Yalnız beni anın ki, ben de sizi anayım.*” (Bakara, 2/22), ve “*Ey iman edenler! Allah’ı çokça zikredin.*” (Ahzab, 33/41)

Zikir iki şekilde yapılmaktadır. Cehri ve hafi zikir diye adlandırılan bu zikirlerin çıkışı şu şekilde olmuştur. Silsileleri Hz. Ali (r.a.) vasıtasıyla Peygamber Efendimiz’e (S.A.V.) ulaşıyorsa cehri zikir, Hz. Ebû Bekir vasıtasıyla Peygamber Efendimiz’e (S.A.V.) ulaşan zikirler ise zikri hafi denmiştir. İki zikirde önemlidir.

³⁹⁹ a.g.e., s. 171-172.

⁴⁰⁰ Süleyman Uludağ, a.g.e., s. 385.

⁴⁰¹ Selçuk Eraydın, a.g.e., s. 127.

Asıl önemli olan ise bu zikrin ihlâsla yapılmasıdır. Zikrin oldukça faydaları vardır. Yapılan araştırmalar su taneciklerinin bile güzel sözlerle güzelleştiği, onun için besmeleyle içilen suyun lezzetlendiğini göstermiştir. Hâliyle zikir ile meşgul olan kalpte yalan, gıybet gibi kötülüklerden arınır. Kişiye mağfiret kapıları açılır. Sadece dille söylemekle kalmayıp tüm vücudunun zerreleriyle hissedilen zikir gerçek zikir olup kalp kapılarını bir bir açmaktadır.

Sufilere göre hayatın çeşitli safhâlarda karşılaştığı menfiliklerle katılaştığı olan kalp, zikir psikolojisinin şifalı eliyle yumuşamakta, temizlenmekte, hakikatleri aksettirebilecek bir hâle gelmektedir. Toplu sesli zikirler insanın sadece musiki ihtiyacını değil, ahenkli hareket olan ritmik raks ve deveran ihtiyacını da karşılamaktadır. Vecdin coşkunluğunu yaşamak ve bu coşkuyu gözyaşlarıyla çoğaltmak açısından zikir meclisleri belki de tasavvufi hayatın en canlı hâllerinden biri olur. Zikirle kalplerini yıkar adeta yeniden doğarlar.⁴⁰²

Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri romanında Yûnus Emre gittiği Hacı Bektâş-ı Velî'nin tekkesinde beklerken içerden duyduğu zikir sesleriyle hâlet-i ruhiyesi değişmektedir. “Uzak uzak duydu, ‘ Allah...Allah...’ seslerini Yûnus. Onunda dili tekrarlamaya başladı; Allah... Allah... İçinde kuruyup sertleşen kan yumuşadı, tekrar ıgıl ıgıl akmaya başladı, damarlarında dolaştı... Yûnus’u iyice hüzüün bastı, dokunsalar ağlayacak!..”⁴⁰³ Tapduk Emre dergâhta yapılan sohbetlerde zikre dair sorulan sorulara Mustafa Efendi’nin cevap vermesini istediğinde şöyle demiştir: “ Zikrin, mana yolunun temelini teşkil ettiğini, Kuran’da yetmiş sürede ve iki yüz elli altı yerde zikirden bahsedildiğini, aslında gerçek zikrin, her an Allah’ı hatırlamak olduğunu söyledi. Toplu veya şahsi zikrin kuru kuru ‘Allah Allah’ diyerek veya onun herhangi ismini tekrar ederek yapılmayacağını, zikrin dilden gönüle, gönülden bütün vücuda yayılması lazım geldiğini, böyle zikirlerde, O’ndan başka bir şeyin düşünülmemesi lazım geldiğini, kişinin aklını ve ruhunu tam anlamıyla ve teslimiyetle Yaradan’ına vermesi gerektiğini anlattı. ... Zikir, gönülün ilâcı, nefsin

⁴⁰² Mustafa Kara, a.g.e., s. 36.

⁴⁰³ Emine Işınsoy, *Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri*, s. 78.

zehridir, dedi, insanın dostu, fakat kibrin, gıybetin, haksızlığın, yalanın, öfkenin, kinin velhasıl her türlü kötülüğün düşmanıdır! Zikirle meşgul olan bir kimsenin nefsi çatlar, bütün kötülükler, ağaçlardan düşen yapraklar misali düşer, toprağa da karışmaz, kaybolur... O insan yeni doğmuş gibi saf ve temiz olur. İşte bu saflıkla kişi neler neler öğrenir, sırlar ona açılır, ayan beyan olur. Çünkü, nefsin kötülüklerden kurtulması, Cenâb-ı Hakk'ın şerefli kıldığı insana bir dönüştür, O'nun halifesi olmaya layık oluşturmaz. Şunu da unutmayın, zikrin gün veya gece içinde belirli bir saati yoktur. Kul, istediği zaman zikir yapabilir. Zaten her an O'nu aklına getirebilir, getirmelidir de, yani bir derviş, aslında daimi bir zikir içinde bulunmalıdır.”⁴⁰⁴ Zikir, kalplerin arınmasında ve güçlenmesinde, Allah'a kurbiyetin artmasında, mağfiret kapılarının açılmasında kolaylık sağlar. Mürit tasavvuf yolunda ilerlerken birçok kaynaktan beslenir. Bu kaynakların her birisi çok önemlidir ancak zikir bu kaynaklar içinde en önemlisidir ve en hızlı vasıttır. Kalplerin ilacı olduğu için günahlarla yorulan ve kirlenen kalp temizlenmek için zikre ihtiyaç duyar. Zikir arttıkça bu defa kalbin temizliğinden öte kalp cilasası başlar ve sonunda yerini tatlı esintilerle vecd ve sekr hâline bırakır. Kul zikirde ısrar ettikçe artık onun için cehennem ateşi ile arasında aşılmaz bir duvar örülür.

Zikrin çeşitleri zamanla tarikatların usullerine göre seçilip belirlenmiştir. Cehrî ve hafî olmak üzere ikiye ayrılan zikir hâlleri tarikatların kendine has usulleri arasına yerleşip o tarikatın belirlediği zamana has vird hâline gelmiştir. Yani bir mürit kafasına göre cehrî yada hafî zikri seçmez, girdiği tarikata tabi olup onların usullerine tabi olur. Bir talip kendi mizacına göre nasıl mürşidini seçiyorsa hangi zikir ona daha iyi gelecek az çok bunu bilip, buna göre seçim yapmalıdır. Bazen her ikisini birden yapan tarikatlar da vardır. Mesela cehrî zikirde riyaya girebileceğini düşünüyorsa bu kişi kendisine hafî zikri benimsemiş bir tarikatı seçmelidir. *Bukağı* romanında hafî zikre temas eden yazarımız, Niyâzî-i Mısırî'nin babası Nakşî şeyhi olması hasebiyle bu zikir türü şu şekilde anlatılmaktadır: “Hafî zikirdi bu. Herkes kollarını kavuşturmuş, başları kalplerinin üzerine düşmüş, hafîften bir öne bir arkaya sallanarak, içten, en içten Rahman'ın ismini çağırıyorlardı. Elle

⁴⁰⁴ a.g.e., s. 170-171.

tutulurcasına somut bir sükûnet ve huzur vardı havada. Koca Derviş, ‘Gözlerinizi kapatın, başınızı kalbinize gömün, siz de zikredin’ dedi. Onları arka safta bir yere oturttu, kendisi de yanlarına çöktü. Çocuklar hemen ona itaat etmiş, gözlerini kapamışlardı. Derviş onlara baktı, memnun oldu, o da kollarını kavuşturdu, gözlerini yumdu, bir süre sonra başı göğsüne düştü, ağır ağır sallanıyordu...⁴⁰⁵ Babası Şeyh Ali Efendi oğlu Mehmed’i zikre davet edince buna hazır olmadığı için Mehmed bir müddet süre istemişti. Ve zikrin çeşitleri şu şekilde tanımlanmıştır: “Aslında hafi; içten zikirdi hoşlanmadığı, Mehmed’in coşkun mizacına içten zikir haz vermiyordu. O, Rabbi’ni anarken, olanca gönlünü sesine yüklemek, bağrından gelen ‘Allâhü’ nidasıyla, yeri göğü inletmek istiyordu, şehrin içlerinde kendilerine Devrâniler denilen Halvetîlerin bir dergâhı ilgisini çekmiştir; onların, ayakta elele tutuşup bir daire teşkil edip ağır ağır dönerek ‘Lâ İlâhe İllallah’ diye zikretmeleri tamda istediği gibiydi. Bir gün ziyaretçiler arasına gizlice karışıp giriverdiği bu dergâhta, oturanların en arkasına büzülüp, dervişlerle birlikte zikretmişti. İçinin temizlenip ışımlandığı o akşam babasına niçin Nakşîlerin de sesli zikir etmediklerini sordu. Ali Efendi; ‘Bizler meşrebimizin gereği sükûneti tercih ederiz çünkü bu kalplerimize huzur verir ve gönüllerimizi nurlandırır, hafi zikir her türlü riyadan uzaktır, sesli zikre maalesef gösteriş ve riya karışabilir. Sessiz zikir doğrudan gönle hitap eder. Doğrudan gönülle yapılır, alış verişi yalnız gönülledir. Böylelikle o gönül derinleşir, büyür, yücelir ve sana yollar içinde yollar açar’⁴⁰⁶

Zikrin kalbe verdiği huzur kalbin ihtiyaç duyduğu gıdasıdır. Nasıl ki beden gıdasını alamadan yaşayamazsa, kalp de gıdası olan zikri almadan sağlıklı kalamaz ve bir süre sonra hastalığa müptela olur. Bu manevi hastalık, ruhta derin gedikler açarak kalbin kararmasına sebep olur. Çorak toprakların suya kanması gibi günahlarla kararan kalbin zikirle yıkanması şüphesiz onda bir vecd hâli yaşatır ki bu tarifi mümkün değildir. Bunu ancak zikrin lezzetini alan gönül sahibi bilir. *Hacı Bayram* romanında zikre dair vecd ile geçen bir anı şöyle görmekteyiz: “... Sonra efendi postuna geçti, dervişler dizüstü, daire şeklinde oturup zikir halkası teşkil

⁴⁰⁵ Emine Işın, *Bukağı*, s. 36.

⁴⁰⁶ a.g.e., s. 40-41.

ettiler, gözler kapandı, zakirbaşı zikri başlattı. Hacı Bayrâm'a göre, bu zikir Ali amcasıyla yaptıklarından çok başka, bambaşkaydı. Genç, yaşlı göğüslerden çıkan 'Lâ ilâhe illallah' nidasıyla, onun kalbi havalanıyor, sanki göklere yükseliyordu. Huşu içindeydi, nerede bulunduğunu hatta kendisini bile unutmuştu. İçinden serin suların geçtiğini, kalbinde kir namına ne varsa akıp gittiğini düşünüyordu. Öyle bir rahatlık, mutluluk içindeydi ki, zikir bittikten sonra bir süre kendine gelemedi.⁴⁰⁷

Hacı Bayrâm-ı Velî kendi tarikatı olan Bayrâmiyye'yi kurduktan sonra yapılan zikirlerle dair şu bilgileri vermiştir: "... Gönülün arzusundan dolayı bazen sesli yani cehrî bazen de gizli, sessiz yani hafî zikir yaparız. Usûlümüze göre; her iki zikir şeklinde de gözler yumulur, hafî zikirde ayrıca mümkün olduğu kadar nefeste tutulur. Zikir esnasında Güzel Allah'tan başka her şeyi gönülden çıkarmak gerektir. Gönülün bizzat kendisinin, tabiri caizse, Allah ile dolu olması, yalnız Sevgili Allah ile beraber olması icap eder. Kısaca zikri ne ise, fikrinin de o olması gerekir. Zikirde gönülle akıl bir tevhit hâlinedir, ikisi de bir ve bütündür. Toplu yapılan zikre gelince, meydanımızda, şeyhiniz olarak oraya postuma otururum, başımda tacım, sırtımda dede hırkası bulunur. Müritler çevremde daire teşkil edecek şekilde dizüstü otururlar, işte bu zikir halkasıdır. Ancak bundan önce, on iki rekât teheccüt namazı kılınır. Yani toplu zikir gece yarısından sonra yapılır. Çekilen zikir kelimesi, 'Lâ ilâhe illallah'tır. Oturduğumuz yerde, gözler kapalı, kalpte sadece zikrimizin anlamı, başlarımızı sallayarak zikir çekeriz. Zikirden sonra, Yüce Yaradan'ımıza dua ederiz."⁴⁰⁸ Tarikata giren talip ilk olarak kelime-i tevhit çekerek genelde zikre başlar ki kalp imanla perçinleşmiş olsun. İmanla sağlamlaşan kalp artık çekeceği her esma ile kalbî derinliği sağlamış olur.

Zikrin özelliklerinden biri belli bir vaktinin olmayışıdır. Bütün vakitlerde kul zikretmekle memurdur. Ya farz yada nafil olarak zikrin yapılmadığı bir zaman yoktur. Namaz ibadetlerin en şerefli iken bazı vakitlerde kılınması caiz değildir. Hâlbuki kalp ile zikre herhâlükarda devam edilir. Cenab-ı Hak: "Onlar ki ayakta

⁴⁰⁷ Emine Işınsoy, *Hacı Bayram*, s. 216-217.

⁴⁰⁸ a.g.e., s. 318-319.

iken, otururken ve yatarken Allah'ı zikrederler”(Âli İmran, 3/191) buyurmuştur.⁴⁰⁹ Hacı Bektâş-ı Velî'ye zikre dair sorulan soru da tam bu türdendir. ”...bir başka hanım mürit ise ‘Hünkârım,’ dedi, ‘ev hâlleri malum; çamaşırdı, yemekti, süpürgeydi derken, aynı zamanda, Allah Allah zikri de yapılabilir mi?’ hanımların da soru sormalarından memnun olan Hacı Bektâş gülümsedi;’ Her çeşit mübah iş yaparken, abdestli veya abdestsiz olarak zikir yapmak, dua etmek, tövbe etmek mümkündür. Tarlada çalışırken de bu saydığımız ibadetler yapılabilir. Vaktinizi yalnız bir işle değil, iki bereketli işle geçirmiş olursunuz”⁴¹⁰

Tasavvuf özü itibariyle akıl ve mantıktan öte bir gönül işidir. Zikir ise kalbin seyr ü sülûk boyunca yaşayacağı hâlleri kaldırabilmesi için kalbi bu derin maneviyata hazırlar. Çünkü zikir kalplerin devası ve cılası, ruhun manevi gıdası, müridin dilinin virdidir. Yazarın zikir konusuna hatırı sayılır bir yer ayırması bu konunun mahiyetinin yeterince anlaşılmasına vesile olmuştur. Ayrıca yazar, kalplerin Cenâb-ı Hakk'ı anmakla mütmain olduğunu ifade etmenin farklı bir boyutunu okura başarıyla sunmuştur.

4.1.17. Marifetullah

Marifetullah, marifet yoluyla Hakk'a dair elde edilen bilgiye marifetullah, buna sahip olana da arif-i billah denir; marifet ise tecrübî ve amalî bilgi, aşinalık anlamlarındadır; Sufilerin ruhani hâlleri yaşayarak, manevi ve ilahi hakikatleri tadararak, iç tecrübeyle ve vasıtasız olarak elde ettikleri bilgi ve irfan anlamına gelmektedir.⁴¹¹

Rabb'ini bilmek için, kişinin önce kendini bilmesi gerekiyor. Hadiste “*Nefisini bilen, Rabb'ini bilir.*” diye geçmektedir. Gerçek marifetin meydana gelmesi, afaki yani insanın dışında olan şeylerin suretlerde münteşir olan ilahi ayetler ile, enfûstekilerin yani insanın kendisinde olanların marifeti arasını cem'etmektedir. Ayet-i kerimede Cenâb-ı Hak: “Afâkta (ufuklarda) ve onların enfûsünde (kendi

⁴⁰⁹ Süleyman Uludağ, *Abdülkerim Kuşeyrî, Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risalesi*, İstanbul 2016, s. 303.

⁴¹⁰ Emine Işın, *Hacı Bektaş*, s. 73-74.

⁴¹¹ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2001, s. 234.

nefislerinde) insanlara ayetlerimizi göstereceğiz, O'nun hak olduğu ve iyice belli olsun”(Fussilet, 41/153) buyurmuştur. ⁴¹²

Hucvirî eserinde marifetsizliğin kişiyi yaşatan ölü mesabesine getirdiğini düşünürsek, marifeti kalbin hayat ilmi olarak ifade edebiliriz. Yani marifet hakkında bilgi sahibi olmayan herkesin gönlü cehâletle ölüdür, demiştir. ⁴¹³

İnsan kendini bildiği ölçüde Ala-ı illiyyine çıkar, bilmediği ölçüde, günaha batır, günaha battıkça da esfele sâfilîne düşer ve hayvandan daha aşağı bir dereceye düşer.

İlahi marifetin mertebeleri vardır. Birincisi her şeyi mutlak failden bilmelidir. İkincisi mutlak fail olan her eserin onun sıfatlarından hangisinin neticesi olduğunu bilmelidir. Üçüncüsü Hakk'ın her sıfatının tecellisinden maksadını tanımalıdır. Dördüncüsü ilahi ilim sıfatını kendi marifetinin suretinde tanımalı ve kendisini ilim, marifet ve hatta varlık dairesinden çıkarmalıdır. Cüneyd-i Bağdadî'ye (r.a.) marifetin ne olduğunu sorduklarında “ *Marifet, onun ilminin kıyamında senin cehlinin varlığıdır, O bilen ve bilinendir*” demiştir. Sehl bin Abdullah (r.a.) ise şöyle demiştir: “ *Marifet, cehâletle tanımadır*”. ⁴¹⁴

Marifet kalbi bir mesele olup onu anlamak biraz zordur. İlim, marifetin giriş kapısıdır. İlimsiz marifet imkânsız, marifetsiz ilim ise vebaldır. Marifet ve ilmin birkaç çeşidi olabilir. Marifet ilmi, marifetin ilmi, ilmin ilmi, marifetin marifeti gibi. ⁴¹⁵

Mutasavvıflar İslâm bilginlerinin bilgiye dair söylediklerine gönül maddesini de eklemişlerdir. Sufilere göre riyazet ve mücahede ile temizlenmiş, kin, hased, gurur, gösteriş gibi hastalıklardan kurtulmuş olan kalp, ilahi hakikatlerin de makamıdır. Aklın verdiği bilgi nasıl geçerliyse, kalbin verdiği bilgide en az onun kadar geçerlidir. ⁴¹⁶

⁴¹² Selçuk Eraydın, a.g.e., s. 316.

⁴¹³ a.g.e., s. 317.

⁴¹⁴ Hakkı Uygur, a.g.e., s. 81.

⁴¹⁵ a.g.e., s. 81.

⁴¹⁶ Mustafa Kara, a.g.e., s. 38, Nurgül Sucu, Hakikatin Estetik Boyutu Tasavvuf ve Divan şiirinin Müşterekleri, II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu-Kastamonu'nun Manevi Mimarları, Kastamonu 2014, s. 66-67.

Yûnus Emre gezdiği diyarlarda sohbetler edip halkı bilgilendirmektedir. Marifetin tabiriyle alakalı şöyle konuşmuştur: “ *Peygamberimiz Efendimiz’in sözünü bir kere daha zikre delim: ‘ Nefsini bilen Rabbi’ni bilir.’ Demin de söylediğim gibi, bir mürşit eli tutması ve şu dünyaya ait rabitalarını mümkün olduğu kadar azaltması dünya şeylerini bağımsızlığını kesmesi gerekir. Nefis temizliği gerekir. Ki, hakikat bilgisiyle meşgul olabilelim. Hakikat bilgisi; Yüce Allah’ın manevi sırlarını bilmektir. Cahil kişi, ne Kuran ne başka bir ilim yapar, ne de Hakk aşığı olabilir. Unutmayın ki Sevgili Peygamberimiz, kendisine her işte engel olmaya çalışan kötü birine, sadece ‘cahil’ ismini takmıştı. Cahillik kötülükle baş başa yürür. Gençlerden biri: Ebû Cehil diye fısıldadı. Yûnus devam etti: Evet hakikat bilgisi, ben buna ‘marifet de derim, bazı şiirlerimde rastlarsınız. Evet, marifete ulaşan biri artık üstün insan olmuştur. Bu dünyadan geçtiği gibi, artık ahiretten de geçer. Ona artık ne bu dünya, ne öbür dünya lazımdır gerçekten. O kişi, yalnız hak sırlarıyla uğraşmayı sever. Gayesi O’nun didarını bu dünyada görebilmektir. Üstün akıl, artık dışa değil içe, söze değil öze bakar.’⁴¹⁷ Marifet dediğimiz ilim kendiliğinden gelen kalbe gelen bilgidir. Mürit bu ilme vasıl olmasında tasavvuf basamaklarını aşip ilerlemiş olmasının etkisi vardır. Marifete ermenin önündeki en büyük engel ise nefistir. Mürit nefsanî mücadelesinde azimli olduğu müddetçe marifet kapılarını da aralamış olur. Çünkü nefsini bilen kişi Rabb’ini bilir, bu da marifetullahı vesile olur.*

İlmin marifete dair önemini izah etmiştik, ilimsiz marifet olmayacağından hareketle Mücadele Sûresi’nden bir ayete işaret edip marifet ile ilgili Niyâzî-i Mısırî şöyle demiştir: “ *Bana göre ilmin yükseği, üstünü; Allah’a yaklaştıracı olanıdır. Manevî yolun yolcusuna en faydalı ilim de yolunda ona azık olacak kadardır. Salık bunu okuyarak veya dinleyerek öğrenebilir. Bundan sonra temiz dürüst davranış ve hareketlere ek olarak; çok daha zoru, nefis ve heva ile yani maddî arzuların tümüyle mücadeleye gelir iş. Bu mücadelede kalbi temizlemek; zikir, az yemek, az uyumak ve az konuşmakla olur. Ve bu ilim insan kalbine Yaratan sevgisi, saygısı ve korkusu salar. O insanda bu ilim sayesinde Allah’ın nuruyla görür, işitir ve konuşur. Çünkü Rabb’imiz kutsî hadisinde’ Kulum bana nafile ibadetlerle yaklaşır. Ben de onu*

⁴¹⁷ Emine Işınsoy, *Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri*, s. 310-311.

severim. Ben onu sevince, onun işiten kulağı, gören gözü olurum' diye buyurur."⁴¹⁸ İlim insanın nesneye, yani eşyaya ve âlemde bulunan bütün varlıklara yönelik bilgisine ulaşmaktır. Marifet olan bu bilgi, Cenâb-ı Hakk'ın nuru, hakikatleri ve feyzinin insanlara ulaşmasıdır. Bu bilginin edinmesi de şu şekilde olur; Allah (C.c) bir insanı kendi yoluna yönlendirince önce o kişiye sevgisinin yolunu açar. İşte Allah (C.c) bilgisi kişiye bu açılım sayesinde gelir. Allah (C.c), insana kendi sevgisinin ve bilgisinin yolunu açınca da, insan o vakit, kalp gözüyle eşyayı müşahade eder, eşyada Cenâb-ı Hakk'ı görür ve hûşu duyar. Bununla kişi öyle bir konuma gelir ki, artık Allah (C.c), onutabiri caizse, iki eli arasına almıştır. Vahdaniyet yolu kendisine açılır; bu ilahi açılımla o, zahir ve batın denilen bütün hakikatlere muttali kılınmıştır. Artık bu insan, Allah (C.c) ile diriliş kazanmıştır; O'nunla düşünür, O'nunla konuşur, O'nunla bilir. Yani *"Ben kulumu sevince onun kalbi olurum; o da benimle düşünür, işitmesi, görmesi olurum, o da benimle işitir, benimle görür."*⁴¹⁹

Hacı Bayrâm-ı Velî ise marifeti sohbetlerde mürşitlerine şöyle tarif etmektedir: *"Marifet ise, sufilerin manevi hâlleri yaşayarak, yalnız iş tecrübeleri ile yani vasıtasız olarak ve ilâhi hakikatlere ererek; elde ettikleri bilgidir. Yüce Allah'ı ve onun hakikatlerini anlamak da diyebilirsiniz marifete."*⁴²⁰ Bazı sufiler, marifet bilgisini şu şekilde somutlaştırırlar; eğer marifet bir insanın simasında görünseydi; yüzündeki güzellik ve parlaklığın aşırılığından ona bakan herkes kendinden geçerdi. Tıpkı Hz. Yusuf'un yüzündeki aydınlık gibi. Çünkü her nur onun parlaklığının yanında karanlık görünür. Bâyezîd-i Bistâmî marifet bilgisinin kendisinde meydana getirdiği değişimi şöyle ifade etmektedir: *"Yılanın derisinden sıyrılıp çıktığı gibi ben de 'Bâyezîd'liğimden sıyrıldım. Birden baktım ki, âşık, maşuk ve aşkın hepsi 'Bir'dir."*⁴²¹

⁴¹⁸ Emine Işınsoy, Bukağı, s. 124.

⁴¹⁹ Ali Teknik ve Vahit Göktaş, "Tasavvuf Bilgisi: Allah'ı Allah'la Bilmek İlmine Giriş" *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 2016, C. 14, S. 1, s. 198.

⁴²⁰ Emine Işınsoy, *Hacı Bayram*, s. 297.

⁴²¹ Ali Teknik ve Vahit Göktaş, a.g.m. s. 199.

Hacı Bektâş-ı Velî ise marifeti köylüye en basit örneklerle onların anlayabileceği şekilde anlatarak idrak etmelerini sağlamıştır: “*Tasavvuf yolunda ise; Yüce Rahman ile sürekli ilişki kuran, bundan dolayı sürekli ağlayıp yalvaran bir insana O’ndan gelen bazı sırlar vardır; bu sırlar o kimsenin gönlüne rahmet damlaları gibi düşer. İşte böyle bir kişinin bilgisine marifet, o kişiye ise marifetli yahut en doğrusu ‘arif’ denir... Derler ki, bir arif kişi şöyle demiş; ‘Benim üç dostum vardır, ne zaman ki ben ölürüm; birisi evde, birisi yolda kalır, diğeri de benimle birlikte gelir; evde kalan maldır, yolda kalan ailem hısımlarımdır; benimle gelen ise iyiliklerim ve bu dünyadaki amellerimdir; tutum ve davranışlarımdır...’* Evet; bir gün Tanrı’nın aslanına sordular; ‘*Ya Ali, taptığın Allah’ı görüyor musun?*’ O da şöyle cevap verdi; ‘*Eğer görmeseydim tapmazdım.*’ O hâlde biz müminlere düşen; Hakk Teâlâ Hazretleri’ni her yerde hazır bilmek, gönlümüzle O’nunla ilişkiye girmeye çalışmaktır. Kur’ân-ı Kerîm’de ‘*Dikkat edin, Allah şüphesiz her şeyi bilgisiyile kuşatandır.*’ denir. İşte bu bilgiye sahip olmaya çalışmamız lazım gelir. Şunu da söyleyeyim; marifetin de kendi içinde makamları vardır, birden başlayarak sıralarsak; edep, korku, perhizkârlık, sabır ve kanaat, utanmak, cömertlik, ilim, miskinlik ki bu; kendi varlığından sıyrılmış, kendisinde hiçbir varlık görmeyen her şeyde ve yerde O’nu görendir. Evet, dokuzuncusu marifet, onuncusu ise kendini bilmektir.”⁴²² Bütün âlemin ilmi, Cenâb-ı Hakk’ın ilmine kıyasla bir serçenin gagasındaki damla kadardır. Bu konuda Alla(C.c), “*Size ilimden ancak az bir şey verilmiştir.*” (İsra:17/85) Fakat insan Cenâb-ı Hakk’a doğru adım atarsa, Cenâb-ı Hak da kendisine,”*Bildiklerinizle amel ederseniz, bilmediklerinizi öğretirim.*” Sözü gereğince onu levh-i mahfûzdaki bilgisine ulaştırarak, insanın en doğru, en güzel, en bilgili adımı atmasına neden olur.⁴²³

Hacı Bayrâm-ı Velî insanın geliş amacını ve Cenâb-ı Hakk’ın onlara olan yakınlığını marifetle anlatırken şöyle demiştir: “*Yüce Allah; arştan yerin dibine kadar her kim ve her nesne varsa, sizlere bildirdim. Eğer Beni de isterseniz bulursunuz. Zira ki ben sizin teninizin içinde, canınızdan daha yakın olanım.*

⁴²² Emine Işınsoy, *Hacı Bektaş*, s.161.

⁴²³ Ali Teknik ve Vahit Göktaş, a.g.m. s. 197.

Gözünüzün görmesinden, kulağınızın işitmesinden, dilinizin söylemesinden bile yakınım size. Elinizin tutmasından, ayağınızın yürümesinden bile yakın olanım size... Size sizden dahi yakınım Ben... Şimdi bu ilimler vasıtasıyla her ne bilerseniz, kendinizi bilirsiniz. Her kim kendini bilirse beni bilir. Âdem'e candan, Yüce Rahman'a da kuldân yakını yok. Can tene yakındır, Allah'ta kullarına”⁴²⁴

Gazâlî “Kul hakiki marifeti elde ettiğini, gönlünde Allah'tan başka bir sevgiliye yer vermediği zaman anlar.”⁴²⁵ diyerek kalbin mâsivadan arınmış bir yer olmasına işaret eder. Mutasavvıflar seyr ü sülûkünü yaparken, muhakkak marifetin manasını da kavramaya çalışır, artık onlar kalp gözleriyle görürler. Kalp gözünün gördüğü şey Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadise aykırı ise sufi o düşünceyi terk etmelidir. Şüphesiz kalp keşfedildikçe, insan Rahman'ı da daha çok tanır, mehafet ve mehabet hisleriyle fenaillaha ulaşır. Yazar, marifet kavramını romana sindirerek ve diyalogların arasında başarılı bir şekilde aktarmıştır.

4.1.18. Vecd ve Sekr

Vecd kelime anlamı beş duyunun biriyle, veya şehvî ve gazabî kuvvetle, yahut akıl yoluyla bulmak; hüznü gerektiren kader, aşk ve iştîyak sarhoşluğu içinde kendinden geçmek ve yüksek heyecan manalarına gelmektedir.⁴²⁶

Tasavvufa göre vecd, kalpte bir heyecan ve neşenin bulunmasıdır. Bu heyecanı bulmak için yapılan hareketlere tevâcüd denir. Tevâcüd ise salikin gönlünde beliren sıkıntıyı gidermek için yalvarış ve yakarışlarla vecde varmayı istemesi, bir müddet sonra da cezbe hâlinin meydana gelmesiyle kulun rahata kavuşmasıdır.⁴²⁷

Mutasavvıflara göre salik, vecd hâlinde iken ferdi vasıflardan tamamıyla sıyrılır ve Cenâb-ı Hakk'ın vasıflarına bürünür. Güngör bu konuda “ Vecdin götürdüğü birlik, mutlak varlığın ferdi varlığa galip gelmesi ve böylece ihsan ve Tanrı ikiliğinin ortadan kalkmasıdır. Cenâb-ı Hakk'ın galebesi, insanın kendi

⁴²⁴Emine Işın, *Hacı Bayram*, s. 184-185.

⁴²⁵Ahmet Serdaroglu, a.g.e., s. 73.

⁴²⁶Selçuk Eraydın, a.g.e., s. 194.

⁴²⁷a.g.e., s. 194.

melekelerini kullanmaktan mahrum bırakır. Öyle ki yapan eden artık insan değildir. Bu yüzden sufiler vecd hâlinde söylenen şeyleri daima hayra yorar ve bunlardan dolayı sufiyi sorumlu tutmazlar.”⁴²⁸

Cüneyd-i Bağdadî (r.a.) şöyle demiştir: “ *Vecd vacibin cümle sıfatlarını kesen ve zatını neşeli kılan şeydir.*” Ebul Abbas Âtâ ise şöyle demiştir: “*Vecd vacidin bütün sıfatlarını kesen ve zatını hüznü kılan şeydir.*”⁴²⁹

Suhreverdî, kitabında vecde dair Cenâb-ı Hakk’dan kulun batınına gelen ve ona ferah veya hüzn kazandıran, onun durumunu değiştirip Cenâb-ı Hakk’a nazar ettiren bir hâldir. Vecd nefsin sıfatlarına mağlup olan kimsenin ilâhî bir lütuf olarak, elde ettiğinde nazar ettiği manevi bir ferahlıktır.⁴³⁰

Sekr ise hâlin hükmünün kulu tamamen kaplamasıdır. Muhammed Bin Hafif demiştir ki: “ *Sekr (Manevi sarhoşluk) sevgilinin zikriyle karşı karşıya gelindiğinde kalbin galeyana gelmesidir.*” Vasitî demiştir ki: “ *Vecdin makamları dördtür: önce durgunluk, sonra gayret, sonra sekr ve sonra da sahu gelir. Bu durum, önce, denizin sesini işiten, sonra ona yaklaşan, sonra içine giren ve daha sonra da tamamen dalgaların içine dalıp giden kimsenin hâli gibidir.*” Buna göre; kimde, kendisindeki hâlin tesirinden bir eser kalmışsa; onda bir sekr yani kendinden geçme eseri vardır. Kimde kendisinden vakî olan şeyler, asıl yerinde zuhur ediyorsa: o sahu yani uyanıklık hâline dönmüş kimsedir.⁴³¹

Vecd hâli zikrin bir neticesi olarak romanlarda karşımıza çıkmaktadır. Özellikle *Hacı Bayram* romanında Meczup Ali’nin sık sık vecd hâline girdiği görülmektedir. Yûnus Emre’nin halvette olduğu zaman vecd hâline girişini kendi hissiyatıyla şöyle anlatmaktadır: “*Kimi zamanlar zihni bulanıyor, her şey birbirine karışıyor, uyku ile uyanıklık arasında bir hâl geliyordu üzerine, bu hâl uzuyordu. Gerçi dudakları kıpırdıyor, tespihin üzerinde parmak hareket ediyordu ama genç*

⁴²⁸ Tuba Özer, a.e., s. 125.

⁴²⁹ Hakkı Uygur, a.g.e., s. 136.

⁴³⁰ Dilaver Selvi, a.g.e., s. 681.

⁴³¹ a.g.e., s. 682-683.

*adam ne yaptığıının tam farkında olamıyordu. Sanki dünya ile ahiret arasında bir yerlerdeydi, acayip kılıklı birileri oluyordu hep yanında.”*⁴³² Vecd hâliyle ne yaptığıının farkında olmayan Yûnus Emre, aslında Cenab-ı Hakk’tan kendisine verilen manevi bir ikram ile mana kapılarını, girdiği halvet neticesinde aralamıştır. Vecd hâlleri, evradın, belli zamanlarda, belli sayıda yapılan ibadet ve zikirlerin meyveleridir. Bir kimse virdini ve vazifesini fazlalaştırdıkça, Allah (C.c) onun hakkında lûtfünü ziyadeleştirir.⁴³³

Niyâzî-i Mısrî cehrî zikri sevdiği için Halvetî tarikatı onun ruhuna hitap ediyor ve onda vecd hâlini yaşatıyordu. “*Bu arada dergâhtaki vazifelerini asla ihmal etmiyor, sohbetleri büyük bir edeple dinliyor, zikirle yine eskisi gibi coşkuyla katılıyordu. Zikirlerden sonra kalbinin heyecan ve sevinçle hızlı hızlı çarptığını, ruhunun ise sahibini uçuracak kadar temizlenip ak pak olduğunu duyumsuyordu.*”⁴³⁴ Sufilere göre vecd, tesadüfidir. Mevacid ise virdlerin sonucudur. Kimin vazifeleri ve ibadetleri artarsa, Cenâb-ı Hakk’tan gelen lütufları da artar. Ebû Ali ed-Dekkâk şöyle diyor:” *Vâridât, evrâd neticesinde gelir. Zahirde virdi olmayanın, batında vâridi olmaz. Sahibinin, benlik hissettiği hiçbir vecd, gerçek vecd değildir. Kul, yaptığı ibadetler sayesinde itaatinin tadını duyar. Kulun batini hükümleri ve işleri, ona mevâcid getirir. Nasıl ki hâlâvet, yaptığı zâhirî muamelelerin semeresi ise mevâcid ve münâzelelerin ruhuna indirdiği evrâdın neticeleridir.*”⁴³⁵

Niyâzî-i Mısrî’nin çocukluk arkadaşı Kasım düz bir Müslüman olarak yaşayan biridir. Bir gün Kasım’da zikir meclisine katılır ve ilk defa katılmasına rağmen vecd hâline girmiştir. Bu hâl şöyle tasvir edilmektedir: “*El ele tutuşup, bir daire çevresinde dönerek yapılan zikri gördü Kasım. Kendini o kadar havaya kaptırdı ki, sanki bu fani vücudunun tüm hücreleri ayrılıp kendisinden yeşil bir bulut içinde*

⁴³² Emine Işın, *Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri*, s. 192-193.

⁴³³ Kadir Özköse, “Tasavvufi Tecrübede Salikin Kendinden Geçme Durumu: Vecd”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2007, Yıl: 8, S. 18, s. 73.

⁴³⁴ Emine Işın, *Bukağı*, s. 66.

⁴³⁵ Kadir Özköse, a.g.m., s. 73-74.

dönmeye başladılar. O bulut zikredenleri sarmıştı. Kasım kapalı göz kapaklarının ardından sanki somut olarak görüyordu bulutu ve içinde dönen kendi hücrelerini, dönen dervişler ise yok olmuşlardı! Ömründe hiç duyumsamadığı bir mutluluktan duyduğu. Zikirden sonra geçti.”⁴³⁶ Vecd hâlinin meydana gelmesiyle sona ermesinin çok çabuk gerçekleşmesinden dolayı, vecde ünsiyet peyda etmek de mümkün değildir. Hatta denilebilir ki, vecdin meydana geliş ve sona eriş neredeyse birlikte olur. Bu sebeple meydana gelişle tam bir sevince bürünmeden kaybetmenin hüznü başlar.⁴³⁷

Mısırî'nin sekr hâline girdiğine dair hâli yazdığı eser olan “İrfan Sofraları”nda şöyle anlatmıştır: “Kırk yaşını geçmişti ve kırk yaş onun manevi hayatında bazı manevi değişiklikler yapmış, bazı semavî sırlar ona açık edilmişti. Bir çeşit sarhoşluk yaşıyordu, devamlı idi bu hâl. Çok yıllar sonra Mısırî son eseri ‘İrfan Sonraları’nda, bu durumu şöyle anlatmıştı: ‘... Bir gün kulların çokluğunu, fakat abidlerin azlığını, zahitlerin nadir olduğunu, çoğunluğu fasıkların ve kâfirlerin oluşturduğunu düşünüyor ve kendi kendime bunun hikmetini düşünüyordum. Ve bana göre onların Allah’ın rahmetinden uzak olduğunu düşünüyordum. Ve Allah’ın rahmanürrahim olduğunu düşünüyordum. Bunun sırrının Allah tarafından açılması için kalbimin burçlarında dolaşıyordum. Birden bana iki kanatlı büyük bir kapı açıldı. Kanatların birinde: Bu dünya sırrıdır. Ötekinde de, bu ahiretin sırrıdır yazılmıştı. Kapının hemen ardında güzel yüzlü bir delikanlı vardı, bana dedi ki: Sana dünya ve ahret sırları açıldı, üzerindeki insanî elbiseyi çıkar at, tuhaf bir şey göreceksin ve sana ledünnî ilimler açılacak. Yüce Allah’a yakın ve uzak olanı bilecek ve dertlerinden kurtulacaksın. Çıkardım ve kapıdan içeri girdim. Bana nuranî bir elbise giydirildi. Birde baktım ki; ilmim ve anlayışım, kulağım gözüm bütün iç ve dış duygularım, başka bir ilme, başka bir anlayışa, göze ve yeteneklere değişti.”⁴³⁸ Niyâzî-i Mısırî kendi manevi dünyasında birçok mertebeyi aştığı için Cenab-ı Hakk’ın ona olan muamelesi de oldukça farklıdır. Kul Cenâb-ı Hak ile olan sıkı irtibatının neticesinde

⁴³⁶ a.g.e., s. 147.

⁴³⁷ Kadir Özköse, a.g.m., s. 74.

⁴³⁸ a.g.e., s. 215-216.

ilmi ledünne vakıf olur. Yakazeten Niyâzî-i Mısrî'nın yaşadığı bu hadise de buna işarettir. Erdiği marifet ilmi, onun vahdet deryasına gark olmasına vesile olmuştur.

Hacı Bayrâm-ı Velî görüşmek için gittiği Şeyh Hamid Efendi'nin yanında anlık yaşadığı olay vecd hâline bir örnektir: *“O anda sanki bütün perdeler kalktı, Şeyh Efendi yok oldu, Numan bir gariphâlin içinde sanki boyut değiştirmiş gibi duyumsadı, daha doğrusu Numan kendisine ne olduğunu pek bilemedi, sanki bildik mantık planı yok olmuştu ama görüyordu; ortada zahir ilim âlimlerinin ve Allah dostlarının ahretteki hâlleri, durumları görülmeye başladı, mukayese edilirse, Allah dostlarının itibarları öbürlerinkinden kat ve kat fazlaydı. O kadar kısa bir andı ki bu, Numan kendine gelince, ‘Bir an daldım, rüya gördüm galiba.’ diye düşündü, adam akıllı sersemlemişti.”*⁴³⁹ Bu yaşanan hadise müderrislik yapıp zahiri ilimleri hıfz eden Hacı Bayrâm-ı Velî'ye gösterilen bir işarettir ki her kula nasip olmaz. Hacı Bayrâm-ı Velî bu hadisenin ardından gönül bilgisine ermenin önemini anlamıştır. Çünkü marifet deryasına dalan bir gönle dünya ve içindekilerin önemi yoktur.

Hacı Bektâş, tekkesini kurmak için gittiği köyde ilk müridi İdris Efendi'nin kızı Kadıncık olmuştur. Biatini aldıktan sonra dua edip vecd hâline girmesi şöyle tarif edilmiştir: *“Yüreğinin bütün heyecanı ve saflığıyla dua etti: ‘Allah’ım bu ne büyük şey; sen beni layık kıl, Rabb'im ne olursun, senin yoluna girdim, ben zavallı kulunu, bu yola layık kıl.’ Ve bir anın yüzde biri içinde kendisini O'nun karşısında hissetti... Titremeye başladı, dişleri birbirine çarpıyordu, gözleri kapanmış, şimdiye kadar hiç duyumsamadığı, hiç tatmadığı bir haz selinin içinde kaybolup gitmişti, secdeye baş koymuş, hıçkırıklarla ağlıyordu... Neden sonra kendine geldi; secdeden kalktı olanlar, ona bir rüya gibi geldi... Biran uyuklamış mıydı yoksa?.. Secdede biran mı, yoksa saatler mi geçmişti?..Düşündü kaldı bir süre...”*⁴⁴⁰ Kadıncık'ta da olduğu gibi sufi öyle bir noktaya gelir ki, ilahi hakikatlere muhatap oldukça, kendi bilincini kaybeder. İşte bu sufilerin ifadesiyle zevk ve vecd hâlidir. Vecd hâli, insanın

⁴³⁹ Emine Işınsu, *Hacı Bayram*, s. 209.

⁴⁴⁰ Emine Işınsu, *Hacı Bektaş*, s. 49.

dünya ile her türlü bağı kesmesi, bayılmaksızın ben bilincinin kaybolması ve kendisini ilahi hakikatlerin etkisine bırakmasıdır.⁴⁴¹

Vecd ve sekr hâli müridin yaşadığı anlık bir heyecan bir lezzet hâlidir. Bu haz adeta mürit için Cenâb-ı Hakk'tan bir ikram gibidir. Zikir meydanı bu hâlin en sık yaşandığı ortamlardan biridir. Kalpler Cenâb-ı Hakk'ı andıkça mutmain olur, mutmain olan kalp ise “*Bir’le birlenir.*” İçi, lezzet ve heyecanla dolar. Kalp mâsivâdan ayrıldıkça bu lezzet anı genişler, mürit dünyadan kalben bağı kesene kadar da devam eder. Belki de bu zamana kadar bu kavramlara aşina olmayan okurlar açısından, tasavvuf meselesinin anlaşılmasında; bu gibi kavramların mahiyetinin bilinmesi oldukça faydalı olduğu kanaatindeyiz. Yaşamayanın bilemeyeceği türden bir kavram olsa da yazar, okura gösterme tekniği ile yaşanmışlık duygusu katmıştır.

4.1.19. Vahdet-i Vücûd

Tevhit; birlik, Cenâb-ı Hakk'ın zatını, aklen tasavvur edilen ve zihnen tahayyül edilen her şeyden tecrit etmek anlamına gelmektedir.⁴⁴² Vahdet-i vücud ise Arapça bir terkip olmakla birlikte varlığın birliği anlamına gelmektedir.

Bir varlık olarak insan, beden ve ruhtan ibarettir. Gelip geçici yok olucu olan beden, bu dünyanın türlü heveslerine meylederken ilahi bir öze sahip olan ruh yapısı gereği olgunlaşmaya ve yücelmeye müsaittir. Çünkü ruh Cenâb-ı Hakk'dan bir parça olup insana üflenmiştir. İnsanın eşref-i mahlûk olması onu diğer varlıklardan ayıran bir farkının olması bu ruha sahip olmasıyla alakalıdır. Tasavvufta ruh beden kafesindedir. Ruhun arzusu bedeni isteklerden sıyrılıp ilahi kaynağa dönmenin özlemine çekmektedir. Mevlâna'nın mesnevisinde ki “*ney*” motifi bu ruhu tasvir etmektedir. Kamışlıktan ayrıldığı günden beri inleyen ney, ruhun asıl vatanına kavuşma isteğini anlatmaktadır. Gerçek vatan Cenâb-ı Hakk'a dönmektir.⁴⁴³

⁴⁴¹ Abdullah Kartal, “Tasavvufi Tecrübe Aktarılabilir mi?”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007, C. 16, S. 1, s. 105.

⁴⁴² Süleyman Uludağ, a.g.e., s. 353.

⁴⁴³ Nurgül Sucu, “Rind Tipinin Kimliği, Divan Edebiyatındaki Yeri ve Rindlik Felsefesinin Tasavvufla İlgisi”, *Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, S. 18, Konya 2007, s. 266,-67.

Mevlâna'ya âşıklık nedir diye sorduklarında bu duyguya bir tarif aramadan “*Ben ol da bil*” demiştir. Çünkü vahdet-i vücud her şeyden önce bir hâl ilmidir. Tariften ziyade yaşanılarak anlayabilecek bir durumdur.

Yûnus Emre, Bir ben vardır bende benden içerü, derken bu hâle işaret etmiştir. Hallâc-ı Mansur bu hâli anlatırken “*Enel Hakk*” diyerek Hakk’a yürümüştür.

Mutasavvıflar vahdet-i vücuda delil olarak “*Bütün işler O’na döndürülür.*” (Hud, 11/23) ayetini gösterirler. Fahri Razi; “*Herşey O’na rücû‘ eder. Mümkinatın başlatıcısı O olduğu gibi, dönüş de O’na olacaktır.*” der. İbnü’l Arabî de şöyle söylüyor: “*Hak âlemin hüviyeti ve aslı olunca, bütün hükümler sadece O’nda toplanır ve O’ndan zahir olur.*” Bu da Cenâb-ı Hakk’ın “*Her şey O’na rücû‘ eder.*” ayetiyle sabittir. Bu anlayış hakikat ve keşif yoluyla mümkündür.”⁴⁴⁴ Mutasavvıflar bu ayet gibi Âli İmran: 6, Secde:11, Tevbe:104, Vakıa:63, 68, 85, Tâhâ: 12, 46, Nur: 35, ayetlerinin bu hâle işaret ettiğini anlatmışlardır.⁴⁴⁵

Vahdet-i vücud, insanın, eşya ve Allah (C.c) ilişkisi üzerinde kurulmuştur. Felsefenin konusu da kısaca “*varlık*” olduğu için vahdet-i vücuda tasavvufî felsefe olarak bakılmıştır. Bu terim İslâmî esasların tam anlamıyla bir mistik yorumudur. Geçmişten bu yana birçok kişi tarafından eleştirilmiş ve tartışma konusu olmuştur.⁴⁴⁶

Ferit Kam, vahdet-i vücud ehli “*Vahdet ehli, vücud ehlinde ibarettir.*” diyorlar bundan maksatları aklî-zihnî ve hissi ne varsa hepsi “*Allah*”tır demek istemiyorlar. Oysa pek çok kimse onların söz konusu ifadeden böyle tersi bir mana çıkarıyor, diyor ve ekliyor: Vahdet ehline göre bu ifadeden maksat şudur diyor; vücûd sözü ile kastedilenmevcut olan her şeyin kendisinden çıktığı ve kendisi ile var olan hakikattir. Varlık birdir, bölünmez, parçalara ayrılmaz. Vücûdun hükmü varolan her şey üzerinde geçerli ve etkilidir. Evrende ne varsa O’na tabidir. O’nun sayesinde varlığı korumakta ve sürdürmektedir. Vücûddan maksat ulûhiyettir.⁴⁴⁷

⁴⁴⁴ Selçuk Eraydın, a.g.e., s. 242.

⁴⁴⁵ a.g.e., s. 211.

⁴⁴⁶ Mustafa Kara, a.g.e., s. 46,47.

⁴⁴⁷ Süleyman Uludağ, “Ferîd KÂM ve Vahdet-i Vücud Adlı Eseri”, *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü’l Arabî Özel Sayısı-2)*, Yıl: 10 (2009), S. 23, s. 33.

Vahdet-i vücûd Cenâb-ı Hak'dan başka hakiki hiçbir vücûd kabul etmeyen, bütün varlıkları mutlak vücûdun isim ve sıfatlarının tezahürü, tecellisi sayarak, hakiki varlığa göre isim ve sıfatların ezeli yokluğunu ifade ettiğini keşf ve tecrübe yoluyla ortaya koyan tasavvufi bir anlayıştır. Bu anlayış İbnü'l Arabî tarafından sistematik hâle gelmiş dokuzuncu yüzyılda başta; Beyazid Bestamî, Cüneyd-i Bağdadî, Hallâc-ı Mansur, Gazâlî ve Mevlânâ Celaleddin Rumî olmak üzere birçok mutasavvıf tarafından ifade edilmiş ve her birikendine göre bir açıklama getirmiştir.⁴⁴⁸

İncelediğimiz romanlarda da vahdet-i vücûd düşüncesine dair birçok bilgiye rastlamaktayız. Bu önemli unsur hemen hemen müritlerin merak ettikleri bir konu hâline gelmiş kimi zaman sohbetlerde kimi zaman yaşantılarla romanda karşımıza çıkmaktadır.

Yûnus Emre halvette geçirdiği süre içerisinde yaşadığı duygu ve hâllere anlamlar vermeye çalışmaktadır. Vahdet-i vücûda dair şu bilgiler dikkat çekicidir. *“Tek O’nun vücudu başka bir şey yok, dedi, hiçbir şey gerçek değil!.. Geçirdiğimiz tecrübelerin hepsi birer rüya-sınav, ki sadece O’nun birliğiyle ‘bir’ olmak için!.. Hafiften de hafif, mavi renkli bir duman ve içinde bembeyaz, nurdan dökülmüş Nur’u dedi ki: ‘Bilmez misin elimden geldiğince ben, öz gönle yani ilâhî nefhaya benzemeye çalışırım, ta ki ‘birliğe’ ulaşayım. O nefha tek ve yegâne örnektir önümde... Ve bütün gönüllerin önünde.’ ‘Hep düşündüğüm doğru, yani insan, var gücüyle Allah’a benzemeye çalışmalı?’ ‘Çünkü O, tektir ve mükemmeldir. Çünkü O mutlak güzeli mutlak iyidir. Çünkü O, mutlak akıldır. Çünkü O, mutlak sevgidir. Çünkü yalnız O vardır.’ ‘Evet, peki insan eksiklidir. Eksikli insanlar Yaradan’ına benzemeye çalıştıkça bütünleşir... Ve birleşir!.. Bilmez misin, Kitap’ımızın aslında ne anlattığını; o, tevhidi anlatır.”*⁴⁴⁹ Görüldüğü gibi Yûnus Emre vahdet-i vücûd nazariyesini bu kısımda genişçe tarif etmiştir. Ona göre bütün varlıklar Cenâb-ı Hak'dan gelmiştir. Varlık tektir ve bunu bilen kişi nereye bakarsa yalnızca Cenâb-ı Hakk'ın cemal

⁴⁴⁸ İbrahim Coşkun, “Muhyiddin İbn Arabî'nin Felsefesinde ‘Allah’ Mefhumu”, *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l Arabî Özel Sayısı-1)*, S. 21, Yıl: 9 (2008), s. 122.

⁴⁴⁹ Emine Işın, *Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri*, s. 194-195.

sıfatını görecektir. Çünkü varlığın önü ve sonu, evvelî ve sonrası Cenâb-ı Hak'tır ve O'nun nuru âlemi kaplamıştır. Yûnus'a göre mutlak ve hakiki varlık olan Allah (C.c), insanın kendinde gizlidir. İnsanın vücudu birlik deryasında kaybolmuştur. Bu mertebede kişi kemal noktasına varmış ve nefisten kurtulmuştur. Onun varlığı mutlak zatta kaybolmuştur. Yûnus'a göre Cenâb-ı Hakk'ın varlığı aşktan başka bir şey değildir. Varlığı aşk olan Cenâb-ı Hak'tan gelen varlıklar da aşk ile ve aşk için yaratılmışlardır.⁴⁵⁰

Bukağı romanında Niyâzî-i Mısri sohbetlerinde vahdet-i vücuda dair mutasavvıfların işaret ettiği ayetlerden örnekler vererek açıklamalar yapmaktadır: *“Biz hem bilsinler, hem de tevhit etsinler, yani birlesinler diye anlıyoruz. Çünkü eğer ibadet eden; ibadetin anlamını ibadetlerin maksadının ne olduğunu bilmiyorsa, onun bu ibadetlerinin ona zerre kadar faydası dokunmaz. Birlemek de, o kişinin zat, sıfat ve fiilleriyle kendini fani, yok görmesidir. Bu kişi bu mertebeye erişince, her nereye baksa, Hakk'ı görür. Çünkü o, zat, sıfat ve fiillerin de fani olmuş, tek ve hakiki varlık Allah kalmıştır. İşte bir kimse bu makama gelince, Bakara on beşteki ‘Her nereye bakarsanız Allah'ı görürsünüz.’ ayetinin sırrına ermiş olur... Yûnus süresinin yirmi beşinci ayetinde ise Cenâb-ı Hakk ‘Allah kullarını selâmet evine çağırır.’ buyurur, bununla işte O kullarını fiiller, sıfatlar ve zat tevhidinde çağırır. ... Fiiller tevhidi arkadaşlar, kul; namaz, oruç, namaz, zekât, hac gibi şariatça emredilen hususları yerine getirerek; şirk, haram yeme, zina, adam öldürme gibi haram durumlardan sakınarak fiillerin selamet evine girer. Sıfatlar tevhidinde gelince çeşitli ibadet ve zikirlerle insan kalbinde bulunan kötü duyguların yani kin, aldatma, gıybet, haksızlık, tecavüz, hased, kibir, riya gibi duyguların çıkarılıp, nefs-i emmareden, nefs-i mutmainne aşamasına gelip güzel sıfatlarla bezenmesidir. Zat tevhidinde gelince; Yüce Allah dışında bütün eşyadan ve insanlardan varlığı kaldırıp, Allah'ı çok zikretmek ve zikretmekle mümkün olur. Böylece fikir ve zikir çakmağından doğan ateşin nuru, kalp âlemini aydınlatır ve sonuçta bu âlemin nuru Allah'tan başka hiçbir şeyin hakiki varlığının bulunmadığını gösterir. İşte vahdet-i vücud anlayışı*

⁴⁵⁰ Sevtab Yazar, "Yûnus Emre ve Tasavvuf", <<http://web.deu.edu.tr/ilyas/edebiyat/Yûnusvetasavvuf.htm>> (E.T:29.03.2017)

burdur.”⁴⁵¹ Bu kısımda Niyâzî-i Mısırî’nin de bahsettiği gibi var olan sadece Cenâb-ı Hak’tır. Etrafımızda var gibi gördüğümüz âlem, Cenâb-ı Hak’ın isim ve sıfatlarının gölgesidir. Ancak bu gölgeler hayali olup gerçek varlıkları bulunmadığı için hakikatte var olan sadece Cenâb-ı Hak’tır. Cenâb-ı Hakk’ın sıfatları Zat’ının aynısıdır. Dolayısıyla Vücut (Varlık) Zât’a ait bir sıfat değil, Zât’ın aynısıdır. Vahdet-i vücud buna inananlara göre, varlık hakkında yegane doğru telakkidir.⁴⁵²

Niyâzî-i Mısırî başka bir konuşmasında Cenâb-ı Hakk’ın mutlak bir vücud olduğuna dair sohbetlerinde vahdet-i vücuda şöyle işaret etmiştir: “*Eveet, yüzün siyah olması, fakr yani yoksulluk demektir, aynı zamanda yokluğa da siyah denir. Yani dünya ve ahiret yoktur, siyahtır. Bunların varlığı yoktur. Çünkü varlık, vücud tektir, o da Allah’tır. Yaratılmışlaravarlık hükmetmek mecazîdir.*”⁴⁵³ Mutlak varlığın ancak ve ancak Allah (C.c) olduğuna işaret eden bu kısımda görülen her şeyin yok olduğuna işaret etmek için bunu siyah renkle açıklamışlardır. Eğer gerçekten bir şey varsa var olan her şeyde Rahman’ın sıfatları vardır. Kişi her nereye baksa O’nu görür ve yaratılan her şey O’nun varlığını anlatmak için yaratılmıştır.

Niyâzî-i Mısırî’ye sohbetlerin birinde açıkça vahdet-i vücud nedir diye sorulmuştur ve ona vecd ile konuşmaya başlamıştır: “*Vahdet-i vücud yani vücud birliği; inandığın, iman ettiğin bu hakikat şunu der: İçinde on sekiz bin âlemi barındıran şu koskoca âlemde yalnız bir tek Vücud ve o Vücud’un bir tek hakikati vardır; o Yüce Allah’ın vücudu ve hakikatidir. On sekiz bin âlemin aslı ve esası O Bir’dır... ‘Ya biz insanlar, çokluk ne oluyor?’ dersin, derim ki; onların hepsi birbirine görünür ve görünmez bağlarla bağlanmış O’nun tecellilerinden ibarettir. Yaratan’ın varlığının sebebi, önü ve dahi sonu yoktur. O’nun eşi ve benzeri yoktur, O, hiçbir şey ile mukayese edilmeyen Tek’tir. Ve o Tek’ten başka hiçbir varlık yoktur. ‘Bizimde varlığımız var.’ demek yalnız insanlara mahsus budala zandır... Tek varlık olduğuna dair delil olarak da; Allah’ın selamı üzerine olsun Peygamberimiz Efendimiz’in şu sözü gösterilir, demiştir ki: ‘Allah vardır, O’nunla beraber hiçbir şey*

⁴⁵¹ Emine Işın, *Bukağı*, s. 175-176.

⁴⁵² Necdet Tosun, “İmam Rabbani’ye Göre Vahdet-i Vücud ve Vahdet-i Şühûd”, *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü’l Arabî Özel Sayısı-2)*, 2009, Yıl: 10, S. 23, s. 182.

⁴⁵³ a.g.e., s. 238.

yoktur.’ İşte varlığı aşktan gayri bir şey olmayan Allah’ın kendisini bildirmek ve sıfatlarını göstermek istemesi, yani tecellileri aşkla başlamıştır; yarattıkları ise aşk ile, aşk için yaratılmıştır. Evet özeti şu; Hakk’tan başka varlık yoktur ve Hakk’tan başka şeyler izafidir, görecelidir. O koca şair Yûnus Emre’ye göre; Tanrı görünen olduğu hâlde, kendisini Hakk’tan gayri her şeyle gizlemiştir.”⁴⁵⁴ Vahdet-i vücud düşüncesindeki; ”Ne varsa O’dur.” görüşü kainatta varlık olarak ne varsa hep O’nun kendisidir demektir. Bu sözü söyleyenler sünnet-i seniyye yolunda bulunuyorlarsa bu sözden maksatları şu olabilir: Gördüğümüz bütün eşya hep onun esma ve sıfatlarının tecellisinden ibarettir. Biz eşyaya bakarak, onun kudretini temaşa ederek kendisini buluruz. Yani eserlerden müessire intikal eder, müessiri düşününce eseri unuturuz. Esasen “eser” Cenab-ı Hakk’ın da buyurduğu gibi mahkum-ı fenâdır. “Yeryüzünde bulunan her şey fânidir.”(Rahman:55/26) biz bâkî ile alakadınız. Ne fâniler ne de dâr-ı fenâ bizi ilgilendirmez. Bu suretle her yerde hep onu görürüz.⁴⁵⁵

Hacı Bayram romanında vahdet-i vücuda dair sohbetlerde karşımıza çıkmaktadır. Hacı Bayrâm-ı Velî ayetlerde geçen hâliyle her şey ona rücû‘ eder, manasında Cenâb-ı Hakk’a her şeyin döndüğünü ifade eder. “Şeyh Bedrettin’in de bir kitabını okurken rastlamıştım; Evet onlara göre her ne ki varsa; o, Hakk’ın vücuduyla vardır. Yani bütün var olan şeyler, hakkın vücudundan olmuştur. Yani bütün eşya dediğimiz her şey Hakk’ın vücudundan çıkar ve yine Hakk’ın Zat’ına döner. Tevhid üç kısımdır, birincisi, fiiller birliği; bu makamda, gerek bizlerden, gerek çevremizde görülen, mesela bulut, dağ, hayvanlar birer surettir, işte bu suretten çıkan fiillerin yani işlerin cümlesi Cenâb-ı Hakk’ındır. Aynı zamanda bu makamda, işlerin cümlesinin Allah’ın olduğunu bilmekle beraber, iyisini Allah’tan kötüsünü, fenasını ise kendi nefsimizden bilmek gerekir. Zira yapılan işlerin iyiliği, fenalığı bize nispetledir, Hakk’a nispetle cümlesi hayırdır. Allah dostları fiillerin cümlesini Hakk’a verir fakat yine de, ‘Allah kötü yaptı.’ demez. Çünkü Allah’ın yaptığı işler, biz onu bir süre için kötü sansak da, aslında hayrımızadır. Fiiller birliği

⁴⁵⁴ a.g.e., s. 291.

⁴⁵⁵ İsa Çelik, ”Tasavvufi Gelenekte Hazarat-ı Hams veya Tenezzulât-ı Seb’a Anlayışı”, *Tasavvuf İlmi Araştırma Dergisi*, Ankara 2003, s. 163.

mensubunun zikir esnasında bağlantısı, ‘Allah’tan başka fail yoktur.’ sözüdür... İkincisi sıfatlar birliğidir. Bu makamda; hayat, ilim, irade, kudret, işitme ve görme söz söyleme sıfatları Allah’ındır. Çünkü diri olan, bilen, irade eden, kudret sahibi ve işiten, gören, söyleyen Allah’tır. İşte kişi bilecek ki, bu sıfatlarla niteliklerle sıfatlanan ancak Allah’tır. Bu sıfatlar insana bir ayna olup, aynalarda esas sıfatlanan görünecektir. Üçüncüsü zat birliğidir. Buna göre, Vücut Hakk’ındır, başka bir şeyin vücudu yoktur. Şu ayeti misal getiriyorlar; ‘Allah’ın Zat’ından başka her şey helâk olacaktır.’ Zat tevhidi hakkında fazla konuşulmaz denir.”⁴⁵⁶ Tasavvuf görüşünde önemli bir yer kaplayan ve sistemleştirilen vahdet-i vücud kavramı tasavvufla ilgilenmeyenlerce oldukça eleştirilmiş ve anlaşılamamıştır. Hâlbuki bu düşünce Cenâb-ı Hak’ın Zat’ını kavramada tasavvuf ehline oldukça fazla fayda sağlamıştır. Hakikatte her şeyi yaratan Allah (C.c) bilinmek için kainatı ve on sekiz bin âlemi yaratmıştır. Müride düşen ise bu hakikate binaen Cenâb-ı Hak’ın yarattığı her şeyde O’nun sıfat ve esmalarını görmeye çalışmaktır. Bu bilme işi, kuru bir bakışla değil ancak derin bir maneviyatla, mana kapılarının zorlanmasıyla, çetin bir nefis mücadelesiyle mümkündür ki bunun akabinde ilmi ledünne ulaşabilsin.

Hacı Bayrâm-ı Velî vahdet-i vücud kavramının bir mürit tarafından bu görüşü daha başlangıçta kabul edip benimsemesi gerektiğini izah etmektedir. “*Evladım, dedi, bize müritliğin ilk adımı, şu söyleyeceğime gönülden inanmakla atılır; kâinat ve içindeki her şey, bilmediğimiz görmediğimiz kâinatlar ve içlerindeki her şey; Allah’tandır, yanlış anlama Allah değildir bunlar, ancak O’nun tecellisidirler ve O’nun ruhuyla ayaktadırlar. O hâlde tek kimlik O’nundur, başka kimlik yoktur, bütün varlıklar O’nun görünen yüzüdürler sadece, çünkü O kısmen görünüşe tenezzül etmiş, inmiş, her yerde ve her şeyde belirmiştir. Demek ki neymiş; Allah’tan başka mevcut yokmuş. Vahdet-i vücud görüşüdür bu, bir müridin daha başlangıçta bu görüşü kabul edip benimsemesi istenir.*”⁴⁵⁷

Hacı Bayrâm-ı Velî’ye sohbetin birinde vahdet-i vücud ne demektir diye sorulduğunda şöyle cevap vermiştir: “*Bu, bir bilmedir, yani Allah’tan başka varlık*

⁴⁵⁶ Emine Işınsoy, *Hacı Bayram*, s. 197-198.

⁴⁵⁷ a.g.e., s. 219.

olmadığının idrak ve bilincine sahip olmaktır. Gerçek varlık Tek'tir ve O Tek Allah'tan gayri bir şey değildir. Başka bir şeyin gerçek varlığı yoktur, demek. Bizim müritlerimize bu bilgi, ta baştan verilir ama o mürit ancak manevi tecrübeler geçirerek, yaşayarak bu bilgiye tekrar ulaşır, ki kıymetlisi de budur. Yoksa kulaktan dolma bilgi yetmez..."⁴⁵⁸ Aslında bu düşünce kulun nefsinin yok edip kendinde yok olmasıdır ki Rabb'inin tecellilerini müşahade edebilsin. Kul terk-i terkle ulaştığı mertebeler neticesinde Cenab-ı Hakk'ın bilgisine ulaşır ve bu niyetle kainata, yaratılmış her şeye Rabb'inin tecellilerini görmek için bakar. Yûnus Emre'nin yaratılanı Yaradan'dan ötürü sevmesi buna işaretir.

Hacı Bektâş-ı Velî de vahdet-i vücud hakkındaki görüşlerini sorulan bir soru üzerine şöyle açıklar: "... Biz insanlar, çevremize, kendimize, cümle insanlara bakıp bizlerin ve bir takım şeylerin 'var olduğu' zehabına kapılırız. Yani Allah'tan ayrı olarak başka şeylerin mevcudiyetine inanırız. Oysa ki, o gördüklerimiz sadece büyük isim ve sıfatların görüntülerinden ibarettir. Şöyle sorsam sana, dalga denizden ayrı bir varlık mıdır?.. 'Düşünürsek dalga denizin bir hâlidir, Efendim.' Tamam işte bu, dalga denizden ayrı bir varlık değildir, evet dalga denizin bir tecellisidir, yani görüntüsüdür... İşte bizim var sandıklarımızda öyledir, Yüce Deniz'den ayrı değildirler, o hâlde gördüğümüz sandığımız ayrı varlıklar, sadece O'nun isim ve sıfatlarının tecellilerinden ibarettir. Bu söylenilene vahdet-i vücud derler."

⁴⁵⁹

Vahdet-i vücud anlaşılması fikren zor ama ruhen kavranılan bir düşüncedir. Aradaki ince ayrımın farkına varılmadığından kaymalara sebebiyet verir. Mürit bu yönüyle durduğu yeri iyice tetkik edip, hâlini açığa vurmadan yaşamalı. Hallâc-ı Mansur'un "Ene'l Hakk" demesi üzerine anlaşılmamış ve vefat etmiştir. Bunun üzerine vasiyeti namına şu sözleri söylemiştir: "... Şu topluluk senin kullarıdır. Dinlerine olan bağlılıkları yüzünden ve senin rızanı kazanmak ümidiyle beni öldürmek üzere toplandılar. Onları Affet! İyi biliyorum ki bana açtığın sırları onlara açsan, yahut onlardan gizlediğin şeyleri benden de gizleseydin, bu hâl başıma gelmezdi. Yaptığın şeyler için sana hamd, dilediğin şeyler için de yine sana

⁴⁵⁸ a.g.e., s. 367.

⁴⁵⁹ Emine Işınsoy, *Hacı Bektaş*, s. 157-158.

hamdolsun Allah'ım...” Yazarın bu kavramı anlatma gayreti göz önüne alındığında her romanda ayrıntılı bir tarife girip adeta okurun kafasında bu düşünceyi canlandırmaya çalışması takdire şayandır. Bu kavramın tasavvufi tecrübe olmadan anlaşılması zor bir hadise olmasına karşın, yazarın roman yazmadaki başarısı bu zorluğu aşmış görünmektedir.

4.1.20. Tecelli

Tecelli kelime anlamı olarak, zuhur, Hakk'ın zat ve sıfatlarının zuhuru, Cenâb-ı Hakk'ın arifin gönlünde zahir olmasına denir.

Tecelli Rabbanî ve ruhanî olarak ikiye ayrılmaktadır. Ruhanî tecelli hudus sıfatıyla muttasıftır, bu tecelli zuhur ettiği zaman beşeri sıfat tamamen yok olmaz, hicab salikin kendisine gelmesine sebep olur. Rabbanî tecelli ise tamamen farklıdır. Varlık tamamen yokluğa döner ve talep artar.⁴⁶⁰

İbnî Arabî'ye göre Allah (C.c) her varlıkta tecelli eder. Ancak bir varlık ne kadar yüksek ve mükemmel olursa onun tecellisi o ölçüde yüksek derecede ve mükemmel biçimde yansıtır. Ona göre Allah (C.c) maddede, bitkide, hayvanlarda ve insanda farklı şekillerde tecelli eder.⁴⁶¹

Cenâb-ı Hak ”*Ben gizli bir hazine idim, bilinmek istedim, bilineyim diye halkı(kâinatı) yarattım.*” şeklinde rivayet edilen kutsi hadise göre Cenâb-ı Hak bilinmeyi istemiş böylece ilk olarak sevgiyle tecelli etmiş.⁴⁶²

Yûnus Emre'ye göre; bütün mahlukat Cenâb-ı Hak'tan zuhur ettiği için varlığın aslını bilen gözler, baktığı her yerde Allah'ın cemâlini görecektir. Varlığın evveli de ahiri de Hakk'tır.⁴⁶³

⁴⁶⁰ Selçuk Eraydın, a.g.e., s. 198.

⁴⁶¹ İbrahim Coşkun, a.g.m., s. 123.

⁴⁶² Nurgül Sucu, “Hakikatin Estetik Boyutu Tasavvuf ve Divan Şiirinin Müşterekleri”, *II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu -Kastamonu'nun Manevi Mimarları*, Kastamonu 2014, s. 66-67.

⁴⁶³ Nurgül Sucu, “Rind Tipinin Kimliği, Divan Edebiyatındaki Yeri ve Rindlik Felsefesinin Tasavvufî İlgisi”, *Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, S. 18, Konya 2007, s. 265.

Kimi âlimlere göre mutlak ve tek olan Cenâb-ı Hak'ın varlığı, bütün zamanları kaplayan bir nurdur. Âlem ise o nurun tecellisinden ibarettir. Onlara göre Hakk'tan gayrisi manasızdır. Baktığı her yerde Cenâb-ı Hak'ın tecellisini gören gözler bir süre sonra yakına erişir ve perdeleri bir bir kaldırır.

Sufilerden birinin görüşüne göre “*Hakk'ın sırlara tecelli etmesinin alâmeti; kulun sırrının, ifadeyle anlatılabilecek ve anlayışla idrak edilebilecek herhangi bir şey görmemesidir. Kim şahit olduğunu kelimelerle izah edebiliyorsa o kimse çıkarımda bulunmuştur. Allah'ın Celâl'ine nazar eden birisi değildir. Çünkü zatın müşahedesi ifade ve ibareye sığmaz.*” Yine başka bir sufi “*Tecelli, beşeriyet perdelerinin kalmasıdır.*” diyerek ifade etmiştir.⁴⁶⁴

Hadis-i şerifte de tecelliye dair bilgiler öğrenmekteyiz. “... *Kulum nâfile ibadetlerle bana yakınlık kazanır da nihayet Ben onu severim. Onu sevince de onunıñ şiten kulağı, gören gözü, tutup yakalayan eli ve yürümesine vasıta olan ayağı olurum.*”⁴⁶⁵

Abdurrezzak El Kaşanî, Cenâb-ı Hakk'ın bütün sıfatlarının ya celâl ya da cemâl dairesinde olduğunu, celâl tecellisi gerçekleştiğinde salikte azâmet, kudret, kibriyâ, ceberrût, huşû ve huzû, cemâl tecellisinde ise merhamet, lütuf, cömertlik, neşe ve ünsiyet meydana geldiğini söyler. Kaşani'ye göre sülûkün başlangıcındaki salike gelen ilk tecelli fiiller tecellisidir. Ardından sıfat tecellisi ve en son zat tecellisi gelir.⁴⁶⁶

Yûnus Emre şeriat dışında başka kanallara başvurmeyan hocalarla karşılaştığı zaman onların sorgulamasından geçer. Biraz alaycı tavırlarla ilmi ledün hakkında sual sorarlar. Yûnus Emre Tecelliye de işaret eden şu açıklamayı yapar: “*Ledün ilmi, Varlık muammasını çözecek biricik yoldur. Bizlerde Allah fıkri, Esmâü'l-Hüsna'ya, yani O'nun güzel isimlerine bağlıdır, bu isimleri belli bir sırayla zikrederiz. Bu, tevhide yani vücud birliğine inanan her dervişte böyledir. İnsan gönlü, içsel idrak*

⁴⁶⁴ Dilaver Selvi, a.g.e., s. 680-681.

⁴⁶⁵ Ali Budak, Ömer Çetinkaya, a.g.e., s. 141-142.

⁴⁶⁶ Semih Ceyhan, “Tecelli”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2014, C. 40, s. 242-243.

merkezlidir, dolayısıyla, varlık hakikatinin, gönülde idrak edilebileceğini biliriz. İncamız, Allah'ın Tek ve Mutlak Varlık olduğudur, O aynı zamanda mutlak güzel, mutlak faildir ve gönül, Hakk'ın tecelli yeridir... Teslimiyetimizi böyle bilin.”⁴⁶⁷Yûnus Emre'nin yaratılanı Yaradan'dan ötürü sevmesi bize yaratılan her şeyde O'nun, Rahman'ın tecellisini gördüğünü anlatmaktadır. Bunu açıklarken de düşüncesini şu sözlerle desteklemiştir: “Nefesimi kesen güzellikler, nefesimi kesen büyükler gördüm derim; ama derim, hepsi Tanrı'nın nuru idi. Belki bizlere kıyas olsun diye böyle idi, çünkü hiçbiri Mutlak Güzel'le boy ölçüşemezdi, hiçbiri o sınırsız Mutlak Büyük'le boy ölçüşemezdi. Şu bize verdiği, şu bize tattırdığı kadarı bile, kişinin başı üzerinedir ve kişi ancak yalnız O'na hamdedebilir.”⁴⁶⁸ Her güzel şey de müridin Rabb'ini bulmasıdır tecelli. Mürit bu hâli gönlüyle hisseder. Çünkü Rahman isminin tecelli ettiği yer gönüldür. Bu da aşk ile olur. Aşık nasıl ki sevdiğini aklından çıkarmaz ve her şeyde sevgiliye dair bir işaret bulursa, hakiki aşık da Cenab-ı Hakk'a duyduğu aşk ile yaratılan her şeyde Rabb'inin tecellilerini görür. Kalp bu tecellilerle huzura erer ve mutmain olur.

Tasavvufta tecelli müritlerin hâllerine göre türlü türlü şekillerde olur. Kelimelerle ifade edilemeyecek bu hâli, Yûnus Emre de “didâr”ı görme arzusu neticesinde yaşar. “Ve birden şaşırdı Yûnus, hücreyi aydınlatıyordu, anlayamadı önce, çevresine bakındı, ışığın şiddetinden hiçbir şey göremedi. ‘Nur bu!’ dedi, o zaman nefesi kesildi, kalbi gümbür gümbür atmaktaydı ve Hakk'a Hakk ile yalvardı: ‘Ya Rabb'im, dedi! Ya Rabb'im!’ başka bir şey söyleyemedi... Ve nurun birbirine geçen bilinmedik parlak renkleri arasında, tam karşısında kendisini gördü Yûnus, boylu boyunca! Mansûr'un ‘Ene'l Hakk’ sedası, yüreğini parçalayıp, diline kadar geldi, Yûnus sustu! Işık o kadar fazlalaştı ki, elinde olmadan gözlerini kapatmak zorunda kaldı. O an göz kapaklarının ardında ne göründü bilinmez, arkasından itilmiş gibi yere düştü, secdeye vardı: ‘Hamdederim... Hamdederim.’ dedi.”⁴⁶⁹Yûnus Emre'nin tecelliye mazhar olduğu bu hâl, Rabb'i ile onun arasındaki tarifi mümkün

⁴⁶⁷ Emine Işın, *Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri*, s. 370.

⁴⁶⁸ a.g.e., s. 378.

⁴⁶⁹ a.g.e., s. 394.

olmayan ancak yaşanılarak anlaşılabilecek bir durumdur. Bu bir keşf hâlidir ve kalp gözü açık olanlara vabeste bir hâldir. Yûnus Emre'nin Rabb'ine duyduğu derin aşkın vesilesi olan bu durum; muhabbet olmasaydı bilinemezdi. Tecelli olmasaydı kişi Rabb'ini bilemezdi.

Bukağı romanında Niyâzî-i Mısrî nefis mücadelesinde kendine daima hayır yörüngeli nasihatlerde bulunarak, kalbinin mutmain olmasını sağlamaktaydı. Rabb'in dünyadaki dengesinden dem vurarak tecelliye ve vahdet-i vücuda dair şunları fısıldamaktadır: “*Bu dünyada bulunmamızın armağanı olarak, bize irade vermiştir, hür seçim vermiştir. Böylece O, kendi izniyle, öz irademizi kullanarak seçimler, doğru seçimler yapmamızı ister. Bunun için insanlara pek çok güzellik vermiş ve pek çok da acı yüklemiştir. Bu ikisinden yalnız biri olsaydı, emin ol dünya büsbütün çekilmez olurdu. Rabb'in düzenindeki 'denge' kavramını hiç unutma; bolluğun karşısında zıttı olan kıtlık, acının karşısında, rahatlık vardır ve bu düzen içre her kavram ve olay karşısında her şey zıttı ile vardır. Âlemin zerrelerinden her biri, zıddını kendi içinde taşır. Çünkü Yüce Allah'ın Celâl ve Cemâlsıfatları vardır. Ve Allah her zerrede belirir, her zerrede O'nun bütün sıfatlarının eseri vardır.*”⁴⁷⁰ Abdülkerim el Cîlî: Hak tecelli ettiğinde tecelli ettiği şeyde müşahade edilir. Müşahade edilen her şey sınırlıdır. Fakat Hakk sınırlı olanda sınırsız tecelli eder. Diyerek tecellinin hususuna işaret etmiştir. Ve tecelli her defasında bir öncekinden farklı olarak görünür, mükemmel bir hâl alır.

Niyâzî-i Mısrî tecelli dair düşüncelerini şiirlerinin birinde şöyle ifade etmiştir:

”Ey gönül Hakk’a giden râhı bul

Ehl-i dert olup, derûnî âhı bul

Cânın ilindeki şems ü mâhı bul

Âdem isen ‘semme vechullâh’ı bul

Kande baksan o Güzel Allah’ı bul

⁴⁷⁰ Emine Işınsoy, *Bukağı*, s. 108.

*Devlet-i dünyâyâ mağrûr olma sen
Lezzet-i câhına mesrûr olma sen
Onları izzet sanıp, hor olma sen
Âdem isen 'semme vechullâh'ı bul
Kande baksan o Güzel Allah'ı bul*

*Gerçi Allah'a ibadet de güzel
Zühd ü takvâ vü kanâat da güzel
Halvet ehline kerâmette güzel
Âdem isen 'semme vechullâh'ı bul
Kande baksan o Güzel Allah'ı bul*

*O sana açmış duru dâim yüzün
Sen yitirmisin ha ararsın izin
Bi-cihet göstermiş eşya da özün
Âdem isen 'semme vechullâh'ı bul
Kande baksan o Güzel Allah'ı bul"⁴⁷¹*

Niyâzî-i Mısırî, şiirde; o güzel Cenâb-ı Hakk'ı bul diyerek tasavvuf yolunda olan müridi yolunda azim göstererek Allah (C.c) ile olan irtibatın kuvvetlenmesine işaret etmiştir. Mürit sevgide öyle bir mertebeye gelmeli ki muhabbetullaha ulaşabilsin. Muhabbetullaha ulaşan gönül eşyanın özünde Rabb'ini arayarak ve onu bulduğunda sukûna ererek huzura kavuşur. Fenâfillah makamına kadar tecellinin farklı boyutlarına ulaşarak gidebileceği son noktaya kadar gitmeye çalışır. Niyâzî-i Mısırî dervişlerine tecelliye dair soru sorup, kendisi örnekleriyle izah ederken şöyle demiştir: “Gün ışığını görünce ben güneşi gördüm diyebiliriz ve yalan söylememiş oluruz. Aslında güneşi değil sadece ışığını görmüşüzdür. Sen eline aynayı alıp baktığında kendimi gördüm diyebilirsin, aynadaki suret yüzünün aslı olmadığı hâlde, ama kendini görmüş olmanda yalan değildir. Yoksa Yaradan'ın belirtileri her yerde; senin, benim, herkesin yüzünde, dağda, taşta, suda... Kâinatta hiçbir şey yoktur ki,

⁴⁷¹ a.g.e., s.123.

yüzünde, üstünde Hakk'tan bir görüntü, belirti taşımazın.”⁴⁷² Somut örneklerle tecellinin anlatıldığı bu kısımda Mısırî, müritlerin bu hâli anlamasına yardımcı olmaya çalışmıştır. Kalp gözü açılan mürit, kalbi derinliğe ulaştıkça Cenâb-ı Hakk'ın esma ve sıfatlarını baktığı her şeyde görmeye başlar. İnsan konumuna ve durumuna göre bir çiçeğe baksa herkes kendince bir yorum yapar; normal insan, “*Ne güzel bir çiçek*” der, mümin insan, “*Bu çiçek ne güzel yaratılmış.*” der. Ama gönlü Rabb'i ile muhabbete eren mürit ise her şeyde Rabb'inin tecellilerini görerek, çiçeğe bakıp; “*Rabb'im Sen ne güzelsin.*” Diyerek aradaki tecellinin izlerini kendisinde gösterir.

Niyâzî-i Mısırî tecelliye hissettiği gecelerin birinde yaşadığı sekr hâlini şöyle anlatır: “*Gecelerden bir gece, sabaha karşı Mısırî; en çok istediğine kavuştu, bütün dervişlerin hayali, O Sevgili'nin yüzünü gördü. Heyecan ve hamdetmekten ve şaşkınlıktan duyduğu derin, hiçbir hazza benzemeyen hazdan; ölmüş de dirilmiş gidiydi. Ne kadar dirildiğinden de emin değildi. Sorsan ne gördüğünü bilmiyordu ama gördüğünden emindi.*”⁴⁷³ Zikirlerle beslenen bir kalp, Cenâb-ı Hakk'ın adını andıkça istidadındaki değişikliklerin farkına varır. Mürit kişinin kalp gıdası arttıkça ruh enginlikleriyle müjdelere vasıl olur. Her mürit kabının genişliğine göre tecelliden istifade eder. Tecelli bir kez gönülde göründü mü artık o mürit dünya ve içindeki her şeyde Rahman'ın izlerini arar.

Şiirlerinin birinde dost göründü diyerek tecelliye işaret eden Niyâzî-i Mısırî'ye dervişlerden Süleyman bunun nasıl bir şey olduğunu sorduğunda Allah (C.c) hiçbir şeye benzemez ihlâs süresini bilmez misin sanki, orada açık açık söylenmiyor mu; eşi ve benzeri yoktur diye cevap verip tecellinin ancak yaşanılarak anlaşılan bir hâl olduğuna değinmiştir.⁴⁷⁴

Cenâb-ı Hak, yalnız ariflerin yüzünde mi zuhur eder diye bir soru sorulduğunda Niyâzî-i Mısırî tecelliye işaret ederek şöyle cevap verir: “*Oğlum, dedi Mısırî, İbn Arabî'ye göre; O'nun Zat'ı işiten gören bir varlık yahut varlıklar gurubuyla*

⁴⁷² a.g.e., s.172.

⁴⁷³ a.g.e., s.178.

⁴⁷⁴ a.g.e., s.191.

sınırlanamaz. O, işiten göreni elleri olan varlıkların hepsinde tecelli eder; belirir... Yüce Allah, külli, yani bütün bir öz olarak var olan her şeyin Zat'ıdır. Biz de İbn Arabî takipçisi olarak deriz ki; evrende mutlak anlamda çirkinlik yoktur, kâinatta var olan her şey güzeldir, çirkinlik görecelidir. Çünkü bütün varlıklarda Cenâb-ı Hakk'ın isim ve sıfatları yansır. Yine bir çünkü, Yaradan, her şeyi kendinden yaratmıştır. Kâinatı yaratmak isteyince, isim ve sıfatlarını açığa çıkartmış, maddeye tenezzül etmiştir.”⁴⁷⁵ Kainatta çirkin hiçbir şey yoktur diyerek tecelliye mazhar olmuş bir gönülle Mısırî bunu ifade eder. Çünkü nefis sahibi olan bir zat, günahlara meyelanı ölçüsünde Cenâb-ı Hak'tan uzaklaşır ve kalbini karartır. Bazen en ufak aksaklıkta ya da başına gelen küçük bir kötülükle ümitsizliğe düşer. Ümitsizliğe düşen bir kalp bir süre sonra günahlarının da ağırlığıyla isyan ederek hem dünyasını hem de ahretini mahveder. Böyle bir me'yusun gözüne her şey kötü ve çirkin görünür. Hâlbuki kâmil insan hayvan leşinde bile güzelliği fark edebilir. Tasavvuf özü itibarıyla insanı buna hazırlar ki hem bu dünyadan lezzet alsın hem de ahiret hayatında cemalullah ile şeref yap olsun.

Hacı Bayrâm-ı Velî gençlik yıllarında mecazi aşk vesilesiyle hakiki aşkı bulmuştur. Geçtiği hâllerin birinde tecelli anına dairde bir hâl yaşamıştır. Meczup Ali onun bu hâlini arkadaşı Bekir'e şöyle anlatmıştır: “Yanyorum dediği zaman, onu çok, iyi anladığımı biliyor, gönlünün ta içini anladığımı biliyor. O şimdi yanarken çevresine gönlü ile bakmaya çalışıyor, piştiği zaman ise ne demişler; ‘Gerçekten her yüzde, gerçekten her gözde, gerçekten her yerde, O Erişilmez Olan’ı görecek”⁴⁷⁶ Hacı Bayrâm-ı Velî'nin maneviyatla pişip tecelliye mazhar olmasını isteyen Meczup Ali, bunun ancak yanmadan geçtiğine işaret eder. Gönlü Allah (C.c) aşkıyla yanan kişi mecazi sevgilerden yüz çevirip hakiki sevgiye ulaşır. Bu sevgi onu baştan ayağa değiştirir. Dünyalık sevgilerin anlamını yitirdiği yerde Cenâb-ı Hakk'ın tecellileri başlar. Ballar balını bulmanın şevkiyle kul her daim Allah (C.c) ile olmak ister ve zikirle meşgul olur.

⁴⁷⁵ a.g.e., s.256.

⁴⁷⁶ Emine Işın, Hacı Bayrâm, s.123.

Tecelli; sıfatlar, fiiller ve zatlar tecellisi olarak salikin karşısına çıkar. Buna işareten Hacı Bayrâm-ı Velî şöyle anlatır: “*Tasavvufun konusu Yüce Allah’ın mukaddes ve hiçbir şeye benzemeyen temiz Zat’ıdır ki, varlığının aynıdır. Tasavvuf Allah’ın mukaddes varlığı olduğu gibi, bu bilginin kuralları dahi Allah’ın varlığına bağlı olan hakikatlerin asıllarıdır. Bu asıllar Zat’ın sıfatların ve fiillerin isimleridir. Tasavvuf teriminde bunlara; Zat isimleri, sıfat isimleri ve fiil isimleri denir. O’nun belirtileri görmekte olduğumuz eşyanın, esasları itibariyle hiçbir varlıkları yoktur. Allah, kendi Zat’ı ile kendi Zat’ına tecelli edince, sıfatlar, isimler ve O’nun ezeli bilgisindeki ayan-ı sabite zuhur etmiştir.*”⁴⁷⁷ Tecellinin çeşitlerinin ifade edildiği bu kısımda bu çeşitleri açıklayacak olursak; tecelli-i ef’al: Hakk Teala’nın fiillerinden birinin kulun kalbine açılmasıdır. Bu mertebedeki salik “Lailaheillallah” sırrına erip bütün fiileri Hak’tan bilir. Tecelli-i sıfat:Hakk’ın sıfatlarından birinin kulun kalbine açılmasıdır. O sıfatın bazı eserleri Cenab-ı Hakk’ın fazlıyla kulda zahir olur. Mesela Hakk’ın “Semi” sıfatıyla tecelli ettiği bir kul, cansız varlıkların bile söz ve tespini duyar hâle gelir. Tecelli-i Zat ise: İlâhi zatın zatı için tecellisidir. Bu tecelli kulların idrakinin üstündedir.

Sohbetlerde Hakk’ın her şeyde tecelli etmesinin nasıl olduğunu soran misafirlere Hacı Bayrâm-ı Velî şöyle açıklama yapmıştır: “*Hakk diye evladım, şu görünen Varlığa derler çünkü her ne ki var ise O Hakk’ın varlığı ile vardır. Yani bütün varlık, Hakk’ın vücudundandır, Hakk’ın vücudundan çıkar, yine O’na döner. Görünen şeyler de, Hakk’ın tecellisi bu yüzden vardır. Hakikatleri bilmek demek, Allah’ın bütün isimlerini ve O’nun her şeyde tecelli ettiğini bilmelidir. Gönül gözüün açıldıkça, yani kalbinle nefis perdeleri kalktıkça, sen de tecelli nurlarını görebilirsin.*”⁴⁷⁸

İlâhî isimler olmazsa, insanın Cenâb-ı Hakk’ın güzelliklerinden hiçbir güzelliği müşâhede etmesi ve herhangi bir tecellide O’nun nûrunu görmesi mümkün değildir. Gerek ulvî gerek süflî âlemdeki her varlık, bu ilâhî tecelli vasıtasıyla, varlık

⁴⁷⁷ a.g.e., s.231-232.

⁴⁷⁸ a.g.e., s.366-367.

kazanmaktadır. Diğer taraftan Allah(C.c), Zâtıyla âlemlerden farklı olduğundan, nesne/eşya olmadan görülmesi ve kendi ilmini biliniş kılması da mümkün değildir. Onun için insanı yaratmış, kendi isim ve sıfatlarıyla eşyaya tecelli ederek ilminin görünmesine izin vermiştir.⁴⁷⁹ Yazarın, tecelliye dair *Hacı Bektaş* romanında verdiği örnek bu konunun anlaşılması açısından önemlidir. “Şöyle sorsam sana, dalga denizden ayrı bir varlık mıdır? ‘Düşünürsek dalga denizin hâlidir, Efendim.’ Tamam işte bu, dalga denizden ayrı bir varlık değildir, evet dalga denizin birhâlinin tecellisidir, yani görüntüsüdür... İşte bizim var sandıklarımız da öyledir, Yüce Deniz’den ayrı değildirler, o hâlde gördüğümüz sandığımız ayrı varlıklar, sadece O’nun isim ve sıfatlarının tecellilerinden ibarettir.”⁴⁸⁰

Rivayet ederler ki; Mecnûn’un kabilesinden bir grup ayrılık şiddetinin Mecnûn’u nasıl perişan ettiğini gördüklerinden, şefaatçi olarak Leylâ’nın kabilesinin yanına giderler ve şöyle derler: “Ne olur, bir an olsun Mecnûn’un gözü Leylâ’nın cemâlinin müşâhadesiyle nurlansın ve şenlensin.” Leylâ’nın kabilesi, “Bu kadarına bir beis yoktur.” derler. Lakin Mecnûn’un, Leylâ’yı görmeye takati yoktu. Sonunda onu hazırettiler ve Leylâ’nın peçesini kaldırdılar. Mecnûn’un Leylâ’ya gözücuyla bakmasıyla bayılıp yere düşmesi bir oldu. Cenâb-ı Hakk’ın tecellisi insanların örtülmesine (görülmemesine) ve Hakkın örtülü olması insanların zuhurunasebep olur. Nitekim şöyle demişlerdir: “Ben kendimden gâib olduğumda, o zahir olur ve o zahir olduğunda beni gizler.” Öyleyse ne zaman Cenâb-ı Hak fiilleriyle tecelli ederse, halkın işleri ondagizlenip örtülür ve ne zaman sıfatlarıyla mütecelli olsa, halkın sıfatları ve fiilleri onda örtülür gizlenir. Ne zaman Zâtıyla tecellietse insanların zâtı, sıfatları ve fiilleri onda örtülü ve gizli hâle gelir.⁴⁸¹ Yazarın tecelli konusunda azim ve gayreti tüm romanlarda hissedilmektedir. Tasavvufi tecrübenin, okura aktarılmasındaki en zor kavramlarından biri olan tecelli, romanda verilen muşahhas örneklerle anlaşılır hâle getirilmiştir.

⁴⁷⁹ Ali Tenik – Vahit Göktaş, “Tasavvuf Bilgisi: Allah’ı Allah’la Bilmek İlmine Giriş”, Kelam araştırmaları dergisi, C.14, S.1. 2006, s.179,

⁴⁸⁰ Emine Işın, *Hacı Bektaş*, s.158.

⁴⁸¹ Hakkı Uygur (Hzl.), İzzeddîn Mahmûd Bin Ali Kaşânî Natanzî, *Tasavvufun Ana Esasları (Misbâhu'l-Hidâye Ve Miftâhu'l-Kifâye)*, İstanbul 2010, s.135.

4.1.21.Aşk

Kelime manası olarak aşk; sarmaşık anlamındaki ıfık kelimesinden türemiş olup, girdiği kalpte bir sarmaşık gibi saran bir duygu anlamına gelmektedir. Aşk her insana nasip olmayan bir lütuftur. Hakikatle keşfedilen aşk kişiye fedakarlık ve feragati öğretip, âşığı ateşlerde yanıp da ateşin dokunamadığı hâllere vasıl eder. Aşk her hâlükârda insanı Cenâb-ı Hakk’a götüren yoldur. O ister mecazi olsun ister Cenâb-ı Hak’la kul arasında hakiki aşk olsun, sonuç aynıdır. Mecazi aşk, hakikate götüren bir geçiş hâlidir. Yani Leyla’dan Mevlâ’ya götüren bir hâlidir.⁴⁸²

Aşk, insanın yaşadığı en önemli hissiyattır. Çünkü aşk, gelişi güzel bir duygu olmayıp kâh kalpleri kâh Rabb’i ile kulu birleştiren bir duygudur.

Tasavvufta aşk, Cenâb-ı Hakk’ın güzelliğine duyulan özlem; âşık ise Cenâb-ı Hakk’ın güzelliğine ve yüceliğine özlem duyan kişidir. Gönül aşkın mahâllidir. Mutasavvıflara göre aşk kalbin sırrıdır. Bu sırrı ancak hakiki âşıklar kaldırabilir.⁴⁸³ Hakiki aşktan nasibini alan kişi, taç sahibi bir sultan gibidir ve ahlâkını güzelleştirerek üstün olma imkânına sahiptir. Fakat her aşk hakiki ve temiz değildir. Aşk-ı pâk ancak adı gibi temiz ve seçkin insanlara nasip olur. İnsanların çoğuna müstevli olan aşk ise mecazi aşk olup aslında şehvani bir hastalık ve şeytani bir vesveseden başka bir şey değildir. Ancak Cenâb-ı Hakk’ın inayeti, mecazi aşkı hakiki aşka yetiştirebilir. Mecazi olan için “aşk” lafzını kullanmak doğru değildir. Aşktan kasıt hakiki olandır. Şehvani olan, nadanlıktan başka bir şey değildir. Hakiki aşk hiçbir bahane ile ortadan kalkmaz ve gönlün matlubu Hoten’de dahi olsa muhabbeti âşıktaki aynıyle kalır. Hakiki aşk “muhabbetullâh”a vesiledir ve Cenâb-ı Hakk’a yakınlık hasıl eder.⁴⁸⁴

⁴⁸²Selçuk Eraydın, a.g.e., s.203.

⁴⁸³Nurgül Sucu, a.g.m., s.268.

⁴⁸⁴Nurgül Sucu, “Bostanzâde Yahya Efendi’nin Mir’âtü’l-Ahlâk Adlı Eseri” Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 6/2, Turkey 2011, s.897.

Tasavvufta gerçeğe ancak aşk ile ulaşılabileceğine inanılır. İlim ve akılla Cenâb-ı Hakk’a vasıl olmak tek başına yeterli olmaz. Cenâb-ı Hakk’a ancak aşk ve gönül bilgisi ile ulaşılır.⁴⁸⁵

Türk Tasavvuf Edebiyatında en hareketli ve canlı konulardan biri aşktır. Gülşehri ve Âşık Paşa ile başlayan Fuzulî ve Şeyh Galip’le devam eden bu gelenek klasiklerimizde genişçe işlenmiştir. Âşıkların ulaştığı son makam fena-beka makamıdır ki tasavvuf ehlinin amacı budur.⁴⁸⁶ Sufilere göre dünyanın yaratılış sebebi aşktır. Âlem Cenâb-ı Hak’ın sevgisiyle tecelli ettiğinden yaratılan her şey O’nun aşkından izler taşır. Bülbülün ötüşünden tutun da kalplerin atışına kadar her şeyde O’nun aşkı vardır.

Romanlarımızda aşk kavramı işlenirken Hacı Bektâş-ı Velî dışında üç kahramanımız mecazi aşkın yolundan geçerek hakiki aşka ulaşmışlardır. Onlar bu sırrı çözüp, kendilerine verilen aşkın bir lütuf olduğunun farkına varmışlardır. Kalplerinde hissedilen duygunun manasını kavrayıp ilâhî aşka adım atmışlardır. Yalnız mecaziaşka dair hissettikleri şehvi arzulardan müstesna bir duygu olarak algılanmış, bir yangına dönmüştür.

Yûnus Emre’de Nurefşan, Niyâzî-i Mısırî’de Melekşan, Hacı Bayrâm-ı Velî’de Gülçiçek bu yangının ilâhî aşka dönmesinde bir kıvılcım olmuştur. Kahramanların duyduğu aşk, beşeri aşk sınırlarında kalmamış, sınırları aşp her birinin birer mürşit olmasına vesile olmuştur.

Yûnus Emre bir gönül ve aşk insanıdır. Onun hayatında aşkın yeri oldukça fazladır çünkü O aşk ile fenafillâha ulaşmıştır. Mecazi gibi görünen aşk aslında hakiki aşkın ilk tohumudur. Romanda Yûnus Emre bu duygunun nasıl bir aşk olduğunu anlamaya çalışırken kendi kendine şöyle demiştir: “*Kız, sorularına sanki cevap vermiş gibiydi. Demek birçok büyük, birçok derin ve onu sersem edecek, sarhoş edecek aşkı aradığı!.. Yûnus, buna inandı. Fakat niçin böyle bir aşkı özlemiş*

⁴⁸⁵ Ali Canip Yöntem, “Eski Edebiyatımızda Aşk”, Prof. Dr. Ali Canip Yöntem’in Eski Türk Edebiyatı üzerine Makaleleri, (hızl: Ahmet Sevgi-Mustafa Özcan), İstanbul (t.y.), s.137-148.

⁴⁸⁶ Mustafa Kara, a.g.e., s.43.

olduğunu bir türlü bulup çıkaramıyordu... Çünkü karısını seviyordu. Fakat bu aşk karısına duyduğu hislerden çok değişti... Farklıydı.”⁴⁸⁷ Aşk, şiddetli bir muhabbet olması yönüyle salike her şeyde Cenâb-ı Hakk’ın tecellisini gösterir. Salik mertebesine göre bunu anlamlandırmaya çalışır. Yûnus bu duygular içerisinde aşkı şöyle anlamlandırmaktadır: “Sana aşık oldum, günlerim, gecelerim oldun, yediğim ekmek, içtiğim su oldun... Her bir şeye sevgi gözüyle bakar oldum. Her nesneye bir başka yansımıştın çünkü... Bana aksettin, beni de güzelleştirdin... Kalbim öyle yumuşadı, yumuşadı ki... Hoş görmeye başladım elin her garibini, ben de garip oldum bir daha, onları anladım... dünyam sendin Nur!...”⁴⁸⁸

Yûnus birçok şiirinde hakiki aşkı dillendirir ve erenlere, dervişlere nasihatlerde bulunur. Bu şiirlerinden biri de romanda şöyle geçmektedir:

*“Cân ne imiş dost yoluna, âşık anı terk etmeye,
Bu cân ile bin cân alır, cânın Hakk’a veren kişi.*

*Cânını şükrâne vere, yüzün ayaklara süre,
Erenler gönlüne gire, Hakk’tan haber soran kişi*

*Sol kim sorar dost kanda, kanda derisen ondadır,
Mâr’şûk ile seyrandadır, gerçek âşık olan kişi.*

*Müşgin Yûnus sabreylegil, bu dünyânın zahmetine.
Dürlü cefâya katlanır, Sen Sultan’a eren kişi.”⁴⁸⁹*

Yûnus Emre halvetten çıktıktan sonra kendindeki değişikliklerin yavaş yavaş farkına varıyor, bu değişiklikleri anlamaya çalışıyordu. Aşk duygusunun içine iyice yerleştiğine dair şu bilgileri öğrenmekteyiz: “Yûnus, yavaş yavaş kendine geldi, toparlandı. Ve fark etti ki içindeki sevgi sanki birkaç misli artmıştı, insana, doğaya, yerdeki taşa, gökteki kuşa, içtiği suya... Sanki sevgi içinden sevgiyle bakıyordu her şeye. Yüreği iyice yumuşamış, incelmışti... Tanrı’nı aksi ona da vurmuştu gayri, tıpkı

⁴⁸⁷ Emine Işın, *Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri*, s. 58.

⁴⁸⁸ a.g.e., s. 80.

⁴⁸⁹ a.g.e., s. 199.

*çevresinde görüp bildiği her şeye vurduğu gibi. İşte bu aşktı! Aşkın kendisiydi, Yûnus şükrediyor, hamdediyordu.*⁴⁹⁰

Yûnus bir başka şiirinde aşkı anlatırken vecd hâline de değinirCenâb-ı Hak’dan dilediği aşk ile her şeyden vazgeçen salık, bu yolda her türlü cevri cefadan gocunmaz. Aksine bu hâl onda bir nevi sekr hâli de oluşturur ki kendinde olmaz. Bu aşk ilahi bir lûtf olarak salikin gönlünde doğup genişler, öyle büyür ki artık dünya viran olsa salık, O, der başka bir şey demez. Benliğinden geçen salık nefsinden arınmış olarakCenâb-ı Hakk’ın tecellilerini arayıp durur. Dünya namına türlü türlü sıkıntılar ve imtihanlar yaşasa da aşık, çoktan dünyadan vazgeçtiği için gam çekmez. Aksine bunu bir lûtf bilir Rabb’ine hamdeder. Şiirdeki mana genel anlamda bu minvalde işlenmiştir.

“İlâhî bir aşk ver bana, ben benliğim bilmeyeyim.

Yavu kılayım ben beni, isteyü ben bulmayayım.

Şöyle hâyran eyle beni, bilmeyeyim dün ü günü

İsteyeyim daim seni, ayruk nakşa bakmayayım.

Al gider benden benliği, doldur içime senliği

Burada iken öldür beni, varıp anda ölmeyeyim.

Söyler isem gelmez dile, kim söğe bana kim güle

Bari yanayım derdine, hâlim dile gelmeyeyim.

Uş yürüyem yana yana, ciğerim gark oldu kana,

Aşkın bir ok vurdu cana, nice zari kılmayayım.

Ko ben yanayım tüteyim, dost bahçesinde yiteyim

Bir gül olayım biteyim, açıluban solmayayım.

Mansûrlayın dâra beni, şöyle ayan göster seni.

Kurban kılayım bu cânı, aşka münkir olmayayım.

⁴⁹⁰ a.g.e., s.209.

*Aşktır bu derdin dermânı, aşk yoluna verdim cânı,
Miskin Yûnus der ya ganî, bir dem aşksız kalmayayım.”*⁴⁹¹

Yûnus Emre aşkın tarifini başka bir yerde şah damarından daha yakın olan Cenâb-ı Hakk’a duyulan sevgiyle, onun yolundan her türlü çileye sabredebilmekle anlatır: “*Can, kendisine şah damarından daha yakın Olan’ın cazibesine kapılmış, bu cazibeyle yanarken O’na doğru çekilmektedir ve o kişi, kendi iradesiyle Yaradan’ına doğru uzanır, uzanmak ister, kâh düşer, kâh kalkar ama hep uzanır... İşte bu karşılıklı uzanışın derin, çok derin hasretin ifadesidir aşk diye isimlendirdiğimiz...*”⁴⁹² Cezbe hâli Rabb’in kuluna verdiği bir lütuftur ki Cenâb-ı Hakk’a doğru bir çekilme, bağlanma hâlidir. Bu hâl müritte ilahi aşka vesile olur. Aşkın lezzetini alan bir gönül artık bu cezbeyle kendinden geçer ve şah damarından yakın olan Cenâb-ı Hakk’a kendini bırakır. Vuslat ateşiyle yanar. Zaman zaman tecellilerle serinlese de vuslata erene kadar bu yangın aşğın gönlünü kavurup durur. Bu yüzden ölümü Mevlânâ gibi düğün gecesi bilir.

Yûnus Emre aşkın gayesini anlatırken dervişlere şu bilgileri aktarır: “*Aşk; dostlar, bilesiniz ki, Allah’ın sıfatıdır ve O aşkla yaratmıştır her yarattığını... Ve bizler için aşkta gaye; sevmektir, mâşuk olmaya çalışmaktır. Yaradan’ın kulundan razı olması, onu sevmesidir. Âşğın hâline gelince; değişkendir; o hüznle sevinç, korku ile ümit arasında gider gelir. Dünya sevgisini terk ettikçe duyguları inceler, hassaslaşır, Allah yolunda yürüyüşü hızlanır. Bilmem sizle Yûnus’un şu beyitini bilir misiniz, o derki: ‘Ağlamak gülmek âşığa, dirilmek ölmek âşığa/ Kahırla lütfü bir bilir, bilmez melûl olduğunu.*”⁴⁹³ Aşık masivayı terk ettikçe Cenâb-ı Hakk’a olan irtibatı kuvvetlenir. Dünyadan bağını koparması cemaîüllaha olan rağbetini arttırır. Bu rağbet fenâfillaha kadar ulaşan kutlu bir yolculuktur.

Gezdiği diyarlarda ahillerle karşılaşan Yûnus Emre aşkı tarif ederken onu güneşe şöyle benzetir: “*Velhasıl âhi kardeşler, aşk bir güneşe benzer, aşkı olmayan*

⁴⁹¹ a.g.e., s.292-293.

⁴⁹² a.g.e., s.309.

⁴⁹³ a.g.e., s.339.

gönül ise taş misalidir. Taştan ne biter ki, taş gönüllerden bir şey bitsin, bu yüzden gönlü taş olanların dilleri zehirlidir. Bu kişi, ne kadar yumuşak söylemeye çalışsa, sesi savaşa benzer. Aşkı olan kişinin ise gönlü yumuşamıştır mum gibi, sesi yumuşak, hâli tavrı yumuşaktır o kişinin. İnsanı okşar gibi, bülbülce konuşur, çünkü dilinden aşk dökülür...”⁴⁹⁴ Hâl dili, gönül şivesi diyen Yûnus Emre gönlünde muhabbet olmayanın gönlünü taşla benzetmiştir. Aşığın gönlü ise ılık ılıktır. Bu aşk imanla başlar, vahdete götürür. Gönülde doğar, gönülde yaşar ve buradan çağlayanlara dönüşür. Mürit aşk diliyle konuşur ve gönülleri kendisine bağlayarak sözünü tesirli kılar. Bu tesir ise kendisine bağlananları Cenâb-ı Hakk’ın yoluna kavuşturur.

Niyâzî-i Mısırî, *Bukağı* romanında; Melekşan’a duyduğu mecazi aşkı anlamaya çalışırken sürekli bir iç muhasebe hâlinindedir. Kendince anlamaya çalışıyor, bu aşk mıdır, diye kendi kendine sorular sormaktaydı. “*Mehmed, Melekşan’ı sonsuza kadar esirgemek istiyordu, bunun maddi güçle bir ilgisi yoktu, sadece derin, geniş, çok boyutlu bir sevecenlik söz konusuydu. Bazen şiirleriyle bu çelişkili duygularını anlatmaya çalışıyor fakat kullandığı sözcükleri çok yetersiz buluyor, şiir doldurduğu kâğıtları yırtıp atıyordu. Velhasıl içindeki bu inanılmaz heyecanı, tutkuyu, sevecenliği ne yapacağını bilemiyordu. İşin tuhafı, son bir yıldır bu hâle düşmüştü, ondan önce Melekşan’ı sadece çok güzel bir kız çocuğu olarak hatırlamıştı. Soruyordu kendi kendine ‘aşk mıdır bu?’ fakat bir cevap bulamıyordu. Mehmed aşkı sohbetlerde öğreniyordu ve o aşk, Allah’a duyulan aşktı. Başkasını bilemiyordu.*”⁴⁹⁵ Mısırî içindeki duyguları anlamlandırmaya çalışırken, gönlündeki bu mecazi aşkın onu kanatlandırıp ilahi aşka kavuşturacak bir geçit olduğunun farkında değildir. Hâlbuki Cenab-ı Hakk cezbisine kapılan Mısırî’nin gönlüne en güzel duyguyu yani aşkı nakşetmiştir. Bu aşk ile arınmanın başka bir buudu başlayacaktır Mısırî için. İçi kor alevlerde yanarken gönlü bu yangınla gül, gülistan olacaktır. Çünkü Mısırî Allah (C.c.) aşkına ermenin eşiğindedir.

⁴⁹⁴ a.g.e., s.340.

⁴⁹⁵ Emine Işınsoy, *Bukağı*, s. 52.

Hacı Bayram romanındaki Meczup Ali, Allah(C.c) aşığı bir meczuptur. Numan'ın sekr hâliyle herkesten uzaklaştığı zamanlarda o, bir tek onunla görüşmekte, hâlini bir tek ona anlatmaktadır. Aşkın Hacı Bayrâm-ı Velî'ye verdiği hâl ile kendinden geçmesi, ona kısa süreli bir inziva hayatı yaşatmıştır. Onun bu hâline binaen mecazi ve hakiki aşkı anlatan Meczup Ali şöyle der: “İnsanoğlu bir Tek'e aşık olur!.. Öncekiler, şiddetine göre, bu büyük yegâne aşka gönlü hazırlar!.. Düzmecidir evvelki aşklar, düzmece, tıpkı her şey gibi, görüp tanıdığın, bildiğini sandığın bu evren ve içindeki her şey gibi hayaldir. Gerçek olan Tek Varlık vardır. Tek! Bütün hayallerin aslı O'ndandır ve O'na dönecektir. Tek Varlık ve pek çok hayal ki, çokların hepsi O'nun tenezzülüdür. Çünkü bütün hayallerde O'nun nurundan bir pırıltı vardır.”⁴⁹⁶

Aşk, gönlün sevmeye açılmasıdır. Bunu tarif eden ise Hacı Bayrâm-ı Velî'dir. Gülçiçek'in ona bıraktığı bu duygu bir sevk-i ilâhî olmalıydı ona göre. “Numan kendince düşündü; Gülçiçek'in kaybı aklını başından uçurmuş, ali amcasının kaybı ise ona aklını kazandırmış, ayrıca suskunluğu ve kendi evine, ailesine yabancılığı da geçmişti. Ancak gönül yangını devam ediyordu. Bu hâline mantıklı bir çözüm bulamıyordu; belki iki şoktu bu, biri bağlamış, öbürü çözmüştü. Ve aşk devam ediyordu. İşte buna çok sevinirdi ali amcası, ‘Maşallah!’ derdi, ‘Gönlün sevgiye açıldı.’ derdi, ‘İşte bu Güzel Allah için sevmektir.’ derdi... Numan uyumadan önce; ‘Rabb'im,’ dedi, ‘Bu aşk senin yolunda bir aşk mıdır, senin yolunda kurban verip Gülçiçek'i, kendim mi kurban oldum?’ diye düşündü, geçirdiği son üç ay, yaşadığı o garip hayat, büyük acısı, gölündeki o huzur, sanki günbegün aklından geçti, dalarken, ‘Senin yolunda olmak ne zor fakat ne kadar güzelmış.’ dedi.”⁴⁹⁷ Mecazi aşkın bir vasıta olduğu anlayan kişide hakiki aşkın başlaması tabiidir. Çünkü mecazi aşk hakiki aşka ulaştıran basamaktır. Önemli olan bunun farkına varmaktır. Mürit için mecazi aşk bir zaafken, hakiki aşk bir hedefe dönüşür. Gönlü asıl sahibine vermenin hâlidir ve bu noktadan sonra mürit canandan vazgeçer, müridin kalbi Hakk Hakk diye atmaya başlar. Cenab-ı Hakk'ın kulundan beklediği budur.

⁴⁹⁶ Emine Işınsoy, Hacı Bayrâm, s.130.

⁴⁹⁷ a.g.e., s.137-138.

Hacı Bayrâm-ı Velî arkadaşı Bekir'i tasavvufa dair bilgilendirirken kâinatın, aşkın mayası olduğuna dikkat çekerek aşka dair şunları ifade eder: “*Şimdiye kadar ki bilgimle, en çok sevdiğim şey, sevgi görüşü; malûm Allah kutsî hadisinde, ‘Ben gizli bir hazine idim, bilinmekliğimi sevdim ve halkı yarattım.’ buyurmuştur. Bu kutsi hadise göre, Allah’ın bilinmesinin, sevgisinden çıktığı anlaşılıyor. Ve Allah’ın sevgisi, halkın sebab-i mevcudu. O hâlde Allah hepimizi, her şeyi sevgiyle yaratıyor. Ve O’nun sevgisinin sırrı bütün âlemi kaplıyor. Denir ki; ‘Allah iman edenlerin, Allah için sevgileri, en şiddetli sevgidir.’ Aşk ise sevginin şiddetinden ibaret olduğuna göre kâinatın ve içindekilerin her zerresinde aşkın mayası bulunuyor demektir.*”⁴⁹⁸ Kainatın mayası bile muhabbetten hasıl olmuştur ki Cenab-ı Hak, muhabbet üzere yaratmıştır âlemleri. Aşk bir hiçliktir tasavvuf dünyasında, sevgilide fâni olmadır ki bu fenâfillahtır. Bu sayede kalb incelir ve güzelliğe vabeste olur. Her şey sevilenin hatırı için hoş görülür. Eza da cefa da hoştur aşık için.

Hacı Bayrâm-ı Velî mürşide duyulan sevginin kuvvetinin ilâhî aşka götüreceğini vurgulamaktadır. Sevginin teslimiyete kapı açtığından bahsederken şöyle demiştir: “*Önce ve çok güçlü olarak şeyhimizi seveceksiniz. Kalbinizi tek sevgiyle meşgul ederseniz, o sevgi orada o kadar güç kazanır, kuvvetli olur. Bu kuvvetle Yüce Allah’ın aşkına ereceksiniz inşallah. Ne kadar çok severseniz o kadar çok teslim olursunuz.*”⁴⁹⁹ Sevginin başka çeşididir şeyhe duyulan sevgi. Mecazi bir sevgi değildir fakat hakiki sevginin miftahı gibidir. Bu anahtarı bulan mürit aşk deryasına dalar ve vahdete ulaşır. Şeyhe duyulan sevgi, bir bakıma hakiki aşka varmada müride rehber olup, ona usul öğretir.

Muhabbetullah aşkın neticesidir. Bu sevginin işaret ettiği ayet; “*Allah onları sever, onlar da Allah’ı severler.*”dir.(Maide:5/54) Mecazi aşktan, hakiki aşka olan inkılâbı Hacı Bayrâm-ı Velîbu sözlerle anlatmaya başlar ve devam eder; “*Muhabbetullah, dedi Allah sevgisi demektir. Kur’ân-ı Kerîm’de ‘Allah onları sever, onlar da Allah’ı severler.’ ayetiyle anlatılan muhabbet; yolumuzda ve Allah yolunda*

⁴⁹⁸ a.g.e., s.232.

⁴⁹⁹ a.g.e., s.290.

başka tarikatlarda da elde edilmesi gereken bir makamdır. Sevginin yeri neresidir, biliyor musunuz? Kalp, gönüldür. Allah'ı sevmek mutlak aşktır, ikicisi mecazî aşktır ki, bu Allah'tan gayrı şeylere duyulan sevgidir. Ancak bu şekilde sevdiklerimiz; çiçek olsun, hayvan olsun, insan olsun, bir gün yok olmaya mahkûmdurlar. O hâlde mecazî aşk geçicidir. Oysa mutlak aşkta sevgili yok olmayacaktır. Demek ki bu Yüce Sevgili'ye duyulan aşk, âşığı sevgilisine kavuşturmak için bir yüksek, bir güzel araçtır. ... Allah aşkı ki bunu duyanlar bile tarif etmekten acizdirler, bir çeşit yangındır gönülde... Devası içinde bulunan derttir... Allah aşkı Allah'tan başka şeyler için duyulan mecazî aşka benzemez, çünkü O geçici değil ebedîdir. Yani zaman ve mekâna bağlı değildir, kalıcıdır, devamlı ve sonsuzdur ve zorludur insanı mahveder ve büyüktür, akıllara sığmaz ancak gönüldedir...’’⁵⁰⁰ Cenâb-ı Hakk'ın insana bahsettiği en büyük nimet, aşk cevheri, aşk hâletidir. Aşk, çaresi güç, sabrı güç bir hâl olmakla beraber, gerçek aşık bütün bela ve felaketlere göğüs gererek en sonunda kemale erip Allah'a ulaşır. Cenâb-ı Hakk'a ulaşan bir kalp için dünya bir zindandan ibarettir. Çünkü gönül, her daim vuslatı istemektedir. Gönül yangının dermanı olan vuslatla aşık muradına erebilir ve gönlü ancak bu hâl ile teskin olur.

Hacı Bektâş-ı Velî ise aşkı oduna, o odunun ocağını da gönle benzeterek çok güzel bir örnek vermiştir. Şöyle ki: “Yüce Yaradan'a ve yarattığı her şeye duyulması lazım gelen aşk ve edep. Aşk dedikleri; Yüce Allah'ın kendi has odunudur ki o odunun ocağı, erenlerin gönlüdür. Böylece aşk ve edep, terbiye, işin başıdır. Sonra iyilik, doğruluk, bilgi, çalışma, merhamet, sabır, hoşgörü, yumuşaklık telkin ederek, müridinin gönlünü her türlü kirden; gıybetten, yalandan, haksızlıktan, kinden, öfkeden arındırır. Bu yaptığı evlatlarının gönül temizliğidir. Kâinattaki cennetin, insandaki karşılığı temizlenmiş gönüldür.”⁵⁰¹ Aşkın gönlü arındırmasına işaret eden bu bölümde aşkın aynı zamanda nefsi temizlemeye ve ahlâkı güzelleştirmeye de büyük yardımı olduğu anlatılmıştır. Allah(C.c) gerçek aşkı uluhiyetince sevilip seçilmiş kullarına ihsan eder. Çünkü aşk müridin içindeki cevheri müride bildirerek, kendinden öte asıl kendini buldurur. Kâmil insanın buudu olan bu hâlde kalp asıl

⁵⁰⁰ a.g.e., s.301-302.

⁵⁰¹ Emine Işınsoy, Hacı Bektâş, s.41.

sahibine verilir ve günaha sebep olan her şeyden arınmış olarak kalp evini tertemiz hâle getirir.

Sevginin ne demek olduğunu anlayan, aşkın da ne demek olduğunu anlamalıdır. Bu yüzden sevgisinde ısrarcı olmalıdır. Hacı Bektâş-ı Velî müritlerine yaptığı bir sohbette bunu şöyle anlatmıştır: “*Sevgiyi yaşayabilelim ki ondan aşka ulaşabilmek mümkün olsun. Aşkın yolu da sevgiyi öğrenmekten geçer, sevgi öğrenilebilir. Bizlerin ibadetleri; kıldığımız namazlar, çektiğimiz tespihler, tuttuğumuz oruçlar, yapabildiğimiz nafile ibadetler ve hatta edeple ısıyan huylarımız ve davranışlarımız hepsi, hepsi ‘aşk’a hazırlık içindir. Yüce Allah’a duyulan aşk anlatılmaz yaşanır. Seninle, O’nun arasında sırlardan bir sırdır ve nice nice nesiller geçse de aşka ulaşabilenler bunu anlatamaz... O sadece yaşanır. Hemen Allah cümlemize nasip etsin,amin.*”⁵⁰² Hakiki kulluğu yerine getiren mürit için artık gönülde ibadet neşvesi başlar. İbadetlerinden zevk alan gönül hep daha fazlasını umarak Cenâb-ı Hakk’a yakarır. Yakaran bir gönül ise gözyaşlarıyla yıkanır ve artık bu gönülde en güzel güller Cenâb-ı Hak için derilir. Dünya içindeki her şey aşkın sahibini anlattığı için güzeldir. Bülbül aşk için vardır, gül aşk için vardır. Mecnun için Leyla asıl Sevgili’nin yarattığı biri olduğu için güzeldir. Çünkü tüm sevgiler O’na ulaşmak, O’nu hatırlatmak için yaratılmıştır. Mürit bunun farkına vardığı ölçüde ilahi aşkta derinleşebilir, derinleştiği ölçüde de vuslatı yakınlaştırabilir.

Hacı Bektâş-ı Velî’ye sohbetlerin birinde aşk nedir efendim, diye sorduklarında şöyle demiştir: “*Aşk dedikleri, Allah Teâlâ’nın kendi ateşidir ki, bütün âlemi tutup durur. O ateşin ocağı da erenlerin gönlüdür. Aşk gönle hareket getirir, yakar da yakar. Buna muhabbet ateşi de denir. Sevgiyi bilirsin değil mi? İşte o sevgini düşünme o sevgiye sonsuz kere sonsuzla çarp, oluşacak duygu Büyük Allah’a duyulan aşktır. Aşkın sahibi Yüce Çalap’tır dedi, istediğine kabiliyeti olana verir.*”⁵⁰³ Aşk kalbin uyanmasıdır mürit için. Gafletle köhneleşen gönle ibadetlerle cila çekilir.

⁵⁰² a.g.e., s.67.

⁵⁰³ a.g.e., s.203-204.

Cila çekilen gönül, sevgiye açılır ve artık aşka uyanmak için müridin sevgisinde ısrarı beklenir. Gönül yangın yerine dönene kadar bu hâl devam eder.

Akıl ve aşk ayrımına dikkat çeken Hacı Bektâş, sorulan bir soru üzerine şöyle cevap verir: *“Akıl, Yüce Allah’ın isim ve sıfatlarının görüntüleri olan varlıklar âleminde dolaşır ve o âlemin izahlarını yapar. O’nunla temasa geçebilmek ise aklın gücünü aşar. O’ndan bize haber getirecek olan aşktır. Bu yüzden, akıldan fayda bekleyenler vahiy ve aşk nuru ile onu sıvamalıdır. İnsan akıl ve ilmi aşktan uzak düşünürse, ne akıldan ne de ilimden bir fayda temin eder. Aşk, aklın cilası mevkisindedir. Ayrıca aklın Yüce Yaradan’ı tanınması aşk sayesinde mümkündür. Bir bilge kişi; ‘Aşk evrenin özüdür.’ diye kısaca özetlemiştir aşkı. Eğer aşkla akıl yana yana gelip beraber çalışırlarsa çok özel ve üstün durumlar hasıl olur... Şimdi insanı saran benlik duygusunu kötülüğü, ihtirası ve nefsin kötülüklerini ancak ilâhî aşk, tam anlamıyla engeller. İslâm büyükleri, aşkı, ‘Gayelerin gayesi, makamların en yücesi, derecelerin en üstünü görmüşlerdir. Gönlü aşkla diri olan, asla ölmez.’ derler. Bakara süresinde şöyle söylenir: ‘İnsanlar içinde öyleleri vardır ki Allah dışında bazılarını, Allah’a eş tutarlarda onları Allah’ı sevmiş gibi severler. İman sahipleri ise Allah’a sevgide çok kararlı ve taşkındırlar.’ Ali İmran Sûresi’nde ise Elçisi’ne şöyle söyler: ‘De ki, Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki Allah’ta sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın.’ Yüce Allah cümlemize hayırlı akıllar ve hayırlı aşk versin. Âmin.”⁵⁰⁴ Aşk insanı Allah’a ulaştıran eşsiz kuvvettir. Aşkın verdiği vecd hâli kulu Allah’a yaklaştırır. Herkese nasip olmayan bu duyguyu idrak edip sevk ilahiye ram olan bir gönül bu duygunun hakkını verirse, mecazi olana takılıp kalmazsa, Cenab-ı Hakk’ın sürpriz lütuflarına da giriftar olur.*

Olmazları olduran aşk duygusunu yaşayıp da bilene cevri cefanın bir anlamı yoktur. Belalar sağanak sağanak başından aşağı yağsa aşık; *“değil mi ki senden bunca bela sıkıntı, öyleyse baş üstüne...”* diyerek, aşık olmanın hakkını verir. Vuslatı düğün gecesi kabul eden Mevlânâ gibi ölüme gülerek gider. Yakın zamanda yozlaşan aşk kavramı üzerine yazar, en önemli noktaya değinerek hakiki aşkın kapılarını

⁵⁰⁴ a.g.e., s.210-211.

zorlamayı okurlarına tavsiye etmektedir. Nitekim mecazi aşkın yangınında kül olduğunu düşünen nice insanlar bu duyguyu asıl menziline ulaştıramadan bâd-ı hevâ olup gitmişlerdir.

4.1.22.İnsan-ı Kâmil

Sözlük anlamı olarak tam ve yetkin insan demektir. Tasavvufta ise; edep ve ahlâken âlemlerin yaradılış sebebi Peygamber Efendimiz’e (S.A.V.) benzemeye, onun gibi olmak için gayret sarf edip, “Muhammedî” bir ruh taşımaya çalışan, hedefinde sadece Allah(C.c) rızası bulunan, nefsinin mertebelerini aşmış insandır.

Azizuddîn Nesefî’ye göre kâmil insan olmanın vesilesi dört iyiyi elde etmesiyle gerçekleşir. Bunlar güzel söz, salih amel, güzel ahlâk ve sahih bilgidir. Bunlar insanın yaradılış amacıdır. Bunları hayatına ve karakterine oturtan insan, sadece kendine değil, topluma da bu güzellikleriyle örnek olurlar.⁵⁰⁵

Ahsen-i takvime göre yaratılan insan günümüz tabiriyle model insan olmak için kâinata gönderilmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’de Cenâb-ı Hak, “*Ben insanları ve cinleri yalnızca bana ibadet etsinler diye yarattım.*”(Zâriyât, 51/56) derken de buna işaret etmiştir.

İbn Arabî’nin insân-ı kâmile dair söyledikleri de oldukça önemlidir. O’na göre en yetkin ve mükemmel tezahürü insân-ı kâmidir. Her insanın gelebileceği bir makam değildir. İnsân-ı kâmil; bilinç düzeyi yani idraki gelişmiş bir insandır. Bu insan biyolojik bir insan değildir. Ona göre bu makama peygamberler ve filozoflar gelmiştir. İbn Arabî, insân-ı kâmileye mutlak gerçekliğin iç ve dış yönleri olduğunu söylemiştir. Ona göre insân-ı kâmil Allah (C.c) ile evrenin küçültülmüş hâlidir.⁵⁰⁶

Tasavvufta insân-ı kâmil olmak için tasavvufî unsurları bir bir yerine getirmek önemlidir. Bu hasletlere sahip olan sufi; kâmil bir insandır. Zaten tasavvuf, özü itibarıyla kalbi hayatımızı selim hâle getiriş marifetullah ve muhabbetullahtan paye

⁵⁰⁵ Hâil İbrahim Şimşek, “Kâmil İnsan Olma Gereksinimi”, Burhan İlim Kültür Dergisi, Ekim 2005, S.1, s.28.

⁵⁰⁶ İbrahim Coşkun, a.g.m, s.123.

olabilecek bir seviyeye ulaşabilmesi ve bu sayede ilâhî vuslata medâr olabilecek bir hâle gelebilmesidir. Bu da ancak, günah işlemeye vasıta olan maddi ve manevi kuvvetlerini zayıflatıp onların yerini sevaplarla dolduracak hâle gelmesiyle mümkündür. Zaten tasavvufun gayesi insanın ahlâkî kemâlata ermesini sağlamaktır.⁵⁰⁷

Tasavvufa göre insanı kemâlata ulaştıran ve onu kıymetli yapan, eşref-i mahlûk yapan onun ruhudur. O ruh, Rabb’inden kuluna üflenmiş bir parçadır. Bu yönüyle kulun, yaratılan tüm varlıktan üstün kılınan özelliği budur.⁵⁰⁸

Kur’ân-ı Kerîm insan olmanın mahiyeti hakkında “*Biz emaneti göklere, yere ve dağa teklif ettik de, onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yükledi.*” (Ahzab, 33/72) diyerek insan olmanın gerektiği yükümlülüğün ne kadar fazla olduğunu anlatmıştır. Peygamber Efendimiz (S.A.V.) ümmetine iki emanet bırakmıştır ki buna uyduğu zaman, O’na (S.A.V.) benzemiş oluruz, bunlar Kur’ân-ı Kerîm ve sünnet-i seniyyedir. Bizler ancak O’na benzemeye çalışarak insân-ı kâmil olabiliriz. Sufiler bu yolda ilerlerken nefislerinden her şeye arındırıp en son mertebeye ulaşmaya çalışmışlardır. İnsan-ı kâmil olan kişi dünyevi arzulardan sıyrılmış, dünyayı bir misafirhane kabul eden misafirdir. Cenâb-ı Hakk’ın cemâli karşısında sufilere göre cennetin bile önemi yoktur. Yûnus Emre’nin bir şiirinde bunu görmekteyiz:

*“Gözüm seni görmek için, elim sana ermek için,
Bugün cânım yolda koyan, yarın seni bulmak için.*

*Bugün cânım yolda koyan, yarın ivâzın veresin,
Arzyleme uçmağını, hiç arzum yok uçmak için.*

*Bana uçmak neme gerek, hergiz gönlün ona bakmaz,
İş bu benüm zârlığı değil, ahî bir bağ için.*

⁵⁰⁷ Nurgul Sucu, a.g.m., s.263.

⁵⁰⁸ Nurgül Sucu, Hakikatin Estetik Boyutu Tasavvuf ve Divan şiirinin Müsterekleri, II. Uluslararası Şeyh Şa’bân-ı Velî Sempozyumu-Kastamonu’nun Manevi Mimarları-, Kastamonu 2014, s.67.

*Uçmak uçmağım dediğin müminleri yeltediğin,
Bir ev ile birkaç hûri hevesim yok kuçmak için.*

*Bunda dahı verdin bize oğul u kız çift ü helal,
Andan dahi geçti arzum, benüm âhım dîdar için.*

*Sofulara vir sen onu bana seni gerek seni,
Ben niçe terk edem seni, şol bir ev ü çardak için.*

*Yûnus hasret durur sana hasretini göster ona,
İşin zulüm değil ise dâd eylegil varmak için.”⁵⁰⁹*

Yûnus Emre'nin insân-ı kâmile dair düşüncesini kendi ağzından şöyle öğrenmekteyiz: “*Dikkat ederseniz, insanı değiştiren, doğruya götüren şeylerin başında bilgi gelmektedir. Eveet, bizler, tasavvuf ehlinde bazılarımız; Kuran, âlem ve insanı, birbirlerinin aynası olarak görürüz ve bilin ki, ‘Olan’; yalnız Tek Mutlak Varlıktır, onun vücududur. O kadar başkası değil. Bu inancımıza göre; Kuran, üstün insanın, yani insân-ı kâmilin ve dolayısıyla kâinatın tam bir metnidir.*”⁵¹⁰ İnsanın dünyaya gönderiliş gayesi hakiki kul olması ve Cenâb-ı Hakk’ın razı olacağı hâle gelene kadar nefis ve şeytanın şerrinden sakınmasıdır. Bu durum ise kainata bir rehber olarak gönderilen Peygamber Efendimiz (S.A.V.)’in hayatını hayatına tatbik ederek olur. Çünkü O üstün ahlâk üzere yaratılmıştır ve âlemler de O’nun hürmetine yaratılmıştır. Kul olarak kâmil insan olabilecek nitelikte yaratılmış olup, dünya hayatında türlü gailelerle mücadele etmemiz imtihan sırrına binaendir. Yoksa kul, dünyaya doğrudan kâmil insan olarak gönderilmiş olsaydı bu defa imtihan sırrı ortadan kalkar, dünyaya gelmemizin bir anlamı olmazdı. İnsan en güzel surette yaratılarak, insan olmanın farkına vararak insân-ı kâmil olma yolunda basamakları aşmak için, Cenab-ı Hakk’ın rızasını kazanmak için yaratılmıştır.

İnsân-ı kâmil feragat ve fedakârlık timsalidir. O sadece insanlara değil Cenâb-ı Hakk’ın yarattığı her şeye merhamet eder, hayvanlara dahi merhameti oldukça

⁵⁰⁹ Emine Işın, *Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri*, s. 251.

⁵¹⁰ a.g.e., s. 311.

fazladır. Bencillikten uzak diğerkam bir hâl üzere yaşar. Bunun örneğini Niyâzî-i Mısırî'de şöyle görmekteyiz. “*Kendi başına ne gelse kabulüydü ya, Rüzgâr'ı esirgemeyi nasılda düşünememişti! Vicdan azabı duyuyordu. ‘O bir attır, insandan daha dayanıklıdır.’ Düşüncesi hiç geçmiyordu aklından. Şu fırtınanın ortasında özdeşleşmişlerdi! Derviş ağasının, ‘Önce sen demeyi öğren’ deyişleri... Deyişleri... Artık Mısırî bunu hayvanlar içinde yapıyordu. Çünkü onlar da, tıpkı çocuklar gibi O Sevgili'nin insana emanetleri idi, böyle düşünüyordu. ‘Şu dünya yüzünde ne var ki insana emanet olmayan’ diyordu şimdi yürümeye çalışırken.*”⁵¹¹

Niyâzî-i Mısırî halvetler neticesinde birçok mertebe katetmiş, girdiği hâlleri kendisi anlamayacak, anlamlandıramayacak hâle gelmiştir. Şeyh Sinan Ümmî onun insanı kâmil mertebesine ulaştığına dair şu sözleri söyleyerek farkına varmaktadır: “*Evladım sen, Allah'ın selamı üzerine olsun İbrahim Peygamber'den kalan beşinci menzildesin! Beşinci menzilin hâli budur. Hayırlı uğurlu olsun ve seni İbrahim Peygamber'in yolundan götüren, ona vâris kılan Allah'a hamdolsun. Mısırî'nin tedirgin, dur otur bilmeyen hâli düzelmiş, kararı yerine gelmiş, içi huzurla dolmuştu. Artık bedenlen yapmakta olduğu, az yemek, az uyumak, sırtında odun, un taşımak gibi yapmış olduğu riyazeti terk etti. Epey yaşlanmış olan Rüzgâr'a un ve odun taşıtıyor, normal insan gıdasını alıyordu. Özel olarak konuştuğu adamların yanında bir daha hiç öfkeli davranmadı, dinleyici dörtten altıya yükselmişti. Onların yavaş yavaş yetiştiklerini görmek Mısırî'ye büyük haz veriyordu. Ayrıca şeyhinin takdirlerini kazanıyor, dualarını alıyordu.*”⁵¹² İnsan-ı kâmil din ve diyanet adına örnek bir tiptir. İslâm ve ihsan onun yol ve yörüngesi, Allah (C.c) rızası hedefi, Hakk'ı sevip sevdirmek vazifesi, cennet ve cemelullah da bu düşünce ve aksiyonun sürpriz semeresidir. Varlık ve olaylara ilgisi ve müdahâlesi açısından insân-ı kâmil yeryüzünde Cenâb-ı Hakk'ın halifesidir. O her zaman kendi konumunun farkındadır. Her şeyin Cenâb-ı Hak'tan geldiği şuuruyla kendi yaratılmışlık ve kulluk sınırlarını

⁵¹¹ Emine Işınsoy, *Bukağı*, s. 156-156.

⁵¹² a.g.e., s. 178.

korumada hassas hareket eder; ne mazhariyetlerini şatahat vesilesi yapar, ne de ayinedarlığını ayniyet iltibasına düşer.⁵¹³

Niyâzî-i Mısırî'nin çok az kimseye nasip olacak yüz günlük halveti neticesinde, Şeyhi Sinan Ümmî'nin; “*Yürü evladım Mehmed Mısırî, ölmeden önce öldün şükür, yürü!*”⁵¹⁴ demesi onun geldiği kemâlat makamına işarettir. Mısırî'nin icazet alma gününde şeyhinin verdiği hilafetle geldiği makamları tek tek öğrenmekteyiz. O nefsini tezkiye etmiş, celâl sıfatının tecelli ettiği bir zat olmasına rağmen ölmeden önce ölmeyi başarmış nadir insanlardan biri olmuştur. “*Tarikat adabına göre böyle saadet tacı giyen kimsenin, kötü görünmüş oniki sıfatı terk etmiş olması gerekirdi. Bu oniki sıfat, cehâlet, isyan, nefsin arzuları, hırs ve tamahkârlık, dünya sevgisi, arzu ve heves, kibir, birine eziyet ve zarar vermek, cimrilik, Allah'ın kazasına teslim olmamak ve gaflet idi. Bir salikin saadet tacına layık olması için; tevhidi dilinden ve kalbinden bırakmaması ve O Sevgili'ye ulaşmak için yol bulmaya gayret etmesi gerekirdi. Bu beş gönül eri, gerçek bir sadakat ve doğrulukla çalışmış, çabalamış ve taşlarını hak etmişlerdi.*”⁵¹⁵

Hacı Bayrâm-ı Velî'nin bilinen dört şiirinden başka eseri olmadığı bilinmektedir. Yazarın bu şiirlerinden birini romanda vererek Hacı Bayrâm-ı Velî'nin insân-ı kâmil mertebesine erdiğini göstermektedir. Kendi bilmenin öneminden bahseden Hacı Bâyrâm-ı Velî son kıtada mahlasını kullanarak özünü bildiğinden bahsetmiştir. Nitekim insanın kendini bilmesi kemâle erdiğinin işaretidir.

“*Bilmek istersen seni
Can içre ara canı
Geç canından bul ânı
Sen seni bil sen seni*

⁵¹³ Abdülhakim Yüce, “Tasavvufta İnsan-ı Kâmil ve Mevlana”, Tasavvuf İlmi Akademik Araştırma Dergisi (Mevlana Özel Sayısı), 2005, C.4, S.14, s.62.

⁵¹⁴ a.g.e., s.205.

⁵¹⁵ a.g.e., s.206.

*Kim bildi ef'alini
Ol bildi sıfatını
Anda gördü zatını
Sen seni bil sen seni*

*Görünen sıfatındır
Anı gören zâtındır
Gayri ne hâcatındır
Sen seni bil sen seni*

*Kim ki hayrete vardı
Nûra müstağrak oldu
Tevhid-i Zâtı buldu
Sen seni bil sen seni*

*Bayram özini bildi
Bileni anda buldu
Bulan ol kendi oldu
Sen seni bil sen seni.”*

Hacı Bektâş-ı Velî, insan olmaya dair dervişlerine şu nasihatlerde bulunur: “İnsandan beklenen; kendisinin ve çevresinin şartlarını da değerlendirebilmesidir elbet; elinden ne geliyorsa ne kadar yapabiliyorsa bu şartları da iyileştirmesi, güzelleştirebilmesi gerekmektedir. Çocuklar, insanın vazife yükü asla hafif değildir, ağırdır... Kolay değildir hayvan yahut bitki, yahut taş toprak olmayıp da hazreti insan olabilmek!.. Hakkını vereceksiniz.”⁵¹⁶ İnsan olmanın ağır bir yük olduğuna işaret eden Hacı Bektâş-ı Velî, bu sorumluluğun bilincinde hareket edip, bu yükün kaldırılabilmesi için her daim kullukta güzelleşmeye yani ahlâken en iyi seviyeye gelmeye gayret gösterilmesini istemiştir. İnsan-ı kâmil olmanın makamlardan bir makam olduğunu vurgulayan Hacı Bektâş, bu makamı şöyle açıklamaktadır: “Onuncu makam; aşk, şevk, sefa ve fakirliktir. Fakirlik, dünyanın her türlü malı mülkü ile ilgisini kesmektir. Kuran’dan duası, ‘Ya Rabbi bana Müslüman olarak ölmeyi nasip eyle, beni salih, temiz kullarının arasına kat.’ tır. Bu makam candır, biz gönle can deriz, bu makamda kişi tam bir gönül olmuştur, can olmuştur. Eğer Allah’a ulaşırsa sevinmek, oynamak, zevk ve şevkle hareket etmek, şaşılacak şey

⁵¹⁶ Emine Işınsu, Hacı Bektâş, s.65.

*değildir. O hareketler Yaradan'ın dostluğu içindir. Helaldir. Çünkü ilâhî nasiptir. Her kime nasip olursa bunu belirtmelidir. Yüce Allah daha iyi bilir.”*⁵¹⁷

Sonuç olarak insân-ı kâmil Cenâb-ı Hakk'ın olmamızı istediği hâldir. Kul olarak vazifemiz bu olsa da, gafletten uyanamayışımız, gaflet hâli buna engel olmaktadır. Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı Kerîm'i, rehber edinip insân-ı kâmil olmamız için göndermiştir. Tasavvuf âleminde tekkelerin var oluş amaçlarından biri de insanoglunu gafletten uyandırarak ona asıl gayesini hatırlatmaktır. Alvarlı Lütî Efe Hazretleri'nin “Allah bizi insan eyleye” derken ki niyeti de insân-ı kâmil olmanın önemine işaretir.

4.2.Eserlerin Ahlâkî ve Tasavvufî Unsurlar Açısından Genel Değerlendirmesi

Seri hâlinde yazılan dört roman, tasavvufî hayatın temel öğretilerini okuyucuya vermek maksadıyla kaleme alınmıştır. Yazar kendisiyle yapılan birçok röportajda bu konuya değinerek çeşitli açıklamalarda bulunmuştur. Işınsoy, kendisi ile 2005 tarihinde yapılan bir mülâkatta ise tasavvufî romanları hakkında şu değerlendirmede bulunmaktadır: “*Son beş yılda üç velîyle ilgili, üç roman yazdım birbiri ardına. Biri Yûnus Emre, biri Niyâzî-i Mısırî, biri de Hacı Bayrâm-ı Velî. Yûnus hakkında fazla bilgi yok. Tamamıyla bu büyük şairle tasavvuf adına bir karakter, bir hayat yaratmaktı kaygım. Niyâzî-i Mısırî bana fevkalade öfkeli göründü. Edindiğim bilgiler de o yöndeydi. Oysa ben öfkeyi hiç tanımam. Eskiden yılda bir kere öfkelenirdim. Şimdi hiç öfkelenmiyorum. Onun için öfkeyi anlayabilmek, öyle bir şahsiyeti yazmak bana zor geldi cidden. Hatta bir arkadaşımın söylediğine göre orada da rahmetlinin öfkesi pek hissediliyormuş. Her neyse ben o telaş içindeydim. Bu zor zâtı anlatabilme çabasındaydım. Diğer romanlarımda da buna benzer duygular içerisindeydim. Son romanım (yazar bu eserinden sonra Hacı Bektâş'ı da yazdı.) olarak Bayram'ı çok zayıf bitirdim. Gençlere tasavvufu çok iyi anlatabilmek için bilhassa Bayram'ı fevkalâde basit yazdım. Bayram'da hedefim tasavvufun anlaşılmasıdır.*”⁵¹⁸

⁵¹⁷ a.g.e., s.123.

⁵¹⁸ Gözdenur Erol, a.e., s.174.

Yazarın açıklamalarından da anlaşılacağı gibi, söz konusu romanlardaki amaç, hem bu büyük zatların tanınması hem de bir terbiye metodu ve Cenâb-ı Hakk'a yakınlaşma vesilesi olarak tasavvuf ilminin anlaşılmasıdır. Yazarın olgunluk döneminde bu seriyi kaleme alması, tasavvufa dair bilgi birikimini sunması açısından önemlidir. Kendi ifadesiyle çocukluktan beri aşına olduğu muhafazakâr hayat, yazarın bu romanları yazmasında etkili olmuştur. Kendisiyle yapılan röportajlardan birinde; *“Çocukluğumdan beri, annemden dolayı olsa gerek, tasavvufa meraklıyım. Bu merak beni, Yûnus Emre'yi yazmaya yönlendirdi ve Yûnus'dan sonra tasavvufa karşı daha bir sevdalı oldum. Böylece bir kaç erenimizi daha yazmayı istiyorum, kısmet olursa tabî.”*⁵¹⁹ diyerek yazar, bu romanları yazarkenki hissiyatını dile getirmiştir. Çocukluğunda annesinin kendisine okuduğu tasavvufi şiirler ile başlayan tasavvuf ilgisini hiç kaybetmeyen Işınsoy, tasavvufî hayata olan yakınlığı artıktan sonra Yûnus hakkında bir roman yazma isteği ile bu serideki eserlerini yazmaya başlar. İlk roman yayımlandıktan sonra gördüğü ilgiyle Niyâzî-i Mısırî, Hacı Bayrâm-ı Velî ve Hacı Bektâş-ı Velî gibi büyük mutasavvıfların hayatını da yazması için ısrarlı taleplerle karşılaşır. Bu talep, sadece manevî bir ilginin sonucu olmayıp Anadolu'daki Türk varlığını sağlamlaştırıp yepyeni ve muhteşem bir Türk medeniyetine omuz verenlerin sadece kılıç sallayan, ok atan gaziler değil, Ahmed-i Yesevî, Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Yûnus Emre ve Hacı Bektâş-ı Velî gibi bütün insanlığı sevgi ile kucaklayan ve birleştiren ulu velîler olduğunu düşünen aydınların ortak arzusu olarak görülmelidir.⁵²⁰

Son romanlarında büyük Türk mutasavvıflarının maddi ve manevi hayatlarını işleyen Emine Işınsoy'un bu eserlerini, bir tasavvuf menâkıbnâmesi olarak okumak mümkündür. Yazar, bir romancı olarak konu ettiği sufilerin biyografik bilgilerinden hareketle hayatlarını yeniden şekillendirirken, bu dört büyük mutasavvıfı hem yaşayan, nefes alıp veren birer insan; hem de engin bir gönül sahibi, ruh mimarı olarak bugünün okuru ile tanıştırmakta hayli başarılı olmuştur. Tarihî seyir sırasıyla Hacı Bektâş-ı Velî, Yûnus Emre, Hacı Bayrâm-ı Velî ve Niyâzî-i Mısırî'nin her biri,

⁵¹⁹Hâle Kaplan Öz, 'Acılı' Roman: Bukağı, Yeni Şafak, 28 Nisan 2004.

⁵²⁰Hayati Bice, a.g.m., s.125.

mürşid arayışları, tasavvufî hayatları sırasında yaşanan halvet, riyâzet ve imtihanlar yönünden benzer hayat seyrini paylaşmış gibi görünseler de her birinin normal hayatlarındaki farklılıklar, dergâh oduncusu, marangoz Yûnus, mum imâlatçısı Niyâzî, medrese müderrisi Bayrâm, rençber Bektâş kurguları ile yeterince yansıtılır.⁵²¹

Emine Işinsu, her dört romanında da, akıcı ve yalın bir Türkçe ile, zarif bir üslup zarfında, tasavvuf kültürünün anlaşılması da anlatılması da zor mesajlar içeren kavramlarını her düzeyden okura sunmayı başarmıştır. Işinsu, bu dört romanında konu olarak seçtiği mutasavvıf kahramanları tarihî ve kronolojik bilgileri üst üste sıralayarak kuru bir şekilde sunmak yerine roman diliyle, yaşayan birer insan olarak yansıtılmıştır. Romanlarda tarihin kaynak yetersizliği nedeniyle boşlukta bıraktığı olaylar, bütün tarihî romanlarda olduğu gibi kurmaca unsurlarla ve olaylarla tamamlanmıştır.⁵²²

Işinsu'nun tasavvuf romanlarındaki şahıslar üzerinden aktardığı tarihî bilgiler, yazarın tarihî roman yazmak amacıyla olmadığını, zaman ve mekânın kavranmasını kolaylaştırıp okurda tarih bilinci oluşturmak için yazdığı anlaşılmaktadır. Bu bilgilerin sağlam kaynaklardan aktarılmasına özen gösterdiği görülmektedir. Zaten yazar kendisi ile yapılan röportajlarda, romanlarını yazarken Yılmaz Öztuna gibi bazı tarihçilerin eserlerinden yararlandığını açıkça söylemektedir.⁵²³

Bu eserleri yazmaktaki gayesinin; kültürel değerlerimizden yoksun olarak yetişen bugünün gençlerinin tasavvufî bilgileri anlayıp yorumlamalarını sağlayabilmek olduğunu dile getiren Işinsu, bu amacına ulaşabilmek için sade bir dil ve yalın bir anlatımı seçmiştir.⁵²⁴

Yûnus Emre'nin hayatının anlatıldığı, “Bir Ben Var Bende Benden İçeri” romanında yazarın, tasavvufa dair hiçbir fikri olmayan birine, romanın bitiminde birçok temel bilgiyi verecek şekilde okuru bilgilendirmeyi amaçladığı görülmektedir. Özellikle temel kavramların tarifi açıkça yapılmaktadır. Tasavvufun en önemli kuralı

⁵²¹ A.g.m., s.125.

⁵²² A.g.m., s.125.

⁵²³ A.g.m., s.125.

⁵²⁴ A.g.m., s.125.

edepdir. Yazar bunu anlatırken edep kaidelerinden biri olan bağır basmanın tarifini Yağmur Ali'nin ağzından şöyle anlatır: “...edep kaidelerinden biri de; şeyhinin karşısında,bağır bastıktan sonra ayak bağlanıp,baş eğmektir. Ayak bağlamak demek; sağ baş parmağını, sol baş parmağının üstüne koymaktır, manası, 'sana teslimim'demektir.”⁵²⁵ Dergâh kavramının tarifi ise şu şekilde yapılmıştır. “Tekkeler malum, içinde birkaç tane oda olan büyücek bir binadır. Senin o gün geldiğin büyük loş oda, sohbet ve zikir odasıdır, ismine 'meydan' deriz, belki biraz fazla büyücek. Çünkü yol üstünde olduğumuz için gelen giden çok olur. Bu binanın içinde mutfak var, Şah'ımızın haremlik, selamlığı var, selamlık daha küçük bir odadır. Hazretle özel konuşmak isteyenler ve onun yalnız çalışabilmesi içindir. Birde hücreler(halvethane) vardır.”⁵²⁶ Yazar bunların dışında vird kavramına ilişkin de bilgi verir. “Hergün yapılması gereken bazı tespihlerimiz, okumamız gereken dualarımız vardır, buna vird denir. Yön kible, oturuş edepli, gözler kapalı olacak. Nedense burada adet olmuş, hemen hemen herkes, akşamla yatsı arasına sıkıştırır bu işi...olmaz değil olur! Çünkü virdin belli bir saati yoktur”⁵²⁷ Tasavvufa dair bu kavramların detaylı anlatılması okuru tasavvufi bilgiye hazırlarken ilerleyen yerlerde tövbe, halvet, gönül, aşk, marifet gibi tasavvufi unsurları açıklayarak okurun zihninde hatırı sayılır bir tasavvuf birikimi oluşturulur. Ayrıca nefsin mertebelerine dair bilgiler veren yazar, nefsin bilinmeyen pek çok yönüne ışık tutar. Bu da tasavvufi terbiyenin insan maneviyatındaki etkisini göstermesi açısından önemlidir. Bodur Musa ile alakalı geçen bir olayda tasavvufi terbiyenin psikolojideki etkisine değinen yazar, tasavvufun güncelliğini her devirde koruduğunu göstermeye çalışmıştır. Sırtındaki kamburu ile fizikî gelişimini normalden farklı olan, vücut olarak gelişme geriliği gösteren ve roman boyunca olaylara -hem kendisini hem de muhataplarını yıpratıcı- bir ironi ile yaklaştığı görülen bu dervişin seyr ü sülûkünü tamamlamasına engel hâline gelen gönlündeki kin hastalığı,Yûnus ve Yağmur Ali ile ziyarete gittikleri Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin sema' meclisindeki sözleri ile

⁵²⁵Emine Işın, *Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri*, s. 162-163.

⁵²⁶A.g.e., s. 163.

⁵²⁷A.g.e., s. 167.

giderilir: “(Mevlânâ) ... Şimdi sen ey gönlü boyundan kat be kat büyük derviş; sana bir sualim var: Akan suda çer çöp nasıl bulunabilir? Ey Can!... Canda ve ruhta kin nasıl yer edebilir? Bodur Musa gözyaşlarına boğuldu. Herhâlde sizin işaret etmeniz gerekiyordu ki.. diyebildi.”⁵²⁸Bu ikazdan sonra Bodur Musa seyr ü sülûküne engel olan kin duygusundan kurtularak nefis terbiyesi yolunda önemli bir merhale kat etmiş sayılır.

Tasavvuf makamları arasında olan “fenâ fi’l-ihvân”⁵²⁹, “fenâ fi’ş-şeyh”⁵³⁰, “fenâ-fi’r-resûl”⁵³¹, “fenâ fi’llâh”⁵³² kavramlarının kademeli olarak kurguya dahil edilmesi Emine Işinsu’nun tasavvufa dair bilgi birikimini açıkça göstermektedir. Bunda yazarın müntesibi olduğu ve romanı ithaf ettiği hocası Hasan Burkay’ın etkisi olduğu görülmektedir. Ancak diğer yandan Yûnus’un dergâha kabul edilmesi sırasında ilk karşılaşma anında imtihan sırrıyla azarlanmasını çok başarılı bir şekilde kurgulayan Işinsu, bir dervişin hayatının en anlamlı töreni olan şeyh elinden biat alınması konusunu aktarmamıştır.⁵³³ *Bukağı* romanında da rastlamadığımız bu töreni *Hacı Bayram* romanında bir törenden ziyade şeyh-mürît ilişkisi içinde görmekteyiz.

Bukağı romanı Niyâzî-i Mısırî’nin hareketli geçen seyr ü sülûkünden dolayı tasavvuf hayatının bolca anlatıldığı bir eserdir. Işinsu’nun tasavvuf bilgisine sıkça başvurduğu Mustafa Tatçı’nın tavsiyesi üzerine yazdığı romanda, Niyâzî-i Mısırî’nin İrfan Sofraları adlı eserini çok okumasının etkisi de bulunmaktadır. Yazar romanı yazma sürecinden bahsederken; “*Mısırî ile özdeşleşmek çok zor oldu, çünkü mübarek zat pek öfkeli biriymiş, ben de pek az öfkeliyimdir, mizaçlarımız hiç uyuşmuyordu yani ‘yazamayacağım’ korkusu yaşıyordum. Bu arada Mısırî’nin gönlümdeki varlığı, habire ‘haydi yaz, durma’ diye beni zorluyordu. İşte bu kargaşanın içinde, herhâlde*

⁵²⁸Hayati Bice, a.g.m., s.134.

⁵²⁹Fenâ fi’l-ihvân: Arapça kardeşinde, mürît olan arkadaşında fâni olmak demektir.

⁵³⁰Fenâ fi’ş-şeyh: Arapça, şeyhde fâni olmak demektir. Mürît şeyhinin bütün söz ve hareketlerini taklit edip, onun ulaştığı manaya ulaşmaya çalışır.

⁵³¹Fenâ-fi’r-resûl: Arapça Rasûllullah’da fâni olmak demektir. Müridin bütün varlığını Rasûllullah’ın şahsiyetinde yok etmesi manasına gelir.

⁵³²Fenâ fi’llâh: Arapça Allah (C.c)’de fâni olmak demektir. Kulun zat ve sıfatının, Allah’ın zat ve sıfatında fâni olmasıdır.

⁵³³Hayati Bice, a.g.m., s.126.

Allah yardım etti ki, dört ayda bitirdim.”⁵³⁴ diyerek romanı yazmanın manevi ağırlığından bahsetmiştir. Romanda; Niyâzî-i Mısrî’nin, Nakşî şeyhi olan babasından hareketle Nakşibendîyye tarikatına dair bilgiler öğrenirken, kendisinin intisap ettiği Halvetî tarikatı hakkında da geniş bilgiye ulaşmaktayız. Özellikle cehrî ve hafî zikir konusunda bu tarikatların farklılığından bahsedilmiştir. Halvetî tarikatının en önemli özelliklerinden olan halvet adabı Mısrî’nin hayatında sıkça işlenmiştir. Ayrıca yazar, rüyaların bu tarikattaki önemine binaen Niyâzî-i Mısrî’nin gerçekte görmüş olduğu rüyaları kurguya dahil etmiştir. Kasım ve Derviş Ağa gibi kurmaca karakterlerle zenginleştirilen eserde kahramanın manevi hayatı, mektuplarla kurgulanarak anlatılmıştır. Tasavvufî hayatında birçok şeyhle tanışma imkânı bulan Niyâzî-i Mısrî gönlünün sükûna erdiği Şeyh Sinan Ümmî’de karar kılarak tasavvufî terbiyesini tamamlamış ve biat anı anlatılamasa da hilafet töreni ile tarikat adabına uygun olarak mürşitliğe yükselmiştir. Bu durum romanda şöyle anlatılır: “Bir cuma günü, Mısrî’nin ve dört arkadaşının hilafet ve icazet töreni, dervişlerin ve halkın önünde yapıldı. Gelenek gereği, hepsinin başlarına siyah Halvetî tacını Sinan Ümmî tekbirlerle geçirdi ve destarlarını sardı. Ancak Mısrî’nin tacında Kâdirî tarikatındaki sülûkünden dolayı Kâdirîlik sembolü olan, iç içe geçmiş üç halkadan oluşan bir kırmızı gül bulunuyordu. Tarikat adabına göre böyle saadet tacı giyen kimsenin, kötü görülmüş oniki sıfatı terk etmiş olması gerekirdi. Bu oniki sıfat, cehâlet, isyan, nefsin arzuları, hırs ve tamahkârlık, dünya sevgisi, arzu ve heves, kibir, birine eziyet ve zarar vermek, cimrilik, Allah’ın kazasına teslim olmamak ve gaflet idi.”⁵³⁵

Sıradışı bir karakter olan Niyâz-i Mısrî’nin mürşit olduktan sonraki siyasi imtihanlarla dolu hayatı eserde anlatılmıştır. Tasavvufta sıdk olgusuna işaret ederek doğru bilinen şeyin ucunda sürgün dahi olsa söylemekten vazgeçmemenin önemi kahramanın gerçek hayatından alıntılar yaparak anlatılmıştır. Dönemin tarihî kişilikleri ile diyalog hâlinde olan Mısrî’nin vaaz ve sohbetleri çarpıtılarak zaman zaman bu kişilerle karşı karşıya getirilmiştir. Yaşanan olaylar tasavvufta tevekkülün önemine işaret edecek niteliktedir. Veliye has bir lütuf olan keramet kavramı gerek

⁵³⁴Hâle Kaplan Öz, a.g.m.

⁵³⁵Emine Işımsu, *Bukağı*, s. 205-206.

Şeyh Sinan Ümmî'nin gerekse de Niyâzî-i Mısrî'nin hayatından kesitlerle okura aktarılmıştır.

Bu iki romanda eserin başından beri yoğun olarak yaşanan tasavvufi hayat, *Hacı Bayram* romanında, Numanmüderriş olduktan sonra başlamaktadır. Bu durum, gerçek hayatta Hacı Bayrâm-ı Velî'nin tasavvufa yöneldiği zaman dilimden kaynaklanmaktadır. Ayrıca yoğun tasavvuf kavramlarına yer verilmeyerek sade bir dille yazılmıştır. Budurum yazarın ifade ettiği gibi; “*Bayram’ı çok zayıf bitirdim. Gençlere tasavvufu çok iyi anlatabilmek için bilhassa Bayram’ı fevkalâde basit yazdım. Bayram’da hedefim tasavvufun anlaşılmasıdır.*”⁵³⁶ düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Romanda Ramazan bayramı ifade edilirken yazarın ‘Şeker Bayramı’ tabirini kullanması, esere bir tasavvuf romanı olarak bakıldığında, basit bir söyleyiş olarak görülmektedir. Yalnız yazarın diğer romanlarında görülmeyen biat anı *Hacı Bayram* romanında aslına uygun bir şekilde şöyle ifade edilmiştir: “*...peki, şimdi söyleyeceklerimi benim arkamdan tekrar et; ya Rab, ya Rab, benim elimden, dilimden, gözümden, kulağımdan, ayağımdan çıkan bütün küçük ve büyük günahlara tövbe eyledim. Ebheriyye, Nakşiyye ve Halvetiyye tarikatlarını kabul eyledim. Enbiyânın esrarını, evliyânın kuvvetini hazır bilirim. Numan aynen tekrar etti. Şeyh Hamid; beni benden Hazret-i Pir’e ve Hazret-i Pir’den Cenab-ı Peygamber’e varıncaya kadar babalığa kabul eyledin mi? dedi. Numan; eyledim efendim, dedi. Şeyh Hamid; bende seni evlatlığa kabul eyledim... dedi.*”⁵³⁷

Bir başka konu ise yazarın tasavvuftaki ilâhî aşkı anlatma gayretidir. Hakiki aşkın, mecazi aşktan geçtiğini düşünen yazar, romanda bu düşünceyi genel geçer bir kural gibi yansıtmış olması romanın zayıf kalan tarafıdır. Nurefşan, Melekşan ve Gülçiçek gibi kurmaca karakterler romanda ayrı bir merak olgusu oluştursa da tasavvufi açıdan hakiki aşka ulaşmada tek şart değildir. Yûnus üzerine yazdığı kitabı hakkındaki bir soruya Işınsu’nun; “*Allah âşıklarının hemen hepsinin hayatında, daha önce büyük bir sevdıyla bağlandığı bir kişi vardır. Böylece büyük, yakıcı ve bir anlamda yıpratıcı aşktan geçerek, ‘gerçek sevgi’yi öğreniyorlar*

⁵³⁶Gözenur Erol, a.e., s.174.

⁵³⁷Emine Işınsu, *Hacı Bayrâm*, s.210-211.

saniyorum.”⁵³⁸ şeklinde verdiği cevap neden bu yolu seçtiğini açıklamaktadır. Öte yandan yazarın, gençlere tasavvufu anlatma gayreti doğrultusunda, sevgi olgusunun gerçek mahiyetini bilmeden bu duyguyu harcayan bir nesle ders verme amacıyla olduğunu da unutmamak gerekir.

Son roman olan Hacı Bektâş eserinde olay örgüsü diğer romanlara nazaran basittir. Biyografik romanların kurgularla beslendiği düşünülürse, Hacı Bektâş-ı Velî hakkındaki sınırlı bilgilerin daha fazla olay kurgusuyla beslenmesi beklenirdi. Tasavvufî açıdan, roman kahramanının seyr ü sülûkünü tamamlamış olgun bir ferd olarak dâhil olması, merak duygusunu diğer romanlara göre geride bırakmıştır. Birçok tasavvufî bilginin soru cevap yöntemiyle sohbetlerde aktarılması yer yer monotonluğa sebep olsa da, Hacı Bektâş-ı Velî’nin tanınması ve yaşadığı dönemin kavranılması açısından önemlidir.

Dergâh/tekke kavramının diğer romanlarda olduğu gibi izah edilmesi, fiilî olarak kurgulanmasa da sohbetlerde halvet adabının anlatılması ve tarikat kelimesinin açıklanması, okuru tasavvufî açıdan aydınlatır.

Yazar, o yörenin ağası Ferhat Ağa’nın sorularında velayet yolunun nasıl olduğunu anlatmaya çalışır. Hacı Bektâş-ı Velî, şeriat ve tarikatın tarifini yaparak yol demek olduğunu; Cenâb-ı Hakk’a yaklaşmak için şeriatın emrettiğinden fazla ibadet ettiklerini; güzel ahlâk, iyilik, doğruluk, çalışkanlık, hakseverlik, bilgili olma erdemleri ile manevi terbiye alarak çalıştıklarını; hoşgörü, sevgi ve edeple nefislerini terbiye ettiklerini dile getirir. Dünya ile uğraşmadıklarını izah eder. Bunun da ötesinde çeşitli sürelerle halvete girmeyi de izah eder.⁵³⁹

Hacı Bektâş-ı Velî, marifet kapısını ve makamlarını bir mürit toplantısında Kur’ân-ı Kerîm kaynağında izah eder. Hacı Bektâş, mürit toplantılarında gelen sorular etrafında tarikatını anlatmaya gayret gösterir. Tarikat ve şeriat kavramlarının birbirine zıt olmadığına, aksine tarikatın şeriatı kabul ettiğine işaret eder. Şeriatla beraber Allah’a daha yakın olmayı isteyen müridin kendisine yol gösterecek olan

⁵³⁸ Hayati Bice, a.g.m., s.137.

⁵³⁹ Serdar Odacı, “Emine Işınsu’nun Hacı Bektâş Velî Romanında Bektâşilik Algısı”, Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Velî Araştırma Dergisi, Ankara 2010, S.55, s.165.

velîyi yakından takip ettiğini ve ona uyduğunu anlatır. Bu arada velîlerin mizaçlarını izah eder. Velîlerin mizaçlarında Allah'ın sıfatlarının nasıl görüldüğünü anlatır. Müritleri de somutlaştırır; mutlak mürit, mecazi mürit ve döneke müritten bahsederek tasavvuftaki durumlarına değinir. Velayetin yolunda, tarikatın makamlarını; pirden el almak, tövbe etmek ve nefis savaşı, Peygamber Efendimiz (S.A.V.)'den örneklerle hizmet, korku, Kur'ân-ı Kerîm'in ışığında ümit etmek olarak anlatır. Başka bir makamı; mekân sahibi, cemaat sahibi, nasihat sahibi olarak sıralarken; son makamı aşk, şevk, safa ve fakirlik olarak anlatır. Makamlardan en önemlisi can yani gönüldür.⁵⁴⁰ Yazarın bu konuyu, Hacı Bektâş-ı Velî'nin Makâlât adlı eserinden alarak kurguladığı anlaşılmaktadır.

Bektâşîlik hakkında çeşitli söylentilerin olması ve birçok yanlış bilginin Bektâşîliğe nispet edilmesine değinen yazar, bu konuyu romanda eşiyle konuşan Hacı Bektâş-ı Velî'nin ağzından şöyle anlatır: *“Keşke senin kadar emin olsak bu işten kadıncağızım. Oysa sanırım ki hakkımızda olmadık laflar edecekler, iftiralarda bulunacaklar... Velhasıl doğrunun içine yalan, yalanın içine az da olsa doğru karıştırırken, siyaset de yapılacak, Bektâşîliği ortadan kaldıracaklar, o tekrar gelecek bambaşka yüzle, sıfatla...”*⁵⁴¹

Işinsu, Sünnî karakterli bir tarikat olarak anlattığı Bektâşîliği, bilinenlerin aksine doğru kaynakların ışığında anlatarak okuru bilgilendirmiştir. Yazar, romanda Hz. Ali'ye duyulan sevgiyi ve onun velayet yolundaki önemine de işaret etmiştir.

Yazarın manevi değerler etrafında kurguladığı Hacı Bektâş-ı Velî, velayet yolunda kendi mürşitlerinden öğrendiklerini ve yaşarken gözlemlediklerini, ömrü boyunca yaşamının her alanına taşıyarak müritlerini yetiştirmiştir. Romanın kurgulanışında Hacı Bektâş-ı Velî, Kur'ân-ı Kerîm ve sünnetin ışığında insan, insani ilişkiler ve topluma karşı tavırlarıyla karakterize edilmiştir. Sevgi ve hoşgörü etrafında dünyaya bakan Hacı Bektâş-ı Velî, bulunduğu yerde insanların ruhlarına, ilişkilerine ve toplumsal hayata düzen getirdiği izlenilmektedir. Böylelikle Işinsu, Bektâşîliği hayatın içinde göstermiştir. Emine Işinsu, Hacı Bektâş-ı Velî'yi ve

⁵⁴⁰ A.g.m., s.166.

⁵⁴¹ Emine Işinsu, Hacı Bektâş, s.127.

Bektâşîliği oldukça yalın olarak anlatmıştır. Romanın içerisinde özellikle tasavvufla ilgili kısımlar gerektiği ölçüde anlatılmıştır.⁵⁴²

Genel manada yazar tasavvuf ilmini başarılı bir şekilde sağlam kaynaklardan da istifade ederek okura aktarmayı başarmıştır. Romanların yazarın olgunluk dönemi eserlerinden olması, kıymetlerini arttırmaktadır. Tasavvufî açıdanengin bilgilerin anlatıldığı dört eser, kronolojik sıraya göre yazılmasa da bu büyük şahsiyetlerin ışığında tasavvuf terbiyesinin aslına uygun olarak anlatılması son derece önemlidir. Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: “*Bir Ben Vardır Ben Benden İçeri*”, “*Bukağı*”, “*Bayram*” ve nihayet “*Hacı Bektâş*” adlı romanları Emine Işınsu’nun son yıllarda yaşadığı tasavvuf hayat ile eserlerine yeni bir boyutkazandırdığını gösteriyor, içinde olduğu tasavvufî neşve ve manevî derinlik eserlerine en güzel haliyle yansıyor.⁵⁴³

⁵⁴²Serdar Odacı, ag.m., s.170.

⁵⁴³Hayati Bice, a.g.m., s.139.

SONUÇ

Tasavvuf ilmi, geçmişten günümüze uzanan köklü tarihi boyunca birçok müşidin yetişmesine vesile olmuştur. Toplumun manevi mimarları hâline gelen müşitlerin her biri birbirinden kıymetlidir. Bu yüce kâmetlerin yakından tanınması adına birçok eser yazılmış ve yayınlanmıştır. Emine Işinsu'nun son dönemde yazmış olduğu tasavvufi romanlarda bu büyük zevâtın hayatını konu alması bakımından ilgiyle takip edilmiştir. Yazar, romanları, tasavvuf büyüklerinin hatırasına halel getirmeyecek bir hassasiyetle ve gerçek tarihe paralel olarak yazmış, böylelikle, okurlarına hem tasavvufi bilgi vermiş, hem de tarihî şuur kazandırmayı amaçlamıştır.

Dört bölümden oluşan tez çalışmamızın ilk bölümünde tasavvuf ilminin mahiyetine dair geniş bilgiler vererek, tasavvufun ne demek olduğunu anlatmaya gayret gösterdik. Bu bölümde tasavvuf ilminde adından çokça söz edilen âlimlerden nakledilen sözleri delil göstererek kendi bilgilerimizi harmanladık. Çünkü tasavvuf deryasına dalmamış bir kişinin bu konuda bilgi vermesi kısır kalacağından, tasavvuf erbabının bizzat yaşadıkları hâller neticesinde söyledikleri sözler oldukça mühimdir. Bu nedenle tasavvufun tanımından, gayesine ve tarihî seyrine kadar geniş bir bilgiyi tasavvuf erbabının sözleri ışığında sunmaya çalıştık.

İkinci bölümde, tezimize konu olan romanların yazarını tanıtmaya ve yazın dünyasını anlatmaya gayret gösterdik. Yazar Emine Işinsu'nun birçok yazara örnek olacak bir karaktere ve yazın dünyasına sahip olduğunu, ayrıca hakkında birçok akademik çalışma yapıldığını öğrenmiş olduk. Onun, milliyetçi ruhuyla kaleme aldığı birçok eserde genç nesillere değerler eğitimi vermeye çalıştığını görmüş olduk. Kendisi gibi yazar olan annesi Hâlide Nusret Zorlutuna'nın rahle-i tedrisinde bir hayat yaşaması, Işinsu'nun yazın dünyasına büyük katkılar sağlamıştır. Yazar, romanların içinde adeta yaşayarak kahramanlarını okurlarına tanıtmıştır. Onun bu gayretini, yazın hayatı boyunca aldığı ödüller de belgelemektedir.

Tezimizin üçüncü bölümünde ise romanlara konu olan kahramanların müntesibi olduğu tarikatları açıklamakla birlikte, bu şahsiyetlerin hayatları hakkında bilgiler vererek kahramanlarımızı yakından tanıtmaya çalıştık. Ayrıca, romanların tahlilini yaparak romanlar hakkında ayrıntılı bilgi vermeye gayret gösterdik. Bu tahlilleri yaparken yazarın roman yazmadaki başarısına bir kez daha tanık olurken, tasavvufi açıdan konuya hakimiyetini de göstermeye çalıştık.

Dördüncü ve son bölüm olan kısımda ele aldığımız romanların ahlâkî ve tasavvufi unsurlar açısından incelenmesi bulunmaktadır. Yazarın, tasavvufu anlatma gayreti neticesinde, romanlarda yoğun olarak ahlâkî ve tasavvufi unsurları kullandığını görmekteyiz. Bu nedenle öne çıkan toplam yirmi iki unsuru detaylı olarak incelemiş olduk. Bu yoğun anlatım, eserlerin tasavvufi roman niteliği taşıdığını bir kez daha göstermektedir. Ayrıca yazar, tasavvufi bilgiyi tanıtırken hem kendi maneviyatından hem de birçok sağlam kaynaktan istifade ederek okuru doğru bilgiye ulaştırmaya çalışmıştır. Romanların bitiminde yazarın, okura hatırı sayılır bir tasavvuf bilgisi vererek amacına ulaşmış olduğunu görmekteyiz.

Roman yazmanın amaçlarından birinin de okura ders verme ve nasihat etme olduğu düşünülürse, bu romanların toplumumuza katkısının büyük olduğu görülür. Özellikle çağımızın yaşamış olduğu problemlerin başında gelen ahlâkî çöküntünün giderilmesinde katkısı büyüktür. Çünkü; toplum ahlâkının çökmesi demek, gelecek nesillerin de ahlâken çökmesi demek olduğundan, bu çöküntüden kurtulmanın çaresi de yeniden manevi değerlere tutunmak olacaktır.

Tasavvuf, manevi hayatı terbiye eden bir sistem olarak toplum hayatına yerleşmiş ve asırlarca müntesiplerine hakikat kapılarını aralamıştır. Tasavvuf ilminin bu romanlara konu olması ve detaylı olarak anlatılması, halkın kulaktan dolma bilgilerine sünger çekecek niteliktedir.

Sonuç olarak; tasavvuf, maddi hayata mana kapısını açmanın anahtarı olmakla birlikte, manevi hayatın terbiyesi adına Peygamber Efendimiz (S.A.V.)'den günümüze kadar uzanan eşsiz bir ilim deryasıdır. Tasavvuf; öğretileriyle, imanı sığ

yaşamlardan arındırıp ihsan duygusu gibi muhteşem ve muazzam bir boyuta taşımanın hâlidir ki, yazar,söz konusu eserlerde okurlarını bu ufkataşımayı amaçlamıştır.

KAYNAKÇA

- AKÇİÇEK, Abdülkadir, (2002), *Ebu'l Leys Semerkandî-Tenbîhü'l-Gafilin, Bostanü'l Ârifin*, İstanbul: Bedir Yayınevi.
- ARSLANOĞLU, İbrahim, (1987), “Yûnusları Ayırmak”, *II. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri*, Ankara.
- AŞKAR Mustafa, (1997), *Mehmed Niyâzî-i Mısrî EL-Malati, Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara.
- AŞKAR, Mustafa, (1999),” Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye’nin Tarihi Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 39, S. 1, Ankara.
- AYTAŞ, Gıyasettin vd., (2010), *Hacı Bektâş Velî Külliyyatı, (Fevâid-Fâtihâ Sûresi Tefsiri-Besmele Tefsiri-Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniye-Makâlât)*, Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektâş-ı Velî Araştırma Merkezi Yayınları.
- BABİNGER, Franz- KÖPRÜLÜ, Fuad (2000), *Anadolu’da İslâmiyet*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- BAŞ, Aydın, (2011), Çâr Terk, <http://aydinbas.wordpress.com> , E.T., 19. 03. 2017
- BAYRAMOĞLU, Fuat, (1983), *Hacı Bayrâm Velî Yaşamı Soyu Vakfı*, C. 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- BİCE, Hayati, (2012), Hiç Kapanmayan Amel Defteri “İşinsu’nun Tasavvufi Romanları”, *Töre Dergisi (Emine İşinsu Özel Sayısı)*, Ankara.
- BUDAK, Ali, ÇETİNKAYA, Ömer (hızl.), (2013), *İmam Nevevî, Riyâzu’s Sâlihîn*, İzmir: Işık yayınları.
- BURSALI, Uğur, (t.y), *Şeyh’ül Ekber Muhyiddin-i Arabî, İlm-i Cifir Şerhi ve Havassı*, İstanbul: Esma Yayınları.
- CEBECİOĞLU, Ethem, (1991), *Hacı Bayrâm Velî*, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları
- CEBECİOĞLU, Ethem, (1997), *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara: Rehber Yayıncılık.
- CEYHAN, Semih, (2014), “Tecelli”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, Ankara, C. 40.

- COŞAN, M. Esat, (2013), *Makalat-ı Hacı Bektâş-ı Velî*, İstanbul: Server Yayınları.
- COŞKUN, İbrahim, (2008), “Muhyiddin İbn Arabî’nin Felsefesinde ‘Allah’ Mefhumu”, *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü’l Arabî Özel Sayısı-1)*, S. 21, Yıl: 9.
- ÇAĞIRICI, Mustafa, (2014), “Fitne”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, C. 13.
- ÇAVUŞOĞLU, Semiramis, (2014), “Kadıızâdeliler”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, C.24.
- ÇELEBİ, Binnur, (2016), “Türk Aşığı Bir Kadın Yazar Emine Işınsu”, www.siyasetcafe.com/binnurcelebi/2502/turk/asigi/1/kadin/yazar/emine/isinsu (E.T.:19.03.2017).
- ÇELİK, İsa, (2003), “Tasavvufi Gelenekte Hazarat-ı Hams veya Tenezzulât-ı Seb’a Anlayışı”, *Tasavvuf İlmi Araştırma Dergisi*, Ankara.
- ÇETİNKAYA, Ali, (1993), Bir Anadolu Ereni Hacı Bektâş-ı Velî, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas, S. 3
- DEMİRCİ, Mehmet, (2001), *Sorularla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İzmir: Damla Yayınevi.
- DİKMEN, Mehmet, (2005), *1001 Hadis*, İstanbul: Cihan Yayınları.
- ERAYDIN, Selçuk, (2001), *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- ERDOĞAN, Kenan, (2008), *Niyâzî-i Mısırî Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ERKMEN, Aytekin, (2014), *Yûnus Emre’nin Hayatını Konu Alan Romanlar*, Ahi Evren Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir.
- EROL, Gözdenur, (2006), *Emine Işınsu’nun Tarihi Romanları Üzerine Bir İnceleme*, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa.
- ERSOY, Kenan, (2013), “Kuran’da Akıl ve Akletme Sorumluluğumuz”, < www.haksozhaber.net/kuranda-akil-ve-akletme-sorumlulugumuz36945h.htm > (E.T:22.03.2017)

- GÖLPINARLI, Abdülbaki, (2015), *Melamilik ve Melamiler*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, (1958), *Velâyet-nâme Menakıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, (1991), *Yûnus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, (1953) “Bektâş”, *Türk Ansiklopedisi*, C. VI, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- GÖRKEM, İsmail, (2006), *Baha Said Bey, Türkiye’de Alevî, Bektâşî, Ahî ve Nusayrî Zümreler*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- GÜL, Halim, (2016), “Bayrâmîlik-Melâmîlik İlişkisi”, *Uluslararası Hacı Bayrâm-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı/ TÜRKKAD (Türk Kadınları Kültür Derneği).
- GÜNDÜZ, İrfan, (1987-1988), “Tasavvuf ve İnsan”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul, S. 5-6.
- GÜNGÖR, Erol, (1991), *İslam Tasavvufunun Meseleleri*, İstanbul:Ötüken Yayınları.
- HÜRSOY, Elif, (2004), “Ve Her Yıl Çiçekler Yeniden Büyür!”, *Türk Edebiyatı*, S. 364.
- İŞINSU, Emine, (1984), “Emine Işinsu Annesini Anlattı”, *Türk Edebiyatı Dergisi*, S. 129.
- İŞINSU, Emine, (2014), *Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- İŞINSU, Emine , (2014), *Hacı Bektaş*, Ankara: Elips Yayınevi.
- İŞINSU, Emine, (2016), *Bukağı*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- İŞINSU, Emine, (2016), *Hacı Bayram*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- KARA, Mustafa, (t.y.), *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- KARA, Mustafa, (2010), *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

- KARTAL, Abdullah, (2007), "Tasavvufî Tecrübe Aktarılabilir mi?", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 16, S. 1.
- KOZAN, Ali, (2013), "Hacı Bektâş Velî'ye İzafe Edilen Bir Eser:Emânet-i Hazret-i Pîr", *Türk Kültürü Ve Hacı Bektâş Velî Araştırma Dergisi*, S. 67.
- KÖKDEMİR, Ahmet, (1995), *Emine Işinsu'nun Hayatı-Şahsiyeti-Sanatı- Fikirleri-Eserleri*, 19 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, (1980), *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, (1991), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- ODACI, Serdar, (2010), "Emine Işinsu'nun Hacı Bektâş Velî Romanında Bektâşilik Algısı", *Türk Kültürü Ve Hacı Bektâş Velî Araştırma Dergisi*, S. 55.
- ÖZCAN, Hüseyin, (2008), "Hacı Bektâş Velî'nin Fatih Tefsiri", *Milli Folklor Dergisi*, Yıl: 20, Sayı: 80.
- ÖZCAN, Nurgül, (2010), *Hacı Bektâş Velî, Kırk Hadis (Hadîs-i Erbaîn)*, İstanbul: Fatih Üniversitesi Yayınları.
- ÖZ KAPLAN, Hale, (2004), "Acılı Roman Bukağı", *Yeni şafak Gazetesi*.
- ÖZER, Tuba, (2008), *Samiha Ayverdi'nin Beş Eserinde Tasavvuf Unsurları*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- ÖZKÖSE, Kadir, (2004), "Hacı Bayrâm Velî ve Yaşadığı Döneme Tesiri", *Tasavvuf İlmî Araştırma Dergisi*, Ankara.
- ÖZKÖSE, Kadir, (2007), "Tasavvufî Tecrübede Salikin Kendinden Geçme Durumu:Vecd", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 8, S. 18.
- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, (1979), *Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnete Göre Tasavvuf*, İstanbul: Esmâ Yayınları.
- SELVİ, Dilaver, (2010), *Şihâbuttîn Sühreverdi, Gerçek Tasavvuf (Avârifü'l-Meârif)*, İstanbul: Semerkand Yayınları.
- SELVİ, Dilaver, (2013), *Kaynaklarıyla Tasavvuf*, İstanbul: Semerkand Yayınları.

- SERDAROĞLU, Ahmet (hızl.), (1975), *İmam Gazali, İhyâu Ulûmi'd-Din*, İstanbul: BedirYayınevi.
- SUCU, Nurgül, (2007), “Rind Tipinin Kimliği, Divan Edebiyatındaki Yeri ve Rindlik Felsefesinin Tasavvufla İlgisi”, *Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, S.18, Konya.
- SUCU, Nurgül, (2014), Hakikatin Estetik Boyutu Tasavvuf ve Divan şiirinin Müşterekleri, II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu-Kastamonu'nun Manevi Mimarları, Kastamonu Üniversitesi Yayınları.
- SUCU, Nurgül, (2012), “Bostanzâde Yahya Efendi'nin Mir'âtü'l-Ahlâk'ında Geçen Hikayelerin Günümüzde Okunup Anlaşılmasına Dâir Bir Değerlendirme”, *Dinî Ve Felsefî Metinler Yirmi birinci Yüzyılda Yeniden Okuma, Anlama Ve Algılama*, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, C. 1, İstanbul.
- SUCU, Nurgül, (2011), “Bostanzâde Yahya Efendi'nin Mir'âtü'l-Ahlâk Adlı Eseri” *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/2, Turkey.
- ŞİMŞEK, Halil İbrahim, (2005), “Kâmil İnsan Olma Gereksinimi”, *Burhan İlim Kültür Dergisi*, S. 1.
- ŞİMŞEK, Halil İbrahim, (2006), “Tasavvuf Nedir?”, *Burhan İlim Kültür Dergisi*, S. 8.
- TATÇI, Mustafa, (1990), *Yûnus Emre Divanı*, Ankara: MEB Yayınları.
- TATÇI, Mustafa, (2012), “Yukarı İllerde Bir Gezgin Derviş: Yûnus Emre (Azerbaycan Notları)”, *Kardeş Kalemler: Aylık Avrasya Edebiyat Dergisi*, Yûnus Emre Özel Sayısı, Yıl: 6, S. 65.
- TATLILIOĞLU, Durmuş, (2009), “Tasavvuf ve Tarikatlara sosyolojik bakış”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 9, S. 1.
- TEKNİK, Ali ve GÖKTAŞ, Vahit, (2016), “Tasavvuf Bilgisi: Allah'ı Allah'la Bilmek İlmine Giriş”, *Kelam Araştırmaları Dergisi*, C. 14, S. 1.
- TOPBAŞ, Osman Nuri, (2002), *İmandan İhsana Tasavvuf*, İstanbul: Erkam Yayınları.

- TOSUN, Necdet, (2009), "İmam Rabbani'ye Göre Vahdet-i Vücut ve Vahdet-i Şuhûd", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l Arabî Özel Sayısı-2)*, Yıl: 10, S. 23.
- TUNCER, Hüseyin, (2000), "Emine Işınsu ile Söyleşi", *Dil-Kültür-Edebiyat ve Sanat Penceresinden*, İzmir.
- ULUDAĞ, Süleyman, (2001), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- ULUDAĞ, Süleyman, (2016), *Abdülkerim Kuşeyrî-Tasavvuf İlmîne Dair Kuşeyrî Risalesi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- ULUDAĞ, Süleyman, (2014), "Abdülkadir-i Geylânî" maddesi, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, C. 1.
- ULUDAĞ, Süleyman, (2014), "Nefis", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, Ankara, C. 32.
- ULUDAĞ, Süleyman, (2014), "sülûk", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, Ankara, C. 38.
- ULUDAĞ, Süleyman, (2009), "Ferîd KÂM ve Vahdet-i Vücut Adlı Eseri", *İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l Arabî Özel Sayısı-2)*, Yıl: 10, S. 23.
- UYGUR, Hakkı, (2010), *Mahmut Bin Ali Kâşânî Natanzi, Tasavvufun Ana Esasları (Misbâhu'l-Hidâye ve Miftâhü'l-Kifâye)*, İstanbul: Kurtuba Kitap.
- ÜLGEN, Muhammed, (2013), *Niyâzî Mısırî Divanında Tasavvufî İstılahlar*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- VELİOĞLU, Tarık, (2009), *Osmanlı'nın Manevî Sultanları*, İstanbul: Hayykitap Yayınları.
- YAZAR, İlyas, (2002), "Tasavvuf Üzerine Düşünceler", *Yedi İklim Dergisi*, S. 145.
- YAZAR, Sevtap, (t.y.), "Yûnus Emre ve Tasavvuf", < <http://web.deu.edu.tr/~ilyas/edebiyat/Yunusvetasavvuf.htm> > (E.T: 29. 03. 2017).
- YAZIR, Elmalılı M. Hamdi, (2009), *Açıklamalı Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, İstanbul: Huzur Yayınevi.
- YEĞİN, Abdullah, (2010), *İslamî-İlmî-Edebî-Felsefî Yeni Lugat*, İstanbul: Hizmet Vakfı Yayınları.

- YETKİN, Saffet Kemaleddin, (1952), “Tasavvuf ve Istılahları”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara, S. 4.
- YÜCE, Abdülhakim, (2005), ” Tasavvufta İnsan-ı Kâmil ve Mevlana”, *Tasavvuf İlmî Akademik Araştırma Dergisi (Mevlana Özel Sayısı)*, C. 4, S. 14.
- YILDIRIM, Hamdiye Deniz, (2015), *Emine Işınsu’nun Romanlarında Dini-Tasavvufî Unsurlar*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- YILMAZ, Hasan Kamil, (1994), Tasavvuf ve Kalp, *Altınoluk Dergisi*, S. 104.
- YILMAZ, Hasan Kamil, (1995), “Şeyh veya Mürşid”, *Altınoluk Dergisi*, S. 111.
- YÖNTEM, Ali Canip, (t.y.), “Eski Edebiyatımızda Aşk”, *Prof. Dr. Ali Canip Yöntem’in Eski Türk Edebiyatı üzerine Makaleleri*, (hızl: Ahmet Sevgi-Mustafa Özcan), İstanbul: Sözler Yayınları.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü
Özgeçmiş

Adı Soyadı:	Nuray Atalay
Doğum Yeri:	İslahiye
Doğum Tarihi:	20.04.1987
Medeni Durumu:	Evli
Öğrenim Durumu	
Derece:	Okulun Adı:
İlköğretim:	Gazi İlköğretim Okulu
Ortaöğretim:	Gazi İlköğretim Okulu
Lise:	Dört Yol Lisesi
Lisans.	Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı
Yüksek Lisans.	Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı
Becerileri:	Deneme Yazmak
İlgi Alanları:	Edebiyat, Belgesel, Tasavvuf, Psikoloji.
İş Deneyimi: (Doldurulması isteğe bağlı)	
Aldığı Ödüller: (Doldurulması isteğe bağlı)	
Hakkımda bilgi almak için önerebileceğim şahıslar: (Doldurulması isteğe bağlı)	
Tel:	
Adres:	

İmza: